

Eerdere publicaties

Bloeiende bermen. Verstedelijking langs de snelweg

Hamers et al. (2006)

Naar een nieuwe regionale bevolkings- en allochtonenprognose. Achtergronden en veronderstellingen bij het model PEARL

De Jong et al. (2005)

Winkelen in Megaland

Evers et al. (2005)

Waar de landbouw verdwijnt. Het Nederlandse cultuurland in beweging

Polis et al. (2005)

Tussen droom en retoriek. De conceptualisering van ruimte in de Nederlandse planning

Zonneveld & Verwest (2005)

Het gras bij de bureu. De rol van planning bij de bescherming van groene gebieden in Denemarken en Engeland

Van Ravesteyn et al. (2005)

De LandStad. Landelijk wonen in de netwerkstad

Van Dam et al. (2005)

Het gedeelde hart van de Randstad. Ontwikkelingen en toekomst van het Groene Hart

Pieterse et al. (2005)

Verkenning regionale luchthavens

Gordijn et al. (2005)

Inkomensspreiding in en om de stad. Een voorstudie

De Vries (2005)

Nieuwbouw in beweging. Een analyse van het ruimtelijk mobiliteitsbeleid van Vinex

Snellen et al. (2005)

Kennisassen en kenniscorridors. Over de structurerende werking van infrastructuur in de kenniseconomie

Van Oort & Raspe (2005)

Schoonheid is geld! Naar een volwaardige rol van belevingswaarden in maatschappelijke kosten-batenanalyses

Dammers et al. (red.) (2005)

De markt doorgrond. Een institutionele analyse van de grondmarkt in Nederland

Segeren et al. (2005)

A survey of spatial economic planning models in the Netherlands. Theory, application and evaluation

Van Oort et al. (eds.) (2005)

Een andere marktwerking

Needham (2005)

Kennis op de kaart. Ruimtelijke patronen in de kenniseconomie

Raspe et al. (2004)

Scenario's in Kaart. Model- en ontwerpbenederingen voor toekomstig ruimtegebruik

Groen et al. (2004)

Unseen Europe. A survey of EU politics and its impact on spatial development in the Netherlands

Van Ravesteyn & Evers (2004)

Behalve de dagelijkse files. Over betrouwbaarheid van reistijd

Hilbers et al. (2004)

Ex ante toets Nota Ruimte

CPB, RPB, SCP (2004)

Tussenland

Frijters et al. (2004)

Ontwikkelingsplanologie. Lessen uit en voor de praktijk

Dammers et al. (2004)

Duizend dingen op een dag. Een tijdsbeeld uitgedrukt in ruimte

Galle et al. (2004)

De ongekende ruimte verkend

Gordijn et al. (2003)

De ruimtelijke effecten van ICT

Van Oort et al. (2003)

Landelijk wonen

Van Dam et al. (2003)

Naar zeel! Ontwerpen aan de kust

Bomas et al. (2003)

Energie is ruimte

Gordijn et al. (2003)

Scene. een kwartet ruimtelijke scenario's voor Nederland

Dammers et al. (2003)

VINEX! EEN MORFOLOGISCHE VERKENNING

Han Lörzing

Wiebke Klemm

Miranda van Leeuwen

Suus Soekimin

NAi Uitgevers, Rotterdam

Ruimtelijk Planbureau, Den Haag

2006

INHOUD

Samenvatting 7

Voorgeschiedenis

Inleiding 13

De omvang van de Vinex-operatie. Kwantitatieve en kwalitatieve doelstellingen 17

De aanpak van het onderzoek. Vier thema's voor verdere analyse 27

De twintigste eeuw als referentie. Vier stadswijken uit het recente verleden 35

Beschrijving en analyse

Een selectie uit de Vinex-wijken. Stedenbouw op de overgang van de twintigste naar de eenentwintigste eeuw 55

Beschrijving en analyse van 13 Vinex-wijken.

Van Almere-Buiten tot Zuiderburen 61

Bevindingen

De stadsgewestelijke ligging van Vinex-wijken.

Van buitenwijken tot nieuwe steden en dorpen 143

Het stedelijke karakter van Vinex-wijken.

Meer dan groene buitenwijken alleen 149

De identiteit van Vinex-wijken. Van Boswijk naar De Veste 163

De vormgeving van Vinex-wijken. De middenweg tussen modernisme en traditie 171

Vinex en de Nederlandse traditie. Nieuwe vormen van stedenbouw? 185

Literatuur 193

Over de auteurs 195

- De Vinex wordt gekenmerkt door een stroming in de Nederlandse stedenbouw die een grotere variatie in vormtaal en woonomgevingen laat zien dan eerder gebruikelijk was.
- In de vormgeving worden de Vinex-wijken gekenmerkt door een veelheid aan oplossingen en stijlen. Bij de overgrote meerderheid van de Vinex-woningen is echter een vormgeving gekozen die een ingehouden vorm van functionalisme koppelt aan het gebruik van traditionele materialen. Deze ‘vernacular’-stijl is misschien wel de ware Vinex-stijl aan het worden.
- De grote uitbreidingslocaties van Vinex zijn meer dan alleen maar nieuwe buitenwijken. Soms zijn woongebieden ontstaan met een zo duidelijk zelfstandige positie binnen het stedelijke netwerk dat er sprake is van potentiële nieuwe steden en dorpen.
- De Vinex-wijken kennen uiteenlopende vormen van stedelijkheid; dit in tegenstelling tot veel eerdere wijken uit de twintigste eeuw, waar in de regel één opvatting over stedelijkheid overheerst.
- Hetzelfde geldt voor de woonmilieus: in Vinex-wijken komt in tegenstelling tot eerdere nieuwbouwwijken meestal meer dan één woonmilieu voor.
- De recente trend van thematisering, als middel om een wijk identiteit te geven, zet zich in de Vinex-wijken duidelijk door. Thematisering is daarmee een algemeen aanvaard verschijnsel in de stedenbouw geworden. Een afwijkend thema is een geschikt middel om de bijzondere uitstraling van de wijk te benadrukken. In dit licht is het opmerkelijk dat de wijken daarbij in de praktijk vaak voor dezelfde thema’s kiezen; vooral water, bos en historie zijn succesnummers.

Achtergrond

In 1991 besloot de toenmalige regering dat er tussen 1995 en 2005 zo’n 835.000 nieuwe woningen zouden moeten worden gebouwd. Daarvan werden er 455.000 voorzien van het stempel ‘Vinex’, acroniem voor de Vierde Nota Extra. Een ambitieuze operatie. Dit bleek niet alleen uit de grote aantallen woningen, maar ook uit de kwaliteitsdoelstellingen. De nieuwe Vinex-wijken zouden een hoger doel moeten dienen dan het bieden van huisvesting alleen. Door een uitgekiende locatiekeuze zouden zij een bijdrage moeten leveren aan het open houden van landelijke gebieden en een stimulans moeten geven aan het gebruik van de fiets en het openbaar vervoer. Om die reden zouden de Vinex-locaties bijvoorbeeld moeten worden gebouwd in, aan en vervolgens pas buiten de stad, in een afnemende volgorde van voorkeur.

Inmiddels is de term ‘Vinex’ een begrip geworden in Nederland. Aanleiding om nader te verkennen welke rol deze recente bouw golf binnen de Nederlandse stedenbouw heeft gespeeld. Hoewel nog niet alle wijken zijn voltooid, rechtvaardigt ook het afsluiten van een voor het ruimtelijk beleid zo belangrijke

periode een studie over de opzet van de Vinex-wijken. Daarbij richt deze studie zich vooral op de zogenaamde Vinex-uitleggebieden, de wijken die synoniem geworden zijn met de Vinex. De ‘inbreidingslocaties’, de Vinex-locaties binnen de stad, blijven hier buiten beschouwing.

De Vinex-wijken in 2006

In deze studie staat dus de ruimtelijke verschijningsvorm van de Vinex-wijken centraal: welke morfologische kenmerken zijn typerend voor de Vinex-wijken? Om deze vraag te beantwoorden zijn 13 wijken geselecteerd, die gezamenlijk een zo volledig mogelijk beeld van de Vinex geven: Almere-Buiten Vinex (Almere), Brandevoort (Helmond), Bergschenhoek Vinex (Bergschenhoek), Haverleij (‘s-Hertogenbosch), Houten Vinex (Houten), IJburg (Amsterdam), Meerhoven (Eindhoven), Nesselande (Rotterdam), Stadshagen (Zwolle), Stellinghof (Haarlemmermeer), Vijfhoek (Deventer), Ypenburg (Den Haag), Zuiderburen (Leeuwarden). De wijken worden geanalyseerd aan de hand van vier thema’s: ligging, stedelijkheid, identiteit en vormgeving.

Aan de hand van de analyse wordt de betekenis van de Vinex-wijken binnen de geschiedenis en de tradities van de Nederlandse ruimtelijke ordening, stedenbouw en architectuur geschetst. Om na te gaan in hoeverre de Vinex in morfologisch opzicht aansluit bij de Nederlandse stedenbouw van de afgelopen eeuw worden de geselecteerde Vinex-wijken vergeleken met vier twintigste-eeuwse referentiewijken: Tuindorp Vreewijk (Rotterdam), Buitenveldert (Amsterdam), Haagse Beemden (Breda) en Kattenbroek (Amersfoort).

De Vinex-wijken in 2006

Ligging
De Vinex-wijken hebben gemeen dat ze liggen binnen de door het Rijk aange-wezen stadsgewesten. Daarbinnen onderscheiden ze zich echter van elkaar. Wat begon als een operatie om de zoveelste rand aan de ‘compacte stad’ te bouwen, blijkt aan het einde van de Vinex-periode een veel complexer beeld te hebben opgeleverd. De analyse van de Vinex-wijken maakt duidelijk dat zij meer zijn dan louter buitenwijken. De volgende typen Vinex-wijken worden in dit boek onderscheiden:

- ‘gewone’ buitenwijken, met een beperkte zelfstandigheid en geen herkenbaar centrumgebied: zoals Zuiderburen, Houten Vinex en Almere-Buiten Vinex
- zelfstandige stadsdelen, die in morfologisch opzicht een herkenbare eenheid vormen en zelfstandig functioneren dankzij een behoorlijk centrum gebied: Brandevoort, Meerhoven, Nesselande, Stadshagen en De Vijfhoek
- dorpsuitbreidingen: woongebieden zonder eigen centrum die rechtstreeks aansluiten op een kern van bescheiden omvang: Bergschenhoek Vinex, Stellinghof
- (potentieel) nieuwe stedelijke eenheden: zeer grote stadsdelen, relatief geïsoleerd van de stad en met een groot centrum gebied, zoals Ypenburg en IJburg.

Voor een deel lopen de verstedelijkkingstypen zo uiteen, doordat veel wijken ten opzichte van de stad ‘aan de andere kant van de snelweg’ zijn gebouwd,

en daardoor gescheiden liggen van die stad. Daarnaast hebben bewuste ontwerpkeuzen hun invloed gehad.

Geconstateerd kan worden dat er in sommige gevallen in de Vinex-wijken woongebieden zijn ontstaan met een zo duidelijk zelfstandige positie binnen het stedelijke netwerk dat ze feitelijk als nieuwe kernen beschouwd mogen worden; afhankelijk van hun omvang zijn dat potentiële nieuwe steden en dorpen.

<i>Stedelijkheid</i>
De Vinex-wijken variëren ook in mate van stedelijkheid. Deze wordt in de studie bepaald aan de hand van de functionele stedelijkheid, de visuele stedelijkheid en een typering van woonmilieus.

Bij functionele stedelijkheid gaat het om de aanwezigheid van voorzieningen die het functioneren van de wijk binnen zijn stedelijke context mogelijk maken. Denk in de eerste plaats aan winkelvoorzieningen en daarnaast aan typisch wijkgerichte voorzieningen als een medisch centrum, een bibliotheek en een sportcentrum. Bij visuele stedelijkheid is de stedenbouwkundige opzet van een (deel van een) woongebied zodanig dat het visuele effect van bestaande, als stedelijk beschouwde gebieden wordt benaderd. Beide vormen van stedelijkheid blijken elkaar grotendeels te overlappen. Vier typen van stedelijkheid worden onderscheiden:

- Stedelijk gebied: de wijk heeft geheel of grotendeels een stedelijke uitstraling en kent een hoog voorzieningen niveau: IJburg
- Gebied met stedelijke kenmerken: de stedelijke uitstraling beperkt zich voornamelijk tot het centrumgebied: Ypenburg, Nesselande, Brandevoort, Meerhoven en Stadshagen
- Gebied met stedelijke accenten: de wijk heeft plaatselijk kleine concentraties van bebouwing met een stedelijke uitstraling, bijvoorbeeld Houten Vinex, Alemere-Buiten Vinex, De Vijfhoek, maar ook Haverleij
- Gebied zonder noemenswaardige stedelijke kenmerken: de wijk heeft vooral een groene, suburbane of dorpse uitstraling, zoals Zuiderburen, Bergschenhoek Vinex en Stellinghof.

Binnen een wijk kunnen zich, in tegenstelling tot de twintigste-eeuwse referentiewijken, grote verschillen voordoen in de mate van visuele stedelijkheid.

De mate van stedelijkheid kan ook worden getypeerd aan de hand van woonmilieus. Uit de analyse van de Vinex-wijken blijkt dat stedelijk-grondgebonden en groen-stedelijke woonmilieus het meest algemeen zijn. In sommige wijken spelen echter ook centrum-stedelijke en stedelijk-compacte milieus een belangrijke rol, vooral in en rond de centrumgebieden. Aan de andere kant van het spectrum zijn er wijken die woonmilieus kennen met een groen karakter en een (zeer) lage dichtheid: ‘individuele woonmilieus’ en ‘verspreid stedelijke woonmilieus’.

Opvallend is dat er binnen een groot aantal van de geanalyseerde Vinex-wijken sprake blijkt te zijn van meer dan één woonmilieu, dit in tegenstelling tot de twintigste-eeuwse referentiewijken, waar in de regel één woonmilieu overheerst. Zo komen in Nesselande, op minder dan een kilometer van elkaar, een centrum-stedelijk woonmilieu en een individueel woonmilieu voor.

Identiteit

De Vinex-wijken in 2006

De identiteit van een woonwijk kan op veel manieren gestalte krijgen. In vrijwel alle Vinex-uitbreidingen gebeurt dit aan de hand van thematisering van de woonwijken. Toch is dit een vrij recente trend in de Nederlandse stedenbouw; de Amersfoortse wijk Kattenbroek uit de jaren 1980 is het eerste algemeen bekende voorbeeld van een wijk waarvan de identiteit met behulp van thematische sfeerbeelden wordt versterkt. De identiteit komt tot uitdrukking in het motto van de wijk, maar vooral in de naamgeving van wijk, buurten en straten, en in vormthema’s.

In sommige gevallen draagt ook het landschap bij aan de identiteit van de Vinex-wijk. Al wordt in het ontwerp van de meeste wijken gebruik gemaakt van landschappelijke thema’s en elementen, veel van die landschapselementen zijn niet ontleend aan het landschap ter plekke. De kunstmatige elementen lijken het te winnen van de gespaarde landschapselementen.

De Vinex-wijken in 2006

Thematisering is een algemeen aanvaard verschijnsel in de stedenbouw geworden. Een afwijkend thema is een geschikt middel om de bijzondere uitstraling van de wijk te benadrukken. In dit licht is het bijzonder dat in de praktijk vaak voor dezelfde thema’s wordt gekozen; vooral water, bos en historie zijn succesnummers. Toch blijkt er binnen deze algemene thema’s een ruime mate van variatie mogelijk te zijn. De Waterwijk van Nesselande oogt bijvoorbeeld heel anders dan zijn gelijknamige tegenhanger in Ypenburg. Thematisering van de woonomgeving hoeft dus niet tot eenvormigheid te leiden.

<i>Vormgeving</i>
De vormgeving van de Vinex-wijken is op verschillende niveaus geanalyseerd: de ontsluitingsstructuur van de wijk, de stratenpatronen, de bouwblokken en de architectuur.

Op het niveau van de hoofdverkeersstructuur valt op dat de wijken volstrekt verschillend zijn. Hieruit is geen beeld te destilleren dat typisch is voor de Vinex. Bij de stratenpatronen valt op dat binnen de wijken verschillende patronen naast elkaar voorkomen, bijvoorbeeld een zuiver orthogonaal patroon naast een patroon van slingerende straten. Het eclecticische gebruik van uiteenlopende patronen is een kenmerk van de Vinex-wijken. Deze vormvrijheid was ondenkbaar in de stedenbouw van het grootste deel van de vorige eeuw.

De Vinex-wijken in 2006

Als het om de vorm van het bouwblok gaat, worden in de Vinex-wijken inmiddels enkele trends zichtbaar. Het geheel gesloten bouwblok keert terug, het open bouwblok is gebleven, en daar tussenin beweegt zich het merendeel van de Vinex-bouwblokken: het semigesloten bouwblok. Deze ontwikkeling past binnen een meer algemene trend binnen de Nederlandse stedenbouw naar domeinvorming, een verschijnsel dat de bewoner een zekere mate van controle over zijn directe woonomgeving moet verschaffen. De binnenhoven, woonpleinen en wooneilanden verschillen sterk in hun stedenbouwkundige en architectonische vormgeving. Ook de mate van openbaarheid loopt uiteen. De veelheid aan oplossingen laat zien dat er in de Vinex-wijken op ruimte

De Vinex-wijken in 2006

schaal rekening wordt gehouden met een behoefte aan herkenning, beslotenheid en exclusiviteit.

De Vinex-wijken in 2006

Bestudering van de architectonische aspecten van de Vinex-wijken levert een beeld op van een breed toegepaste, kennelijk algemeen aanvaarde stijl in het midden van het spectrum. De twee hoofdstromingen uit de vorige eeuw – het functionalisme en het traditionalisme – zijn ook in de Vinex te herkennen, maar met nieuwe interpretaties. Naast elkaar vinden we het neofunctionalisme – een stijl die eerder in de verte geïnspireerd is op het twintigste-eeuwse functionalisme dan dat hij daar een kopie van is – en het neotraditionalisme – met een oriëntatie op het verleden met een overheersend gebruik van erkers, schuine daken, baksteen en pannen.

Bij de overgrote meerderheid van de Vinex-woningen is echter een vormgeving gekozen die een ingehouden vorm van functionalisme koppelt aan het gebruik van traditonele materialen. Deze ‘vernacular’-stijl is misschien wel de ware Vinex-stijl aan het worden.

<i>Plaats van Vinex binnen de Nederlandse stedenbouw</i>
Vergelijken we de Vinex-wijken met de twintigste-eeuwse referentiewijken, dan is er op een aantal punten nauwelijks sprake van een verschil. Dit geldt bijvoorbeeld voor de bescheiden plaats van functionele stedelijkheid. Op andere punten – zoals de visuele stedelijkheid, de aanwezigheid van meer dan één woonmilieu in de wijk en de aanwezigheid van meerdere architectonische en stedenbouwkundige stromingen – geven de Vinex-wijken een beeld dat afwijkt van die referentiewijken. Dat zijn de eigenschappen die maken dat de Vinex een eigen karakter heeft, al gaat het hier soms om trends die al in de laatste decennia van de vorige eeuw zijn opgekomen.

De Vinex-wijken in 2006

De vergelijking van de Vinex-wijken met de referentiewijken leidt tot een opvallende slotsom: de Vinex wordt gekenmerkt door een nieuwe stroming in de Nederlandse stedenbouw die een grotere variatie in vormttaal en woonomgevingen mogelijk maakt dan eerder gebruikelijk was. De vormgeving van wijken vertoont een ruime bandbreedte van variatie die de karakteristieke van het functionalisme en traditionalisme uit de vorige eeuw met elkaar verzoent. Er is misschien geen unieke ‘Vinex-stijl’ ontstaan, maar wel een verzameling ontwerpoplossingen die herkenbaar is als ‘vroeg eenen-twintigste-eeuws’.

De Vinex-wijken in 2006

Voorgeschiedenis

INLEIDING

Vinex: lof en kritiek

Aan het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw besloot de regering tot een ambitieuze operatie op het gebied van de woningbouw. Door het hele land zouden 455.000 woningen worden gebouwd, op verantwoorde plekken en met financiële steun van het rijk. In, aan en om de steden zijn zo talrijke woonwijken van verschillende omvang verrezen. Deze operatie is bekend geworden onder de naam 'Vinex': de samentrekking van de term 'Vierde Nota Extra', de beleidsnota waarin de gewenste contouren van de verstedelijking in Nederland voor de jaren 1995-2005 worden aangegeven. Inmiddels is het einde van deze tien-jaarsperiode bereikt.

De Vinex-operatie roept al vanaf het vroege begin heftige reacties op. Interessant is het bijvoorbeeld te lezen hoe reeds in 1993 onderzoekers de benaming 'Vinex-lokaties' moesten vervangen door 'grote woningbouwlokaties' om te voorkomen dat gemeenten afzien van medewerking aan een enquête. Dit komt doordat '(...) de term VINEX in sommige stadsgewesten zo beladen bleek dat men niet bereid was aan het onderzoek mee te werken' (Stimuleringsfonds voor Architectuur 1993). Zelfs ruim voordat de eerste Vinex-woningen gebouwd worden, is de term 'Vinex' dus al een begrip.

Vanaf het moment waarop de eerste resultaten van de ambitieuze Vinex-plannen concreet vorm beginnen te krijgen, komen de reacties los. Deze zijn zelden positief: 'De markt bouwt daar op een minimalistische manier' (voormalig rijksbouwmeester Wytze Patijn); 'De woningen zijn te klein, te saai en beledigend eentonig' (makelaar Middelkoop); 'Vinex woonwijken worden de getto's van de 21e eeuw (...) De Vinex-wijken bieden oppervlakkig gezien een staalkaart van vormen, waarachter een sufmakende eenvormigheid schuilgaat' (Ids Haagsma en Hilde De Haan, architectuurcritici), zo is te lezen in een onderzoeksrapport van het RIGO uit oktober 1999 (De Wildt et al. 1999).

In deze en andere kritieken worden vooral de vermeende massaliteit, eentonigheid, saaiheid en voorspelbaarheid van de Vinex-architectuur benadrukt. Er is nog een ander thema in de kritiek te ontdekken, namelijk dat van de (te gering geachte) mate van stedelijkheid die de wijken zouden uitstralen: 'Het is vlees noch vis. Want hoge dichtheid is nog geen stad' (Joep Padberg, voormalig directeur vG Bouw); 'Hybride dorpen aan de rand van de stad' (de Drentse historisch-geograaf Hans Elerie); 'halfslachtige resultaten die niet stedelijk zijn, noch waarachtig dorps' (Ruud Brouwers, voormalig directeur van het Stimuleringsfonds), eveneens in het RIGO-rapport van 1999. Kennelijk zijn velen, in het bijzonder in de vakwereld, van mening dat Vinex-wijken stedelijk van karakter zouden moeten zijn, maar dat helaas niet zijn geworden.

Terwijl de vakpers in meerderheid de Vinex-wijken te suburbaan en te weinig stedelijk vindt, komen uit de wereld van de ontwikkelaars en makelaars andere signalen. Hier doen meningen opgeld als: ‘Mini-kavels VINEX straks onverkoopbaar’ (de makelaarsorganisatie NVM, Cobouw 16-12-1997, in De Wildt et al. 1999) en ‘de kwaliteit laat te wensen over en van de toegezegde vele ruimte rond de huizen komt niets terecht’ (directeur De Reus van Matser Projectontwikkeling, Cobouw 16-12-1997, in De Wildt et al. 1999). En volgens ingenieursbureau Tauw-Maberg is (een) ‘Huis kopen op VINEX-locatie (...) riskant’ vanwege de ‘voornamelijk gelijksoortige eengezinswoningen op steeds kleinere kavels’ (Volkskrant 5-5-1998).

Naast deze stroom van kritische commentaren zijn er de laatste jaren welwillende tot ronduit positieve reacties op Vinex losgekomen. Bewoners-onderzoeken laten in het algemeen een grote mate van tevredenheid zien. Politici en ontwikkelaars nemen het voor ‘de Vinex’ op: ‘Dit is gewoon wat de burger wil’ (Bouwfonds-directeur Friso de Zeeuw, Brabants Dagblad 17-1-2004 en ‘Jaja, Vinex is saai en afschuwelijk, hoor ik iedereen zeggen. Die mensen zijn nog nooit hier geweest. Kijk zelf maar: het is van alles wat’ (de Zoetermeerse wethouder Gemma Smid, Haagsche Courant 1-11-2003).

Ook in vakkringen komen, nu de Vinex-operatie voor een groot deel is voltooid, geleidelijk aan steeds positievere meningen naar voren. Zo wijdde Blauwe Kamer (04/2004), vakblad voor landschapsarchitecten en stedenbouwkundigen, in 2004 een bijna juichend themanummer aan recente Nederlandse woonwijken, met daarbinnen veel aandacht voor de Vinex. Ook top-ambtenaar en stedenbouwkundige Joost Schrijnen meent: ‘Nederland wordt weer voorloper op het gebied van de ruimtelijke ordening. Buitenlanders vinden het fantastisch’ (NRC Handelsblad 25-06-2004).

Die opmerking is veelzeggend. Inderdaad lijkt het er wel eens op dat de Vinex-inspanning vooral buiten Nederland waardering ontmoet. Voor veel buitenlandse planners en ontwerpers is Nederland nog altijd het gidsland dat het in de eerste helft van de twintigste eeuw was, toen het socialisme in de volkshuisvesting en het functionalisme in de architectuur tot woonwijken leidden die tot ver over de grenzen belangstelling trokken.

De mooiste opsteker is ongetwijfeld een uitbundig positief artikel in de *New York Times* (17-01-2004), met als slogan ‘Leave it to the Dutch to make Suburbia cool’. Hierin schrijft Christopher Hawthorne over zijn bezoek aan Ypenburg: ‘Even in its unfinished state, the subdivision (woonbuurt, red.) suggests something rare, even in the Netherlands: a suburb with architectural flair.’ Al even positief is het oordeel van Keith Hill, Brits minister van ruimtelijke ordening, die na een bezoek aan Ypenburg zegt: ‘De architectuur is van een bijzonder hoog niveau. Ik ben erg geïnteresseerd in design en ik kan zeggen dat ik erg onder de indruk ben van het design in Ypenburg.’ Minister Hill geeft tegenover zijn gastheren hoog op van ‘the Dutch practice’ (Cobouw 02-09-2004). Daar zou het Verenigd Koninkrijk van kunnen leren.

Vraagstelling

Positief of negatief, de term ‘Vinex’ is in elk geval een begrip in Nederland geworden. Alleen al dat gegeven is een reden om eens nader te verkennen welke rol deze recente bouwgolf binnen de Nederlandse stedenbouw heeft gehad. Hoewel nog niet alle wijken zijn voltooid, rechtvaardigt ook het afsluiten van een voor het ruimtelijk beleid zo belangrijke periode een studie over de opzet van de Vinex-wijken.

In deze studie kiezen we daarbij een morfologische invalshoek. Dat wil zeggen dat aspecten centraal staan die te maken hebben met de ruimtelijke verschijningsvorm van de wijken. De vraagstelling van deze studie is tweeledig:

- welke *morfologische kenmerken* zijn typerend voor de Vinex-wijken?
- wat is de *betekenis van de Vinex-wijken* binnen de geschiedenis en de tradities van de Nederlandse ruimtelijke ordening, stedenbouw en architectuur?

Voor alle duidelijkheid: deze studie biedt geen analyse van het rijksbeleid, waarin wordt aangegeven in hoeverre de beleidsuitgangspunten van de Vierde Nota Extra wel of niet geslaagd zijn. Ook schenken we geen aandacht aan de woonsatisfactie van de bewoners, hoe belangrijk die op zichzelf ook is. En al evenmin is het ontwikkelingsproces van de wijken onderwerp van onderzoek.

De morfologische kenmerken van de Vinex-wijken zullen in deze studie op verschillende schaalniveaus worden geanalyseerd, uiteenlopend van het stads-gewestelijke niveau tot het niveau van de woonomgeving. De analyses worden verricht aan de hand van een aantal geselecteerde voorbeeldwijken: buitenstedelijke wijken, die in de nota Vinex als ‘uitleggebieden’ worden aangeduid. Binnenstedelijke locaties alsmede uitbreidingen die niet in het kader van Vinex tot stand zijn gekomen, blijven hier buiten beschouwing. Daarmee slaan we ongetwijfeld heel wat woonwijken over die in stedenbouwkundig en architectonisch opzicht interessant zijn. Aan de andere kant sluiten we zo aan bij het gangbare spraakgebruik, waarin Vinex synoniem is met buitenstedelijke woongebieden, en waarbij zelfs alle recente nieuwbouw gemakshalve als Vinex wordt aangeduid.

Naast een karakteristiek van de morfologische kenmerken van de gekozen Vinex-wijken, willen we in deze studie ook een oordeel geven over de plaats en de betekenis van de Vinex in het licht van de twintigste-eeuwse Nederlandse stedenbouwkundige traditie. Vormen de Vinex-wijken een herkenbare categorie en, zo ja, hoe moeten we deze nieuwe categorie dan beoordelen? Vormen de Vinex-wijken een logisch vervolg op de twintigste-eeuwse Nederlandse stedenbouw of betekenen zij een breuk met de traditie?

Opzet

De opzet van deze studie is als volgt. In dit eerste deel schetsen we het kader voor de verdere analyse. Eerst beschrijven we de hoofdlijnen van het Vinex-beleid, voor zover deze voor een ruimtelijke studie van belang zijn. We geven een indruk van de omvang van de operatie, met daarbij een overzicht van (vrijwel) alle ‘uitleggebieden’ (de buiten de bestaande steden gelegen wijken) die

in het kader van de Vinex-convenanten tot stand moesten komen. In het derde hoofdstuk komen de thema’s aan bod, waarmee in dit onderzoek wordt gewerkt. De gekozen thema’s (ligging, stedelijkheid, identiteit en vormgeving) maken het mogelijk verschillende morfologische aspecten te beschrijven. Het vierde hoofdstuk is gewijd aan de Nederlandse stedenbouw van de twintigste eeuw. Omdat deze studie zich (ook) bezig houdt met de plaats van de Vinex-wijken binnen de stedenbouwkundige traditie, kan een beschrijving van de recente stedenbouwkundige ontwikkelingen niet ontbreken. Vier wijken uit uiteenlopende perioden van de twintigste eeuw dienen als vergelijkings-materiaal bij de analyse van de Vinex-wijken.

In het tweede deel van deze studie beschrijven en analyseren we een aantal Vinex-wijken. Aan de hand van enkele criteria selecteren we 13 wijken; deze moeten gezamenlijk een zo volledig mogelijk beeld van de Vinex geven. De eigenlijke beschrijving en analyse van deze wijken staan centraal in het daaropvolgende hoofdstuk. Dit hoofdstuk bevat een grote hoeveelheid kaart- en foto-materiaal; alleen woorden en cijfers zouden te kort schieten om de morfologische kenmerken van de wijken te schetsen. De beschrijvingen concentreren zich op drie schaalniveaus: de ligging in groter verband, de hoofdstructuren van de wijken zelf, en de patronen op buurtniveau daarbinnen. Waar dat nodig is voor een goed begrip van het ‘eigene’ van de wijk, zoomen we in op details op het niveau van de directe woonomgeving.

In het derde deel worden de bevindingen uit de beschrijvingen en analyses van de Vinex-wijken bijeengebracht. Aan de hand van de vier onderzoeksthema’s uit het derde hoofdstuk vergelijken we de kenmerken van de afzonderlijke wijken met elkaar, en brengen we deze zo mogelijk samen tot geïntegreerde kenmerken. Het daarop volgende hoofdstuk gaat over de ligging van de wijken in stadsgewestelijk verband. Daarna beschrijven we het stedelijke karakter van de wijken. Dit doen we niet alleen in termen van stedelijke uitstraling, maar ook in de vorm van aanwezige woonmilieus binnen de wijken. Vervolgens gaan we in op de identiteit van de wijken, met bijzonder aandacht voor de thematisering van wijken of buurten. Ook is er aandacht voor de rol die het landschap (bestaand of nieuw gemaakt) kan spelen bij het bepalen van de identiteit van de wijken. Het voorlaatste hoofdstuk gaat over de stedenbouwkundige en architectonische kenmerken van de wijken. Hier wordt onder meer aandacht besteed aan de vraag of er voldoende gezamenlijke kenmerken zijn om te spreken van een eigen stijl van Vinex-wijken.

In het slothoofdstuk van dit boek brengen we de bevindingen bijeen. Hierbij staat de bijdrage van Vinex aan de Nederlandse stedenbouw centraal. We beschrijven enkele opvallende gezamenlijke kenmerken en plaatsen deze in het kader van de stedenbouw uit het recente verleden. We geven daarbij geen waardeoordeel. De studie is immers niet bedoeld om de heersende kritieken op de Vinex te weerleggen of te ondersteunen, maar om een zo objectief mogelijk oordeel over de vorm van de nieuwste Nederlandse buitenwijken te geven.

De omvang van de Vinex-operatie Kwantitatieve en kwalitatieve doelstellingen

Het verstedelijkingsbeleid in Nederland kenmerkt zich sinds de Eerste Nota over de ruimtelijke ordening door bundeling en geconcentreerd bouwen. Ook in de Vierde Nota Extra (Vinex, deel 1, 1990) zet men in op bundeling van verstedelijking, later aangeduid met behulp van het concept ‘compacte stad’. Deze compacte stad zou internationaal moeten kunnen concurreren. De economie verkeert in die tijd immers in een dal en de grote steden hebben het karakter van achterstandsgebieden gekregen doordat de hogere inkomens de steden de rug toe keren. Daarnaast speelt het toegenomen milieubewustzijn een rol: door compact te bouwen zou de automobilititeit kunnen worden beperkt.

De compacte stad

In de Vinex is de compacte stad geconcretiseerd aan de hand van locatiecriteria: bouwen in de stad, aan de stad en verder weg maar aansluitend aan een bestaande kern. Nieuwbouw vindt bij voorkeur plaats binnen de bestaande stadsgrenzen. Omdat de bouwopgave enorm is – in totaal moeten tussen 1995 en 2005 netto ruim 455.000 woningen worden toegevoegd aan de bestaande voorraad in de Vinex-stadsgewesten (Ministerie van VROM 2004), en de mogelijkheden tot inbreiding beperkt zijn, komen ook de locaties grenzend aan de stad, en zelfs op afstand van de stad, in beeld.

De effectuering van de compactestadgedachte lijkt onder het Vinex-regime goed op gang te komen. Meer dan de helft van alle nieuwbouwwoningen die tussen 1995 en 2003 zijn gerealiseerd (Vinex en niet-Vinex), staan op een inbreidingslocatie. Ruim dertig procent van de Vinex-nieuwbouwwoningen (één op de vijf) ligt in de bekende grootschalige Vinex-uitleglocaties (Snellen et al. 2005).

Maar al liggen de nieuwe wijken veelal nabij de stad, de beoogde goede bereikbaarheid met het openbaar vervoer is niet altijd op tijd geregeld. En niet alleen is de afstand tot de basisvoorzieningen

vaak relatief groot, op Vinex-locaties is er ook minder functiemenging dan op niet-Vinex-locaties. In de praktijk blijken de Vinex-locaties hoofdzakelijk een woonfunctie te hebben.

De complete stad

Al spoedig blijkt dat het concept van de compacte stad niet meer voldoet. De economie groeit, en mensen willen steeds vaker ruim en groen wonen. De compacte stad geeft weliswaar vorm aan geconcentreerde verstedelijking, terwijl het tegelijkertijd het landelijke gebied vrijwaart van stedelijke druk, maar het begrip heeft inmiddels een negatieve connotatie gekregen. In de Actualisering Vinex (deel 3, 1997) wordt derhalve het begrip ‘complete stad’ geïntroduceerd. In die complete stad zouden de stedelijke functies moeten worden geïntensiveerd, en zou tegelijkertijd aandacht moeten bestaan voor ruimte, als belangrijke vestigingsplaats voor bewoners, bedrijven en voorzieningen. Ook wordt onderkend dat de uitbreidingen niet langer direct aansluiten bij de bestaande stad, maar daarvan worden gescheiden door zware infrastructuurbundels. Doordat bij de woonplaatskeuze de nabijheid van het werk een minder belangrijke rol is gaan spelen, oriënteert men zich niet langer alleen op het eigen stadsgewest, maar ook erbuiten. In feite wordt hier voorzichtig een schaa sprong geïntroduceerd van het stadsgewest naar een netwerk van steden. Achteraf lijkt de complete stad slechts een tussenstap naar een concept op een hoger schaalniveau.

Stedelijke netwerken

In de Nota Ruimte (2004) is vervolgens de overstap gemaakt naar het concept ‘stedelijke netwerken’. De schaalvergroting in ruimtelijke relaties is hiermee onderkend. Een schaalvergroting die mede mogelijk wordt gemaakt door de ligging van de Vinex-locaties ten opzichte van de snelweg. Hoewel dit vooraf zeker niet de bedoeling was, vergroot die gunstige ligging de mogelijkheden

van bewoners om zich op andere, verder weg gelegen steden te oriënteren.

Doordat de groei van de bevolking en de economie, de verdergaande individualisering en de toenemende mobiliteit leiden tot een steeds grotere onderlinge samenhang tussen steden en stedelijke gebieden, stelt het kabinet in de Nota Ruimte dat juist daarom gemeentelijke samenwerking geboden is. Het concept ‘stedelijke netwerken’ zou hierin kunnen voorzien. Terwijl de gedachte van de compacte stad, die in het Vinex-beleid centraal staat, nog in volle uitvoering is, verandert met de Nota Ruimte dus de koers van het verstedelijkingsbeleid. De uitleggebieden die eerst zijn bedoeld als onderdeel van de compacte stad, worden nu gezien in de context van het stedelijke netwerk. Beide concepten streven naar bundeling van verstedelijking, zij het op een ander schaalniveau.

Restlan Aykaç

Vinex en de netwerkstad

De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2001) heeft de netwerksamenleving gedefinieerd als een maatschappij waarin sociale, economische en culturele structuren niet zozeer worden bepaald doordat groepen een bepaalde ruimte delen als wel doordat de individuele personen, bedrijven en instellingen verbindingen hebben met plekken, personen of activiteiten elders.

De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2001) heeft de netwerksamenleving gedefinieerd als een maatschappij waarin sociale, economische en culturele structuren niet zozeer worden bepaald doordat groepen een bepaalde ruimte delen als wel doordat de individuele personen, bedrijven en instellingen verbindingen hebben met plekken, personen of activiteiten elders. Een dergelijke samenleving is aan het ontstaan door onder meer de opkomst van de diensten- en kenniseconomie en het neoliberalisme, de toenemende wereldwijde mobiliteit van personen, goederen en vooral door het snel groeiende belang van de informatie- en communicatietechnologie (Castells 1996). In de netwerksamenleving is de rol van ligging, in de zin van nabijheid van voorzieningen, grondstoffen, afzetmarkten enzovoort, veel minder belangrijk dan voorheen als het gaat om de ruimtelijke beslissingen van personen, bedrijven en instellingen. In plaats daarvan zijn plaatskenmerken (zoals de representativiteit van woon- of kantoorlocaties) en connectiviteit (de mate van verbondenheid in verschillende vervoer- en communicatienetwerken) van doorslaggevend belang geworden (Van Uum 2001).

De netwerkstad heeft ook gevolgen voor de structuur en de positie van de steden. Het traditionele (meestal historische) centrum wordt bijvoorbeeld minder dominant als het vanzelfsprekende economische, culturele, recreatieve en bestuurlijke middelpunt van de stad. Het moet deze positie delen met een aantal andere, binnen het stadsgewest meer perifeer gelegen maar goed bereikbare knooppunten. In Nederland zijn de meest voor de hand liggende voorbeelden te vinden in het stadsgewest Amsterdam, waar het stadscentrum op verschillende terreinen concurrentie ondervindt van Schiphol Airport City, Amsterdam Arena en de Zuidas. Evers et al. (2005) schetsen een beeld van de potenties die verschillende vormen van grootschalige winkelvoorzieningen hebben binnen een

stedelijk netwerk. Tegelijkertijd raakt het stadsgewest, opgevat als *daily urban system*, vergroeid met andere nabijgelegen stadsgewesten. Er treedt schaalvergroting en specialisatie op. Zo kunnen netwerken ontstaan van complementaire, elkaar aanvullende, stadsgewesten, op het schaalniveau van de Randstad of nog groter.

Een groeiende en invloedrijke groep inwoners is dus niet langer georiënteerd op één maar op meerdere stadsgewesten. Ruimtelijk wordt dit gefaciliteerd doordat de genoemde knooppunten ook vanuit de suburbane locaties in andere stadsgewesten, waaronder de Vinex-uitleglocaties, goed bereikbaar zijn. Voor deze Vinex-uitleglocaties heeft de schaa sprong van stadsgewest naar netwerkstad paradoxale gevolgen. Oorspronkelijk zijn ze immers ontworpen vanuit de compacte-stadfilosofie, waarbij nabijheid tot, en goede openbaarvervoerverbindingen met, de ‘oude stad’ zou moeten leiden tot beperking van de groei van de (auto)mobiliteit (een opzet die overigens niet geheel is mislukt; zie Snellen et al. 2005). Tegelijkertijd zijn deze wijken per auto goed ontsloten en liggen ze in veel gevallen aan de buitenzijde tegen de snelweg aan, net buiten de belangrijkste knelpunten op de stedelijke ringwegen, waardoor het ‘eigen’ stadscentrum vaak minder goed bereikbaar is dan een stadsrandlocatie van het naburige stadsgewest. Terwijl de ‘Binnenring’ (A9/A4/A13/A20/A12/A2) zich dus ontwikkelt tot de Stadsboulevard van de Randstad, vormt de Vinex-wijk een ideale uitvalsbasis voor de netwerkstedeling die, losgetrild van het traditionele stadsgewest, zijn dagelijkse activiteiten heeft gespreid over diverse oude en nieuwe stedelijke knooppunten.

Jan Ritsema van Eck

Vinex-uitleglocaties in Nederland

- Vinexwijk
- Bebouwing
- Snelwegen

Bron: 'Verstedelijking in Nederland 1995-2005' (1996)

DE OMVANG VAN DE VINEX-OPERATIE
KWANTITATIEVE EN KWALITATIEVE DOELSTELLINGEN

Kwantitatieve doelstellingen

De omvang van de Vinex-operatie mag zonder enige terughoudendheid ambitieus worden genoemd. In de Vierde Nota Extra (1990/1991) wordt gesproken van een totaal van 835.000 woningen dat over de periode 1995-2015 aan de voorraad moet worden toegevoegd. Hiervan zouden 455.000 woningen in de periode tot 2005 moeten worden gerealiseerd. Deze ambitieuze taakstelling is in de jaren tot 1995 verder verfijnd en regionaal uitgesplitst. Op basis van de speciaal hiertoe afgesloten overeenkomsten (de zogenaamde convenanten) tussen Rijk en stadsgewesten stelde het Rijk voor de periode 1995-2005 landelijk een bijdrage beschikbaar van 795 miljoen euro als bijdrage in de grondkosten en 3,2 miljard euro voor de aanleg van het openbaar vervoer naar de locaties (Ministerie van VROM 2000).

Tabel 1 geeft een indruk van de omvang van de Vinex-operatie voor de periode 1995-2005. Per regio zijn de aantallen woningen aangegeven zoals die aan de convenanten van 1994/1995 kunnen worden ontleend. Bij de woningaantallen is een onderscheid gemaakt tussen 'inbreiding' en 'uitleg'. In het gangbare spraakgebruik is de categorie van de uitleggebieden, feitelijk ten onrechte, synoniem geworden met Vinex-locaties¹.

Als we ons verder concentreren op de uitleggebieden (of, in het spraakgebruik van deze studie: de Vinex-wijken; zie kaart p. 20), blijken er volgens de convenanten voor de periode 1995-2005 over het hele land ruim 284.000 buitenstedelijke Vinex-woningen te zijn gepland (zie ook figuur 1). Vanwege tussentijdse aanpassingen zal het uiteindelijke aantal dat aan het einde van de Vinex-periode wordt opgeleverd, hiervan afwijken; als indicatie van de omvang van de gehele operatie is het echter een bruikbaar getal. Van het totaal is tweederde (66%) toegerekend aan de Randstad. Daarnaast zijn er ruime contingenten voorzien voor Zuid-Nederland (16%, waarvan het overgrote deel in Noord-Brabant) en Oost-Nederland (15%).

Over heel Nederland zijn er een kleine honderd buitenstedelijke Vinex-wijken (Ministerie van VROM 2000). De belangrijkste zijn in tabel 2 op een rij gezet, ingedeeld per regio. Met deze tabel willen we een indruk geven van de omvang van de Vinex-operatie in de verschillende stadsgewesten en van de grootte van de afzonderlijke wijken.

Als ondergrens is hierbij een omvang van 500 woningen gehanteerd. Per wijk is de omvang in woningen (afgerond op 50-tallen) aangegeven. Bij het maken van het overzicht bleek al snel dat de exacte omvang van de wijken in de tijd kan variëren. De oorspronkelijk in de convenanten gegeven aantallen kunnen tijdens de planvorming en zelfs gedurende de bouw zijn aangepast. Om die reden hebben we bij het opstellen van de tabel twee bronnen gebruikt:

¹. De term 'locatie' wordt in dit boek gebruikt in zijn algemene betekenis van 'plek, ligging', en niet als 'woonwijk', tenzij het om citaten uit beleidsstukken gaat.

Tabel 1. Vinex-inspanning in aantallen woningen

Stadsgewest of provincie	Totaal Vinex	Inbreiding	Uitleggebieden	
			Aantal woningen	% per regio
Provincie Groningen	5.000	1.600	3.400	
Provincie Fryslân	5.400	1.800	3.600	
Provincie Drenthe	3.000	1.910	1.090	
Totaal Noord-Nederland	13.400	5.310	8.090	2,8
Zwolle	8.050	1.000	7.050	
Twente	15.500	4.742	10.758	
Stedendriehoek	14.000	5.340	8.660	
Arnhem/Nijmegen	24.120	7.011	17.109	
Totaal Oost-Nederland	61.670	18.093	43.577	15,3
Alkmaar	14.300	6.800	7.500	
Haarlem/IJmond	6.800	3.100	3.700	
Amsterdam (incl. Almere)	100.100	34.500	65.600	
Hilversum	4.500	3.350	1.150	
Totaal Noordelijke				
Randstad	125.700	47.750	77.950	27,4
Amersfoort	12.700	1.600	11.100	
Utrecht	31.600	5.600	26.000	
Totaal provincie Utrecht	44.300	7.200	37.100	13,1
Leiden	11.840	8.000	3.840	
Haaglanden	42.000	9.000	33.000	
Rotterdam	53.000	28.000	25.000	
Dordrecht	13.700	3.450	10.250	
Totaal Zuidelijke Randstad	120.540	48.450	72.090	25,4
Totaal West-Nederland	290.540	103.400	187.140	65,9
Provincie Zeeland	2.950	2.950	0	
Breda	15.900	5.500	10.400	
Tilburg	15.500	5.500	10.000	
Den Bosch	12.000	6.000	6.000	
Eindhoven	28.400	12.130	16.270	
provincie Limburg	14.486	11.890	2.596	
Totaal Zuid-Nederland	89.236	43.970	45.266	15,9
Totaal Nederland	454.846	170.773	284.073	100

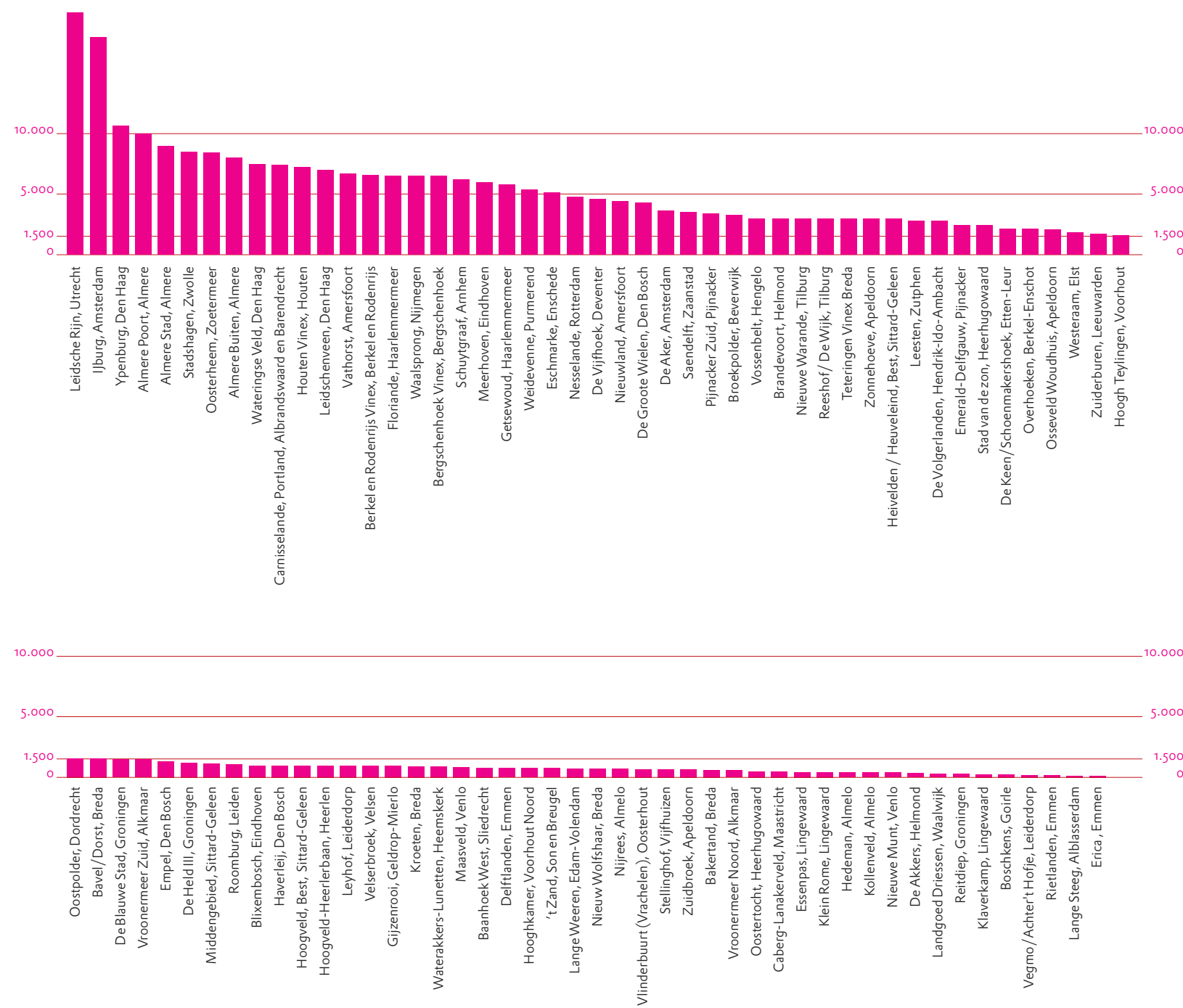
Bron: Ministerie VROM (1996)

Tabel 2. Vinex-uitleggebieden en hun omvang

Provincie, stadsgewest of kaderwetgebied	Aantal woningen		Provincie, stadsgewest of kaderwetgebied	Aantal woningen		Provincie, stadsgewest of kaderwetgebied	Aantal woningen	
	Uitleggebieden ¹ (met de namen van de gemeenten waarin ze liggen)	VROM (2000)		Opgave gemeenten 2005 ²	Uitleggebieden ¹ (met de namen van de gemeenten waarin ze liggen)		VROM (2000)	Opgave gemeenten 2005 ²
NOORD-NEDERLAND			ZUID-NEDERLAND					
Stadsgewest Groningen			Kaderwetgebied Regionaal Orgaan Amsterdam (ROA)			Stadsgewest Breda		
De Blauwe Stad (<i>Groningen-Oost</i> , Groningen)	1.200	1.500	De Aker (<i>Amsterdam-West</i> , Amsterdam)	3.200	3.650	De Keen/Schoenmakershoek (<i>Etten-Leur</i>)	1.900	2.150
De Held (<i>Groningen-Noordwest</i> , Groningen)	1.200	1.200	Floriande, Getsewoud, Stellinghof	13.500	13.000	Kroeten (Breda)	1.500	900
Reitdiep (<i>Groningen-Zuidwest</i> , Groningen)	1.000	800	(<i>Haarlemmermeer-West</i> , Haarlemmermeer)			Ijpelaar/Nieuw-Wolfshaar (<i>Ijpelaar-zo</i> , Breda)	700	750
Stadsgewest Leeuwarden			IJburg (<i>Amsterdam Nieuw-Oost</i> , Amsterdam)	12.000	12.000	Breda-Noordoost/Teteringen (Breda)	3.000	3.000
Zuiderburen (<i>Hempens/Teerns</i> , Leeuwarden)	1.200	1.750	Saendelft (<i>Zaanstad/Assendelft-Noord</i> , Zaanstad)	4.500	3.500	Bavel-Dorst (<i>Breda-zo</i> , Breda)	1.500	1.500
Provincie Drenthe			Weidevenne (<i>Purmerend-West</i> , Purmerend)	5.400	5.400	Vlinderbuurt (<i>Vrachelen 3e fase</i> , Oosterhout)	1.800	700
Delftlanden (Emmen)	800	800				Stadsgewest Tilburg		
						Reeshof/De Wijk (Tilburg)	4.700	3.000
OOST-NEDERLAND			PROVINCIE UTRECHT			Nieuwe Warande (<i>Tilburg-no</i> , Tilburg)	3.000	3.000
Stadsgewest Zwolle			Stadsgewest Amersfoort			Boskens (<i>Goirle-Sportvelden</i> , Goirle)	250	850
Stadshagen (Zwolle)	7.050	8.500	Nieuwland (Amersfoort)	4.400	4.400	Bakertand (Goirle)	1.000	650
Kaderwetgebied Regio Twente			Vathorst (Amersfoort)	6.700	6.700	Stadsgewest Den Bosch		
Eschmarke (Enschede)	5.300	5.150	Kaderwetgebied Bestuur Regio Utrecht (BRU)			Groote Wielen (<i>Rosmalen-n</i> , Den Bosch)	3.250	4.300
Vossenbelt (Hengelo)	3.000	3.000	Leidsche Rijn (Utrecht/Vleuten/De Meern)	20.000	20.000	Empel-Noord en -Zuid (Den Bosch)	1.250	1.250
Almelo-Noord, -Oost en -West (Almelo)	2.450	1.750	Houten-Vinex (Houten)	6.000	6.000	Haverleij (<i>Engelen</i> , Den Bosch)	1.000	1.000
Stedendriehoek						Kaderwetgebied Samenwerkingsverband Regio		
Zonnehoeve (<i>Osseveld/Woudhuis</i> , Apeldoorn)	2.100	3.000	ZUIDELIJKE RANDSTAD			Eindhoven (SRE)		
Zuidbroek (<i>Beemte-Zuidbroek</i> , Apeldoorn)	900	750	Leiden			Meerhoven (Eindhoven/Veldhoven)	6.000	6.000
Leesten (Zutphen)	2.200	2.800	Voorhout-Noord (Voorhout)	2.300	800	Brandevoort (Helmond)	3.000	3.000
De Vijfhoek (<i>Colmschate-Noord</i> , Deventer)	2.800	4.600	Hoogh Teylingen (<i>Kromwijk</i> , Voorhout)	650	1.600	Heivelden/Heuveleind (Best)	2.400	2.650
Kaderwetgebied Knooppunt Arnhem/Nijmegen (KAN)			Roomburg (Leiderdorp)	550	1.000	Blixembosch (Eindhoven)	1.000	1.000
WaalSprong (Nijmegen)	6.500	6.500	Kaderwetgebied Haaglanden			Gijzenrooi (Geldrop)	900	900
Schuytgraaf (<i>Driel-Oost</i> , Arnhem)	2.200	6.250	Leidschenveen (<i>Leidschendam-zo</i> , Den Haag)	6.800	7.000	Stadsgewest Sittard-Geleen		
Westeraam (<i>Elst-Noordoost</i> , Overbetuwe)	1.850	1.850	Wateringse Veld (Den Haag)	6.500	7.500	Hoogveld (Sittard-Geleen)	900	1.000
			Ypenburg (<i>Ypenburg/Nootdorp</i> , Den Haag)	10.500	10.300	Sittard-West (Sittard-Geleen)	200	1.000
NOORDELIJKE RANDSTAD			Oosterheem (<i>Zoetermeer-Oost</i> , Zoetermeer)	6.000	8.450	Stadsgewest Heerlen		
Stadsgewest Alkmaar			Pijnacker-Zuid (Pijnacker)	1.700	3.400	Hoogveld-Heerlerbaan (Heerlen)	600	1.000
Oostertocht (Heerhugowaard)	1.550	500	Emerald-Delfgauw (<i>Pijnacker-Delfgauw</i> , Pijnacker)	2.000	2.400	Stadsgewest Maastricht		
Stad van de Zon (Heerhugowaard)	3.350	2.400	Kaderwetgebied Stadsregio Rotterdam (SRR)			Caberg-Lanakerveld (Maastricht)	500	500
Vroonermeer (Alkmaar)	1.150	1.350	Noordrand 11/111 (Bergschenhoek, Berkel en Rodenrijs)	8.000	12.400			
Stadsgewest Haarlem/IJmond			Rodenrijs)	4.000	4.800			
Broekpolder (Beverwijk)	1.800	3.300	Nesselande (<i>Achtkamp</i> , Rotterdam)	9.000	7.400			
Waterakkers-Lunetten (Heemskerk)	900	900	Carnisselande, Portland (<i>Smitshoek-Zuidflank</i> , Barendrecht, Albrandswaard)					
Velserbroek (Velsen)	1.000	1.000	Stadsgewest Dordrecht	3.400	2.800			
Provincie Flevoland			De Volgerlanden (Hendrik Ido Ambacht)	1.650	1.600			
Almere-Buiten, -Poort, -Stad (Almere ³)	27.000	27.000	Oostpolder (Papendrecht)	900	850			
			Baanhoek-West (Sliedrecht)					

1. Oude benamingen voor de locaties zijn cursief gedrukt
 2. Eigen enquête onder Vinex-gemeenten, medio 2005
 3. Almere wordt gerekend tot het stadsgewest Amsterdam, maar maakt geen deel uit van het ROA

Figuur 1. Aantal woningen in de Vinex-uitleglocaties

Bron: eigen enquête onder Vinex-gemeenten medio 2005

een publicatie van het Ministerie van vrom (2000) en de opgave van de afzonderlijke gemeenten in 2005.

Opvallend is dat niet alleen de grootte van veel wijken in de loop van vijf jaren blijkt te zijn veranderd, maar ook hun namen. Dit alles maakt dat het overzicht met enige terughoudendheid gehanteerd moet worden. De Vinex-operatie is nu eenmaal nog steeds in beweging; in een groot aantal gevallen loopt de bouw van wijken immers tot (soms ver) na 2005 door. Hoewel dit consequenties kan hebben voor de toepassing van de Vinex-regels, is dit voor het doel van deze studie van ondergeschikt belang.

Hoewel de allergrootste Vinex-wijken in de Randstad liggen, blijkt uit tabel 2 dat er ook in de provincies Noord-Brabant, Overijssel en Gelderland Vinex-wijken voorkomen met een omvang van meer dan 5.000 woningen.

Kwalitatieve doelstellingen

De Vinex-operatie is niet alleen omvangrijk, de rijksoverheid stelt ook kwaliteitseisen aan de wijken. De uitleggebieden die in het kader van de Vinex-operatie zijn gebouwd, hebben gemeen dat zij alle liggen binnen de door het Rijk aangewezen 'stadsgewesten'. Deze stadsgewesten worden met naam genoemd in de Planologische Kernbeslissing (PKB) van de Vierde Nota over de ruimtelijke ordening Extra (Ministerie van vrom 1991, deel III), terwijl zij indicatief zijn ingetekend op de bijbehorende kaartbeelden (ibid.: 181, 186, 199 en 205). Dezelfde PKB (11.2 par. 5: 131) geeft duidelijk aan welke *locatiecriteria* moeten gelden bij de selectie van nieuwe woongebieden (lees: de uitleggebieden in het kader van Vinex), namelijk:

1. Ligging ten opzichte van het centrum van de stad, met als voorkeursvolgorde: eerst benutten van mogelijkheden in het stedelijke gebied, vervolgens aan de rand ervan en pas daarna verder weg gelegen mogelijkheden in aansluiting op bestaande kernen.
2. Ontsluiting door stedelijk/stadsgewestelijk openbaar vervoer en langzaam verkeer.
3. Samenhang wonen, werken, voorzieningen, recreatie en groenstructuur.
4. Openbare ruimten vrijwaren van verstedelijking, mede ten behoeve van natuur, openluchtrecreatie en landbouw.

Uit deze vier locatiecriteria blijkt een zeer duidelijke voorkeur voor een zo compact mogelijke verstedelijking, zowel om een goede ontsluiting mogelijk te maken als om het landelijke gebied te ontzien. Een vijfde punt heeft betrekking op de uitvoerbaarheid en is in dit verband minder relevant.

Voor deze beschouwing is vooral het eerste criterium van belang. Het benutten van mogelijkheden in het stedelijke gebied komt tot uitdrukking in het grote aandeel inbreidingslocaties binnen de Vinex-operatie (37,5% van het totaal, zie tabel 1). Dat vervolgens aan de rand van het stadscentrum en pas daarna op verder weg gelegen locaties die aansluiten op bestaande kernen mag worden gebouwd, geeft richting aan de locatiekeuze voor de uitleggebieden. Duidelijk is dat deze stellingname een keuze voor verspreide vormen van verstedelijking uitsluit.

Verder is het voor de analyse in deze studie van belang dat 'aan de rand van de stad' betrekking heeft op de grote en middelgrote steden binnen de stadsgewesten, terwijl 'verder weg gelegen mogelijkheden' slaan op andere, per definitie kleinere kernen binnen de stadsgewesten. De 'mogelijkheden in het stedelijke gebied' betreffen de inbreiding in bestaande kernen; deze vallen buiten de reikwijdte van deze studie.

In het overleg over deel I van de Vinex-nota wijzen verschillende instanties erop dat het in sommige concrete situaties wel eens beter zou kunnen zijn te kiezen voor een 'spoormodel', met relatief veraf gelegen bouwlocaties die per spoor bereikbaar moeten zijn. De regering wijst dit alternatief voor het 'compacte stad-model' echter nadrukkelijk van de hand:

'Afgezien van regionale bijzonderheden die elke specifieke keuze mede beïnvloeden, heeft de regering tegen het spoormodel het overwegende bezwaar dat dan de verplaatsingsafstanden te lang worden. Ook heeft in een satellietlocatie langs het spoor de fiets weinig kans meer. Hoewel vanuit deze locaties relatief veel treinverkeer mogelijk is, blijkt dat dergelijke locaties meer autoverkeer genereren dan locaties die voldoen aan het nabijheids criterium. (...) De regering blijft daarom van mening dat nabijheid zwaarder moet wegen dan bereikbaarheid.' Ministerie van vrom (1991, Deel III: 25)

De keuze voor een zo compact mogelijke verstedelijking kan niet duidelijker worden verwoord. Verderop zullen we zien wat voor gevolgen deze keuze heeft gehad voor de situering van de Vinex-uitleggebieden en voor hun functioneren binnen de stadsgewesten waartoe zij behoren.

Waar de richtlijnen in de Vierde Nota Extra nogal algemeen gesteld zijn, leven in de vakwereld van begin af aan veel explicietere ideeën over hoe de uitleggebieden eruit zouden moeten zien. In 1994 reikt het Stimuleringsfonds voor Architectuur het Rijk een in dit verband interessant advies aan. In *De Periferie Centraal* geven de vakinhoudelijk onderlegde schrijvers aan wat volgens hun 'inspiratie en ambities bij de ontwikkeling van perifere Vinex-locaties' zouden moeten zijn. Daarbij blijken zij, ruim vóór de start van de bouw van de Vinex-locaties, enige scepsis te hebben ten aanzien van de mogelijkheden om tot gevarieerde woonmilieus te komen. Ook tonen de schrijvers zich bezorgd over de kansen voor een stedelijk woonmilieu op die locaties. Impliciet lijken zij daarmee stedelijkheid een belangrijke eigenschap voor de Vinex-wijken te vinden.

Ter afronding

De ambitie die van de Vinex-operatie uitgaat, blijkt niet alleen uit de grote aantallen woningen, maar ook uit de kwaliteitsdoelstellingen. De nieuwe Vinex-wijken moeten een hoger doel dienen dan het bieden van huisvesting alleen. Door een uitgekende locatiekeuze zouden zij een bijdrage moeten leveren aan het open houden van landelijke gebieden en een stimulus moeten geven aan het gebruik van de fiets en het openbaar vervoer. Wat dit laatste betreft, constateren Snellen et al. (2005) dat het beleid redelijk is geslaagd; in acht

nemend dat in de Vinex vooral mensen wonen die van zichzelf al mobiel zijn, is het autogebruik niet noemenswaardig veel hoger dan in andere woongebieden.

In onze studie gaat het om een andere kant van de Vinex-operatie: de morfologische kenmerken van de wijken, en daarmee verbonden de vraag welke bijdrage de Vinex-operatie heeft geleverd aan de Nederlandse stedenbouw van rond de laatste eeuwwisseling.

De aanpak van het onderzoek

Vier thema's voor verdere analyse

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip ‘identiteit’ kent verschillende betekenissen. Zo wordt de identiteit van een persoon – dat wil zeggen: wie deze persoon is en hoe hij of zij heet –, bepaald door algemene kenmerken zoals afkomst, beroep, woonplaats enzovoort. De identiteit van de fysieke omgeving wordt bepaald door de kenmerken van plekken, waardoor ze herkenbaar en daarmee kenbaar worden (RLG 1999).

Een tweede betekenis van identiteit legt de nadruk op de karakteristieke eigenschappen van ruimtelijke eenheden, waardoor plaatsen en plekken zich onderscheiden van andere: het ‘eigen karakter’ van plaatsen en plekken. Ruimtelijke verscheidenheid en specifieke ruimtelijke kenmerken spelen hierbij een belangrijke rol.

Identiteit heeft in de derde plaats een betekenis in een meer persoonlijke zin. In hun dagelijkse beleving kennen mensen hun eigen betekenis toe aan plekken en plaatsen, waardoor zij zich met hun leefomgeving verbonden voelen; zij ‘identificeren’ zich ermee. Referentiepunten, markeringen, grenzen en symbolen spelen hierbij een belangrijke rol; zij geven aan een plek een individuele betekenis en relevantie. Mensen kunnen verschillende betekenissen toekennen aan dezelfde plekken, waardoor die plekken ook verschillende identiteiten hebben. Deze persoonlijke identiteit die een plek of gebied voor mensen kan hebben, is voor buitenstaanders niet waarneembaar.

Ten vierde gebruikt Lynch (1960) identiteit in de zin van herkenbaarheid. Naast identiteit en structuur is dit een derde aspect dat het beeld van de stad bepaalt. Hij onderscheidt vijf elementen die een stad herkenbaar maken en dus identiteit geven: routes (wegen, verbindingen), randen (afgrenzingen, barrières), knooppunten (kruispunten, pleinen), districten (herkenbare onderdelen van de stad/wijk), oriëntatiepunten (torens, opmerkelijke architectuur, kunstwerken).

Tot slot is identiteit ook sociaal-cultureel bepaald; het cultuurhistorisch en het geografisch erfgoed spelen hierbij een grote rol. Deze vorm

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

van identiteit, bijvoorbeeld van een bepaalde regio, een bijzonder landschap, een oude stad of een unieke plek, is in het verleden ontstaan doordat er betekenissen aan zijn toegekend, waarover binnen een bepaalde cultuur of subcultuur een grote mate van overeenstemming bestaat. Dichters en schilders, die het karakteristieke van hun dorp, stad of streek verbeelden – en later de media –, hebben hieraan in belangrijke mate bijgedragen.

Met een gebrek aan identiteit bedoelen we veelal dat een gebied of plek zijn eigen karakter verliest, dat de karakteristieke kenmerken verdwijnen. In het geval van nieuwbouwgebieden wordt daarentegen bedoeld dat het hen juist ontbreekt aan een eigen karakter, en daarmee aan een identiteit. In het verleden werd bij het bouwen en de inrichting van een plek rekening gehouden met het klimaat, de bodemgesteldheid en lokale bouwmaterialen. Zo zijn karakteristieke en duidelijk identificeerbare steden en landschappen ontstaan. Nu zijn deze door de natuur opgelegde beperkingen overwonnen door de technologie, met als resultaat een uniformering van bouwmaterialen en bouwwijzen. Globalisering en schaalvergroting hebben bovendien geleid tot eenvormigheid, waardoor moderne steden in de hele wereld sterk op elkaar lijken.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Uit het bovenstaande volgt dat de identiteit van een geografisch gebied in de loop van tijd ontstaat, doordat mensen er betekenissen aan toekennen en die met anderen delen. De tijdsfactor speelt hierbij een belangrijke rol. Voor een nieuwe stad of wijk betekent dit dat er in beginsel nog geen sprake kan zijn van een eigen karakter. Ook niet als planologen en stedenbouwkundigen die nieuwbouwwijk een identiteit meegeven, bijvoorbeeld door de wijk een thema op te leggen, door metaforen te gebruiken, of door bepaalde stedenbouwkundige elementen toe te passen.

Een van de eerste nieuwbouwwijken die een eigen identiteit meekreeg, is de wijk Kattenbroek

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

in Amersfoort. Onderzoek onder bewoners van deze wijk heeft laten zien dat zij – hoewel ze ermee bekend zijn – slechts weinig kunnen beginnen met de symboliek (assenkruis en cirkel als een oud symbool voor de stad) die in de stedenbouwkundige structuur van de wijk is toegepast. Ook de literaire metaforen (‘reizen en thuis-zijn’ en ‘de veelzijdige stad’) zeggen de bewoners weinig. Het beoogde effect, namelijk een eigen identiteit voor onderdelen van de wijk (Reijndorp et al. 1998), is dan ook niet bereikt.

Hieruit blijkt dat een identiteit niet kan worden opgelegd. Planologen en stedenbouwkundigen kunnen alleen maar hopen dat de wijkbewoners de bedoelde identiteitskenmerken begrijpen en oppakken. Op die manier zouden die kenmerken geïntegreerd kunnen worden in de betekenis die de bewoners toekennen aan hun woonomgeving en die uiteindelijk het eigen karakter van de wijk mee kunnen bepalen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Naamgeving speelt overigens een belangrijke rol bij het ontstaan van de identiteit van een wijk. In de benaming van de afzonderlijke eenheden binnen een wijk wordt het onderscheid tussen die eenheden uitgedrukt. Voorwaarde is echter dat het onderscheid er dan ook echt moet zijn. De eenheden moeten een herkenbare eigen aard hebben, die blijkt uit karakteristieke kenmerken en het gebruik van symbolen. Een naam alleen is niet voldoende.

Om op den duur een identiteit te krijgen in de betekenis van een duidelijk eigen karakter, moet een nieuwbouwwijk in fysiek opzicht aan drie voorwaarden voldoen: ‘eenheid’, ‘eigenheid’ en ‘onderscheid’. Deze drie voorwaarden staan niet los van elkaar. Een wijk die door een heldere stedenbouwkundige structuur en duidelijke visuele grenzen visueel herkenbaar is als een eenheid en die over een eigen karakter beschikt, bijvoorbeeld door interessante stedenbouwkundige accenten en architectuur, onderscheidt zich hierdoor van

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

andere wijken. Incidentele onderzoeken laten zien dat bewoners hier niet ongevoelig voor zijn. Zo blijkt dat de Helmondse Vinex-wijk Brandevoort door zijn bewoners zeer gewaardeerd wordt en dat men een sterke binding met de wijk heeft (vgl. Ennen 2004).

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

andere wijken. Incidentele onderzoeken laten zien dat bewoners hier niet ongevoelig voor zijn. Zo blijkt dat de Helmondse Vinex-wijk Brandevoort door zijn bewoners zeer gewaardeerd wordt en dat men een sterke binding met de wijk heeft (vgl. Ennen 2004).

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

Het begrip 'identiteit' kent verschillende betekenissen.

DE AANPAK VAN HET ONDERZOEK VIER THEMA'S VOOR VERDERE ANALYSE

Stadsmorfologie

Dit boek houdt zich bezig met een vorm van ruimtelijk onderzoek die in de literatuur wordt aangeduid met de term *urban morphology*, ofwel: *stads-morfologie*. Het is een relatief jong onderzoeksveld, dat in de afgelopen vijftig jaar geleidelijk aan inhoud en vorm heeft gekregen. De *urban morphologists* houden zich bezig met de studie van de stedelijke vorm, waarbij het begrip 'vorm' hier in brede zin is bedoeld. De *fysieke verschijningsvorm*, ofwel: de manier waarop een (deel van een) stedelijk gebied zich aan ons voordoet, is slechts één – zij het belangrijk – deel van het studiegebied van de stadsmorfologie. Het verband tussen de stedelijke verschijningsvorm en het functioneren van het (deel van het) stedelijk gebied is een ander deel. Onder deze *functionele verschijningsvorm* vallen verschijnselen als stedelijke geleding, hiërarchie van kernen, de plaats van een stedelijke eenheid binnen een stadsgewest, en dergelijke. Ook houdt de stadsmorfologie zich bezig met de verschillen tussen stad, buitenwijk, voorstad en dorp.

In deze studie onderscheiden we *functioneel-morfologische kenmerken*, die betrekking hebben op de functionele verschijningsvorm, en *visueel-morfologische kenmerken*, die betrekking hebben op de fysieke verschijningsvorm. Deze kenmerken zijn uitgesplitst in een aantal subkenmerken die zich, elk voor zich, goed lenen voor het verzamelen van onderzoeksmateriaal.

Bij de functioneel-morfologische kenmerken worden de *ligging en functie binnen een stedelijk netwerk* als belangrijk subkenmerk beschouwd. Door deze te bestuderen kunnen uitspraken worden gedaan ten aanzien van de positie die de Vinex-wijken innemen binnen een groter geheel: zijn zij niets anders dan de zoveelste ring van buitenwijken, of vormen zij wellicht zelfstandige eenheden?

Een ander functioneel-morfologisch subkenmerk is de *aanwezigheid van stedelijke voorzieningen* binnen de Vinex-wijk. Hier kan gedeeltelijk sprake zijn van een overlap met het voorgaande subkenmerk: zelfstandige eenheden zullen eerder een duidelijk eigen centrum met een breed voorzieningenpakket bezitten dan buitenwijken, hoewel er ook een relatie zal bestaan met de omvang van de wijk ongeacht haar ligging in een stedelijk netwerk.

Ten slotte is het *stedelijke karakter*, ofwel: de mate van stedelijkheid die in de verschillende woongebieden gevonden wordt, een belangrijk subkenmerk van de te bestuderen wijken. Het is de moeite waard om na te gaan in hoeverre het hardnekkige beeld van de uniforme buitenwijken in het groen nuancerend verdient.

Bij de visueel-morfologische kenmerken hebben we gekeken naar de gebruikte *sfeerkenmerken* binnen de Vinex-wijken. Een eerste verkenning levert overtuigende aanwijzingen op voor de alomtegenwoordigheid van

een verschijnsel dat ook wel als thematisering van de woonomgeving bekend staat: het ‘oormerken’ van een wijk (of delen daarvan) opdat deze een eigen, specifieke sfeer uitstraalt die een positieve uitwerking heeft op de herkenbaarheid en daarmee de ‘verkoopbaarheid’ van de wijk of buurt.

Ten slotte gaat het om de *stedenbouwkundige/architectonische karakteristiek* van de wijken, of delen daarvan, voor zover die onderling verschillen). Voorlopige verkenningen geven aanleiding tot de veronderstelling dat er binnen de Vinex als geheel een behoorlijke spreiding van stedenbouwkundige en architectonische verscheidenheid te verwachten is.

We hebben de eerder genoemde subkenmerken samengevat in vier onderzoeksthema’s. In dit stadium hebben deze thema’s vooral de waarde van hypothese: het moet nog blijken in hoeverre zij tezamen een goed beeld geven van de morfologische aspecten van Vinex-wijken (of welke andere stadswijken dan ook). De afleiding van onderzoeksthema’s vanuit de kenmerken en subkenmerken wordt in figuur 2 gegeven. De thema’s voor verdere analyse worden hierna ingeleid.

Thema 1: de ligging van Vinex

Dit thema houdt zich bezig met de ligging en de functie van Vinex-wijken binnen het stedelijke gebied waartoe zij behoren. In veel gevallen (binnen de Randstad, Brabantstad en andere gebieden) moet bij ‘stedelijk gebied’ gedacht worden aan ‘stedelijk netwerk’.

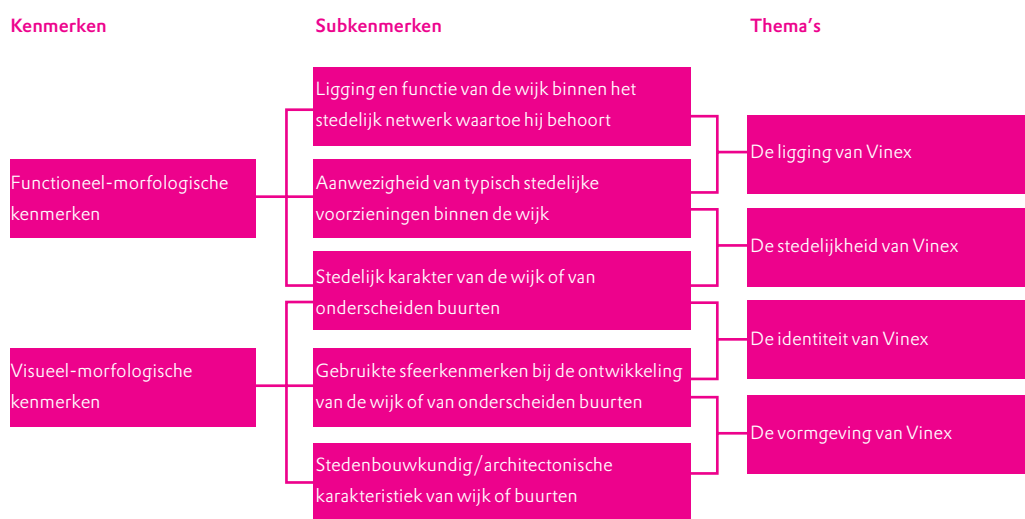
Met dit thema willen we een antwoord geven worden op de vraag: ‘wat is de ruimtelijke positie van de Vinex-wijken als onderdeel van het stedelijk gebied waartoe zij behoren?’. Bereikbaarheid, aansluiting op het stedelijke gebied en voorzieningenniveau zijn hierbij belangrijke indicatoren. De oorspronkelijke gedachte achter de Vinex-operatie, waarbij de wijken worden voorgesteld als een versterking van de compacte stad, maakt deze onderzoeksvraag legitiem.

Thema 2: de stedelijkheid van Vinex

Het begrip *stedelijkheid*, zoals het in deze studie wordt gebruikt, verdient een nadere toelichting. Stedelijkheid kent een groot aantal definities, waarbij de inhoud voor een deel afhangt van het vakgebied van de schrijver. Zo zijn er typisch sociologische, typisch fysisch-geografische en typisch architectonische definities. Van der Wouden (interne RPV-notitie 2005: 2) geeft een goede indruk van de breedte van het begrip ‘stedelijkheid’. Hij spreekt zelfs van een multidimensioneel begrip, waarbij hij de volgende dimensies onderscheidt:

- dichtheid van (omliggende) bebouwing;
- intensiteit van menselijke interactie;
- variatie in het ruimtegebruik (multifunctionaliteit in termen van economische sectoren, voorzieningen, recreatie, wonen enzovoort);
- diversiteit van sociale groepen en/of leefstijlen, die van de ruimte gebruik maken (culturele heterogeniteit);
- spreiding van deze kenmerken over de tijd (een ruimte die alleen in ‘spitsuren’ deze kenmerken vertoont is minder stedelijk dan wanneer dat een groot deel van het etmaal het geval is).

Figuur 2. De afleiding van onderzoeksthema’s vanuit stadsmorfologische overwegingen

We onderscheiden zo drie vormen van stedelijkheid:

- Sociaal-culturele stedelijkheid, die betrekking heeft op de manier waarop de (stedelijke) ruimte door bewoners en passanten wordt gebruikt; de intensiteit en de vorm van de sociale interactie staan centraal.
- Functionele stedelijkheid, die staat voor de aanwezigheid van (stedelijke) voorzieningen; zowel de aard, de locatie als de menging van die voorzieningen zijn hierbij van belang.
- Visuele stedelijkheid, waarmee bedoeld wordt op de (stedelijke) verschijningsvorm van de ruimte; hieronder vallen ruimtelijke kenmerken die maken dat een gebied als stedelijk wordt beleefd.

Deze drie vormen van stedelijkheid kunnen naast en door elkaar voorkomen. In het algemeen zal, als er op een plek voldoende geschikte stedelijke voorzieningen aanwezig zijn (functionele stedelijkheid), het bijbehorende stads-publiek erop afkomen (sociaal-culturele stedelijkheid) en zal de ruimte zodanig zijn vormgegeven dat er ook sprake is van visueel-morfologische stedelijkheid.

Gezien het doel van onze studie – het maken van een morfologische analyse – zullen we de sociaal-culturele stedelijkheid buiten beschouwing laten. Niet, omdat deze vorm van stedelijkheid minder belangrijk zou zijn, maar omdat het bepalen van sociaal-culturele kenmerken buiten onze vraagstelling valt. De criteria voor de twee vormen van stedelijkheid aan de hand waarvan we in deze studie de Vinex-wijken zullen beschrijven en analyseren – *functionele* en *visuele* stedelijkheid –, worden in het derde deel van deze studie nader uitgewerkt.

Bij de typering van stedelijkheid zullen we in deze studie de Vinex-wijken ook indelen naar hun woonmilieus. Zo’n indeling geeft een goede indicatie van de mate van stedelijkheid (dan wel van het ontbreken daarvan) binnen de wijken. Om een indruk te geven van de uiteenlopende categorieën, worden in de tabellen 3a en 3b twee verschillende typering van woonmilieus gegeven. De eerste typering is gebaseerd op het WoningBehoeft Onderzoek (WBO) dat adviesbureau ABF heeft opgesteld in opdracht van het Ministerie van VROM ten behoeve van het volkshuisvestingsbeleid. Voor deze studie hebben we het WBO van 2002 gebruikt, waarin 13 woonmilieus worden onderscheiden. Opvallend is dat de Vinex-uitleggebieden in deze typologie ongeveer in gelijke mate als ‘groen-stedelijke woonmilieus’ en ‘stedelijke milieus buiten het centrum’ worden geclassificeerd, terwijl zij in een eerdere versie van het WBO (1998) algemeen als ‘groen-stedelijke woonmilieus’ werden gekarakteriseerd. De tweede typering is gebaseerd op een rapport van bureau Urhahn uit 2003, dat eveneens is opgesteld voor het Ministerie van VROM. Hoewel beide bronnen sterk verwant zijn, is er sprake van een verschil in optiek: waar bij ABF de volkshuisvesting centraal staat, kijkt Urhahn meer met een ontwerpersblik naar de woonomgeving.

Bij de beschouwingen over de woonmilieus van de Vinex-wijken verderop in dit boek, zullen we op deze twee indelingen teruggrijpen, waarna we trachten te komen tot een classificatie die recht doet aan de typische kenmerken van de Vinex-wijken.

Thema 3: de identiteit van Vinex

‘Identiteit’ is een moeilijk te definiëren begrip. In deze studie leggen we het begrip op twee manieren uit. In de eerste plaats als de karakteristiek op wijk-niveau, zoals die kan worden beschreven aan de hand van objectieve criteria. In de tweede plaats als karakteristiek op het conceptuele niveau: welke uitstraling heeft men de wijk of buurt willen meegeven?

Ten aanzien van deze laatste karakteristiek merken we op dat er een zekere tegenstrijdigheid schuilt in het idee dat woonwijken waar de verf bij wijze van spreken nog nat is, een eigen identiteit zouden kunnen hebben. Identiteit ontstaat immers in de loop van de tijd doordat mensen betekenissen aan een plek toekennen (zie kader pp. 28-29). De tijdsfactor speelt een belangrijke rol. Strikt genomen, zou dit inhouden dat een nieuwe wijk nog geen eigen karakter kan hebben.

In deze studie houden we ons dan ook niet bezig met een identiteit die in de tijd is gegroeid, maar die door bestuurders, ontwikkelaars en ontwerpers aan een wijk is meegegeven. Daarbij spelen vooral de thematisering en het gebruik van metaforen een grote rol. Het gaat dus vooral om de vraag welke thema’s in de wijken voorkomen en in hoeverre zij bij de stedenbouwkundige oplossingen aansluiten, en niet zozeer om de manier waarop bewoners en bezoekers op de gekozen thema’s reageren.

Tabel 3a. Typering van woonmilieus ten behoeve van het WoningBehoeft Onderzoek

Woonmilieu	Code	Subcode	Woonmilieu	
Centrum-stedelijk	CS	CS1	Centrum stedelijk plus	
		CS2	Centrum stedelijk	
		CS3	Centrum stedelijk compact	
Stedelijk buiten centrum	BC	BC1	Stedelijk vooroorlogs	
		BC2	Stedelijk naoorlogs compact	
		BC3	Stedelijk naoorlogs grondgebonden	
Groen-stedelijk	GS	GS1	Groen stedelijk	
		KS	KS1	Centrum kleinstedelijk
			KS2	Kleinstedelijk
(Centrum) dorps	CD	CD1	Groen kleinstedelijk	
		CD2	Centrum dorps	
		CD3	Dorps	
Landelijk wonen	LW	LW1	Landelijk, bereikbaar	
		LW2	Landelijk, perifeer	

Bron: ABF Research (2002)

Tabel 3b. Typering van woonmilieus volgens Wonen à la Carte

Woonmilieu	Code	Subcode	Woonmilieu
Centrum-stedelijk	CS	CS1	Historische binnensteden
		CS2	City, nieuwe stedelijke centra
		CS3	Centra van nieuwe steden
Stedelijk buiten centrum	BC	BC1	Vooroorlogse etage
		BC2	Vooroorlogs grondgebonden
		BC3	Vooroorlogs herenhuis
		BC4	Vooroorlogse tuindorpen
		BC5	Naoorlogs, etage
		BC6	Naoorlogs, grondgebonden
Groen-stedelijk	GS	GS1	Uitbreidingswijken aan de stad
		GS2	Groekernen
		GS3	Actuele uitleg
(Centrum) dorps	CD	CD1	Historische centra
		CD2	Kleine kernen
Landelijk wonen	LW	LW1	Villawijk
		LW2	Wonen in het landschap
		LW3	Landgoederen

Bron: Urhahn Urban Design (2003)

Thema 4: de vormgeving van Vinex

Bij dit onderzoeksthema kijken we naar de vormgeving van wijk, buurt en woonomgeving: structuren en patronen op stedenbouwkundig niveau, oplos-singen op het schaalniveau van de directe woonomgeving, en de architecto-nische uitdrukking van de woningbouw. Hiermee ruilen we het conceptuele niveau van de identiteit in voor het concretere niveau van de stijl. Een interes-sante onderzoeksvraag is in dit verband: ‘is er sprake van een eigen Vinex-stijl, en zo ja, waaruit bestaat deze?’

Ter afronding

Een deel van de onderzoeksvraag van deze studie gaat over de vraag in hoe-verre Vinex in morfologisch opzicht aansluit bij de Nederlandse stedenbouw van de afgelopen eeuw. Om meer inzicht te krijgen in de ontwikkelingen uit het recente verleden, ‘ijken’ we de onderzoeksthema’s aan een aantal beeld-bepalende wijken uit de twintigste eeuw. In het volgende hoofdstuk worden dan ook de belangrijkste stromingen en stijlen uit de twintigste-eeuwse Nederlandse stedenbouw en architectuur op een rij gezet, met voorbeelden van wijken die typerend zijn voor bepaalde stromingen of stijlen. Uit deze voorbeelden kiezen we vervolgens een klein aantal wijken die model staan voor de ontwikkelingen gedurende de twintigste eeuw. Deze ‘referentie-wijken’ worden vervolgens aan de hand van de vier thema’s uit dit hoofdstuk doorgelicht op hun morfologische kenmerken. Hieruit worden lessen getrok-ken voor de analyse van de Vinex-wijken.

De twintigste eeuw als referentie

Vier stadswijken uit het recente verleden

Op 15 juli 1972 om 15.32 uur is het gedaan met het modernisme, stelt de architect en architectuurtheoreticus Charles Jencks. Die middag worden de flats van het Pruitt-Igoe-complex in St. Louis, Missouri opgeblazen. De puinhoop is een herinnering aan de gigantische mislukking die het modernisme in stedenbouw en architectuur is gebleken, althans, aldus Jencks. Hij plaatst een eenzijdig rationeel modernisme tegenover een postmodernisme dat in zijn ogen rijk is aan betekenissen; een machinearchitectuur tegenover een architectuur met een gezicht, dat spreekt in vele talen.

De geboorte van het postmodernisme is niet zo precies gedateerd en zijn dood is al vele malen aangekondigd, en al even vaak ontkend. Het postmodernisme ontstaat in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw. De term duikt voor het eerst op in de literatuur en de architectuur en wordt later ingezet om veranderingen op vele andere terreinen van de maatschappij en de cultuur te benoemen en te begrijpen. In de loop van de jaren zeventig en tachtig dringt het postmoderne gedachtegoed diep door in de filosofie en de maatschappijtheorie. Tot op de dag van vandaag laat het in de sociale wetenschappen en geesteswetenschappen onmiskenbaar zijn sporen na.

Het is een hachelijke zaak het postmodernisme te plaatsen tegenover het modernisme. Beide zijn containerbegrippen die vaker verwarring stichten dan zaken verhelderen. In uiteenlopende maatschappelijke domeinen, kunstvormen en ontwerp- en onderzoeksdisciplines hebben ze verschillende betekenissen gekregen die niet zomaar op een hoop kunnen worden gegooid. Bovendien zijn opvattingen over beide niet alleen een zaak van redelijke argumenten, maar zeker ook van smaak. De emoties kunnen dan ook hoog oplopen.

Toch zijn er zeker eigenschappen die we kunnen opvatten als de familietrekken van het modernisme enerzijds en het postmodernisme anderzijds. Het modernisme wordt gekenmerkt door rationalisme,

absolutisme en universalisme, de wens zaken te herleiden tot één grondidee, een hang naar zekerheid, orde, lineariteit en continuïteit, en een geloof in grote verhalen over vrijheid en vooruitgang. Het postmodernisme, daarentegen, legt de nadruk op het besef dat actoren eigen perspectieven hebben en er verschillende interpretaties op nahouden, gaat uit van contingentie (het niet-noodzakelijke en veranderlijke), hecht belang aan het lokale en particuliere, pleit voor een speelse verbeelding, en neemt een ironische houding aan, die kan uitmonden in deconstructie van overgeleverde zekerheden, maar ook in extreem relativisme (*anything goes*) en zelfs nihilisme.

Wie kenmerken als deze wil labelen als modern dan wel postmodern, doet er verstandig aan duidelijk te maken hoe deze termen worden gebruikt. Zo kunnen ze, ten eerste, worden ingezet als aanduiding van historische perioden, waarbij het postmodernisme het modernisme opvolgt in de tijd, bijvoorbeeld in de loop van de jaren 1970. Ten tweede kunnen ze stijlen aanduiden, bijvoorbeeld in de stedenbouw, architectuur, beeldende kunst, literatuur en commerciële cultuur. Tot slot kunnen ze staan voor een gedachtegoed, paradigma of discours. Dan staan niet perioden of stijlen centraal, maar theorieën.

Een belangrijke vraag is vervolgens hoe modernisme en postmodernisme zich tot elkaar verhouden. Daarover verschillen de meningen. Zo staat tegenover de opvatting dat het postmodernisme een nieuw tijdperk inluidt de stelling dat het postmoderne denken een verandering is binnen het moderne gedachtegoed. Er is dan geen sprake van een breuk met een achterhaald paradigma, maar van een veel geleidelijker ontwikkeling: het postmodernisme zegt niet 'nee' tegen het modernisme, maar 'ja, maar'. Een stap verder gaat de stelling dat sprake is van een radicalisering van het modernisme. Postmodernisme is dan niet anti-modern, maar trekt juist de uiterste consequentie uit het

moderne denken. Het zet het moderne denken in tegen zichzelf en ondermijnt het uiteindelijk.

Op weinig terreinen is het verschil tussen modernisme en postmodernisme zo zichtbaar geworden als in de architectuur. Veelzeggend is het contrast tussen de uitspraken van respectievelijk de architecten Walter Gropius en Robert Venturi. De eerste spreekt van een breuk met het verleden, nodig voor een nieuwe, op de technologische samenleving toegesneden architectuur: 'the morphology of dead styles has been destroyed'. Voor de tweede is het verleden niet dood. Integendeel: Venturi stelt dat wie iets nieuws bouwt, kiest uit het oude. Hiermee hangt een heel andere opvatting van de rol van de architect samen. Waar de moderne architect een visionaire 'auteur' is die met zijn gebouw het volk de weg wijst naar een nieuwe vorm van wonen en leven, beschouwen zijn postmoderne collega's zichzelf veeleer als 'bricoleurs', die het bestaande en traditionele niet bij voorbaat afwijzen, maar daaruit juist bruikbare, inspirerende elementen putten. Hun bricolages zijn geen uitingen van een groot gebaar, maar getuigen veelal van waardering voor regionale geschiedenissen en lokale bijzonderheden.

In de architectuur en stedenbouw is de scheidslijn tussen modernisme en postmodernisme niet altijd even scherp. Ten eerste mogen we de interne dynamiek van beide niet veronachtzamen. Zo kunnen we spreken van het functionalisme in de moderne Nederlandse stedenbouw, maar we mogen het beslist niet afdoen als een statische stroming die bijvoorbeeld in de Bijlmermeer (jaren 1960) eenzelfde aanblik biedt als in het Blijdorp uit de jaren 1930. Ten tweede bestaan modernisme en postmodernisme in een bepaalde periode naast elkaar. Terwijl in de Verenigde Staten het postmodernisme al in de jaren 1970 triomfen viert, zetten in Nederland in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw juist het neorationalisme en

neomodernisme de toon. De Vinex-wijken Ypenburg en Meerhoven laten in dit opzicht een mooi contrast zien. Waar Frits Palmboom de stedenbouw van de eerste wijk – heel postmodern – typeert als een jamsessie waarin wordt geïmproviseerd op een thema met telkens een ander resultaat, wordt de andere wijk gedomineerd door moderne rechtlijnigheid en platte daken. Tot slot kunnen we ons afvragen of in de Nederlandse stedenbouw überhaupt een postmoderne periode is te onderscheiden. In elk geval is deze niet gemakkelijk helder af te bakenen.

Ondanks deze kanttekeningen bij de scheidslijnen tussen modernisme en postmodernisme kunnen de stijlkenmerken van beide stromingen en de gedachten waarop zij zijn gebaseerd, tegenover elkaar worden gezet. Soberheid en rationaliteit staan dan tegenover het ornament, het symbool, de uitbundigheid en het spel met verwachtingen; strengheid tegenover humor; universalisme tegenover contextgevoeligheid; homogeen tegenover heterogeen en ambigu; ruimte tegenover plaats; elitair tegenover populair; het monumentale tegenover het alledaagse; 'of-of' tegenover 'en-en'.

Dit laatste hangt samen met het eclectische karakter van het postmodernisme. Er is nadrukkelijk ruimte voor het samenbrengen van verscheidene stijlen, uit verschillende tijden en verschillende gebieden. In sommige gevallen is de opzet om gebouwen of stedenbouwkundige plannen verhalen te laten vertellen; verhalen die zijn opgebouwd uit veelsoortige elementen en die vaak meerduidig zijn, voor meerdere interpretaties vatbaar. Daarbij komt nog dat stijlcitaten lang niet altijd even serieus moeten worden genomen. Zo kunnen de neotraditionalistische en historiserende architectuur en stedenbouw die momenteel in zwang zijn een kopie opleveren van een oud dorp of stadje, maar ook een pastiche, waarin met een knipoog wordt omgegaan met herinneringen,

conventies en clichés. Ze kunnen zelfs een fictoneel verleden oproepen, waarbij de getrouwheid van de verwijzing minder belangrijk is dan de beoogde identiteit van de plek. In vakkringen is niet iedereen hierover even enthousiast, zeker als het een Vinex-wijk betreft. In Brandevoort lijkt de creatie van warmte en geborgenheid vooralsnog geslaagd. Kopers blijken de zorgvuldig geënsce-neerde *sense of place* in elk geval bijzonder te waarderen. Misschien is dat een waardevolle erfenis van het postmodernisme in Nederland: er valt, ook in het Vinex-tijdperk, wel degelijk iets te kiezen.

David Hamers

Overzichtskartaal referentiewijken

- Uitsnede
- Referentiewijk
- Bebouwing
- Snelwegen

DE TWINTIGSTE EEUW ALS REFERENTIE
 VIER STADSWIJKEN UIT HET RECENTE VERLEDEN

De twintigste eeuw: een tijdlijn

De twintigste eeuw is een tijd van grote en vaak snelle veranderingen, ook op het gebied van de architectuur en de stedenbouw. De opkomst van het functionalisme (ook bekend onder namen als ‘modernisme’ en het ‘Nieuwe Bouwen’) in de eerste decennia heeft doorgewerkt tot op de dag van vandaag. Toch is er gedurende de gehele eeuw een spanning merkbaar tussen een functionalistische en een meer traditionalistische stroming. Daarbij blijken de onderlinge verschillen in de bouwpraktijk soms minder extreem dan de sterk ideologisch bepaalde richtingenstrijd tussen deze stromingen doet vermoeden. Ook is het functionalisme gedurende de twintigste eeuw een veel minder constante factor dan het langdurige gebruik van deze benaming suggereert; er zijn, zowel op architectonisch als op stedenbouwkundig niveau, grote verschillen tussen de vroegste experimenten van voor de Tweede Wereldoorlog, de direct na oorlogse wijken als Pendrecht en de grootschalige toepassing van het functionalisme in de jaren 1960, die wijken zoals de Bijlmermeer heeft opgeleverd. Dit soort ontwikkelingen maakt de geschiedenis van de twintigste-eeuwse stedenbouw in Nederland zeer gevarieerd.

Er zijn al heel wat boeken geschreven over de Nederlandse architectuur en stedenbouw van de twintigste eeuw. Aan de hand daarvan is een tijdlijn (figuur 2) opgesteld met de belangrijkste stromingen uit de twintigste eeuw – althans de periode vanaf ongeveer 1920 –, zoals die uit het materiaal naar voren komen. Met deze tijdlijn wordt duidelijk welke stromingen in de afgelopen eeuw van belang zijn geweest, en op welke manier zij elkaar zijn opgevolgd. Hierdoor wordt het mogelijk omslagpunten in de geschiedenis van architectuur en stedenbouw aan te geven en herkenbare perioden af te bakenen. Omdat het schaalniveau van buurt, wijk en stad in deze studie het belangrijkste is, is de stedenbouw in het schema centraal geplaatst. De kolom ‘architectuur’ levert aanvullende informatie voor een verfijning van de morfologische kenmerken van woongebieden. Om een zo breed mogelijk kader te scheppen, is de tijdlijn bovendien voorzien van een kolom ‘ruimtelijke ordening’, die aandacht schenkt aan relevant beleid op een hoger schaalniveau. In de tijdlijn worden bij elke stedenbouwkundige stroming voorbeelden van typerende woonwijken gegeven.

De terminologie die in de tijdlijn wordt gebruikt, verdient nadere toelichting. Verschillende bronnen hanteren soms verschillende namen voor dezelfde stroming. Zo zijn termen als ‘internationale stijl’, ‘Nieuwe Bouwen’, ‘modernisme’ en ‘functionalisme’ tot op zekere hoogte synoniem, waarbij de keuze voor één van deze termen vaak afhangt van de context (en de gebruikte bron). Ook komt het voor dat een algemeen erkende periode uit de architectuur en de stedenbouw geen eenduidige benaming kent. Het duidelijkste voorbeeld hiervan is

de periode die hoofdzakelijk in de jaren 1970 ligt, en waarvoor in de stedenbouw (en deels ook binnen de architectuur) alleen een negatief bedoelde term lijkt te bestaan: nieuwe truttigheid. Toch betreft het hier een uiterst herkenbare stroming met een geheel eigen karakter. Alleen al het gegeven dat het Nederlands Architectuurinstituut in 2004 een grote tentoonstelling aan de architectuur en stedenbouw van de jaren zeventig wijdde, zegt in dit verband genoeg.

De periode 1920-1940, waarin zich te midden van expressionistische en traditionalistische stromingen het functionalisme ontwikkelde.

Uit de tijdlijn komt naar voren dat vanaf 1920 een aantal perioden zich goed in de tijd laat begrenzen:

- De *periode 1920-1940*, waarin zich te midden van expressionistische en traditionalistische stromingen het functionalisme ontwikkelde. Dit gebeurt tamelijk geleidelijk, waarbij het functionalisme eerder in de Nederlandse architectuur dan in de Nederlandse stedenbouw herkenbaar wordt. Vooral in buitenlandse bronnen (bijvoorbeeld Fanelli 1978)² is de vooroorlogse Nederlandse architectuur vaak vereenzelvigd met de functionalistische stroming. Inmiddels is duidelijk geworden dat traditionalisme en functionalisme geen absolute tegenpolen zijn; voor de Tweede Wereldoorlog is er geen sprake van dat het functionalisme het traditionalisme aflöst en ‘overwint’. Integendeel, beide stromingen kunnen in deze periode naast elkaar bestaan en lopen zelfs tot op zekere hoogte door elkaar heen.
- De *periode 1945-1955*, de wederopbouwtijd, waarin opnieuw traditionalisme en functionalisme naast elkaar bestaan. Recente studies tonen aan dat tijdens deze periode in het werk van een aantal architecten mengvormen van deze beide stromingen te vinden zijn (onder andere Van Geest & Schipper 1999; Galema & Hutjes 2000). Toch is de conclusie gewettigd dat tegen het einde van deze periode het functionalisme, zeker in de stedenbouw, de overhand krijgt.

- De *periode 1955-1970*, waarin het functionalisme de overheersende stroming is binnen de stedenbouw, of preciezer: voor het ontwerp van de grote uitbreidingswijken. Open bouwblokken van verschillende bouwhoogten (met een aanzienlijke hoeveelheid hoogbouw) en grootschalige verkeersoplossingen bepaalden het beeld. In de ruimtelijke ordening vinden vergelijkbare ideeën over grootschaligheid en planmatige stedelijke ontwikkeling hun neerslag in de Tweede Nota over de Ruimtelijke Ordening (Ministerie v ro 1967).
- De *periode 1970-1980* houdt een radicale breuk in met de voorgaande periode. Maatschappijkritiek en opkomende belangstelling voor milieu-vraagstukken leiden tegen 1970 tot een omslag in het denken over de ‘omgeving’ in de breedste zin van het woord. Eerst in de architectuur, en spoedig daarna in de stedenbouw wordt kleinschaligheid een vanzelfsprekend uitgangspunt. Woonerven met overwegend laagbouw, verkeersluwe oplossingen en veel groen (vaak in de vorm van gespaarde landschaps-elementen) kenmerken deze periode. Een algemeen aanvaarde term voor deze stroming ontbreekt, al worden er wel nogal badinerende benamingen gebruikt als ‘nieuwe truttigheid’ en ‘bloemkoolwijken’. In de architectuur wordt vaak teruggегреpen op een meer traditionalistische vormgeving, waarbij het schuine dak terugkeert. De Derde Nota Ruimtelijke Ordening

(1977) ademt eenzelfde sfeer van kleinschaligheid en milieubewustzijn.

- De *periode vanaf 1980* is complex, en bovendien zo recent dat een afdoende beschrijving op dit ogenblik gewaagd is. Wel is duidelijk dat er rond 1980 opnieuw een omslagpunt is. Zowel in de architectuur als in de stedenbouw vindt dan een heroriëntatie plaats op het functionalisme, soms in nogal extreme mate: ‘neorationalisme’, ‘neomodernisme’ en ‘supermodernisme’ zijn etiketten die in de literatuur worden geplakt op de stromingen van de jaren 1980. Aan het eind van dat decennium maakt het ‘harde’ functiona-lisme geleidelijk aan plaats voor een mengsel van stijlen en vormen, dat vrij algemeen wordt aangeduid als ‘eclecticisme’. Het gebruik van deze term tegen het einde van de twintigste eeuw vertoont overigens een interessante parallel met het voorgaande *fin de siècle*, de overgang van de negentiende naar de twintigste eeuw. Geheel in de tijdgeest van individualisering en privatisering verschuift in de stedenbouw de gerichtheid op het collectieve ‘ensemble’ naar die op herkenbare wooneenheden, en zelfs op sterk individuele woonvormen. Een ontwikkeling die tegen het eind van de afgelopen eeuw sterk de aandacht trekt, is die van de bewuste historisering van de woonomgeving. Deze trend, die ook als onderdeel van het eclecticisme kan worden gezien, wordt in sommige bronnen aangeduid als een zelfstandige stroming – met termen als ‘historiserend postmodernisme’. Hoewel elke parallel met wantrouwen moet worden gezien, is er een zekere verwantschap met het contemporaine *New Urbanism* in de Verenigde Staten.

De periode 1945-1955, de wederopbouwtijd, waarin opnieuw traditionalisme en functionalisme naast elkaar bestaan.

Het afbakenen van stromingen in architectuur en stedenbouw leidt onvermijdelijk tot discutable keuzen. Het komt af en toe voor dat sommige wijken en architecten moeilijk in de tijdlijn zijn onder te brengen. Ook is het goed mogelijk dat stromingen of wijken op verschillende plaatsen in de tijdlijn zouden moeten worden genoemd. Met deze beperkingen voor ogen, menen we echter dat de tijdlijn een bruikbaar overzicht biedt van de ontwikkelingen gedurende het grootste deel van de twintigste eeuw.

	<i>Vier referentiewijken</i>
Aan de hand van de tijdlijn hebben we vier referentiewijken geselecteerd: twintigste-eeuwse woonwijken die bij de analyse van de Vinex-wijken als referentie dienen. De selectie van deze wijken is mede tot stand gekomen aan de hand van gesprekken met deskundigen op het gebied van architectuur en stedenbouw.	
	Het zal overigens duidelijk zijn dat het samenvatten van de zo veelzijdige ontwikkelingen van de twintigste eeuw in een beperkt aantal wijken, een arbitraire zaak is. In het korte bestek van deze studie is het echter niet goed mogelijk volledig recht te doen aan de buitengewone rijkdom aan stromingen die de vorige eeuw kenmerkt.

Het zal overigens duidelijk zijn dat het samenvatten van de zo veelzijdige ontwikkelingen van de twintigste eeuw in een beperkt aantal wijken, een arbitraire zaak is. In het korte bestek van deze studie is het echter niet goed mogelijk volledig recht te doen aan de buitengewone rijkdom aan stromingen die de vorige eeuw kenmerkt.

Bij de keuze hebben we de nadruk gelegd op een zo groot mogelijke variatie aan stedenbouwkundige – en in mindere mate architectonische – kenmerken. Ook hebben we ernaar gestreefd de referentiewijken zo evenwichtig mogelijk over de twintigste eeuw te spreiden. De vier geselecteerde wijken zijn:

De periode 1920-1940, waarin zich te midden van expressionistische en traditionalistische stromingen het functionalisme ontwikkelde.

- De *periode 1920-1940*, waarin zich te midden van expressionistische en traditionalistische stromingen het functionalisme ontwikkelde. Dit gebeurt tamelijk geleidelijk, waarbij het functionalisme eerder in de Nederlandse architectuur dan in de Nederlandse stedenbouw herkenbaar wordt. Vooral in buitenlandse bronnen (bijvoorbeeld Fanelli 1978)² is de vooroorlogse Nederlandse architectuur vaak vereenzelvigd met de functionalistische stroming. Inmiddels is duidelijk geworden dat traditionalisme en functionalisme geen absolute tegenpolen zijn; voor de Tweede Wereldoorlog is er geen sprake van dat het functionalisme het traditionalisme aflöst en ‘overwint’. Integendeel, beide stromingen kunnen in deze periode naast elkaar bestaan en lopen zelfs tot op zekere hoogte door elkaar heen.
- De *periode 1945-1955*, de wederopbouwtijd, waarin opnieuw traditionalisme en functionalisme naast elkaar bestaan. Recente studies tonen aan dat tijdens deze periode in het werk van een aantal architecten mengvormen van deze beide stromingen te vinden zijn (onder andere Van Geest & Schipper 1999; Galema & Hutjes 2000). Toch is de conclusie gewettigd dat tegen het einde van deze periode het functionalisme, zeker in de stedenbouw, de overhand krijgt.

2. Zo wijdt Fanelli (1978) in zijn boek 40 bladzijden aan het vooroorlogse functionalisme en 4 aan de Delftse School.

De periode 1955-1970, waarin het functionalisme de overheersende stroming is binnen de stedenbouw.

- Tuindorp Vreewijk* (Rotterdam-Zuid): een wijk die typerend is voor de kleinschalige, groene laagbouwwijken die voor de Tweede Wereldoorlog door heel Nederland gebouwd werden. Binnen deze groep is Vreewijk vooral gekozen vanwege zijn stedelijke ligging en zijn omvang (afgezien van de Amsterdamse tuindorpen zijn er weinig tuinwijken van deze omvang gebouwd).
- Buitenveldert* (Amsterdam-Zuid): een voorbeeld van functionalistische stedenbouw met een relatief grote variatie in bouwhoogten en woonmilieus. De wijk neemt een tussenpositie in tussen de typische ‘stempelwijken’ uit de wederopbouw, zoals Pendrecht, en de vaak zeer grootschalige wijken van de laat-functionalistische periode, zoals Kanaleneiland en de Bijlmermeer.
- Haagse Beemden* (Breda): één van de grootste en meest consequent ontworpen wijken uit de jaren 1970; een schoolvoorbeeld van een stedenbouwkundige periode die kort na afloop al als ‘nieuwe truttigheid’ werd weggezet maar inmiddels aan een herwaardering toe is. Deze periode, waarin wordt gestreefd naar menselijke maat in de stedenbouw, kenmerkt zich door een ingewikkeld patroon van woonerfstraten met overwegend laagbouw in het groen.
- Kattenbroek* (Amersfoort): een zeer opvallende en veel beschreven wijk uit de late jaren 1980 die met de term ‘thematische stedenbouw’ zou kunnen worden beschreven, maar ook als een vroeg voorbeeld van postmodernisme in de stedenbouw kan worden beschouwd. Typerend zijn de verschillende, soms door elkaar heen lopende geometrische patronen die een krachtig stempel op het wijkontwerp drukken.

In tabel 4 worden de vier wijken kort gekarakteriseerd.

	<i>Analyse</i>
Als vooroefening om te komen tot een aanpak voor de Vinex-wijken, hebben we de referentiewijken op de kaart geanalyseerd (zie kaarten pp. 44-51). Dit is gedaan aan de hand van de in het vorige hoofdstuk benoemde thema’s:	
• De <i>ligging</i> : vooral de ligging ten opzichte van de bestaande stad en de (eventuele) aanwezigheid van barrières.	
• De <i>stedelijkheid</i> : hier hebben we gebruik gemaakt van de stedenbouwkundige karakteristieken van de wijk (waaronder het niveau waarop de voorzieningen functioneren), toegespitst op de mate van visueel-morfologische stedelijkheid die aan de wijken kan worden toegeschreven. Voor het onderscheid zijn vooral de dichtheid, de bouwhoogte en het al dan niet groene karakter van belang.	
• De <i>identiteit</i> : ook hier zijn stedenbouwkundige karakteristieken gebruikt, maar nu in meer subjectieve zin. We hebben ernaar gestreefd de stedenbouwkundige uitstraling in enkele woorden te vatten.	
• De <i>vormgeving</i> : hierbij beschrijven we de stedenbouwkundige en architectonische stijlkenmerken van de wijken aan de hand van de begrippen uit de tijdlijn.	

De bevindingen zijn samengevat in tabel 5.

Tabel 4. Vier typerende woonwijken voor vier perioden uit de twintigste eeuw				
	Tuindorp Vreewijk (Rotterdam)	Buitenveldert (Amsterdam)	Haagse Beemden (Breda)	Kattenbroek (Amersfoort)
Stedenbouwkundige ontwerpers	Granpré Molière, Verhagen e.a.	Van Eesteren, Mulder (gem. Amsterdam)	Tummers, Maas e.a.	Kuiper & Co (Bhalotra)
Periode	Vooroorlogs (vanaf 1917, afgerond in 1942	Jaren 1950/60 (1958-65, inbreiding in jaren 1990)	Jaren 1970 (vanaf 1977, uitgebreid in jaren 1990)	Jaren 1980/90 (1989-1996)
Grootte	6.700 woningen	9.000 woningen	10.500 woningen	5.300 woningen
Gem. dichtheid	45 woningen/ha	30 woningen/ha	30 woningen/ha	40 woningen/ha

Tabel 5. Korte karakteristiek van vier twintigste-eeuwse wijken aan de hand van de vier onderzoeksthema’s

Ligging	Integraal onderdeel van vooroorlogs stedelijk gebied van Rotterdam-Zuid	Duidelijk herkenbare zelfstandige wijk buiten de ringweg, ondanks barrières goed verbonden met Amsterdam-Zuid	Vrijliggende wijk aan de rand van Breda, door wegen en kanaal van stad gescheiden	Onderdeel van nieuwbouwgordel rond Amersfoort, door parkzone van de stad gescheiden
Stedelijkheid	Assenkruis van groene singels; compact tuinstadwoonmilieu met hoge dichtheid	Orthogonaal systeem van brede hoofdstraten; winkelcentrum op stadsdeelniveau; universiteit, ziekenhuis, hotels en kantoren op (grote) stadsniveau; compact stedelijk woonmilieu met middelhoge dichtheid	Lusvormige hoofdontsluiting rond centrale landschappelijke zone; winkelvoorzieningen op wijkniveau; groen-stedelijk woonmilieu met middelhoge dichtheid	Geometrische hoofdstructuur met cirkelvormige hoofdroute; winkelcentrum en parkzone op stadsdeelniveau; compact stedelijk woonmilieu met (gemiddeld) tamelijk hoge dichtheid
Identiteit	Dorpse uitstraling: laagbouw met schuine daken (typisch vooroorlogs tuindorp)	Stedelijke uitstraling door ruime toepassing van hoogbouw en middelhogbouw (typische naoorlogse flatwijk)	Groene, suburbane uitstraling (typische woonervenwijk uit de jaren ’70); gebruik van oorspronkelijk landschap	Stedelijk, soms suburbane uitstraling; gebruik van romantische thema’s (vroeg voorbeeld van thematische stedenbouw)
Vormgeving	Geknipt (quasi-dorps) stratenpatroon en traditionele architectuur	Modernistische architectuur binnen orthogonaal stratenpatroon; grote mate van eenvormigheid binnen afzonderlijke woonbuurten	Grillig, quasi-organisch stratenpatroon, veel woonerven; neo-traditionalistische architectuur (gedeeltelijk ‘Bossche School’)	Geometrisch stratenpatroon; eclecticische architectuur; grote mate van afwisseling in vormen, kleuren en materialen

De wijk Kattenbroek in 1920

Het overzicht in tabel 5 laat enkele opvallende uitkomsten zien. Zo blijkt dat het thema ‘ligging’ sterk wordt bepaald door de mate van integratie binnen het bestaande stedelijke gebied. Aan de ene kant vinden we wijken met een zelfstandig karakter en een duidelijk eigen centrumgebied, zoals Buitenveldert; aan de andere kant staan wijken die zódanig opgaan in het stedelijke weefsel dat zij alleen door hun bijzondere architectuur en stedenbouw zijn te onderscheiden, zoals Tuindorp Vreewijk.

Voor de bestudering van de recentere Vinex-wijken is dit soort verschillen van groot belang. Juist omdat de wijken vaak in de directe omgeving van zware infrastructuur liggen, rijst al snel de vraag in hoeverre zij deel uitmaken van bestaande stedelijke gebieden dan wel zelfstandige eenheden vormen.

De wijk Kattenbroek in 1920

Bij het thema ‘stedelijkheid’ hebben we vooral gekeken naar indicatoren die het stedelijke karakter helpen bepalen. Hierbij zijn zowel de functionele als de visuele stedelijkheid in het geding. Wat betreft de functionele aspecten zal het duidelijk zijn, dat Buitenveldert met zijn hoogstedelijke voorzieningen, waaronder een universiteit, goed scoort. Kattenbroek heeft voorzieningen die in hun betekenis boven die van de wijk zelf uitgaan. De twee andere wijken zijn in functioneel opzicht weinig stedelijk te noemen.

Ook bij de visuele stedelijkheid blijken zich uitersten voor te doen. Opvallend is daarbij de verwarrende rol van dichtheid en bouwhoogte. Wijken als Tuindorp Vreewijk en Kattenbroek blijken met overwegend laagbouw behoorlijk hoge dichtheden te kunnen bereiken, terwijl sterk uiteenlopende wijken als Buitenveldert (veel middelhoog- en hoogbouw) en Haagse Beemden (overwegend laagbouw) onderling vergelijkbare, lagere dichtheden kennen. De hoogbouw in Buitenveldert levert wel een stedelijke skyline op, maar een weinig stedelijke dichtheid.

De wijk Kattenbroek in 1920

Het thema ‘identiteit’ blijkt bij de vier geanalyseerde wijken een duidelijke rol te spelen. Dat is opmerkelijk, omdat het thema zich vooral bezig houdt met zaken als uitstraling en thematisering, termen die gedurende het grootste deel van de twintigste eeuw (officieel) geen noemenswaardige rol in de stedenbouw spelen. Een vroeg voorbeeld als Tuindorp Vreewijk (rond 1920) blijkt een krachtige identiteit als tuindorp te hebben. Deze identiteit wordt niet alleen ondersteund door de bouwwijze, het stratenpatroon en de vorm van het openbaar groen, maar komt zelfs tot uiting in de naamgeving van de straten (met dorps verwijzingen als Brink, Enk en Molenwei). In de Haagse Beemden zijn verwijzingen naar het omliggende – en deels in de wijk opgenomen – landschap verwerkt, hetgeen tezamen met de overheersende laagbouw een uitgesproken groene identiteit oplevert. In Kattenbroek is – in Nederland voor het eerst op die schaal – bewust aan thematisering van de woonomgeving gedaan. Sfeertekeningen als ‘Verborgene Zone’ en ‘Laan der Hoven’ zijn kapstokken waaraan bepaalde woningtypen en stedenbouwkundige patronen worden gehecht. Bovendien hebben deze, en andere, termen eraan bijgedragen dat de wijk Kattenbroek in binnen- en buitenland een krachtig imago heeft gekregen als een van de meest opvallende wijken van zijn tijd. De enige van de vier wijken waar sfeerbeelden of thema’s geen enkele rol spelen, is Buitenveldert. Bij de grootschalige functionalistische stadsuitbreidingen in

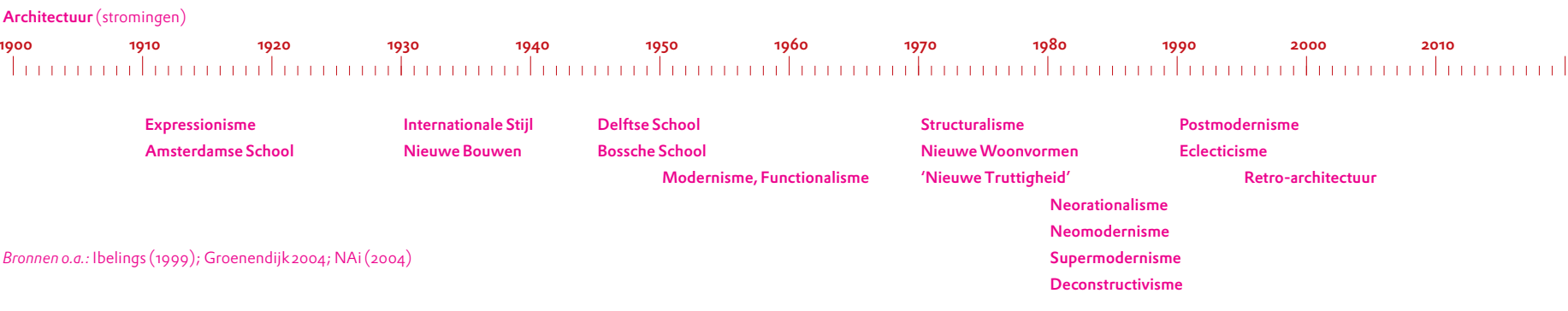
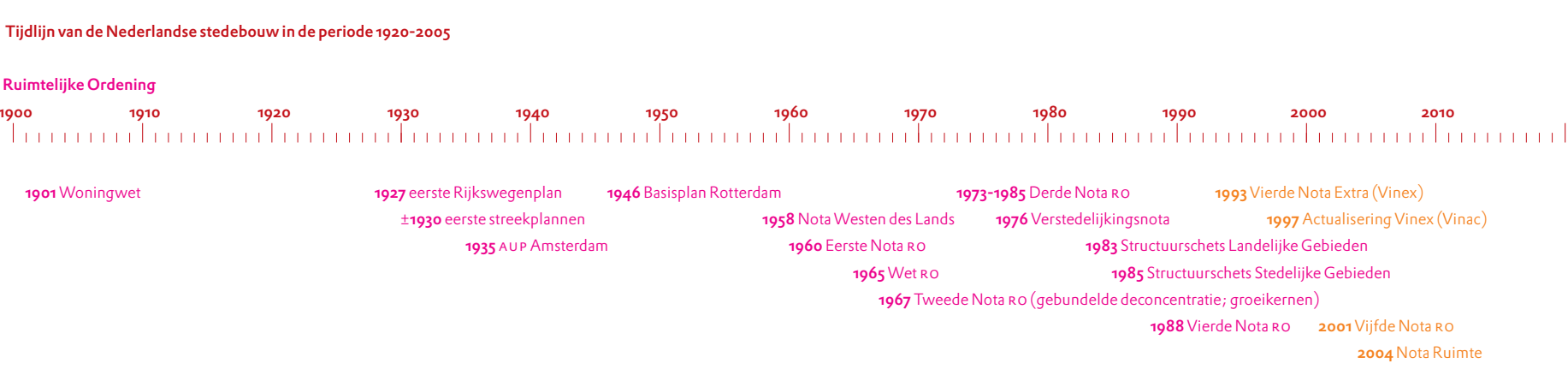
de periode 1950-1975 was dat ook niet gebruikelijk. Een interessant detail is echter dat de straten in Buitenveldert zijn vernoemd naar Nederlandse kastelen; deze verwijzing naar weelderige woonmilieus vormt een verrassende ondersteuning van het algemeen erkende welvarende karakter van de wijk.

Als de verschillen tussen de wijken ergens groot zijn, is het wel bij het thema ‘vormgeving’. Dit komt uiteraard voor een groot deel doordat de vier wijken geselecteerd zijn uit verschillende perioden van de twintigste eeuw. De twee hoofdstromingen die tezamen gedurende een groot deel van die eeuw het beeld hebben bepaald, het traditionalisme en het functionalisme, zijn beide vertegenwoordigd, met respectievelijk Tuindorp Vreewijk en Buitenveldert. Kattenbroek is een voorloper van het eclecticisme. Haagse Beemden vertegenwoordigt een bepaalde vorm van teruggrijpen op beproefde bouwvormen die tegenwoordig als neotraditionalistisch wordt aangemerkt, tezamen met een sterke oriëntatie op het bestaande landschap.

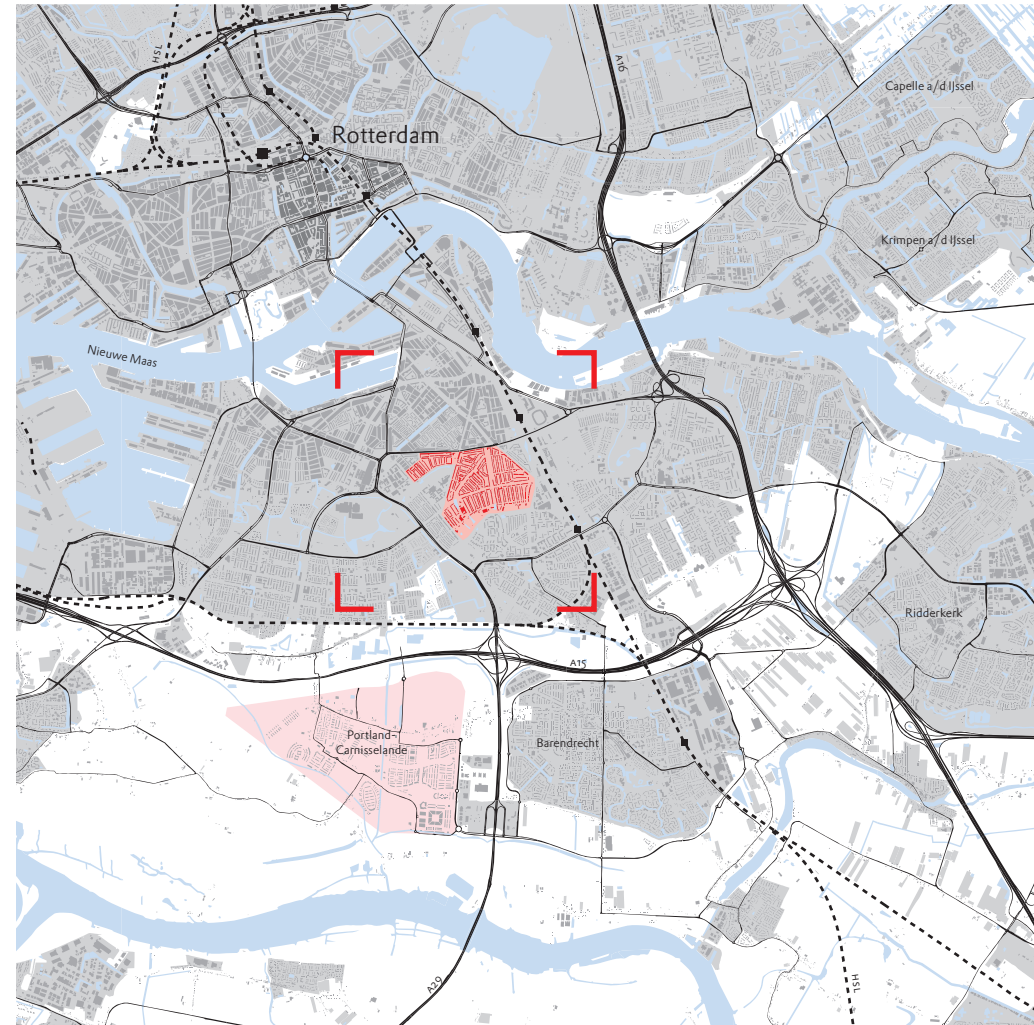
<i>Ter afronding</i>
In het volgende deel van deze studie staan de beschrijving en de analyse van de Vinex-wijken centraal. Daarbij zullen we voortbouwen op de in dit hoofdstuk opgedane inzichten. In veel gevallen zullen de Vinex-wijken daarbij een ander beeld opleveren dan hun twintigste-eeuwse voorgangers. De terugblik op de vorige eeuw geeft echter wel een begrippenkader aan de hand waarvan we de Vinex-wijken kunnen bestuderen. In de verschillende beschrijvingen en interpretaties zullen we dan ook regelmatig een verband leggen met de kenmerkende eigenschappen van de twintigste-eeuwse voorlopers van de Vinex.

De wijk Kattenbroek in 1920

De wijk Kattenbroek in 1920

Bronnen o.a.: Ibelings (1999); Groenendijk 2004; NAI (2004)

Tuindorp Vreewijk
Ligging in het stadsgewest

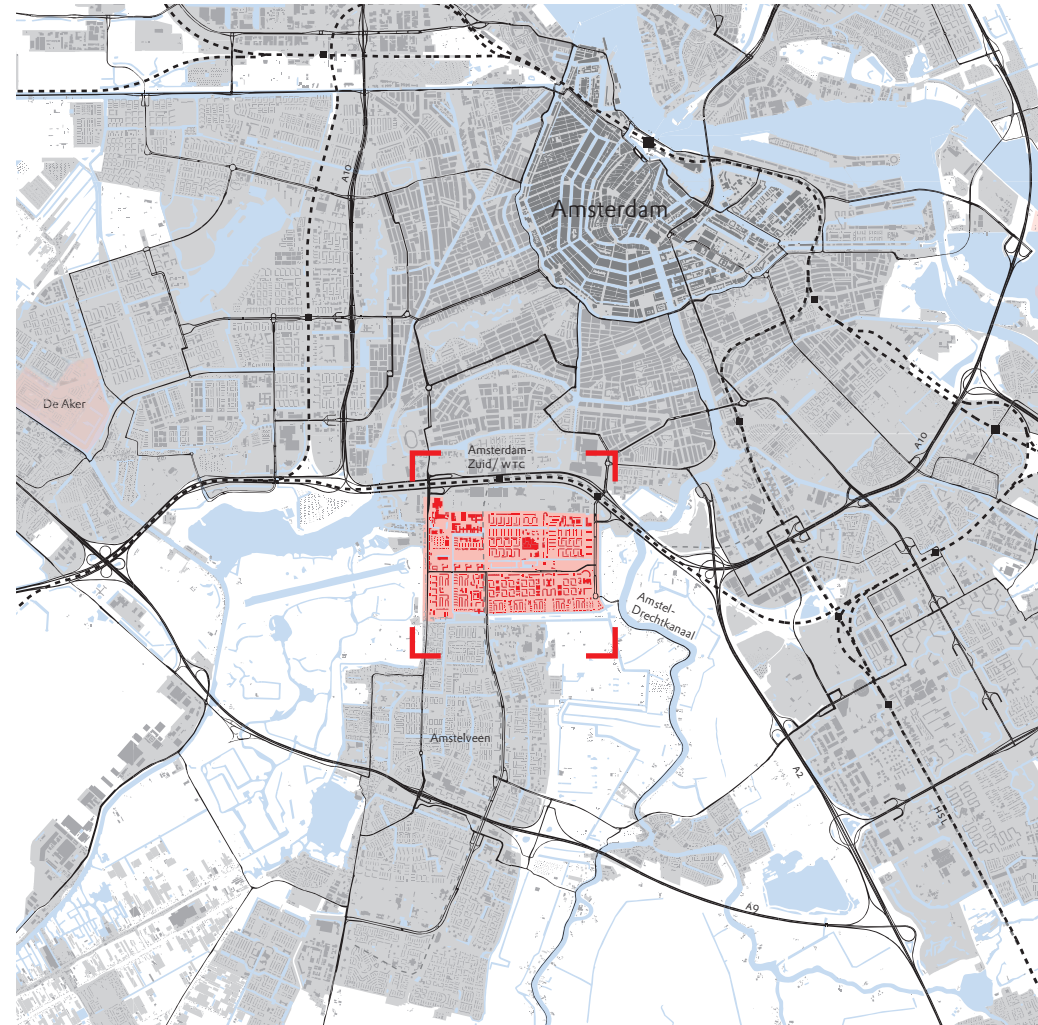
- Uitsnede
 - Locatie
 - Bebouwing
 - Vinexlocatie
 - Bebouwing
 - Stadscentrum
 - Bebouwd gebied en kassen
 - Water
 - Snelwegen en hoofdwegen
 - Spoorwegen
 - Intercitystation
 - Station
- Schaal 1:100.000

Tuindorp Vreewijk
Structuur van de wijk

- Bebouwing
 - Bestaande bebouwing
 - Groen
 - Water
 - Hoofdwegen
 - Wijk hoofdonsluiting
 - Wegen
 - Spoorwegen
 - Station
- Schaal 1:16.000

Groen en compact: Tuindorp Vreewijk

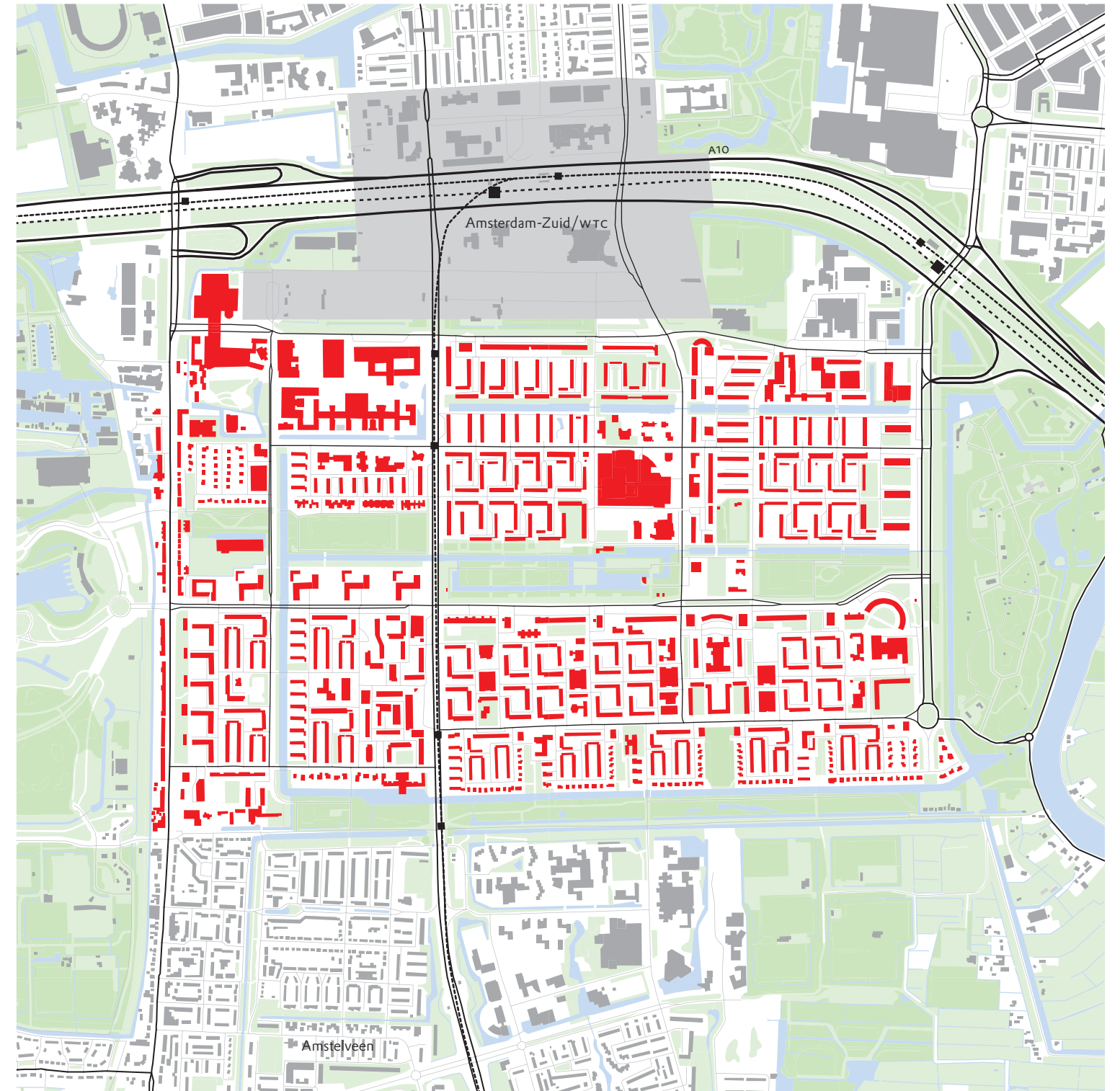

Buitenveldert
Ligging in het stadsgewest

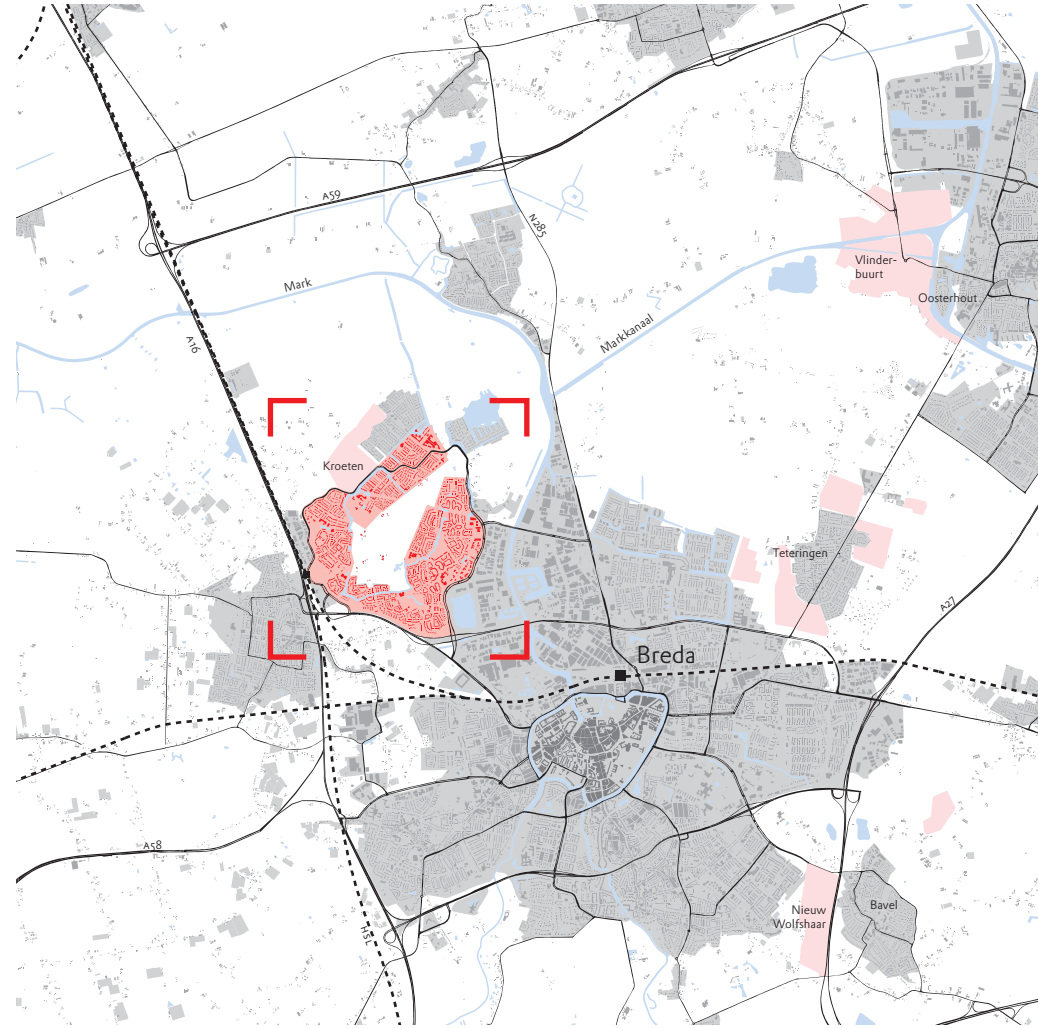
- Uitsnede
 - Locatie
 - Bebouwing
 - Vinexlocatie
 - Bebouwing
 - Stadscentrum
 - Bebouwd gebied en kassen
 - Water
 - Snelwegen en hoofdwegen
 - Spoorwegen
 - Metro
 - Intercitystation
 - Station
- Schaal 1:100.000

Buitenveldert
Structuur van de wijk

- Bebouwing
 - Bestaande bebouwing
 - Wijk in ontwikkeling
 - Groen
 - Water
 - Snelwegen
 - Hoofdwegen
 - Wijk hoofdontsluiting
 - Wegen
 - Spoorwegen
 - Metro
 - Station
 - Metrohalte
- Schaal 1:16.000

Verskillende bouwhoogten in Buitenveldert

Haagse Beemden
Ligging in het stadsgewest

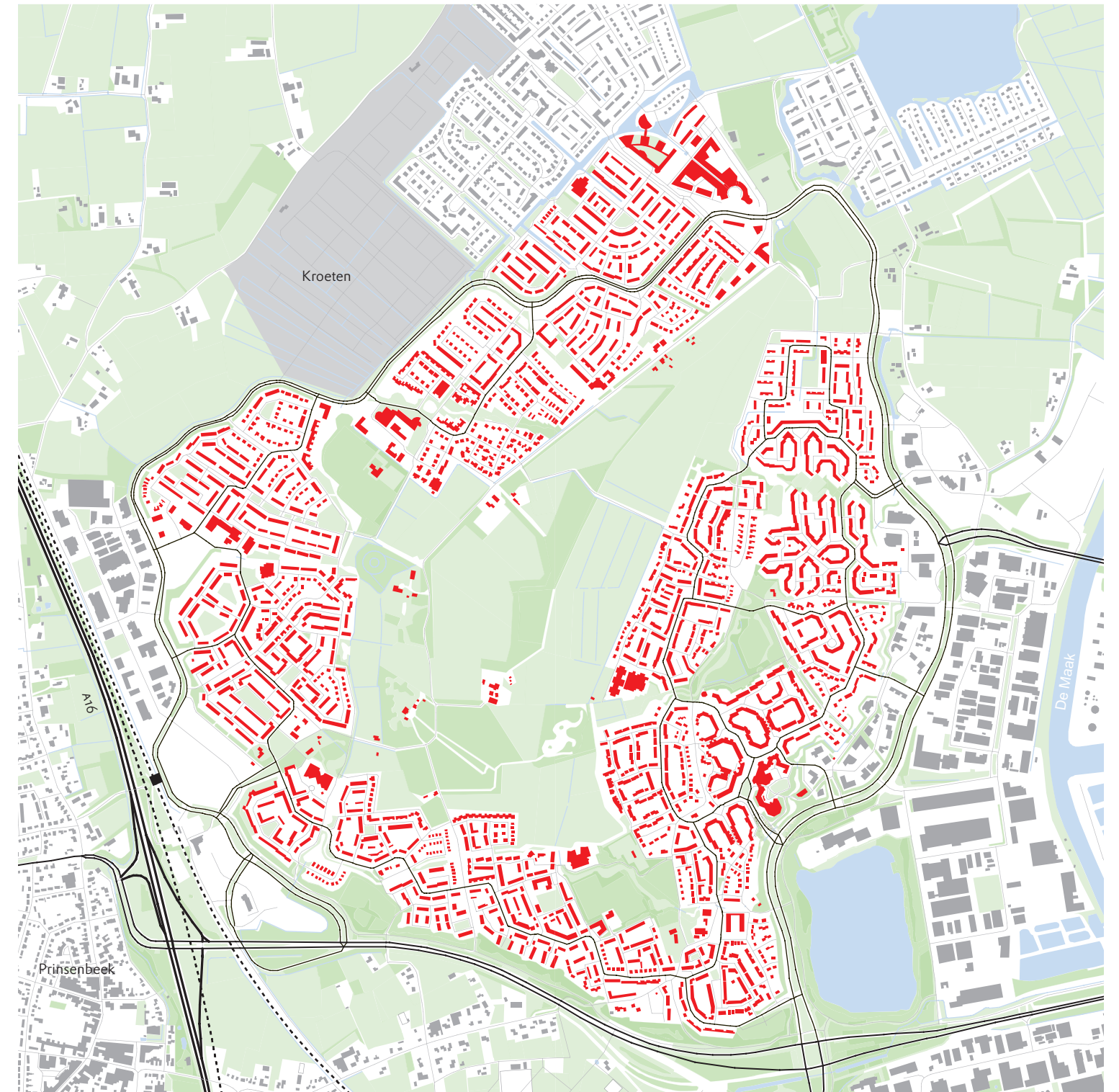
- Uitsnede
- Locatie
- Bebouwing
- Vinexlocatie
- Bebouwing
- Stadscentrum
- Bebouwd gebied en kassen
- Water
- Snelwegen en hoofdwegen
- Spoorwegen
- Intercystation

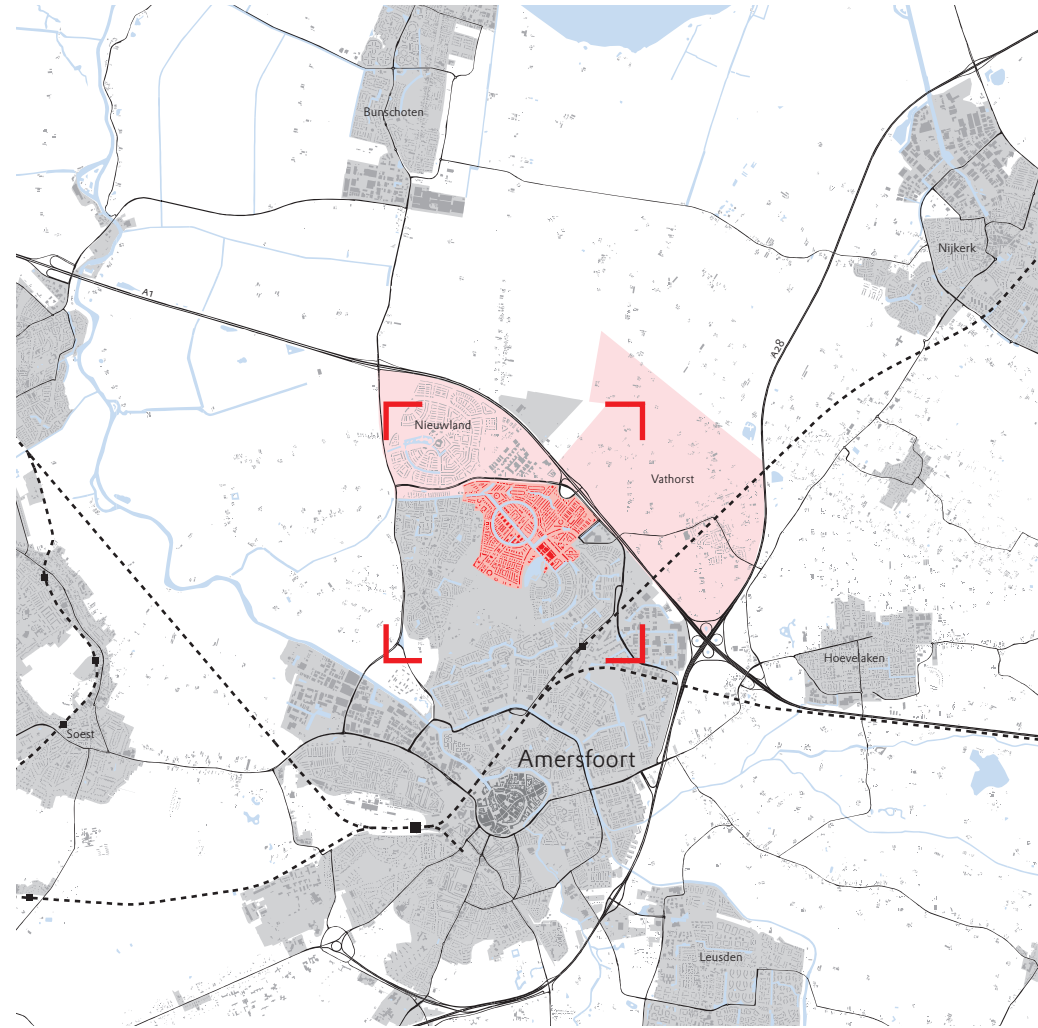
Schaal 1:100.000

Haagse Beemden
Structuur van de wijk

- Bebouwing
- Bestaande bebouwing
- Wijk in ontwikkeling
- Groen
- Water
- Snelwegen
- Hoofdwegen
- Wijk hoofdontsluiting
- Wegen
- Spoorwegen
- Station

Schaal 1:16.000

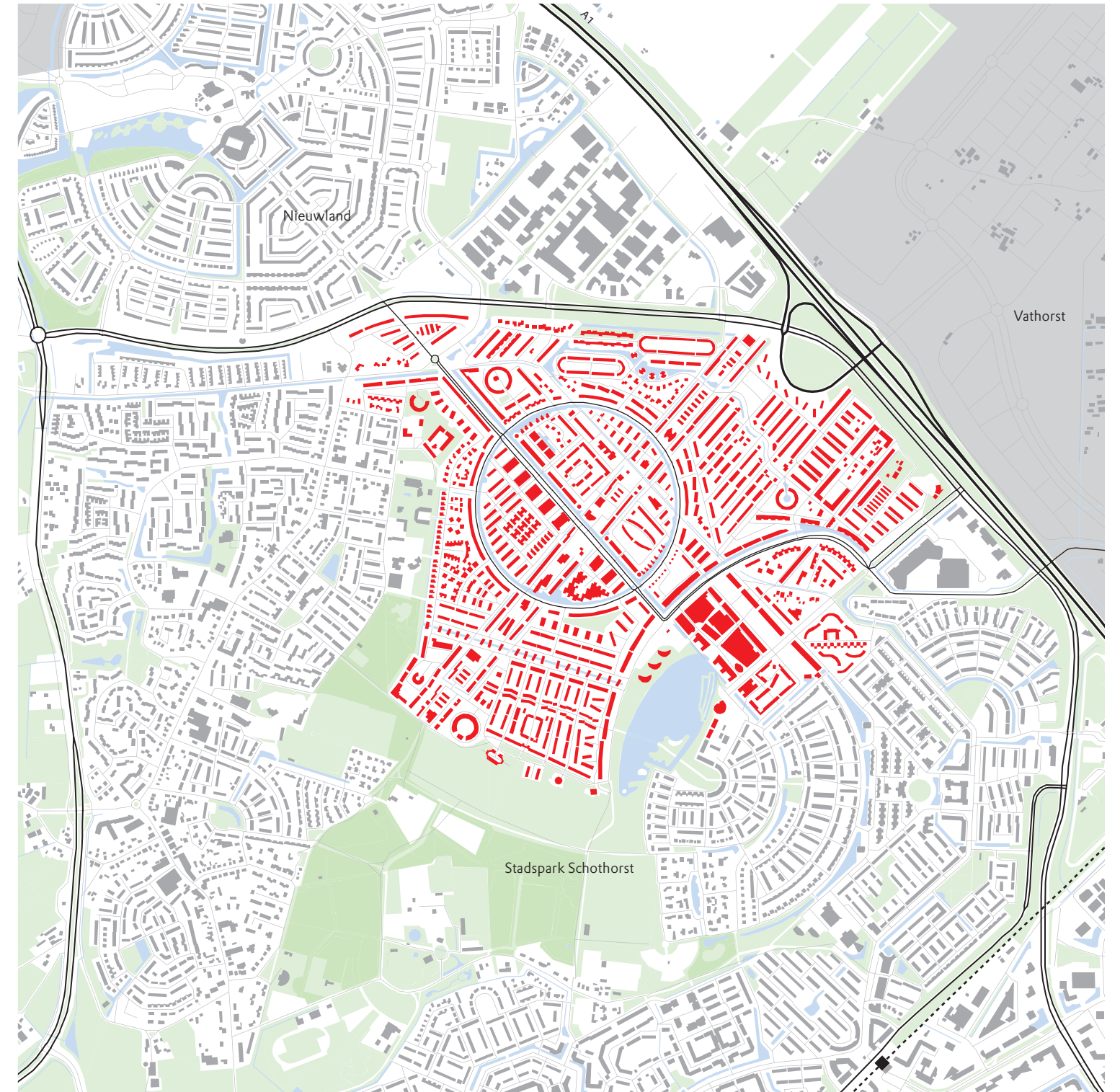

Kattenbroek
Ligging in het stadsgewest

- Uitsnede
 - Locatie
 - Bebouwing
 - Vinexlocatie
 - Bebouwing
 - Stadscentrum
 - Bebouwd gebied en kassen
 - Water
 - Snelwegen en hoofdwegen
 - Spoorwegen
 - Intercity station
 - Station
- Schaal 1:100.000

Kattenbroek
Structuur van de wijk

- Bebouwing
 - Bestaande bebouwing
 - Wijk in ontwikkeling
 - Groen
 - Water
 - Snelwegen
 - Hoofdwegen
 - Wijk hoofdontsluiting
 - Wegen
 - Spoorwegen
 - Station
- Schaal 1:16.000

Variatie in vormen, kleuren en materialen: Kattenbroek

Beschrijving en analyse

Een selectie uit de Vinex-wijken

Stedenbouw op de overgang van de twintigste naar de eenentwintigste eeuw

Overzichtkaart geselecteerde
Vinex-wijken

- Uitsnede
- Referentiewijk
- Bebouwing
- Snelwegen

EEN SELECTIE UIT DE VINEX-WIJKEN STEDENBOUW OP DE OVERGANG VAN DE TWINTIGSTE NAAR DE EENENTWINTIGSTE EEUW

Overgangperiode

In het vorige hoofdstuk hebben we de stedenbouw en architectuur van de twintigste eeuw beschreven. De Vinex-wijken, bedoeld voor de periode 1995-2005, worden gebouwd op de overgang van de twintigste naar de eenentwintigste eeuw. Het ligt daarom voor de hand om de ervaringen uit de afgelopen eeuw als referentiekader te gebruiken voor een beschouwing over de Vinex.

Tegelijkertijd moet worden bedacht dat de Vinex-operatie plaatsvindt aan het begin van een geheel nieuwe eeuw. Niemand kan op dit moment een idee geven van de wijze waarop de stedenbouw en de architectuur zich in de komende eeuw zullen ontwikkelen. Het lijkt wellicht gezocht om zoveel aandacht te besteden aan de onzekerheden van het moment, terwijl deze studie goed beschouwd gaat over wat een periode van tien jaar als elke andere zou kunnen zijn. Wie dat zegt, miskent evenwel de neiging in de kunst- en architectuurgeschiedenis om eeuwen op te vatten als perioden, elk met hun eigen karakteristiek. Zelfs in Nederland heeft een term als 'typisch twintigste-eeuws' een betekenis die ver boven de bijbehorende jaartallen uitgaat.

De Vinex-wijken vormen in architectuur en stedenbouw ons nieuwste 'fin de siècle', een periode die niet vanzelfsprekend bij een der omliggende eeuwen is onder te brengen. Om die reden, en uiteraard ook omdat het hier over een zo recente geschiedenis gaat, is een beschrijving van de Vinex-wijken een hachelijke zaak. In deze studie zullen we dan ook zo objectief mogelijke indicatoren gebruiken, en sluiten we zo veel mogelijk aan bij het begrippenkader dat uit de architectuurgeschiedenis van de twintigste eeuw bekend is.

Selectie van wijken

Voordat we de Vinex-wijken kunnen beschrijven, is het zaak een aantal wijken te selecteren. Deze selectie kan niet anders dan een zekere mate van willekeur bevatten. Was het al arbitrair om vier referentiewijken uit de twintigste eeuw te selecteren, daarbij konden we tenminste nog gebruik maken van een algemeen aanvaarde 'canon' op architectuurhistorisch gebied. Het begin van de eenentwintigste eeuw is in dit opzicht nog onontgonnen terrein. In dit hoofdstuk geven we inzicht in het proces dat heeft geleid tot de keuze van de wijken die we in het volgende hoofdstuk zullen beschrijven.

Zoals blijkt uit tabel 2, zijn er over heel Nederland bijna honderd buitenstedelijke woongebieden die in het kader van de Vinex-operatie worden ontwikkeld. We hebben ervoor gekozen niet al deze buitenstedelijke Vinex-wijken te beschrijven. Dat zou immers leiden tot ofwel een zeer dik boek ofwel een uiterst summier analyse. Het nadeel van een selectie is uiteraard dat hierdoor interessante wijken (of erger: interessante groepen van wijken met een bepaalde karakteristiek) over het hoofd worden gezien. Afgaande op com-

mentaren in de (vak)pers, gesprekken met deskundigen en eigen kennis zijn we er echter van overtuigd geraakt dat het goed mogelijk is om bij een relatief beperkt aantal wijken (12-15 stuks) een behoorlijke spreiding van karakteristieken te bereiken. In de wetenschap dat het niet gemakkelijk is een keuze als deze te objectiveren, geven we hierna inzicht in de overwegingen die aan de selectie ten grondslag hebben gelegen.

De Vinex-wijken zijn op basis van de volgende overwegingen gekozen:

- Er zijn alleen wijken in beschouwing genomen die in redelijke mate (ten minste voor de helft) voltooid zijn, zodat de *hoofdopzet in het terrein herkenbaar* is en bij de analyse niet alleen met plantekeningen hoeft te worden gewerkt;
- er zijn wijken uit *verschillende grootteklassen* opgenomen, respectievelijk ‘klein’ (tot 1.500 woningen), ‘middelgroot’ (1.500-5.000), ‘groot’ (5.000-10.000) en ‘zeer groot’ (groter dan 10.000). Zo willen we voorkomen dat de analyse zich toespitst op de algemeen bekende, grootschalige wijken;
- er is gestreefd naar een zo groot mogelijke variatie van *landschappelijke omgeving* (de ‘onderlegger’), vanuit de overweging dat dit, gezien de heersende opvattingen binnen de stedenbouw, de kans op variatie in stedenbouwkundige ontwerpen vergroot;
- er is gestreefd naar een redelijke *geografische spreiding* over Nederland, om te voorkomen dat de analyse een typisch ‘Randstadverhaal’ wordt; daarbij moet wel bedacht worden dat de meeste Vinex-uitleggebieden in de Randstad liggen, zie tabellen 1 en 2.

Op grond van het eerste criterium viel ongeveer een derde van alle wijken af. De resterende wijken zijn zo goed mogelijk verdeeld over de grootteklassen en de landsdelen. Hierbij hebben criteria een rol gespeeld zoals de mate waarin bepaalde wijken in de publiciteit komen, uitgesproken verschillen in ligging en karakter van de wijken, enzovoort. De lijst van wijken, die uiteindelijk is beperkt tot 13 stuks, staat in tabel 6; de wijken zijn ook aangegeven op kaart 5.

De 13 wijken hebben we niet kunnen selecteren op louter objectief meetbare criteria. Om tot een zo verantwoord mogelijke keuze te komen, hebben we met deskundigen uit de hoek van architectuur en stedenbouw gesproken, en zijn we in de literatuur nagegaan welke wijken regelmatig worden genoemd. Om te voorkomen dat we op deze manier vooral wijken zouden kiezen die door de vakwereld als ‘interessant’ worden beschouwd – wijken als IJburg en Ypenburg, maar ook Brandevoort en Haverleij zijn langzamerhand zo bekend in vakkringen en bij het publiek dat het wel lijkt of zich nu al een canon van ondermiddelijke Vinex-wijken aftekent –, zijn we in enkele gevallen bewust afgeweken van deze ‘canon’ ten gunste van minder bekende wijken. In onze keuze ontbreken zeer kleine wijken, aangezien we een ondergrens van 500 woningen gehanteerd hebben. Aan de andere kant van het spectrum ontbreekt de (verreweg) grootste Vinex-wijk van het land: Leidsche Rijn (Utrecht).

Uiteraard is er kritiek mogelijk op deze vorm van selectie. Vooraf is nu eenmaal moeilijk in te schatten in hoeverre deze groep wijken een verantwoorde

Tabel 6. De 13 geselecteerde Vinex-wijken en hun karakteristieken

Grootteklasse	Wijken (en de gemeente waartoe zij behoren)	Aantal woningen	Stand van zaken (medio 2005)	Landschapstype	Landsdeel/provincie
Tot 1.500 woningen ('klein')	Stellinghof (Vijfhuizen, gem. Haarlemmermeer) <p>Haverleij (Den Bosch)</p>	700 <p>1.000</p>	Vrijwel gereed <p>80% gereed</p>	Droogmakerij <p>Rivierklei</p>	Randstad/N-Holland <p>Zuid/Noord-Brabant</p>
1.500-5.000 woningen ('middelgroot')	Zuiderburen (Leeuwarden) <p>Brandevoort (Helmond) <p>De Vijfhoek (Deventer) <p>Nesselande (Rotterdam)</p></p></p>	1.750 <p>3.000¹ <p>4.600 <p>4.800</p></p></p>	70% gereed <p>80% gereed <p>75% gereed <p>Halverwege</p></p></p>	Zeeklei <p>Zand <p>Zand <p>Droogmakerij</p></p></p>	Noord/Friesland <p>Zuid/Noord-Brabant <p>Oost/Overijssel <p>Randstad/Z-Holland</p></p></p>
5.000-10.000 woningen ('groot')	Meerhoven (Eindhoven) <p>Bergschenhoek Vinex² (Bergschenhoek) <p>Houten Vinex (Houten) <p>Almere-Buiten Vinex⁴ (Almere) <p>Stadshagen (Zwolle)</p></p></p></p>	5.800 <p>6.500</p>	Halverwege <p>Over de helft</p>	Zand, militair terrein <p>Droogmakerij</p>	Zuid/Noord-Brabant <p>Randstad/Z-Holland</p>
>10.000 ('zeer groot')	Ypenburg (Den Haag) <p>IJburg (Amsterdam)</p>	10.700 <p>18.000⁶</p>	75% gereed <p>Bijna halverwege</p>	Zeeklei, vliegveld <p>Open water</p>	Randstad/Z-Holland <p>Randstad/N-Holland</p>

- Betreft eerste fase (deze komt overeen met de Vinex-periode); daarna tweede fase van 3.000 woningen.
- Bestaat (per 2005) uit de wijken Boterdorp Zuidwest, Bergsche Acker Noord en Oosteindsche Acker.
- Bestaat uit het woongebied binnen de zuidelijke uitbreiding van de Rondweg.
- Bestaat uit een aantal buurten rond station Almere-Oostvaarders.
- Omvang enigszins arbitrair; in uiteindelijke opzet ruim 11.000 woningen.
- Betreft totale plan; ongeveer de helft hiervan valt binnen de Vinex-periode.

afspiegeling vertegenwoordigt van het geheel van de gezamenlijke Vinex-wijken in Nederland. Steekproeven tijdens het analyseproces hebben echter de indruk bevestigd dat het beeld niet schokkend anders zou zijn geweest met een selectie van meer en/of andere wijken.

Beschrijving en analyse

De analyse van de 13 wijken is voor een belangrijk deel op kaart verricht. Dat ligt voor de hand: bij een zo beeldend onderwerp mogen kaartbeelden, met daarop analyses van de gevonden situatie en interpretaties daarvan, niet ontbreken. De kaarten zijn gemaakt op drie schaalniveaus:

– op het hoogste schaalniveau (dat van de wijken in hun regionale context) wordt de stadsgewestelijke ligging van de wijken in kaart gebracht (schaal 1:60.000);

– op het middelste schaalniveau, dat van de wijk als geheel, zijn structure-rende elementen (hoofdinfrastructuur, hoofdgroenstructuur) en kenmerkende patronen (stratenpatronen, bebouwingsvormen, groenelementen) van de wijken gekarteerd (schaal 1:16.000); voorzieningen zoals gezondheidscentra, sportfaciliteiten, scholen, cafés, buurt- en wijkcentra, bibliotheken, kerken, gemeentehuizen, supermarkten, verzorgingstehuizen, bedrijfsverzamelgebouwen en dergelijke zijn hier samengenomen. Hetzelfde geldt voor bovenwijkse voorzieningen als golfbanen, restaurants, recreatiegebieden, ziekenhuizen en dergelijke;

– ten slotte tonen we detailkaarten met voor de wijken typische ontwerp-oplossingen op het gebied van ontsluiting, bebouwingsvorm en openbare ruimte (schaal: 1:2.000).

De kaartondergronden zijn samengesteld op basis van de top-10-bestanden van de Topografische Dienst, per wijk aangevuld met door de gemeenten beschikbaar gestelde AutoCad-gegevens.

De geselecteerde wijken zullen we in het volgende hoofdstuk beschrijven op dezelfde manier als waarop we dit voor de vier referentiewijken hebben gedaan, zij het uitgebreider. Per wijk geven we eerst een opsomming van ‘feiten en cijfers’; daarop volgt een beschrijving in tekst. Als laatste verwoorden we de ervaringen die bij de kaartanalyses zijn opgedaan.

Bij de wijkbeschrijvingen presenteren we eerst een overzicht met feiten en cijfers¹, zoals:

- de jaartallen die behoren bij de planvorming en uitvoering;
- de namen van de belangrijkste ontwerpers;
- de woningaantallen (in de eerste plaats behorend bij de huidige planfase binnen de Vinex-periode, eventueel gevolgd door cijfers over mogelijke vervolgfasen);
- de uitsplitsingen naar de verdeling in woningsegmenten, aandelen vrije kavels en gestapelde bouw;
- de oppervlakten en dichtheden.

Ten slotte geven we het motto van de wijk aan, zoals dit in de communicatie door de betrokken gemeente of andere betrokkenen naar buiten wordt gebruikt. Het motto kan van belang zijn bij een beschouwing over de bedoelde identiteit van de wijk.

De beschrijvingen van de 13 wijken zijn vooral bedoeld om het ‘eigene’ van een wijk naar voren te halen. Ze zijn dan ook niet volgens een vast stramien opgezet. In de eerste plaats geven we aandacht aan alles wat kenmerkend is voor de opzet en uitstraling van de wijk.

Aan het eind van iedere beschrijving presenteren we de relevante kenmerken van de wijken zo objectief mogelijk. Dit gebeurt aan de hand van de vier thema’s uit het hoofdstuk ‘De aanpak van het onderzoek’:

- Bij het thema *ligging* gaat het om de positie van de wijk in stadsgewestelijk verband. Daartoe geven we eerst een algemene kenschets, gevolgd door een overzicht van de afstanden tot omliggende centra, het wegennet, spoorstations en hoogwaardig openbaar vervoer.
- Het thema *stedelijkheid* houdt zich bezig met visuele en functionele stedelijkheid; dit leidt tot korte beschrijvingen van de elementen en voorzieningen die bijdragen aan de ‘stedelijke vorm’ en de ‘functies’. Daarnaast schenken we hier aandacht aan de hoofdopzet van de wijk, waaronder het gebruik van het landschap, de hoofdverkeersstructuur en de hoofdgroenstructuur. Het thema eindigt met een kenschets van de woonmilieus binnen de wijk.
- Onder het thema *identiteit* valt in de eerste plaats een algemene typering van de wijk zelf. Deze is in zo objectief mogelijke termen gesteld, gebaseerd op de gegevens zoals we die voor de wijken hebben verzameld. Verder besteden we aandacht aan de thematisering (indien aanwezig) van de wijk of van deelgebieden daarvan, en aan de naamgeving van wijk, buurten en straten.
- Onderdelen van het thema *vormgeving* zijn korte kenschetsen van de stedenbouwkundige en de architectonische karakteristieken van de wijken. Het is zinvol deze twee karakteristieken afzonderlijk te beschrijven, omdat het hier over twee verschillende onderwerpen gaat, hoezeer zij ook aan elkaar verwant zijn.

In het volgende hoofdstuk bespreken we de wijken in alfabetische volgorde. We concentreren ons daarbij op de schaalniveaus van het stadsgewest en van de wijk als geheel. Het meer gedetailleerde schaalniveau van de directe woon-omgeving krijgt wel aandacht, maar blijft enigszins ondergeschikt bij ‘de grote lijn’. Toch kan in veel gevallen een beschouwing over de architectuur binnen (delen van) een wijk zeer verhelderend zijn om inzicht te krijgen in de opzet van de wijk als geheel. Een wijk als Brandevoort is bijvoorbeeld niet goed te kenschetsen zonder aandacht te schenken aan de keuzen die hier ten aanzien van de architectonische vormgeving zijn gemaakt. Iets vergelijkbaars geldt voor ontwerpoplossingen ten aanzien van de directe woonomgeving. Ook hier geldt dat sommige keuzen bepalend kunnen zijn voor de opzet van de wijk als geheel.

¹. Bepaalde getallen, in het bijzonder als ze betrekking hebben op woningaantallen en oppervlakten, zijn afgerond.

Beschrijving en analyse van 13 Vinex-wijken

Van Almere-Buiten tot Zuiderburen

Een beschrijving van Almere-Buiten Vinex levert een afbakeningsprobleem op. Waar liggen precies de grenzen van deze wijk? Volgens het oorspronkelijke convenant is het gehele gebied ten noordoosten van het (in 1995) bestaande deel van Almere-Buiten een 'Vinex-locatie'. Voor de gemeente Almere liggen de grenzen echter niet zo duidelijk; de Vinex-inspanning wordt daar vooral gezien als onderdeel van een bouwstroom van gemiddeld zo'n 2.500 woningen per jaar die al vanaf 1976 voortduurt.

Dat Almere-Buiten Vinex eigenlijk een logische voortzetting is van het bestaande Almere-Buiten, volgt ook uit de hoofdstructuur van de wijk. Dwars door de wijk loopt, rond de spoorbaan, een strook van 150 meter breed en 1,5 kilometer lang. In deze strook ligt een centrale ontsluitingsweg, de Evenaar, die rechtstreeks naar het bestaande centrum van Almere-Buiten leidt. De vrije busbanen door de wijk sluiten aan op het systeem van busroutes dat alle stadsdelen met elkaar verbindt, en hier in de eerste plaats verbinding geeft met het centrum van Almere-Buiten.

De vier woonbuurten die tot nu toe in Almere-Buiten Vinex zijn ontwikkeld, liggen twee aan twee aan weerszijden van de Evenaar en de spoorbaan. Zij worden gescheiden door en ontsloten vanaf de kruisvormige hoofdverkeersstructuur. Binnen de buurten is doorgaand autoverkeer zo veel mogelijk vermeden.

In deze Vinex-wijk is geen centrum in de klassieke zin voorzien, ook niet rond het inmiddels geopende voorstadstation Almere Oostvaarders, dat midden in de wijk ligt. In de strook rond het spoor ligt een klein woongebied (de Indische Buurt); verder is deze strook bedoeld om ruimte te bieden aan voorzieningen met een functie voor de wijk of zelfs voor geheel Almere. Onder het motto 'mix to the max' streeft de gemeente hier naar functiemenging: kantoren, vrijetijdsvoorzieningen, winkels en woningen. In potentie zouden hierdoor verrassende, nieuwe vormen van functionele en (wellicht) visuele stedelijkheid kunnen ontstaan.

In geheel Almere-Buiten worden de woonbuurten ontwikkeld voor ongeveer 2.000 woningen. De vier buurten in Almere-Buiten Vinex vormen daarop geen uitzondering. Tegenwoordig vormen zij

een rechthoekig stedelijk gebied dat aan drie zijden wordt begrensd door park- en bosstroken, en in het zuidoosten door het kanaal de Lage Vaart. De buitencontour van de wijk volgt de verkavelingsrichting van Zuidelijk Flevoland, en ook de hoofdontsluitingen en een groot deel van de stratenpatronen zijn geënt op de oorspronkelijke kavelrichting. Aan de noordwestzijde loopt de wijk uit in een bosgebied, dat niet alleen dient als recreatief uitloopgebied voor de wijk, maar waar ook een klein woongebied is ontwikkeld. De nabijheid van de Oostvaardersplassen is niet alleen van invloed geweest op de naamgeving van één van de buurten, maar heeft ook geleid tot de aanleg van een groene zone met doorgaande wandel- en fietsroute die het station met het bezoekerscentrum verbindt.

In het zuidwesten van de wijk ligt de Regenboogbuurt. Het thema in deze buurt is 'kleurgebruik'. De kleuren zijn in de regel per huizenrij aangebracht, maar incidenteel worden ook op eenvolgende woningen in verschillende kleuren geschilderd. Dit kan leiden tot heftige kleurencombinaties, zoals vooral rond de busbaan te zien is. De functionalistische architectuur van de woningen, in combinatie met het experimentele kleurgebruik, geeft de buurt een uitstraling die lijkt te zijn ontleend aan het vooroorlogse Nieuwe Bouwen. De straatnamen zijn aan het kleurgebruik aangepast.

In de Seizoenenbuurt in het noordwesten is het thema alleen in de straatnamen terug te vinden. Hier overheersen laagbouw woningen met royale dakoverstekken. Niet alleen voor de gevels, maar ook voor de tuinmuren is ruimschoots gebruik gemaakt van baksteen.

In de Oostvaardersbuurt valt de inrichting van de woonstraten op. Dit past ook bij het thema van de buurt: 'een zee van groen en de auto op z'n plaats'. De voortuinen zijn tot acht meter diep, zodat op het eigen erf geparkeerd kan worden. De buurt valt ook op door zijn groenstructuur: een brede waterpartij met spits toelopende uiteinden die gekruist wordt door de fietsroute naar de Oostvaardersplassen. Het hart van dit groene assenkruis is een monumentaal vormgegeven fietsbrug, het herkenningspunt van de buurt. In het noorden van de Oostvaardersbuurt ligt een klein woongebied

Almere-Buiten Vinex

Gemeente

Almere

Stadsgewest

Amsterdam

Jaar definitief plan

1996

Bouwperiode

1997-2007

Ontwerp

Gemeente Almere en Teun Koolhaas Associates (structuurvisie Almere-Buiten Oost); Gemeente Almere (groenstructuur)

Aantal woningen

8.500 (Regenboog-, Seizoenen-, Oostvaarders- en Eilandenbuurt)

Verdeling woningsegmenten

30% sociaal / 70% vrije sector

Aandeel vrije kavels

4%

Aandeel gestapelde bouw

12%

Oppervlakte plangebied

265 ha

Gemiddelde dichtheid

±35 woningen/ha; binnen de buurten 25-45 woningen/ha

Motto

'Stedenbouw en kleur' (Regenboogbuurt); 'Een wijk als een huis' (Seizoenenbuurt); 'Een zee van groen en de auto op z'n plaats' (Oostvaardersbuurt); 'Bouwraai: het gewilde wonen' (Eilandenbuurt); algemene motto's voor Almere: 'Het kán in Almere' en 'We schrijven geschiedenis, elke dag'

Voorbeelden van kleurgebruik in de Regenboogbuurt

met vrije kavels, en huizen voornamelijk in traditionalistische stijl; een zeldzaamheid in Almere. De naamgeving in de Oostvaardersbuurt verwijst naar een verleden waarin de Zuiderzee een belangrijke vaarroute voor de schepen van en naar Amsterdam was.

De vierde buurt van Almere-Buiten Vinex is de Eilandenbuurt. In het oosten en zuidoosten van de buurt zorgen grachten en sloten voor echte ('natte') wooneilanden. Dit deel valt verder op door zijn drijvende huizen en kleurrijke gevels. Dat hier in 2001 de buitenexpositie van de Bouw-Expo is gehouden, verklaart de experimentele stedenbouwkundige en architectonische oplossingen die hier te vinden zijn. In een ander gedeelte van de Eilandenbuurt is het begrip eiland louter als metafoor opgevat. Hier vertonen de woonblokken om en om een klein hoogteverschil, doordat elke tweede kavel enkele decimeters is opgehoogd. De hogere kavels fungeren zo als 'droge eilanden'; taluds en trappen accentueren het subtiele verschil. De Eilandenbuurt biedt een uiterst eclectische variatie aan vormen en materialen.

Almere-Buiten Vinex is duidelijk niet bedoeld als een afzonderlijk herkenbare wijk. De vier woonbuurten maken eerder deel uit van Almere-Buiten als geheel dan van een Vinex-wijk. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de 'wijk' geen eigen motto heeft, en de samenstellende buurten elk wel. Dit onderscheidt Almere-Buiten Vinex van de meeste Vinex-wijken, waar gemeenten, ontwikkelaars en ontwerpers juist naar een zo groot mogelijke herkenbaarheid op wijkniveau streven.

Straat in de Seizoenenbuurt
Fietsbrug als landmark, Oostvaardersbuurt
Grachtenhuizen in de Eilandenbuurt

LIGGING IN GROTER VERBAND

Algemeen

ten no van Almere-Buiten, sluit aan op bestaande kern

Afstanden tot regionale centra
Amsterdam-Centrum 15 km;
Almere-Stad-Centrum 6 km (2 km van centrum Almere-Buiten)

Aansluiting rijkswegennet
A6 op 1,5 km (via Spectrumdreef)

Aansluiting spoorwegennet
station Almere Oostvaarders (voorstadhalte); dichtstbijzijnde intercitystation: Almere-Centraal op 6 km

Aansluiting regionaal/lokaal wegennet
via Buitenring (N702)

Aansluiting hoogwaardig openbaar vervoer
bussysteem op vrije baan verbindt de wijk met alle kernen van Almere

STEDELIJK KARAKTER

Hoofdopzet van de wijk

verzameling woonbuurten rond spoorbaan en centrale ontsluitingsweg (Evenaar), sluit in zw aan op oudere gedeelte van Almere-Buiten

Stedelijke vorm

incidenteel stedelijke uitstraling in woonbuurten, vooral in Eilandenbuurt; hoogbouwaccenten langs Lage Vaart

Stedelijke functies

voorzieningen in strook rond spoorbaan en Evenaar (in ontwikkeling); geen centraal winkelgebied

Gebruik van het landschap

stratenpatroon is deels geënt op polderverkaveling; in n loopt bosgebied door in de wijk

Hoofdverkeersstructuur

centrale as (Evenaar), met verbindingen naar A6 en N702 en aftakkingen naar buurten

Hoofdgroenstructuur

rondom de wijk brede park- en bosstroken

Woonmilieus

overwegend stedelijk-grondgebonden en groen-stedelijke woonmilieus; incidenteel stedelijk-compacte woonmilieus, vooral in Eilandenbuurt

IDENTITEIT

Karakteristiek

uitbreiding van groeikern; wijk als geheel vormt geen herkenbare eenheid; afzonderlijke buurten hebben een eigen, herkenbare identiteit

Gebruikte thema's

thema van Oostvaardersbuurt geïnspireerd op regionaal toponiem; bij thema's overige buurten ('kleur', 'water') geen verwijzingen naar omgeving

Naamgeving

namen in Regenboog-, Seizoenen- en Eilandenbuurt sluiten aan op thema, evenals de water- en zeevaartermen in Oostvaardersbuurt

VORMGEVING

Stedenbouwkundige karakteristiek

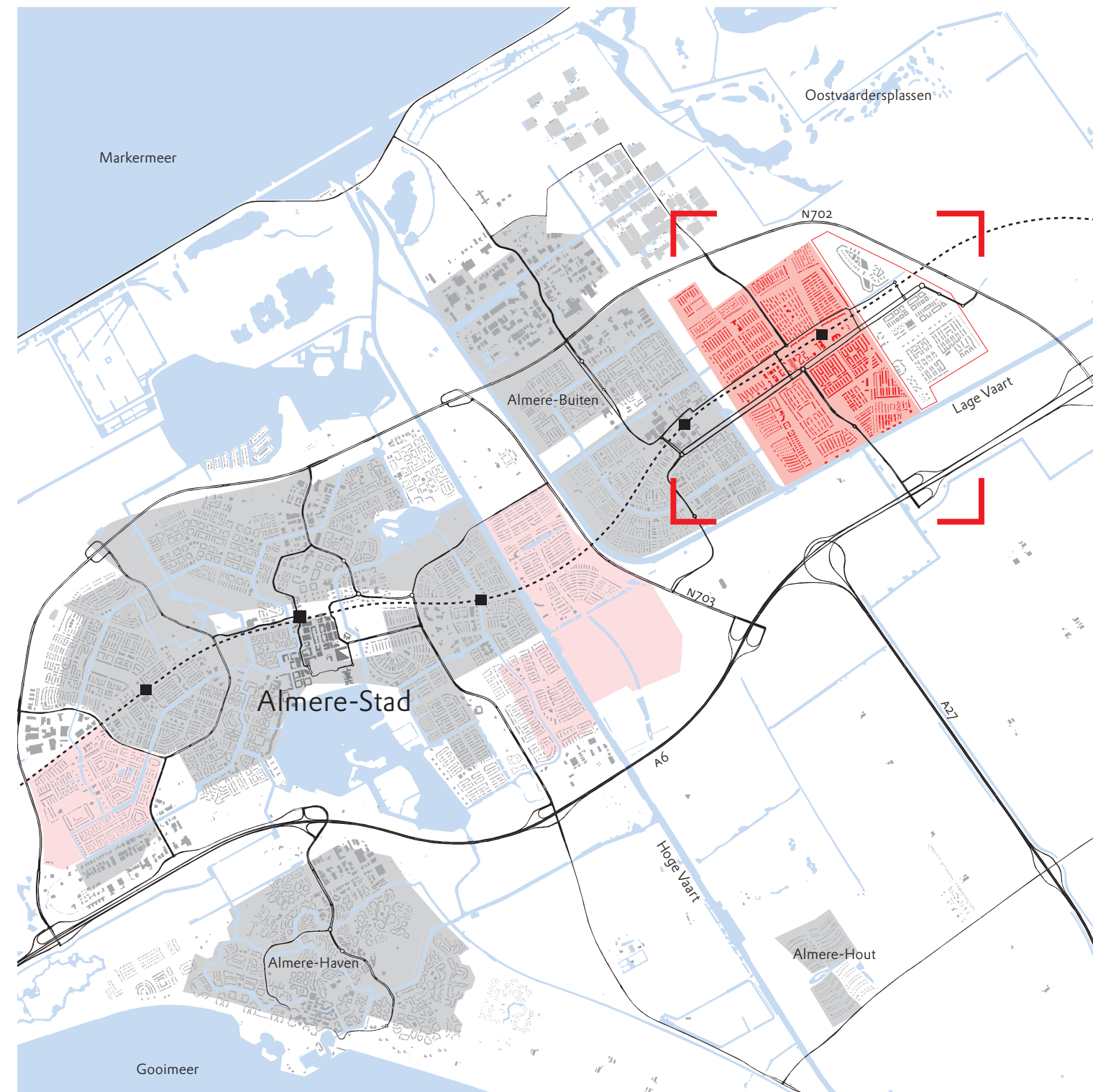
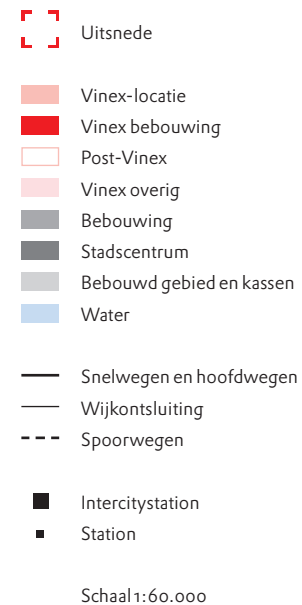
meest rechte, onder rechte hoek kruisende straten, met in o van de Eilandenbuurt opvallende hoekverdraaiing; meest semi-gesloten bouwblokken met rijenwoningen

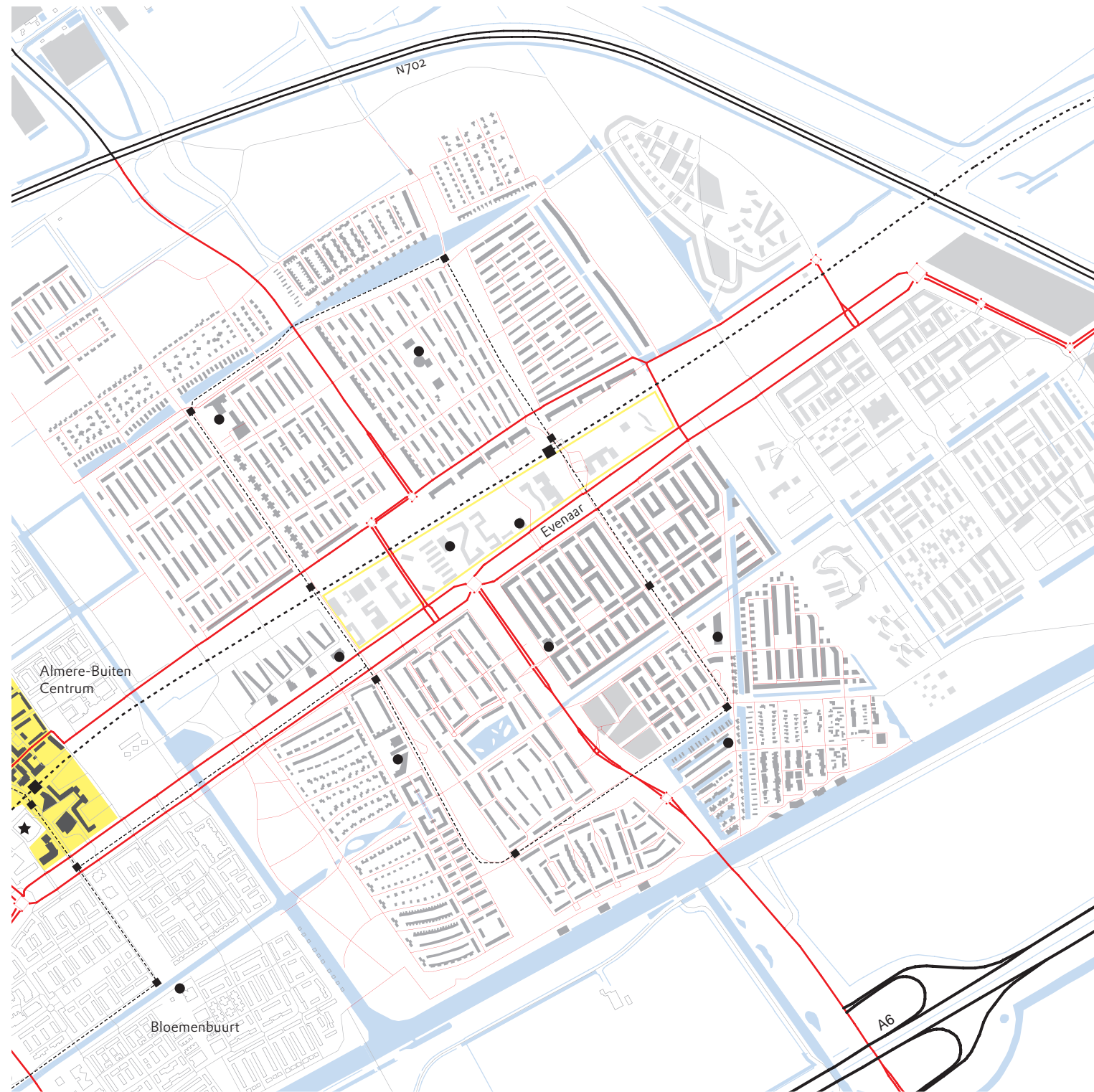
Architectonische karakteristiek

naast elkaar modernistische en traditionalistische invloeden in grote delen van wijk; experimentele vormgeving in z deel van Eilandenbuurt

Almere-Buiten Vinex

Ligging in het stadsgewest

Almere-Buiten Vinex

Functionele structuur

- Voorzieningen
- ★ Bovenwijkse voorzieningen
- Vinex bebouwing
- Vinex in ontwikkeling
- Bestaande bebouwing
- Centrumgebied
- Winkelgebied
- Combinatie wonen/werken/voorzieningen
- Bedrijventerrein en kassen
- Water
- Snelwegen
- Hoofdwegen
- Wegen
- Vinex hoofdontsluiting
- Vinex wegen
- - - Spoorwegen
- · · · · Vrije busbaan
- Station
- Bushalte

Schaal 1:16.000

Almere-Buiten Vinex

Beeldbepalende kenmerken

- Landmarks
- Vrije kavels
- Vinex bebouwing
- Vinex bedrijven
- Vinex in ontwikkeling
- Bebouwing en kassen
- Vinex groen
- Groen
- Vinex water
- Water
- Snelwegen
- Hoofdwegen
- - - Spoorwegen
- · · · · Vrije busbaan
- - - Hoogspanningsleiding
- Station

Schaal 1:16.000

Uitsnede Almere-Buiten Vinex
Semi-gesloten bouwblokken en woontorens

Een detail van de Regenboogbuurt. Aan de rand van de buurt zijn de drie woontorens langs de Lage Vaart te zien. Boven in het beeld loopt de busbaan. Let op de drie verschillend vormgegeven pleinruimten tussen de woonblokken.

- Vinex bebouwing
- Privéterrein
- Openbaar groen
- Wegen, fietspaden, voetpaden
- Parkeerplaatsen
- Water
- Verkaveling

Schaal 1:2.000

Is dit wel een Vinex-wijk? Dat zou de eerste gedachte kunnen zijn die opkomt bij oppervlakkige beschouwing van Bergschenhoek Vinex. Zuiver technisch gesproken is er geen twijfel mogelijk: de 6.500 woningen die aan Bergschenhoek worden toegevoegd, vallen onder het Vinex-convenant dat voor de stadsregio Rotterdam is afgesloten. Hoewel ook het aantal gebouwde woningen zodanig is dat van een wijk kan worden gesproken, blijven ook bij nadere beschouwing twijfels: is hier niet eerder sprake van een uitbreiding van de dorpskern?

Bergschenhoek Vinex is een verzameling woonbuurten die rond het gelijknamige dorp gebouwd worden. Tot nu toe zijn dat uitbreidingen aan de zuidwest- en noordoostkant. De volgende uitbreiding komt ten noordwesten van de kern, tot aan de baan van de hogesnelheidsspoorlijn. Uiteindelijk zal Bergschenhoek aan drie kanten worden 'ingesloten' door nieuwbouw uit de Vinex-periode. Het aantal woningen van Bergschenhoek wordt daarmee ongeveer verdrievoudigd.

Al in de jaren 1980 werkte de provincie Zuid-Holland aan voorstellen voor woningbouw in het gebied tussen Den Haag en Rotterdam. Het openbaar vervoer zou de ruggengraat van de nieuwe woongebieden moeten worden. Ten tijde van het voorbereiden van de Vinex-convenanten werden deze ideeën verder uitgewerkt. In het gebied tussen de twee steden zouden geheel nieuwe woongebieden gebouwd worden, zoals Ypenburg (bij Den Haag) en Emerald (bij Delft). Daarnaast zouden de bestaande dorpen Pijnacker, Berkel, Rodenrijs en Bergschenhoek worden uitgebreid. De uitbreiding van Bergschenhoek, als toevoeging aan de woningvoorraad van het Rotterdamse stadsgewest, zou zich moeten aanpassen aan de schaal van het bestaande dorp.

Deze keuze voor dorpsuitbreiding heeft vooral tot gevolg dat Bergschenhoek Vinex geen herkenbare ruimtelijke eenheid is geworden, maar uit een aantal losse eenheden bestaat. Vanwege diezelfde keuze heeft het Vinex-gebied geen eigen voorzieningen gekregen; de nieuwe woongebieden zijn volledig gericht op de voorzieningen in de dorpskern. Het ontbreken van voorzieningen (anders dan op het gebied van zorg en onderwijs) is in dit geval nauwelijks een probleem: de nieuwe

woongebieden zijn elk op zich bescheiden van omvang en de afstanden tot de bestaande kern zijn klein.

De tot nu toe gerealiseerde woongebieden zijn afzonderlijk ontworpen en ontwikkeld. Zij hebben dan ook elk hun eigen stedenbouwkundige structuur. Toch is de sfeer in de buurten vergelijkbaar: niet zozeer die van een dorp maar meer die van een groene stedelijke buitenwijk. Kenmerkend zijn regelmatige patronen van evenwijdige straten, die deels zijn geënt op oude polderverkevelingen. Aan de buitenranden van de woongebieden (dus niet op de overgang naar het bestaande dorp) zijn stedenbouwkundige accenten in de vorm van middelhoge woongebouwen neergezet.

Binnen de stratenpatronen zijn enkele afwijkende stedenbouwkundige oplossingen te vinden. Zo zijn in de buurt Boterdorp Zuidwest woon-eilanden gebouwd. In de buurt Oosteindse Acker is een serpentinevormige waterpartij midden door het woongebied aangelegd. Door de keuze voor deze opvallende vorm, die in de verte verwant is aan de slingervormen uit de romantische parkarchitectuur van de negentiende eeuw, contrasteert de waterpartij sterk met het regelmatige stratenpatroon van de buurt.

Met zijn relatief bescheiden woongebieden en zijn volledige gerichtheid op de bestaande dorpskern is Bergschenhoek Vinex op het eerste gezicht een typische dorpsuitbreiding. Op stadsgewestelijk niveau gezien klopt dat ook. In de stedenbouwkundige uitwerking komen echter kenmerken naar voren die meer bij een stedelijke buitenwijk dan bij een dorp horen, zoals de serpentine in Oosteindse Acker. Als voorzichtige kenschets noemen we Bergschenhoek Vinex een dorpsuitbreiding met een bescheiden stedelijke allure.

Bergschenhoek Vinex

Gemeente

Bergschenhoek

Stadsgewest

Rotterdam

Jaar definitief plan

1993-2005 (verschillende planfasen; Bergsche Acker Noord 1993, Oosteindse Acker 1994, Boterdorp Zuidwest 1998, Parkzoom 2003, Wilderszijde Noord en Zuid 2005)

Bouwperiode

1994-2015 (alle planfasen tezamen)

Ontwerp

Gemeente Bergschenhoek, Kuiper Compagnons

Aantal woningen

6.500

Verdeling woningsegmenten

20% sociaal / 80% vrije sector

Aandeel vrije kavels

6%

Aandeel gestapelde bouw

18%; in nog te realiseren buurten 30-35%

Oppervlakte plangebied

275 ha

Gemiddelde dichtheid

25-27 woningen/ha;
in nog te realiseren buurten
30-40 woningen/ha

Motto

geen motto voor de wijk
(algemeen motto: 'Buitengewoon Bergschenhoek')

Zicht op de kerktoren van Bergschenhoek

Variatie in bouwhoogten en dakvormen (2,3)

Een gebogen straatprofiel in Bergsche Acker Noord

Het noordelijke uiteinde van de serpentine in Oosteindsche Acker
Verschillende kleuren en stijkenmerken

LIGGING IN GROTER VERBAND

Algemeen

in het gebied tussen Rotterdam en Den Haag; ten NO, ZW en NW van Bergschenhoek, aansluitend aan de dorpskern

Afstanden tot regionale centra

Rotterdam-Centrum 10 km, 12 km van Zoetermeer-Centrum, 22 km van Den Haag-Centrum

Aansluiting rijkswegennet

A12 op 7 km, A13 op 8 km, A20 op 8 km

Aansluiting spoorwegnet

station Berkel-Rodenrijs (toekomstige halte Randstadrail) op 5 km; dichtstbijzijnde intercitystation: Rotterdam op 10 km

Aansluiting regionaal/lokaal wegennet

via N209 (tussen A12 en A13); N472 naar Pijnacker-Delft; N209/N471 naar Rotterdam

Aansluiting hoogwaardig openbaar vervoer

niet aanwezig (in toekomst mogelijk aansluiting op HOV-lijn Zoetermeer-Rotterdam)

STEDELIJK KARAKTER

Hoofdopzet van de wijk

verschillende deelgebieden rondom bestaande kern van Bergschenhoek

Stedelijke vorm

geen stedelijke uitstraling

Stedelijke functies

geen stedelijke voorzieningen

Gebruik van het landschap

aantakking op dorpslint; stratenpatroon deels geënt op oorspronkelijke polderverkeveling

Hoofdverkeersstructuur

ontsluiting vanuit bestaand dorpslint met rondweg buitenom

Hoofdgroenstructuur

groen op buurtniveau (in Oosteindsche Acker centraal gelegen serpentinevormige waterpartij)

Woonmilieus

groen-stedelijke, soms ook stedelijk-grondgebonden woonmilieus

IDENTITEIT

Karakteristiek

dorpsuitbreiding

Gebruikte thema's

niet aanwezig

Naamgeving

namen van deelgebieden verwijzen naar lokale toponiemen

VORMGEVING

Stedenbouwkundige karakteristiek

stratenpatroon met korte rechtstanden; semi-gesloten, soms open bouwblokken

Architectonische karakteristiek

overheersend traditionalistisch en gematigd functionalistisch

Bergschenhoek Vinex

Ligging in het stadsgewest

Uitsnede

Vinex-locatie

Vinex bebouwing

Vinex in ontwikkeling

Post-Vinex

Vinex overig

Bebouwing

Stadscentrum

Bebouwd gebied en kassen

Water

Snelwegen en hoofdwegen

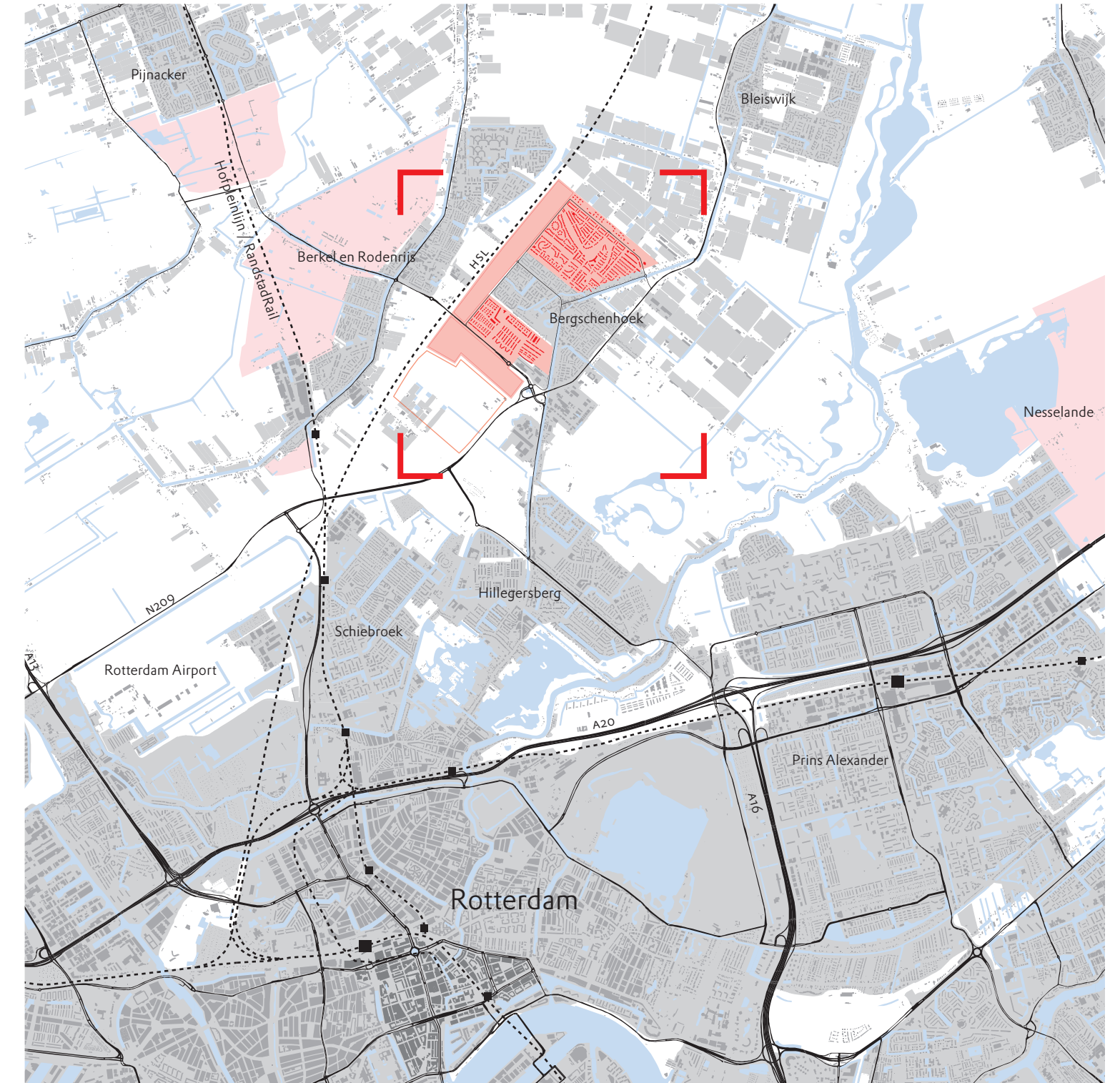
Wijkontsluiting

Spoorwegen

Intercitystation

Station

Schaal 1:60.000

- Bergschenhoek Vinex**
Functionele structuur
- Voorzieningen
 - ★ Bovenwijkse voorzieningen
 - Vinex bebouwing
 - Vinex in ontwikkeling
 - Bestaande bebouwing
 - Centrumgebied
 - Winkelgebied
 - Bedrijventerrein en kassen
 - Water
 - Hoofdwegen
 - Wegen
 - Vinex hoofdontsluiting
 - Vinex wegen
 - - - Spoorwegen
- Schaal 1:16.000

- Bergschenhoek Vinex**
Beeldbepalende kenmerken
- Landmarks
 - Vrije kavels
 - Vinex bebouwing
 - Vinex in ontwikkeling
 - Bebouwing en kassen
 - Vinex groen
 - Groen
 - Vinex water
 - Water
 - Snelwegen
 - Hoofdwegen
 - - - Spoorwegen
- Schaal 1:16.000

Uitsnede Bergschenhoek Vinex
Semi-gesloten bouwblokken met
geknikt stratenpatroon

In beeld is het noordelijke gedeelte
van de buurt Oosteindsche Acker.
Rechts is het uiteinde van de
serpentinevormige waterpartij te
zien, een beeldbepalend element
in deze buurt. Let op de variatie
binnen het verkavelingspatroon.

- Vinex bebouwing
- Bestaande bebouwing
- Privéterrein
- Openbaar groen
- Wegen, fietspaden,
voetpaden
- Parkeerplaatsen
- Water

— Verkaveling

Schaal 1:2.000

Brandevoort is waarschijnlijk Nederlands bekendste en meest besproken Vinex-wijk. De consequent volgehouden visie van de Helmondse wethouder Sjef Jonkers en zijn ambtelijke staf heeft een wijk opgeleverd die (voorlopig) zijn gelijke in Nederland niet kent: een middelgrote Vinex-wijk in historiserende sfeer. Voor de sfeertekening is inspiratie gezocht in oude Brabantse stadjes en dorpen; daarbij worden Heusden, Hilvarenbeek en Oirschot genoemd.

In Brandevoort is de historische referentie niet alleen als architectonisch stijlmiddel opgevat maar ook als basis genomen voor de stedenbouwkundige hoofdopzet van het plan. Net als 'echte' oude stadjes, heeft de wijk een centrum (De Veste) en een aantal 'buitenwijken' (de rond De Veste gelegen woonbuurten). Geheel in stijl met deze schijnbaar historisch gegroeide situatie, zijn de meeste voorzieningen en beeldbepalende gebouwen te vinden in De Veste en hebben de omliggende buurten een vrijwel geheel op 'rustig wonen' gericht karakter. De hoofdgroenstructuur van Brandevoort sluit bij dit concept aan: de voormalige Schootensche Loop is omgevormd tot een brede ecologisch-recreatieve parkzone. Een deel van deze parkzone bestaat uit een rondgaande vestinggracht om De Veste.

Om de beoogde sfeer van een vestingstadje te scheppen zijn in De Veste verschillende beeldmidelen op stedenbouwkundig en architectonisch gebied ingezet. Om het centrum heen loopt een wal met relatief hoge bebouwing aan de vestinggracht. Stadspoorten in die wal geven toegang tot De Veste. Het stratenpatroon vertoont korte rechtstanden die met knikken in elkaar overlopen; de straten zijn vrij smal. Vrijwel zonder uitzondering bestaat de bebouwing uit gesloten middel-hoge bouwblokken. In de regel hebben deze bouwblokken één toegangspoort naar een binnenhof waar kan worden geparkeerd en gespeeld. De bebouwing is aan de straatwand zeer gevarieerd; elke woning is individueel herkenbaar. De architectuur is in hoge mate traditionalistisch, met bakstenen gevels en schuine pannendaken.

De combinatie van vrij smalle straten, middel-hoge bebouwing en gevarieerde gevels levert een zeer compact-stedelijk beeld op. Deze (vooral morfologische) stedelijkheid wordt nog versterkt

door een veelheid aan onregelmatig gevormde pleinruimten, een grachtje en opvallende architectonische accenten. De centrale pleinruimte waaraan de winkelvoorzieningen komen heet de Plaetse, een historische naam voor Zuid-Nederlandse marktpleinen. Hier is in 2003 een open markthal met een ijzeren geraamte gebouwd. Er zijn plannen om, eveneens aan de Plaetse, een op een kerktoeren gelijkende spits op het dak van een geplande sportzaal te plaatsen. Zonder een markthal en een kerk is een (quasi-)historisch stadje niet compleet, zo was het idee van Rob Krier, de hoofdontwerper van Brandevoort.

Rondom De Veste liggen (in de Vinex-fase van Brandevoort) drie woonbuurten: Schutsboom aan de oostkant, Brand in het zuidoosten en Stepekolk in het zuiden. Deze buurten ademen een geheel andere sfeer dan De Veste: de bebouwing is lager en minder compact, met veel twee-onder-één-kap woningen. Het stratenpatroon is minder geometrisch en minder in zichzelf besloten dan in De Veste. Tracés van oude wegen zijn gecombineerd met verkavelingen die vooral doen denken aan die van vroeg-twintigste-eeuwse tuindorpen. De straatprofielen zijn ruim en groen opgezet, met voortuinen die met hekjes, muurtjes en heggen van de straat zijn gescheiden. De architectuur is geënt op de Zuid-Nederlandse dorpsbebouwing, met veel baksteen, stevig geaccentueerde raamkozijnen en pannendaken waarvan de nok evenwijdig aan de straat loopt (zoals bij de Brabantse 'langsevelboerderijen'). Eén van de weinige uitzonderingen op de Brabants-historiserende architectuurkeuze vormen de huizen met ruime veranda's in een deel van Brand, die als 'colonial' kunnen worden aangemerkt.

De sfeer van een lommerrijk dorp wordt in deze drie buurten nog versterkt doordat op verschillende plekken groene open ruimten in het ontwerp zijn opgenomen. Deze hebben onregelmatige vormen, zoals driehoeken of langwerpige, ongelijkzijdige vierhoeken, en zien eruit alsof ze in de loop der eeuwen zijn ontstaan. Veel van deze groene open ruimten zijn geënt op bestaande wegen of landschapselementen, waardoor er vaak volwassen bomen in staan. De gelijkenis dringt zich op met de kenmerkende centrale pleinruimten van Brabantse dorpen.

Brandevoort

Gemeente

Helmond

Stadsgewest

Eindhoven

Jaar definitief plan

1997

Bouwperiode

1999-2008 (1e fase);

2007-2017 (2e fase)

Ontwerp

Rob Krier (bureau Krier & Kohl);

Bureau Wissing (stedenbouw);

H+N+S, later Paul van Beek

Landschappen (landschap);

Grontmij Zuid (openbare

inrichting)

Aantal woningen

3.000 (in Vinexperiode);

2e fase van 3.000 gepland

Verdeling woningsegmenten

15% sociaal / 85% vrije sector¹

Aandeel vrije kavels

18%

Aandeel gestapelde bouw

15%

Oppervlakte plangebied

170 ha (Vinex-periode);

incl. 2e fase 390 ha)

Bedrijven/kantoren

bedrijventerrein Berenbroek, 35 ha

Gemiddelde dichtheid

±30 woningen/ha;

in De Veste ±50 woningen/ha,

daarbuiten ±20 woningen/ha

Motto

'Wonen met Hart en Ziel'; ook

'Wonen in de sfeer van weleer'²,

'Modern leven in een klassieke

sfeer'³ en 'De mooiste wijk van

Nederland'⁴

De Veste: gevelrij langs de Plaetse

Pleintje in de buurt Schutsboom

Pleintje in de buurt Stepekolk

Geknikt straatprofiel in De Veste

Het historiserende imago van Brandevoort wordt ook in de naamgeving volgehouden: de drie buurten dragen lokale namen, terwijl voor de straatnamen oude Brabantse toponiemen als uitgang zijn gebruikt.

Door consequent vol te houden aan de stedenbouwkundige en architectonische keuzen die aan Brandevoort ten grondslag liggen, is een wijk ontstaan met een sterke eigen identiteit. De wijk oogt als een quasi-zelfstandig, schijnbaar historisch gegroeid vestingstadje. Die zelfstandigheid wordt nog versterkt door de relatief geïsoleerde ligging. Hoewel Brandevoort in oorsprong een buitenwijk van Helmond is, zijn de belangrijkste ontsluitingen meer regionaal dan lokaal gericht. Daardoor, in combinatie met zijn duidelijke identiteit, is Brandevoort een afzonderlijk herkenbare eenheid binnen het stedelijke netwerk geworden.

Drie kleuren gevels in Schutsboom
Lommerrijke straat, Schutsboom
Doorkijk vanuit de markthal in De Veste

LIGGING IN GROTER VERBAND

Algemeen

ten w van Helmond, tegen
bestaand stedelijk gebied maar
zonder rechtstreekse (auto)-
verbindingen

Afstanden tot regionale centra

Eindhoven-Centrum 10 km,
Helmond-Centrum 4 km

Aansluiting rijkswegennet

A67 op 10 resp. 12 km

Aansluiting spoorwegnet

station Helmond-Brandevoort
(voorstadhalte); intercitystations:
Helmond op 4 km, Eindhoven op
10 km

Aansluiting regionaal/lokaal wegennet

centrum op 1 km van de stads-
regionale weg A/N270 (Eindhoven-
Helmond)

Aansluiting hoogwaardig openbaar vervoer

niet aanwezig

STEDELIJK KARAKTER

Hoofdopzet van de wijk

centrumgebied (De Veste) opgezet
als historiserend vestingstadje;
hieromheen woonbuurten met
een meer tuinstadachtige opzet

Stedelijke vorm

De Veste is een compact centrum-
gebied met hoge visueel-stedelijke
kwaliteiten; de omliggende woon-
buurten hebben een meer dorps
karakter

Stedelijke functies

voorzieningen in De Veste (met
8.000 m² winkels) primair op wijk
zelf gericht; bedrijventerrein met
bovenwijkse functie N van spoor-
baan

Gebruik van het landschap

kleine landschapselementen,
landwegen en boerderijen in wijk
opgenomen; Schootense Loop is
in plan opgenomen

Hoofdverkeersstructuur

doorgaande N-Z route
(Brandevoortse Dreef), waarop
De Veste en woonbuurten
aantakken

Hoofdgroenstructuur

N-Z ecologische zone rond
voormalige Schootense Loop;
vestingwal rond De Veste

Woonmilieus

stedelijk-compact woonmilieu in
De Veste; in omliggende buurten
voornamelijk groen-stedelijke
woonmilieus

IDENTITEIT

Karakteristiek

quasi-zelfstandig, schijnbaar
historisch gegroeid 'stadje'

Gebruikte thema's

geïnspireerd op regionaal-
historische voorbeelden:
een ommuurde vesting voor
De Veste, het stratenpatroon en
de bebouwingsvorm van een
Brabants dorp voor de woon-
buurten
Naamgeving
straatnamen geënt op oude
Brabantse toponiemen; namen
van woonbuurten ontleend aan
lokale namen

VORMGEVING

Stedenbouwkundige karakteristiek

vooral geknikte en gebogen straten
met korte rechtstanden; in De Veste
gesloten bouwblokken, in woon-
buurten meest semi-gesloten tot
open bouwblokken

Architectonische karakteristiek

in hoge mate traditionalistisch met
schuine pannendaken en bakstenen
gevels

Brandevoort

Ligging in het stadsgewest

Uitsnede

Vinex-locatie

Vinex bebouwing

Post-Vinex

Vinex overig

Bebouwing

Stadscentrum

Bebouwd gebied en kassen

Water

Snelwegen en hoofdwegen

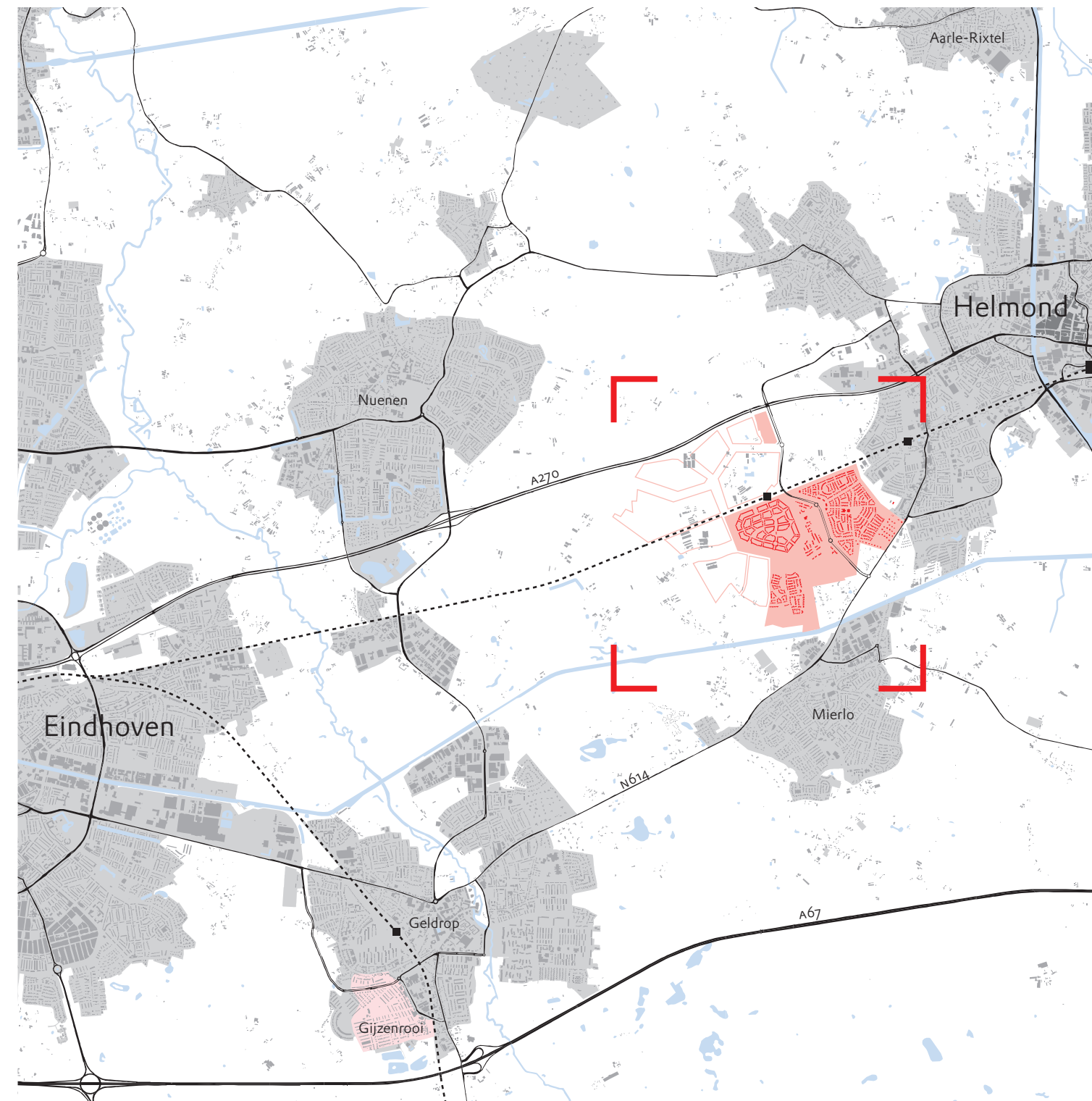
Wijkontsluiting

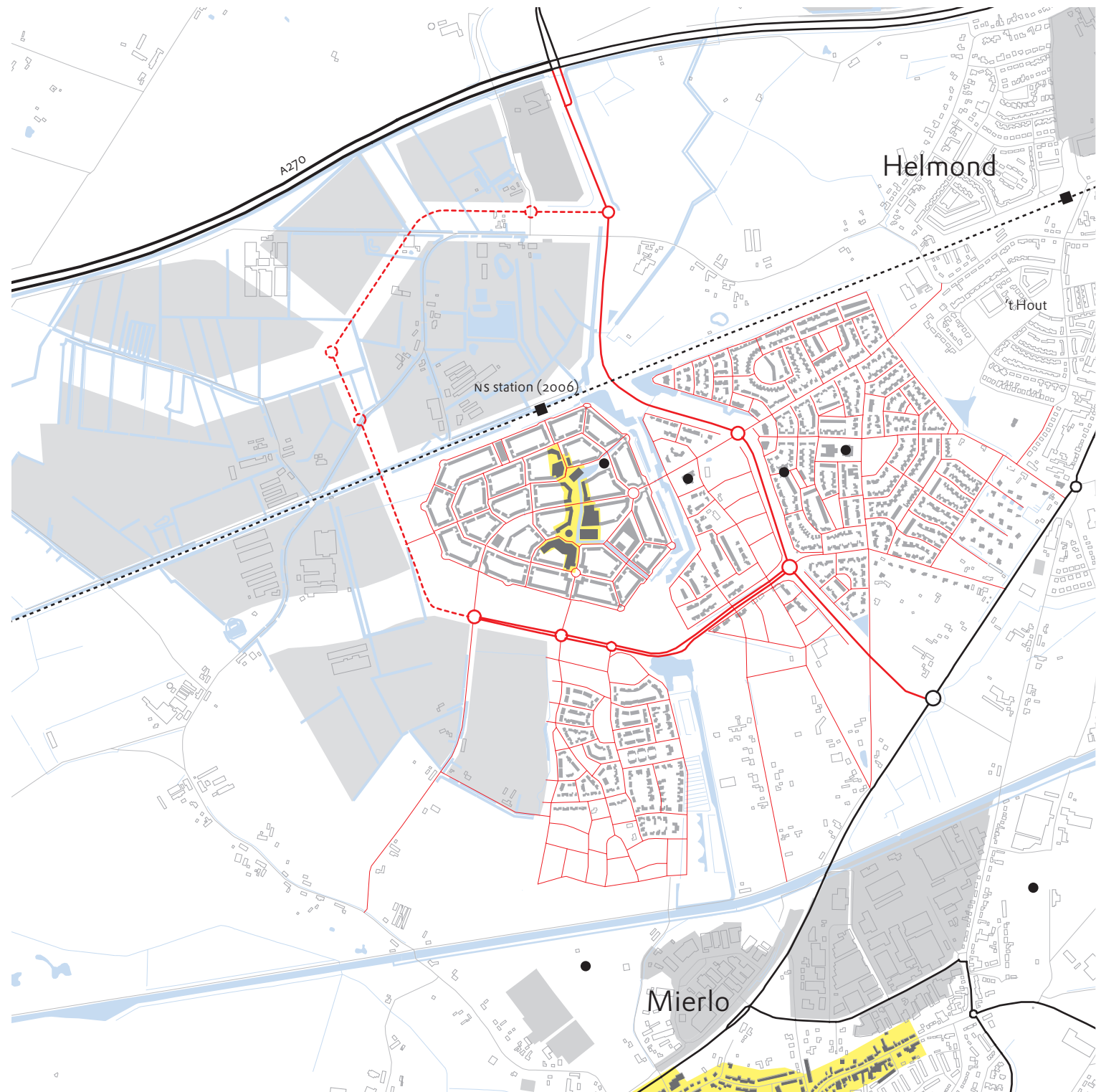
Spoorwegen

Intercitystation

Station

Schaal 1:60.000

Brandevoort
Functionele structuur

- Voorzieningen
- Vinex bebouwing
- Vinex in ontwikkeling
- Bestaande bebouwing
- Centrumgebied
- Winkelgebied
- Bedrijventerrein en kassen
- Water
- Snelwegen
- Hoofdwegen
- Wegen
- Vinex hoofdontsluiting
- Vinex wegen
- - - Spoorwegen
- Station

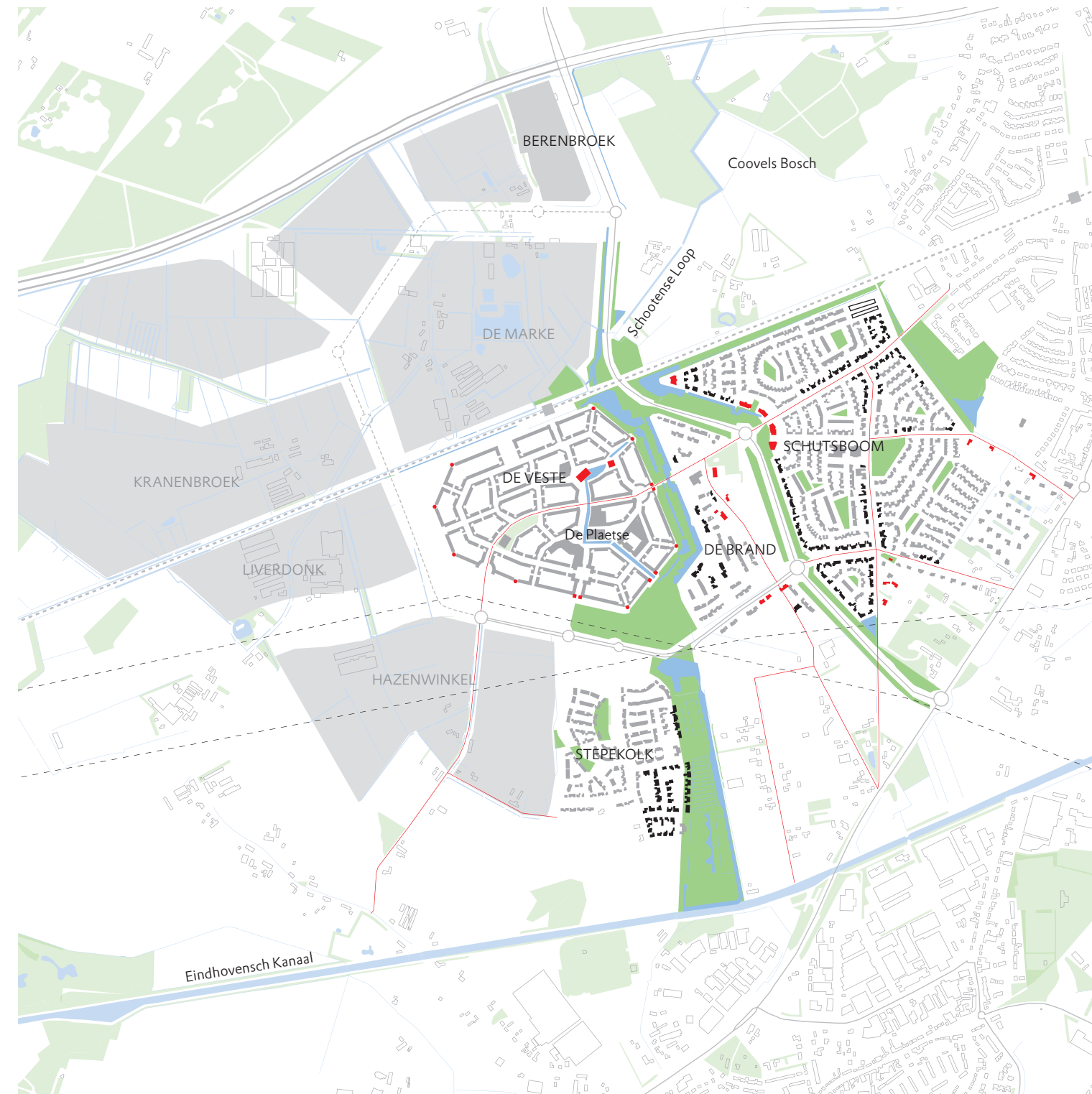
Schaal 1:16.000

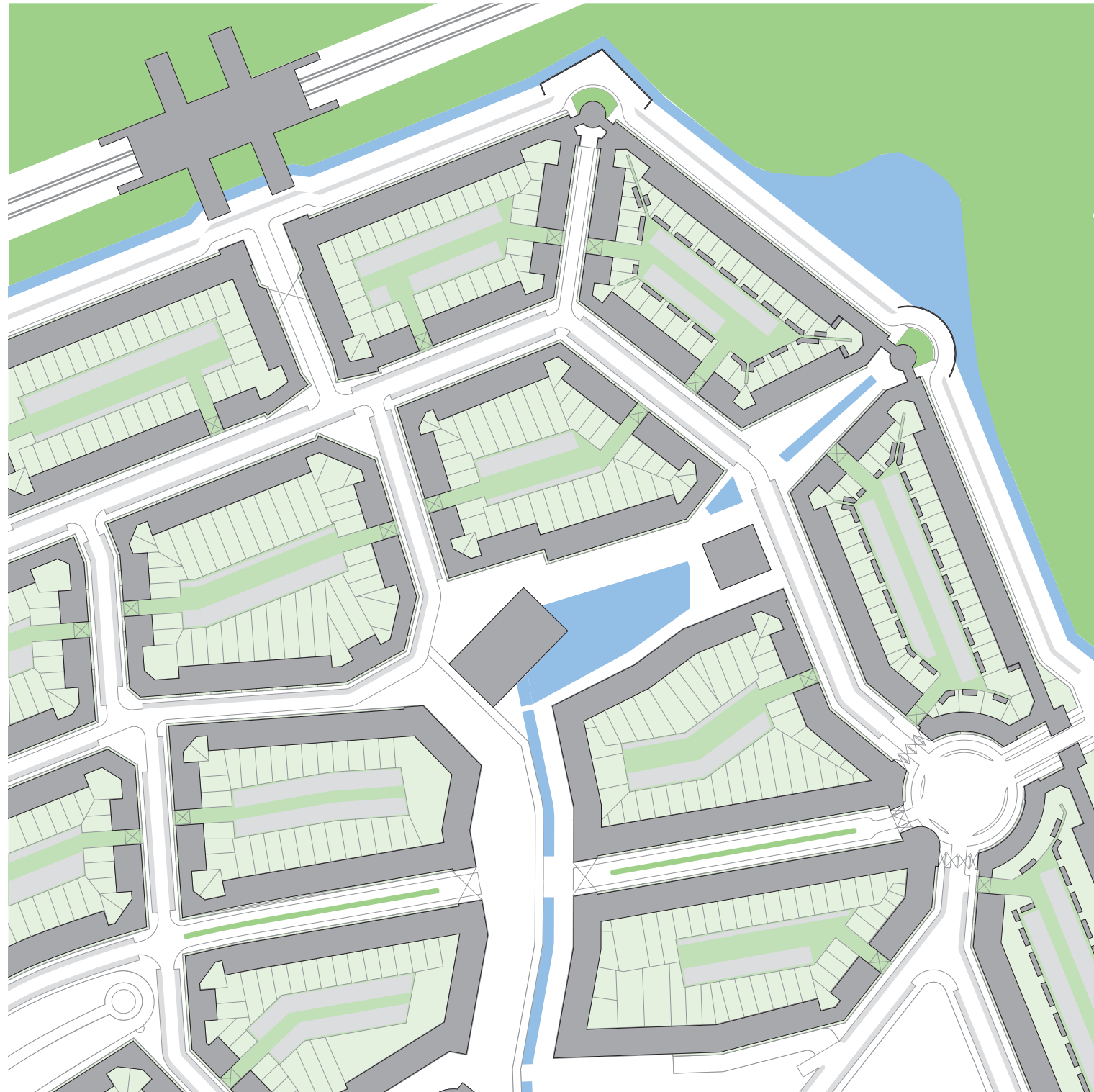
Brandevoort
Beeldbepalende kenmerken

- Landmarks
- Vrije kavels
- Vinex bebouwing
- Vinex bedrijven
- Vinex in ontwikkeling
- Bebouwing en kassen
- Vinex groen
- Groen
- Vinex water
- Water
- Snelwegen
- Hoofdwegen
- - - Spoorwegen
- - - Hoogwaardig openbaar vervoer
- - - Hoogspanningsleiding

■ Station

Schaal 1:16.000

Uitsnede Brandevoort

Gesloten bouwblokken met geknikt stratenpatroon

Het kaartbeeld laat een gedeelte van De Veste zien, de kern van de wijk. Midden door het beeld loopt de Plaetse, een quasi-historisch gevormde pleinruimte waaraan de centrumvoorzieningen komen. Aan de waterpartij is de rechtehoekige plattegrond van de markt-hal te zien.

- Vinex bebouwing
- Privéterrein
- Collectieve ruimte
- Openbaar groen
- Wegen, fietspaden, voetpaden
- Parkeerplaatsen
- Water

— Verkaveling

Schaal 1:2.000

Van de 13 hier besproken Vinex-wijken is Haverleij het moeilijkst te plaatsen. Het lijkt wel of elke gelijkenis met een doorsnee-nieuwbouwwijk op toeval berust.

In zijn uiteindelijke vorm zal Haverleij bestaan uit negen 'kastelen' en één 'Slot', dat groter van afmeting is dan de kastelen. De kastelen zijn op regelmatige afstanden (van zo'n 200 meter) van elkaar gepland. Ze bestaan uit een aaneengesloten bebouwing rond een binnenhof, dat in de meeste gevallen slechts door middel van één doorgang bereikbaar is. Het Slot Haverleij is gecompliceerder van opzet, met een stelsel van straten, pleinen en binnenhoven binnen de buitenste ring van bebouwing. De plattegrond doet daardoor denken aan een strak geometrisch gebouwde vestingstad, in zijn rechthoekigheid te vergelijken met het stadje Elburg. Het Slot en de kastelen komen uiteindelijk in een groene omgeving te staan, met bos, parkgebied, waterpartijen, een 18-holes golfbaan en een wetland-natuurgebied.

De wijk is gebouwd binnen de contouren van het voormalige Eiland van Engelen. De dijken van het eiland zijn nog in het landschap aanwezig; zij bepalen plaatselijk de grens van de wijk. Zo is Haverleij op een onnadrukkelijke manier verbonden met het oorspronkelijke landschap. Buiten de dijk van het eiland, aan de zuidwestzijde van Haverleij, is het recreatiegebied Engelermeer ontwikkeld.

Deze korte beschrijving laat al zien hoe anders dan een gebruikelijke nieuwbouwwijk – en dan elke oudere stadswijk – Haverleij moet worden. Conventionele straten ontbreken; de verbindingen tussen de kastelen bestaan uit wegen en fietspaden door het groen. De wijk heeft geen centrum. Met enige moeite zou het Slot daartoe kunnen worden aangewezen; er zijn daar echter geen andere voorzieningen gepland dan een school en kinderopvang. Voor winkels zijn de bewoners aangewezen op de beperkte voorzieningen in het nabij gelegen dorp Engelen en, naar men mag verwachten, op 's-Hertogenbosch zelf. Waar in gangbare woonwijken de bebouwing de groenvoorziening overheerst, neemt in Haverleij het 'groen' verreweg de grootste oppervlakte in beslag. Voorlopig is het effect van de beplanting nog niet goed te beoordelen, omdat de aanplant nog erg jong is. Daardoor

is het huidige visuele effect van de woonkastelen zwaarder dat in de eindsituatie mag worden verwacht. De golfbaan en het recreatiegebied Engelermeer zijn voorzieningen met een bovenwijken karakter.

Bij de ontwikkeling van deze Vinex-wijk is een allesoverheersende keuze gemaakt voor het thema 'kasteel' en de daarbij behorende uitstraling. In het stedenbouwkundige ontwerp is dit thema zo letterlijk mogelijk genomen. De woongebouwen zijn gesloten bouwblokken, gesitueerd rond een binnenplaats. Doordat de toegang tot deze binnenplaats beperkt is en alle ingangen aan de binnenplaats liggen, ontstaat het effect van een besloten woonhof. Hoewel de binnenhoven openbaar toegankelijk zijn, voelt de buitenstaander die door de poort het complex betreedt zich al gauw indringer. Het zou zonder veel problemen mogelijk zijn de binnenhoven van de woonkastelen om te vormen tot een afgesloten gebied, waardoor 'gated communities' kunnen ontstaan. Vooralsnog lijkt dit niet de bedoeling. Opvallend is dat de kastelen voor het grootste deel uit grondgebonden woningen bestaan, maar dat die grondgebonden woningen relatief weinig tuinen hebben; vaak bestaat de uitlooppriimte uit een royaal balkon.

Waar de stedenbouw het kastelenthema nauwkeurig volgt, gaan de ontwerpers in de architectonische vormgeving veel vrijer met het thema om. Al zijn er in 2005 pas vier van de negen geplande kastelen gereed of vrijwel opgeleverd, het beeld is genuanceerder dan dat van een van buiten massief gesloten gebouw uit sombere baksteen. Slechts één van die vier kastelen, Leliënhuize, is geïnspireerd op een 'echt' middeleeuws kasteel, compleet met hoektorens en schijnkantelen. Kasteel Zwaenenstede heeft wel hoektorens, maar de buitenkant van het gebouw is dermate lichtig ontworpen dat hooguit een verre herinnering aan een kasteel wordt opgeroepen. De architectuur van Kasteel Wuyvenhaerd, dat in een lichte steen is opgetrokken, vertoont een opmerkelijke tussenvorm van traditionalisme en modernisme. Kasteel Velderwoude ten slotte, heeft een ronduit functionalistische uitstraling, door de kubusachtige bouwvolumes en de platte, ronde hoekoplossingen, die moeilijk voor torens door kunnen gaan.

In Slot Haverleij komen de stedenbouw en

Haverleij

Gemeente

's-Hertogenbosch

Stadsgewest

's-Hertogenbosch

Jaar definitief plan

1995

Bouwperiode

1998-2008

Ontwerp

Sjoerd Soeters (Soeters Van Eldonk

Ponec architecten Amsterdam,

stedenbouw), Paul van Beek

Landschappen (landschap)

Aantal woningen

1.000

Verdeling woningsegmenten

100% vrije sector

Aandeel vrije kavels

1%

Aandeel gestapelde bouw

30%

Oppervlakte plangebied

±210 ha

Gemiddelde dichtheid

±5 woningen/ha voor het gehele

plangebied; ter plekke van de

wooncomplexen (veel) hogere

dichtheden tot ±50 woningen/ha

Motto

'Vorstelijk wonen in

's-Hertogenbosch'

Hoekaanzicht Kasteel Leliënhuize

Zicht op Slot Haverleij

De slotgracht rond Kasteel

Zwaenenstede

Het terras van de golfbaan, in de

verte Kasteel Zwaenenstede

architectuur die bij het kastelenthema horen, nog het dichtst bij elkaar. De gesloten buitenkant met slechts twee poorten, de smalle, intieme straatjes achter de buitenste wal: alles draagt bij aan de sfeer van een middeleeuwse vesting. In tegenstelling tot de woonkastelen wordt het Slot wel genkend door sobere bakstenen gevels waarin eenvoudige raampartijen worden herhaald.

Haverleij kent een lage dichtheid, lager zelfs dan in dorpskernen gebruikelijk is. Daarentegen zijn de woongebouwen zelf zeer compact, met een stedelijke uitstraling, zij het voor een belangrijk deel ontleend aan een historische metafoor. De groene omgeving is veel uitgestrekter en overheersender dan in stedelijke buitenwijken gebruikelijk is. In de verte is het concept nog het meest te vergelijken met het modernistische ideaal uit het midden van de twintigste eeuw: losse woongebouwen in een parkachtige omgeving. Hier omschrijven we het concept voorlopig als een verzameling verspreide stedelijke elementen in een parkachtige omgeving.

De binnenplaats van Kasteel Zwaenenstede
Woonstraat binnen Slot Haverleij

LIGGING IN GROTER VERBAND

Algemeen

ten NW van 's-Hertogenbosch, in de nabijheid van de kern Engelen

Afstanden tot regionale centra
's-Hertogenbosch-Centrum 8 km

Aansluiting rijkswegennet
A59 op 3 km

Aansluiting spoorwegnet
dichtstbijzijnde intercitystation:
's-Hertogenbosch op 8 km

Aansluiting regionaal/lokaal wegennet
via lokale weg naar A59 en
's-Hertogenbosch

Aansluiting hoogwaardig openbaar vervoer
niet aanwezig

STEDELIJK KARAKTER

Hoofdopzet van de wijk

woonkastelen van uiteenlopende grootte in groene omgeving (bos, golfbaan)

Stedelijke vorm

het 'kastelenpark' is een voor Nederland nieuw type verstedelijking: woongebouwen met een stedelijke uitstraling in een landschappelijke setting

Stedelijke functies

18-holes golfbaan

Gebruik van het landschap

totaalplan past binnen begrenzing van Eiland van Engelen; kleine landschapselementen en oude wegen zijn in wijk opgenomen

Hoofdverkeersstructuur

toegang tot de woonkastelen takt af van de lokale ontsluitingsroute

Hoofdgroenstructuur

beeldbepalend voor de wijk (bos, golfbaan en natuurgebied)

Woonmilieus

verspreide stedelijke bebouwing in het groen

IDENTITEIT

Karakteristiek

verzameling op historie geïnspireerde woongebouwen, elk met sprekende vorm

Gebruikte thema's

verwijzing naar kasteel als historische en rijke woonvorm

Naamgeving

namen van woongebouwen verzonden (in oude spelling) maar passend bij kastelenthema

VORMGEVING

Stedenbouwkundige karakteristiek

losstaande, gesloten bouwblokken verspreid gelegen in groene omgeving

Architectonische karakteristiek

eclectisch, met postmoderne en traditionalistische invloeden; details als poorten en hoektorens dienen als metaforen binnen het kastelenthema

Haverleij

Ligging in het stadsgewest

Uitsnede

Vinex-locatie

Vinex bebouwing

Vinex in ontwikkeling

Vinex overig

Bebouwing

Stadscentrum

Bebouwd gebied en kassen

Water

Snelwegen en hoofdwegen

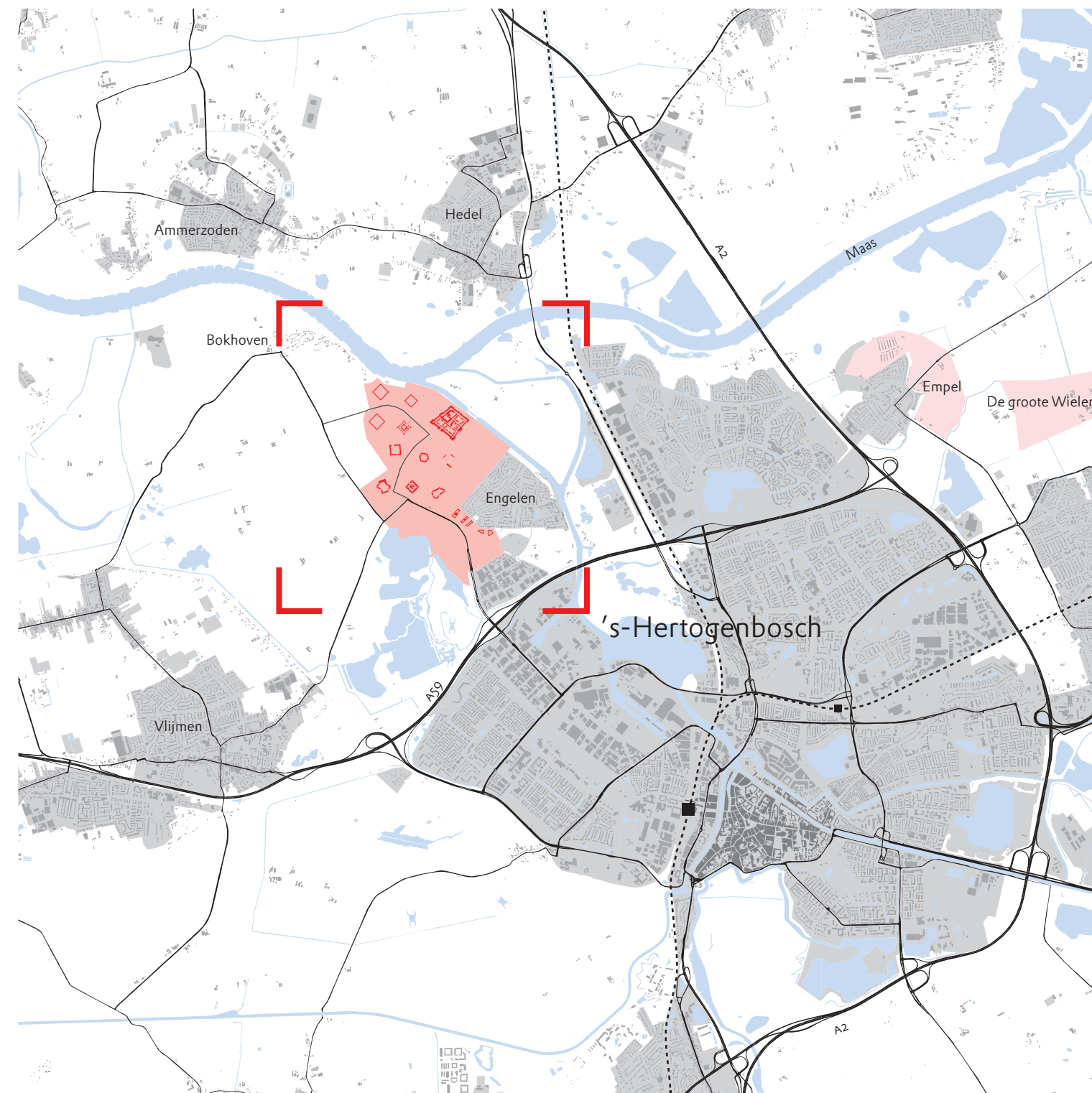
Wijkontsluiting

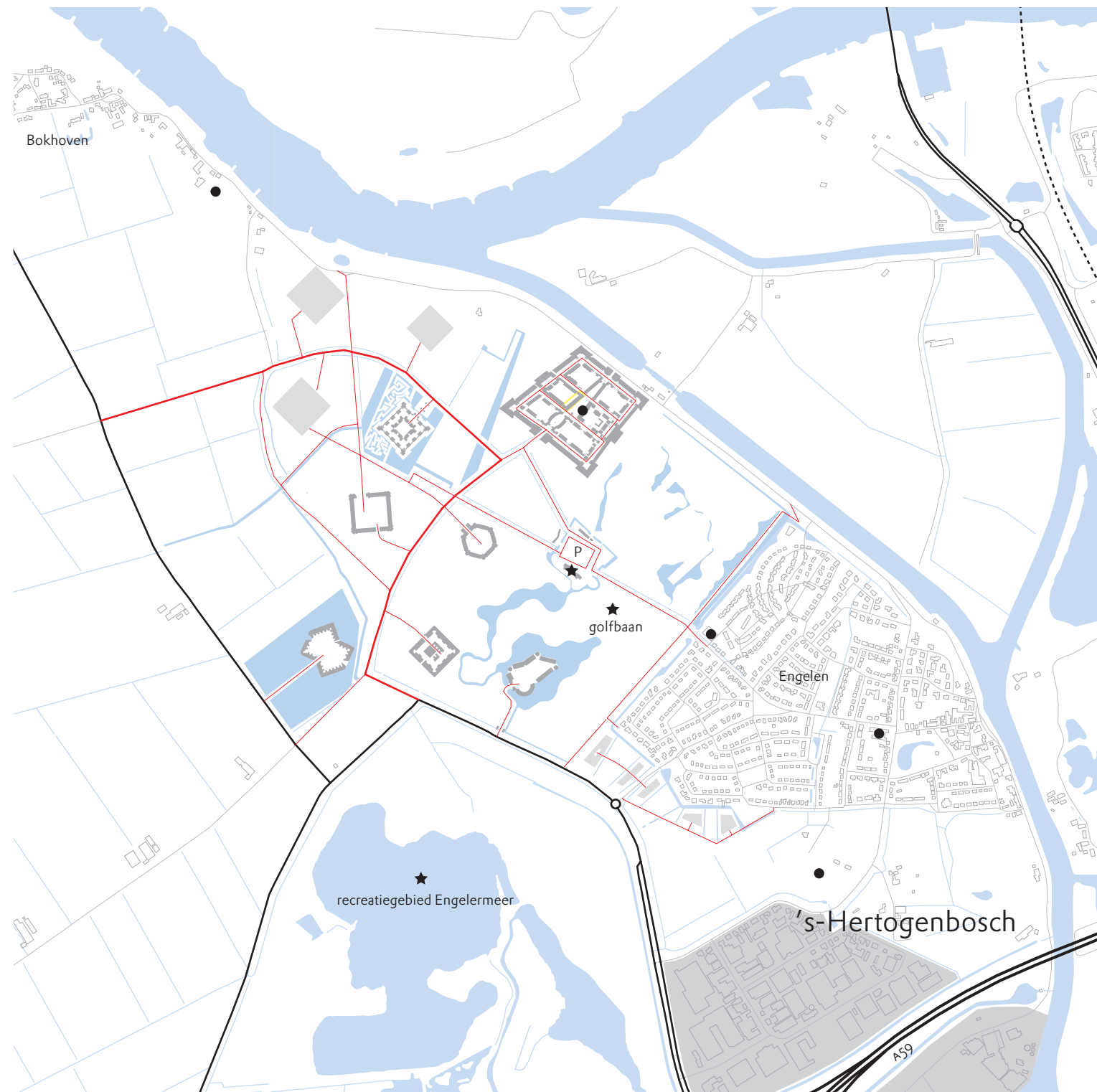
Spoorwegen

Intercitystation

Station

Schaal 1:60.000

Haverleij

Functionele structuur

- Voorzieningen
- ★ Bovenwijkse voorzieningen
- Vinex bebouwing
- Vinex in ontwikkeling
- Bestaande bebouwing
- Combinatie wonen/ werken
- Bedrijventerrein
- Water
- Snelwegen
- Hoofdwegen
- Wegen
- Vinex hoofdontsluiting
- Vinex wegen
- Spoorwegen

Schaal 1:16.000

Haverleij

Beeldbepalende kenmerken

- Landmarks
- Vrije kavels in ontwikkeling
- Vinex bebouwing
- Vinex in ontwikkeling
- Bebouwing en kassen
- Vinex groen
- Groen
- Vinex water
- Water
- Snelwegen
- Hoofdwegen
- Spoorwegen
- Hoogspanningsleiding

Schaal 1:16.000

Uitsnede Haverleij

Losstaande, gesloten
bouwblokken

Twee van de woonkastelen van Haverleij: Daliënwaard (links) en Zwaenenstede (rechts). De omgeving van de kastelen wordt gevormd door de golfbaan, bospercelen en een waterpartij rond Zwaenenstede.

- Vinex bebouwing
- Privéterrein
- Openbaar groen
- Bos
- Wegen, fietspaden, voetpaden
- Parkeerplaatsen
- Water

— Verkaveling

Schaal 1:2.000

Houten Vinex wordt in grote trekken ontwikkeld naar het evenbeeld van de aangrenzende groeikern Houten. De Rondweg om de bestaande kern is opgerekt tot een lus in de vorm van een acht. Conform het verkeerssysteem van het bestaande Houten worden de Vinex-woongebieden vanuit die Rondweg ontsloten. Net als in het 'oude' Houten zijn verbindingen tussen de buurten alleen mogelijk voor fietsers en voetgangers. Wel zal de uitbreiding een eigen voorzieningencentrum krijgen, zij het ondergeschikt aan het bestaande centrum van Houten.

Inmiddels is de Vinex-uitbreiding van Houten grotendeels voltooid. Slechts enkele onderdelen, waaronder het centrale woon- en voorzieningen-gebied, moeten nog worden ontwikkeld. De invloed van het verkeerssysteem op de stedenbouwkundige opzet is inmiddels duidelijk: vanaf de Rondweg lopen tien aftakkingen elk een woonbuurt in. De naam van de aftakking is het achtervoegsel van de straatnamen in de bijbehorende buurt. Zo voert De Steen naar Waalsteen en Glazuursteen, Het Mos ontsluit straten als Rimpelmos en Fluweelmos, enzovoort. Twee andere aftakroutes ontsluiten bedrijven- en kantorenterreinen, en zullen te zijner tijd ook het centrumgebied bereikbaar maken.

Het nieuwe gedeelte van Houten is niet alleen het evenbeeld van de oorspronkelijke groeikern, het is er ook zo veel mogelijk in geïntegreerd. De kantorenstrook langs de straat Het Spoor loopt door in de binnen de groeikern bestaande strook. Hierdoor zal uiteindelijk een doorgaande strook met kantoren en voorzieningen ontstaan, die het bestaande centrum van Houten verbindt met het nieuwe centrum van de Vinex-uitbreiding.

In stedenbouwkundig opzicht lijkt het 'nieuwe' Houten op het eerste gezicht een herhaling van het 'oude'. Op een meer gedetailleerd niveau laten de stratenpatronen en de architectuur echter zien dat we inmiddels ruim twintig jaar verder zijn. Houten Vinex is dan niet zozeer een kopie, als wel een 'update' van de groeikern uit de jaren tachtig van de vorige eeuw.

Twee ontwerpkeuzen blijken in de praktijk van grote invloed op het karakter van Houten Vinex. In de eerste plaats de keuze voor de Vijfwal, een vijfhoekige, dijkachtige groenstructuur die de

woonbuurten intern verbindt. Met zijn lange rechtstanden en zijn extra verhoogde bastions op de hoekpunten is de wal een belangrijk oriëntatiemiddel voor de gehele wijk. Ook heeft de wal een belangrijke recreatieve functie: wie hem volgt, te voet of op de fiets, krijgt op zijn 'rondje Houten Vinex' de hele wijk te zien. De andere ontwerpkeuze betreft het stratenpatroon. Ten zuidwesten van de spoorbaan is het merendeel van de straten recht, terwijl deze ten noordoosten van het spoor gebogen of zelfs sterk gekromd zijn. De rechte patronen zijn geïnspireerd op de verkaveling van de naburige polders, en de gebogen patronen op die van het Kromme Rijn-gebied.

Het centrumgebied aan weerszijden van het spoor zal worden ontwikkeld met een strak recht-hoekig stratenpatroon. De bebouwing zal bestaan uit middelhoogbouw, met winkel- en andere voorzieningen onder de woningen. Met zijn vrijwel geheel gesloten buitenzijde, compleet met torens op de hoeken en bij de toegangen, moet het centrumgebied de uitstraling krijgen van een Romeins fort. De gekozen benaming (Castellum) ondersteunt deze uitstraling. Vormgeving en naamgeving zijn geïnspireerd op het gegeven dat Houten ooit deel uitmaakte van de Limes, de verdedigingslinie aan de noordzijde van het Romeinse Rijk.

Een concept waarbij alle woonbuurten op gelijke wijze vanuit een rondweg worden ontsloten, lijkt op het eerste gezicht een recept voor eenvormigheid. In Houten Vinex is er echter veel aan gedaan om de buurten van elkaar te onderscheiden. Zo maken de Vijfwal en de verschillende stratenpatronen verschillen mogelijk in oriëntatie en beleving. Daarbij komt dat er binnen de wijk grote verschillen in woningdichtheid zijn gepland, die een bijna 'stedelijke' opbouw in dichtheden met zich mee moeten brengen. Castellum zal een dichtheid gaan kennen van zo'n vijftig woningen per hectare; daarbuiten, maar binnen de Vijfwal, is de dichtheid veertig woningen per hectare, en tussen de Vijfwal en de Rondweg dertig woningen per hectare. Mede hierdoor moet Castellum ook in visueel opzicht het centrum van de wijk worden.

Een ander goed zichtbaar onderscheid tussen de afzonderlijke woonbuurten betreft in de gekozen architectuur. Elke buurt heeft een eigen stijl, die is doorgezet in dakvorm, gevelbehandeling en

Houten Vinex

Gemeente

Houten

Stadsgebied

Utrecht

Jaar definitief plan

1995

Bouwperiode

1997-2010

Ontwerp

Derks Stedenbouw BV, stedenbouw), TLU Landschapsarchitecten (landschap), Goudappel en Coffeng (verkeer)

Aantal woningen

7.250

Verdeling woningsegmenten

30% sociaal (waarvan 20% huur en 10% koop) / 70% vrije sector

Aandeel vrije kavels

2%

Aandeel gestapelde bouw

15%

Oppervlakte plangebied

ca. 330 ha

Bedrijven/kantoren

60 ha bedrijven;
65.000 m² kantoren

Gemiddelde dichtheid

±35 woningen/ha; variërend van 50 tot 30 woningen/ha binnen de wijk

Motto

geen motto voor de wijk;
algemeen motto: 'Houten, waar de huizen glimlachen'

De Vijfwal, het beeldbepalende groenelement van de wijk

Geknikt straatprofiel in het zuidwesten van de wijk

Gebogen straatprofiel in het oosten van de wijk

In het ontwerp opgenomen boerderij aan de Beusichemseweg

materiaalkeuze. In de meeste buurten houdt de uitstraling het midden tussen gematigd functionalistisch en licht traditionalistisch. Daarnaast zijn er uitschieters in de vormgeving, bijvoorbeeld in een deel van de Mossen, waar de gevels voorzien zijn van classicistisch geïnspireerde zuilen.

In de vormgeving van de woonomgeving valt op dat er veelvuldig gebruik is gemaakt van woonpleinen (open ruimten die aan de openbare weg zijn gelegen) en woonhoven (besloten ruimten die alleen per pad bereikbaar zijn). Enkele voorbeelden zijn de aan de jaren dertig herinnerende woonhoven in De Waters met hun spitse toegangspoorten, de woonpleintjes in De Meren met hun gebogen straatwanden en de met sierhekken afgesloten hofjes in De Muren.

Een woonhofje in historiserende stijl
Classisistische zuilengalerijen aan een gebogen straatprofiel
Kenmerkend bord binnen het verkeerssysteem van Houten Vinex

LIGGING IN GROTER VERBAND

Algemeen

ten z van Houten, sluit aan op bestaande kern

Afstanden tot regionale centra

Utrecht-Centrum 10 km

Aansluiting rijkswegennet

A27 op 4 km

Aansluiting spoorwegennet

station Houten-Castellum

(voorstadhalte); dichtstbijzijnde intercitystation: Utrecht cs op 10 km

Aansluiting regionaal/lokaal wegennet

via de Rondweg

Aansluiting hoogwaardig openbaar vervoer

niet aanwezig

STEDELIJK KARAKTER

Hoofdopzet van de wijk

Castellum, elk afzonderlijk (doodlopend) ontsloten vanaf Rondweg

Stedelijke vorm

Castellum als compact centrumgebied met hoge visueel-stedelijke kwaliteiten; de omliggende woonbuurten hebben groener karakter

Stedelijke functies

kantorenstrook langs spoorbaan en verbindingsweg met Houten-Centrum; in Castellum is winkelcentrum (6.000 m²) gepland

Gebruik van het landschap

ruïne Kasteel Schonauwen en groot aantal boerderijen in plan opgenomen, evenals oude wegen; archeologische locaties gespaard

Hoofdverkeersstructuur

geen doorgaand autoverkeerssysteem; alle woonbuurten zijn afzonderlijk op Rondweg aangesloten; buurten onderling verbonden door fietsroutenet

Hoofdgroenstructuur

Vijfwal is structurerend groenelement; tussen woongebieden enkele park- en watergebieden

Woonmilieus

stedelijk-grondgebonden en groen-stedelijke woonmilieus; in Castellum stedelijk-compact woonmilieu gepland

IDENTITEIT

Karakteristiek

uitbreiding van groeikern; wijk is binnen zijn rondweg goed herkenbaar als afzonderlijke eenheid

Gebruikte thema's

stratenpatroon in NO deel geïnspireerd op Kromme Rijnlandschap (meanderende straten); in ZW deel op polderlandschap (rechte straten); vorm Castellum geïnspireerd op Romeins verleden

Naamgeving

straatnamen thematisch gerangschikt per buurt, maar zonder relatie met omgeving; naam Castellum verwijst naar Romeins verleden van Houten

VORMGEVING

Stedenbouwkundige karakteristiek

in NO deel overwegend meanderend stratenpatroon; in ZW overwegend recht stratenpatroon; in Castellum (gepland) orthogonaal patroon; meest semi-gesloten bouwblokken met rijenhuizen, incidenteel tweekappers en vrijstaande woningen

Architectonische karakteristiek overheersend gematigd functionalistisch; sommige buurten traditionalistisch

Houten Vinex

Ligging in het stadsgewest

Uitsnede

Vinex-locatie

Vinex bebouwing

Vinex in ontwikkeling

Vinex overig

Bebouwing

Stadscentrum

Bebouwd gebied en kassen

Water

Snelwegen en hoofdwegen

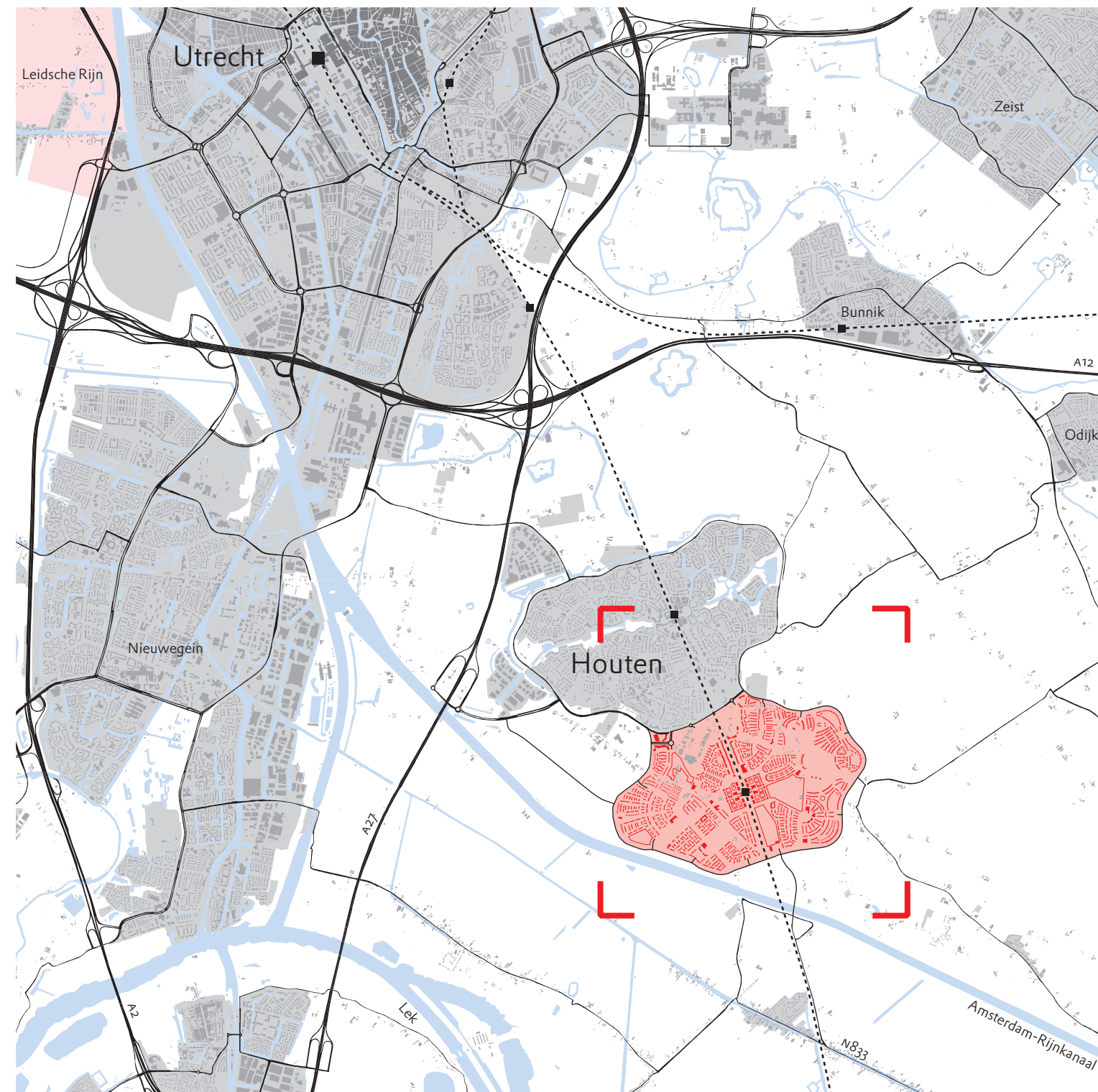
Wijkontsluiting

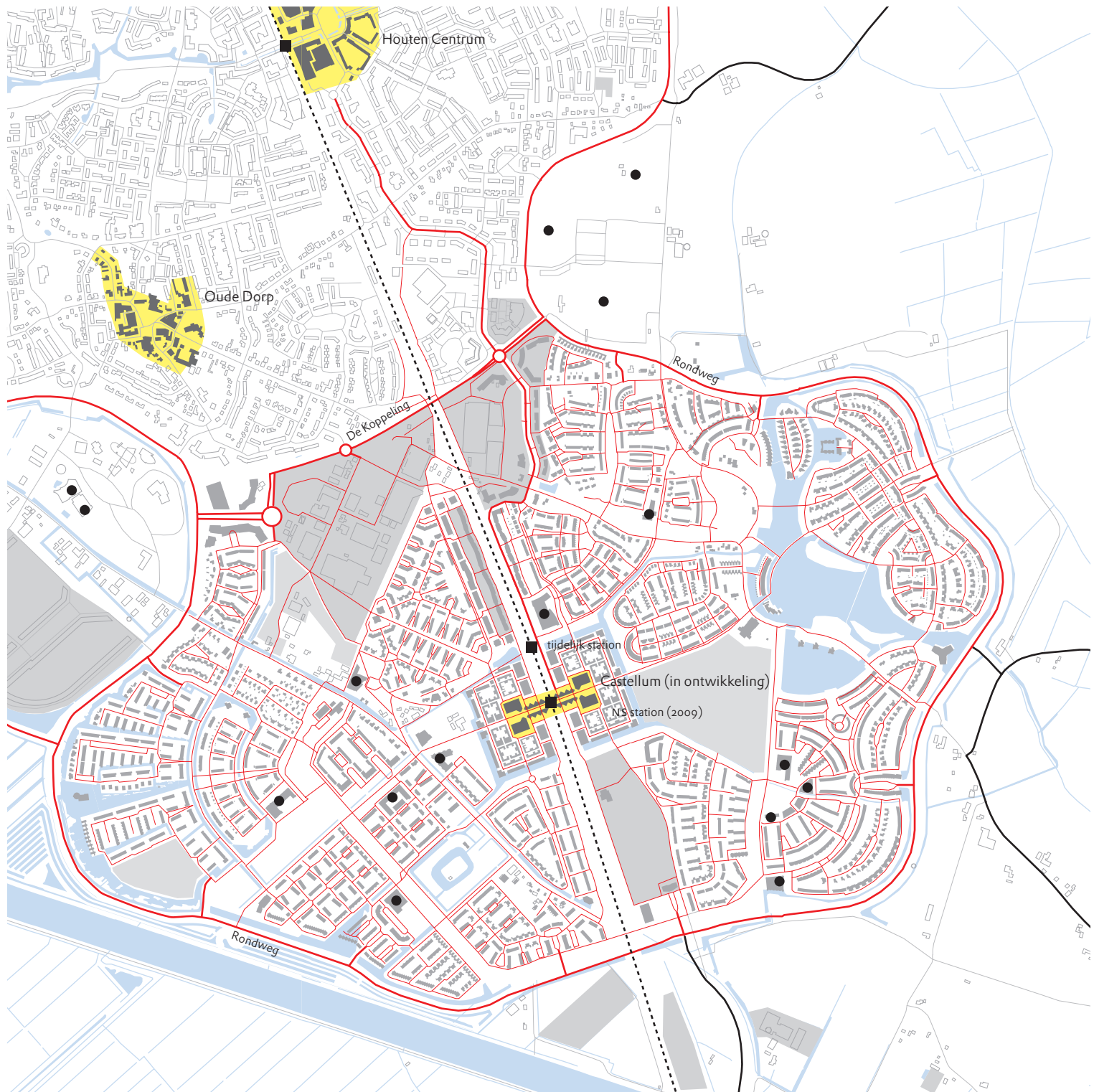
Spoorwegen

Intercitystation

Station

Schaal 1:60.000

Houten Vinex
Functionele structuur

- Voorzieningen
 - Vinex bebouwing
 - Vinex in ontwikkeling
 - Bestaande bebouwing
 - Centrumgebied
 - Winkelgebied
 - Bedrijventerrein
 - Water
 - Hoofdwegen
 - Wegen
 - Vinex hoofdontsluiting
 - Vinex wegen
 - - - Spoorwegen
 - Station
- Schaal 1:16.000

Houten Vinex
Beeldbepalende kenmerken

- Landmarks
 - Vrije kavels
 - Vinex bebouwing
 - Vinex in ontwikkeling
 - Bebouwing
 - Vinex groen
 - Groen
 - Vinex water
 - Water
 - Hoofdwegen
 - - - Spoorwegen
 - Station
- Schaal 1:16.000

Uitsnede Houten Vinex
Semi-gesloten bouwblokken met gebogen stratenpatroon

Een detail van Houten Vinex, in het noordoosten tegen de rond-weg aan. Het patroon van gekromde straten, is typerend voor het gedeelte ten noordoosten van de spoorlijn. Verder is de oever van de Rietplas te zien en (bovenaan) een besloten woon-domein in het water.

- Vinex bebouwing
- Privéterrein
- Openbaar groen
- Wegen, fietspaden, voetpaden
- Parkeerplaatsen
- Water

— Verkaveling

Schaal 1:2.000

Vanaf het begin was duidelijk dat IJburg geen alle-daagse Vinex-wijk zou worden. Deze grachten-gordel op kunstmatige eilanden is ontworpen als een compact woongebied met een dichtheid die niet alleen binnen 'de Vinex' hoog is, maar ook in vergelijking met het overgrote deel van de naaor-logse woningbouwproductie. Tegenover deze compactheid staan royale strandboulevards met weidse uitzichten over het grote open water van het IJmeer, en een nieuw stadspark (het Diemer-park) op de overgang van IJburg naar Diemen. Het totale plan voor IJburg omvat 18.000 woningen. Een deel hiervan – het Haveneiland, het Steiger-eiland en de Rieteilanden is aangewezen als Vinex-locatie.

Wat het meest opvalt in het ontwerp voor IJburg, is de hoogte van de bebouwing. Waar in andere Vinex-wijken hoge en middelhoge bebouwing incidenteel wordt ingezet als stedenbouwkundig accent – meestal in het centrum of aan de rand van de wijk –, is in IJburg (middel)hoge bebouwing regel; alleen op de twee kleinere Rieteilanden zal laagbouw overheersen. Een andere bijzonderheid op het Haveneiland en het Steigereiland is dat veel bouwblokken een verspringende hoogte hebben. Doordat veel blokken ook in de diepterichting verspringen, ontstaat een rijk geschakeerd bebouwingsbeeld.

Het Haveneiland heeft een strak geometrisch verkavelingspatroon. Door consequente toepassing van rechthoeken met gelijke afmetingen had een neutraal patroon van gelijke blokken (een 'grid') kunnen ontstaan. Door het grid heen is echter een circuit van kanalen, als een grachten-gordel, geïntroduceerd, waardoor sommige blokken worden opengebroke en verkleind. Binnen het grid komen drie parken van verschillende afmetingen. Ook zorgen verschillen in straatprofiel tussen de blokken, gevoegd bij de schuine buiten-randen van het eiland, voor variatie binnen het grid. Hierdoor ontstaat een overzichtelijk patroon, dat een gemakkelijke oriëntatie combineert met een grote mate van flexibiliteit bij de invulling.

Midden over het Haveneiland loopt de hoofd-ontsluiting van IJburg, de IJburglaan. Deze ligt in het verlengde van de Piet Heintunnel, waardoor IJburg rechtstreeks is verbonden met de noorde-lijke binnenstad en het Centraal Station van

Amsterdam. Over de gehele route loopt een snel-tram. De hoofdonsluiting naar IJburg loopt over de opvallend vormgegeven Enneüs Heermabrug. Op het oostelijke deel van het Haveneiland zal de trambaan in de toekomst linksaf buigen naar de nog aan te leggen eilanden. Het eerste van deze nieuwe eilanden wordt het Centrum-eiland. Zoals de naam suggereert, zal daar te zijner tijd een centrum voor geheel IJburg worden gebouwd.

Zolang het Centrum-eiland niet bestaat, fungeert het Haveneiland als plek voor centrale voorzienin-gen. In het westelijke deel van het Haveneiland aan de IJburglaan wordt een winkelcentrum ont-wikkeld. Daarnaast is er verspreid over het hele Haveneiland ruimte voorzien voor kantoren, bedrijven en andere voorzieningen. Deels kunnen deze een plaats krijgen in de tot 3,5 meter ver-hoogde 'plint' van de woongebouwen aan de IJburglaan. Dit moet deze hoofdstraat een levendig karakter geven, dat enigszins te vergelijken is met de hoofdstraten in oudere delen van Amsterdam. Ook op het Steigereiland wordt wonen gecombi-neerd met werken en voorzieningen. Bovendien komen er op dit eiland verzamelgebouwen voor bedrijven en kantoren.

De bebouwing op het Haveneiland bestaat vrijwel zonder uitzondering uit gesloten bouw-blokken van drie tot twaalf verdiepingen hoog. Op het eiland is een grote variatie aan woonomge-vingen te vinden. De aanwezigheid van grachten maakt het mogelijk op het water georiënteerde woningen te bouwen, andere woningen liggen aan een woonhof doordat sommige blokken zijn 'uitgehuld', en het uitzicht op een drukke hoofd-straat (met trambaan!) danwel open water geeft vergelijkbare woonblokken een geheel verschil-lende belevingswaarde. Aan de randen van het Haveneiland, maar vooral op het Steigereiland, worden woonmilieus aan en op het water ontwik-keld, variërend van huizen die direct aan een haven liggen tot dijkwoningen en drijvende woningen. Zelfs voor woonboten wordt plaats gemaakt, een Amsterdamse traditie waarmee het bijzondere karakter van IJburg nog wordt versterkt.

Door zijn ligging op opgespoten eilanden en door zijn ontwerp wordt IJburg een Vinex-wijk die nauwelijks met andere te vergelijken is op punten als stedelijke uitstraling en woonmilieus.

IJburg

Gemeente
Amsterdam

Stadsgewest
Amsterdam

Jaar definitief plan
1996

Bouwperiode
2002-2015

Ontwerp
Palmboom & Van den Bout en
DRO Amsterdam (gemeente)

Aantal woningen
8.900 totaal (eerste fase); tweede
fase van 9.100 gepland

Verdeling woningsegmenten
30% sociaal / 40% midden /
30% vrije sector

Aandeel vrije kavels
4% (eerste fase)

Aandeel gestapelde bouw
55%

Oppervlakte plangebied
200 ha (eerste fase);
tweede fase 245 ha

Bedrijven/kantoren
ruim 40.000 m² kantoren

Gemiddelde dichtheid
±60 woningen/ha
(Vinex-periode)

Motto
'IJburg, wonen en werken aan
het IJmeer'; ook: 'IJburg, het
nieuwe uitzicht van Amsterdam'

Woningen bij de sluis op het
Haveneiland

Grachtenhuizen op het
Haveneiland

Tram op de IJburglaan ter hoogte
van het winkelcentrum

Kleurcontrasten in de bouw-
blokken op het Haveneiland

Hier is een eigentijdse voortzetting ontstaan van de water- en grachtenstad die Amsterdam vanaf zijn ontstaan is geweest. Hoe stedelijk de sfeer is, zelfs op een tijdstip waarop de wijk nog niet is voltooid, blijkt als men op het Haveneiland door de IJburglaan in de asrichting kijkt. Het compacte profiel met de hoge wanden aan weerszijden en de trambaan in het midden levert een bijna vertrouwde Amsterdams-stedelijke ervaring op.

De IJburglaan, hoofdstraat van IJburg
 Variatie in bouwhoogte, kleur en blokdiepte
 Laagbouw onder particulier opdrachtgeverschap
 op de Rieteilanden

LIGGING IN GROTER VERBAND

Algemeen
 ten o van Amsterdam, daarvan gescheiden door A10 en Amsterdam-Rijnkanaal
Afstanden tot regionale centra
 Amsterdam-Centrum 8 km
Aansluiting rijkswegennet
 A10 op 2 km (later: A1/A9 op 3 km)
Aansluiting spoorwegennet
 dichtstbijzijnde intercitystation: Amsterdam cs op 7 km
Aansluiting regionaal/lokaal wegennet
 via wijkontsluitingsroute naar A10, verder via Piet Heintunnel naar Amsterdam-Centrum
Aansluiting hoogwaardig openbaar vervoer
 IJtram (sneltram) naar Amsterdam cs

STEDELIJK KARAKTER

Hoofdopzet van de wijk
 gebouwd op in IJmeer opgespoten eilanden (in Vinex-fase: Steigereiland, Haveneiland en Rieteilanden)
Stedelijke vorm
 Haven- en Steigereiland zijn stedelijk met compacte, (middel)hoge bebouwing; Rieteilanden hebben een groener karakter
Stedelijke functies
 winkelcentrum (7.700 m²) op Haveneiland, evenals vrijetijds-, sport- en commerciële voorzieningen; in tweede fase groter winkelcentrum op Centumeiland (vanaf 2007)
Gebruik van het landschap
 de strekdam N van de wijk is gehandhaafd
Hoofdverkeersstructuur
 IJburglaan en Pampuslaan vormen de centrale ontsluitingsstructuur

Hoofdgroenstructuur
 water tussen eilanden en grachten op Haveneiland is structurerend; verder kleine groengebieden
Woonmilieus
 stedelijk-compacte woonmilieus op Haveneiland en Steigereiland; op Rieteilanden groen-stedelijke woonmilieus

IDENTITEIT

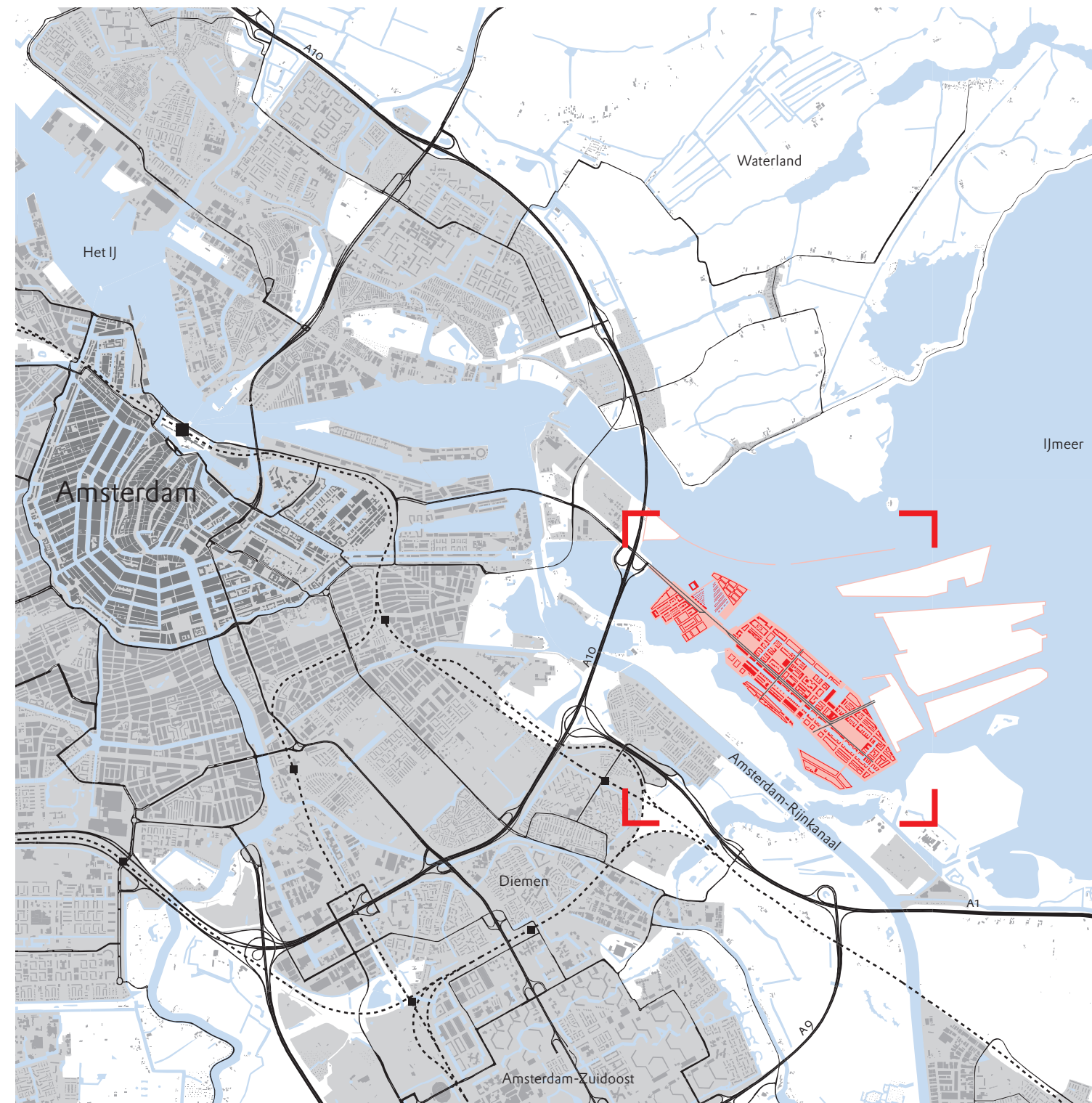
Karakteristiek
 nieuw stadsdeel met nadrukkelijk stedelijke uitstraling; ligging op eilanden en grachtenstructuur zijn kenmerkend
Gebruikte thema's
 namen van eilanden verwijzen naar water; elk eiland heeft eigen thema
Naamgeving
 straatnamen hebben geen relatie met water

VORMGEVING

Stedenbouwkundige karakteristiek
 op Haveneiland orthogonaal straten- en grachtenpatroon met gesloten bouwblokken en overheersend middelhoge bebouwing; op Steigereiland en Rieteilanden vrijer patroon van (rechte) straten en bouwvormen
Architectonische karakteristiek
 gematigd functionalistisch, met grote vormdiversiteit binnen bouwblokken

IJburg
 Ligging in het stadsgewest

- Uitsnede
 - Vinex-locatie
 - Vinex bebouwing
 - Vinex in ontwikkeling
 - Post-Vinex
 - Bebouwing
 - Stadscentrum
 - Bebouwd gebied en kassen
 - Water
 - Snelwegen en hoofdwegen
 - Wijkontsluiting
 - Spoorwegen
 - Intercitystation
 - Station
- Schaal 1:60.000

IJburg

Functionele structuur

- Voorzieningen
- ★ Bovenwijkse voorzieningen
- Vinex bebouwing
- Vinex in ontwikkeling
- Bestaande bebouwing
- Centrumgebied
- Winkelgebied
- Combinatie wonen/werken/voorzieningen
- Water
- Snelwegen
- Hoofdwegen
- Wegen
- Vinex hoofdontsluiting
- Vinex wegen
- - - Spoorwegen
- IJtram
- Halte IJtram

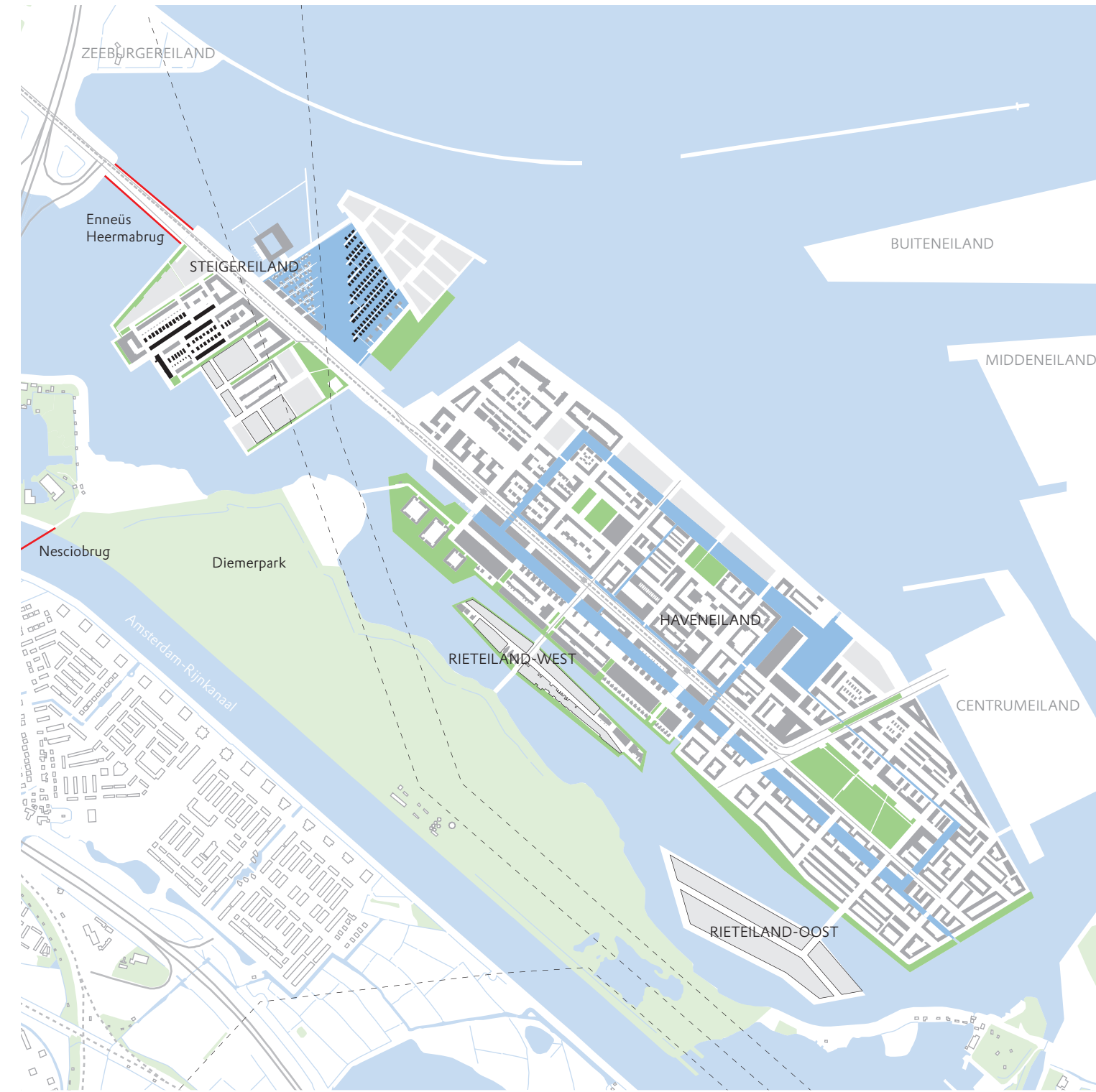
Schaal 1:16.000

IJburg

Beeldbepalende kenmerken

- Landmarks
- Vrije kavels
- Vrije kavels in ontwikkeling
- Vinex bebouwing
- Vinex bedrijven
- Vinex in ontwikkeling
- Bebouwing en kassen
- Vinex groen
- Groen
- Vinex water
- Water
- Snelwegen
- Hoofdwegen
- - - Spoorwegen
- Hoogwaardig openbaar vervoer
- - - Hoogspanningsleiding
- Halte IJtram

Schaal 1:16.000

Uitsnede Houten Vinex

Gesloten bouwblokken met orthogonaal stratenpatroon

Op het kaartbeeld een detail van het westelijk deel van het Haven-eiland. Duidelijk is de rechthoekige verkaveling van dit eiland te zien, met daarbinnen enkele grachten. Dwars door het beeld loopt de IJburglaan met de trambaan. Linksboven ligt het winkelcentrum.

- Vinex bebouwing
- Privéterrein
- Collectieve ruimte
- Openbaar groen
- Wegen, fietspaden, voetpaden
- Parkeerplaatsen
- Water

— Verkaveling

Schaal 1:2.000

Meerhoven, de Vinex-locatie nabij Eindhoven, is niet meer of minder dan een moderne stadswijk. Zowel in zijn orthogonale stratenpatroon als in zijn sobere plattedakenarchitectuur ademt de wijk de geest van het functionalisme van de twintigste-eeuwse modernisten. Wie de term 'modern' vertaalt in hedendaagse hightech-voorzieningen, kan ook in Meerhoven terecht. Op de vrije baan door de wijk rijdt de futuristisch vormgegeven en technisch geavanceerde Phileas-bus; het is het soort moderniteit waarmee Eindhoven graag geassocieerd wil worden.

In zijn hoofdopzet bestaat Meerhoven uit drie woonbuurten, drie bedrijventerreinen en een centrale zone. De centrale zone bestaat uit het wijkcentrum Meerrijk, met aan de ene kant het centrale park Meerland en aan de andere kant het groene woongebied Bosrijk. Van de drie woonbuurten zijn er inmiddels twee gebouwd: Grasrijk in het zuiden en Zandrijk in het noorden; de derde buurt wordt Waterrijk in het Westen. De drie buurten grenzen niet aan elkaar.

De drie bedrijventerreinen komen op de hoeken van de wijken te liggen en krijgen daarmee tevens een milieuhygiënische functie: buffers voor de woonwijken tegen het lawaai van het wegverkeer en de nabijgelegen luchthaven. Het noordelijke bedrijventerrein – Flight Forum – is in korte tijd bekend geworden om zijn bijzondere stedenbouwkundige en architectonische opzet, waarbij de ontsluitingsstraten en de verzamelgebouwen ei- en druppelvormige patronen vormen. Direct ten zuiden van Meerhoven wordt het project Nimbus ontwikkeld: een groot, multifunctioneel centrum met vrijetijdsvoorzieningen, winkels, horeca en kantoren. Grootste aandachtstrekker wordt het Asklepion: een attractie op het thema 'kennis van het menselijk lichaam', die wordt gebouwd in de vorm van een reusachtige menselijke figuur, ontworpen door de Franse kunstenaar Niki de St. Phalle.

De ontsluitingsstructuur van Meerhoven is erop gericht doorgaand autoverkeer door de wijk zo veel mogelijk tegen te gaan. In de eindsituatie moeten de woon- en werkgebieden ontsloten worden vanuit een ruime lus die aansluit op de regionale wegenstructuur, en uiteindelijk op de A2. De doorgaande routes binnen Meerhoven zijn

alleen bestemd voor fietsen en bussen zijn. De busroute is de centrale as van het grootste deel van Meerhoven; hij verbindt de Vinex-wijk met het centrum van Eindhoven en de luchthaven.

Op verschillende plaatsen, vooral aan de randen, worden de woonbuurten van Meerhoven geaccentueerd door middelhoge woongebouwen. Nog hoger wordt het toekomstige centrum Meerrijk, dat woontorens krijgt met een hoogte tot 75 meter. In het centrum zijn niet alleen winkels, maar ook scholen, horeca en vrijetijdsvoorzieningen gepland. Het centrum grenst direct aan het 65 hectare grote park Meerland. In contrast met de functionalistische uitstraling van de woongebieden, krijgt het park een meer romantische opzet, onder meer met serpentinevormige waterpartijen. Door zijn ligging zal Meerland in de toekomst als het 'Central Park' van Meerhoven gaan fungeren.

De buurten Zandrijk en Grasrijk worden gekenmerkt door een eenvoudige, strakke opzet. De buurtplattegronden vertonen een orthogonaal patroon, dat in Grasrijk incidenteel wordt onderbroken om bestaande landschapselementen in te passen, zoals dijken, boerderijen en de waterloop de Oude Rundgraaf. De woningen zijn hoofdzakelijk gebouwd in een gematigd tot duidelijk functionalistische stijl. In de straatwanden wordt veel herhaling toegepast, zeker in Zandrijk. Dat de woonstraten minder strak ogen dan men op grond van de consequente functionalistische aanpak zou verwachten, komt voor een belangrijk deel door de manier waarop beplanting in de woonomgeving is aangebracht. Bomen staan in onregelmatige groepen, die als het ware zigzaggen door de straat. Hierdoor wordt de strenge opzet van de woongebieden enigszins verzacht.

In het woongebied Bosrijk zullen de woningen worden ingepast in een bestaand bosgebied, waardoor een veel lossere (en minder dichte) bebouwingsstructuur ontstaat dan in de overige delen van Meerhoven. Er worden enkele voormalige militaire gebouwen ingepast, waaronder het in functionalistische betonarchitectuur gebouwde luchthavengebouw, dat nu dienst doet als voorlichtingscentrum. De nog in ontwikkeling zijnde woonbuurt Waterrijk wordt minder strak van opzet dan Grasrijk en Zandrijk. Hier komt

Meerhoven

Gemeente Eindhoven

Stadsgewest

Eindhoven

Jaar definitief plan

1997

Bouwperiode

1998-2016

Ontwerp

Teun Koolhaas Associates (stedenbouw), Bureau Lubbers, Jurlink en Geluk, Karres en Brands, Atelier Dutch, ds Landschapsarchitecten (landschap), Architectenstudio Herman Hertzberger (Waterwijk), VHP (Meerrijk), MVRDV (Flight Forum, Park Forum)

Aantal woningen

5.800

Verdeling woningsegmenten

25% sociaal / 75% vrije sector

Aandeel vrije kavels

9%

Aandeel gestapelde bouw

20%

Oppervlakte plangebied

250 ha woongebied,

50 ha parkgebied

Bedrijven/kantoren

200 ha bedrijventerrein

Gemiddelde dichtheid

±26 woningen/ha

Motto

'Podium naar de Kempen'

(algemeen); 'Leef je rijk'

(Waterrijk)

Voorbeelden van functionalistische architectuur in Zandrijk

onder meer bebouwing in een hovenstructuur in een groene setting. De groenstructuur van deze buurt wordt voor een belangrijk deel gevormd door bosschages die zijn overgebleven na de uitplaatsing van het rijopleidingscentrum van de Landmacht.

Meerhoven is opgezet als een nieuwe stadswijk voor Eindhoven. De ontsluitingsstructuur ondersteunt dit idee. Toch ligt de wijk tamelijk geïsoleerd: door een snelweg (de A2) en een waterweg (het Beatrixkanaal) gescheiden van het stedelijke gebied van Eindhoven. Weliswaar grenzen delen van Meerhoven (Grasrijk en Waterrijk) aan de bebouwing van Veldhoven, maar het contrast in stedenbouwkundige opzet maakt dat Meerhoven ook van daaruit als een afzonderlijke stedelijke eenheid zal worden beschouwd.

Dit (relatieve) isolement hoeft geen probleem te zijn. Integendeel: de eigenzinnige en afwijkende opzet maakt de wijk goed herkenbaar als (voorlopig) laatste grote toevoeging aan het stedelijke gebied van Eindhoven. Het ontwerp van de wijk is daar ook op gericht, getuige de concentrische ligging van de woonbuurten rond een sterk geaccentueerd centrum en een centrale groenzone.

De Phileasbus aan de halte
Bebouwing langs de Phileasbaan
Lage en middelhoge bebouwing aan de rand van park Meerland

LIGGING IN GROTER VERBAND

Algemeen

ten w van Eindhoven, daarvan gescheiden door snelweg (A2) en Beatrixkanaal; sluit aan op kern van Veldhoven in z

Afstanden tot regionale centra
Eindhoven-Centrum 6 km,
centrum van Veldhoven 3 km

Aansluiting rijkswegennet
A2 op 2 km (2x)

Aansluiting spoorwegennet
dichtstbijzijnde intercystation:
Eindhoven op 7 km

Aansluiting regionaal/lokaal wegennet

via wijkontsluitingsroute naar A2,
Veldhoven en Eindhoven

Aansluiting hoogwaardig openbaar vervoer
Phileas naar Eindhoven-Centrum,
station en luchthaven

STEDELIJK KARAKTER

Hoofdopzet van de wijk

verzameling woon- en werkgebieden rond centraal parkgebied, ontsloten door hoogwaardig openbaar vervoer (rechtstreeks) en hoofdontsluitingsroute (met lus)

Stedelijke vorm
centrumgebied Meerrijk is stedelijk met hoge en compacte bebouwing; in Grasrijk en Zandrijk compacte laagbouw en hogere bebouwing aan randen; Waterrijk krijgt groener karakter

Stedelijke functies
in bedrijventerreinen (Flight Forum, Land Forum, Park Forum) met bovenlokale functie; in Meerrijk komen winkelcentrum (7.500 m²), gezondheidscentrum en 'VrijeTijdsAccommodatie'

Gebruik van het landschap
bosschages (op voormalig militair terrein), dijken, boerderijen en waterlopen in plan opgenomen

Hoofdverkeersstructuur

vrije busbaan is structurerend element; lusvormige hoofdontsluiting voor autoverkeer naar woon- en werkgebieden; buurten onderling verbonden door fietsroutes

Hoofdgroenstructuur
vanuit centraal parkgebied (Meerland) parkstroken tussen de woongebieden; Bosrijk speelt als groen woongebied een rol in groenstructuur

Woonmilieus
stedelijk-grondgebonden tot groen-stedelijk; in Meerrijk centrum-stedelijk milieu gepland

IDENTITEIT

Karakteristiek

nieuw stadsdeel; door afwijkende opzet en opvallend centrum goed herkenbaar als afzonderlijke eenheid

Gebruikte thema's
thema's (gras, meer bos, water) geïnspireerd op landelijk gebied (De Kempen) maar willekeurig gekozen

Naamgeving
straatnamen sluiten aan bij thema's

VORMGEVING

Stedenbouwkundige karakteristiek

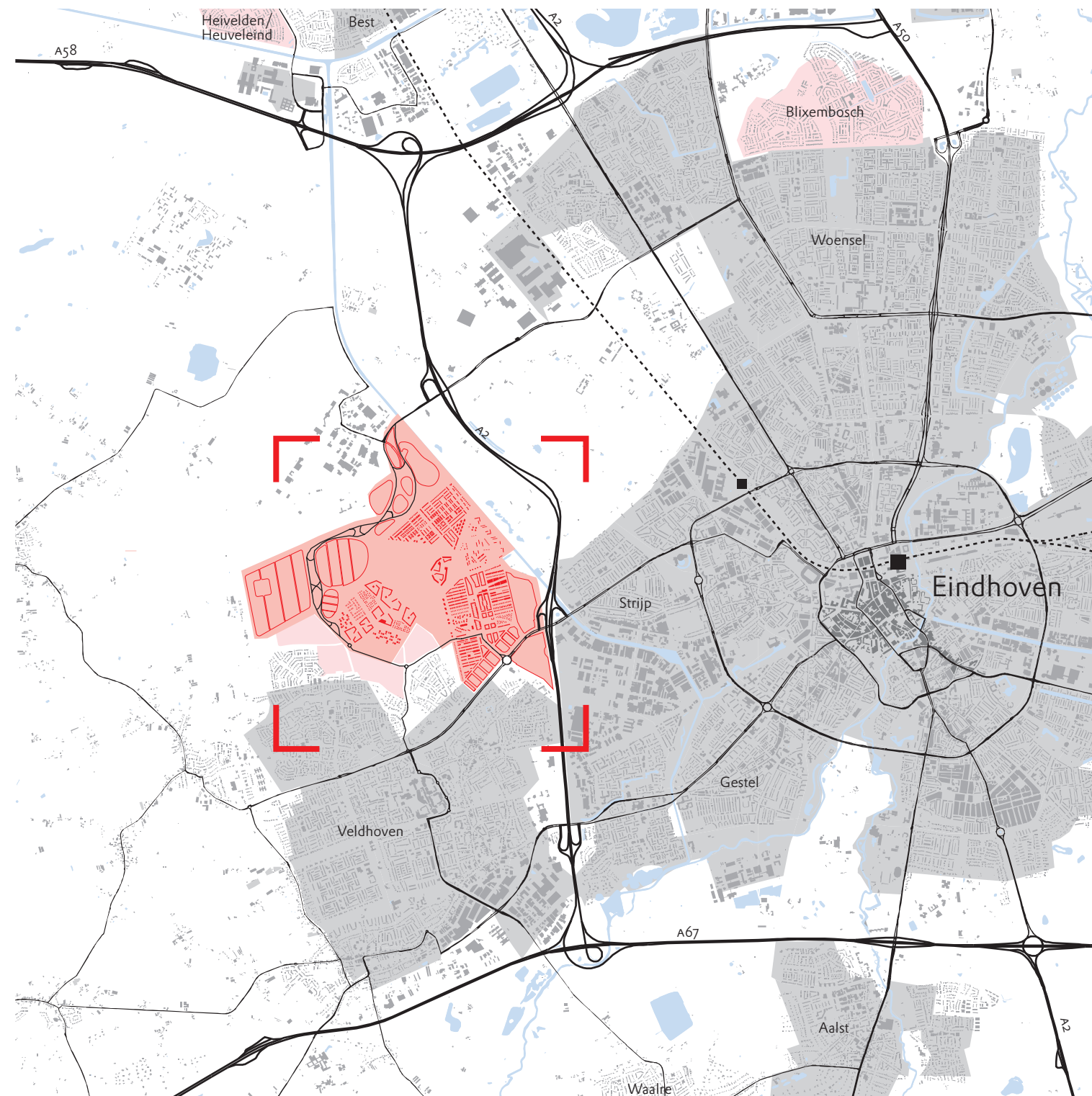
in Zandrijk en Grasrijk orthogonaal stratenpatroon met semi-gesloten bouwblokken met rijenhuizen; in Bosrijk vrijer stratenpatroon en bouwvormen; in Waterrijk gesloten bouwblokken en gemengde stratenpatronen

Architectonische karakteristiek
tot nu toe ontwikkelde buurten hoofdzakelijk functionalistisch van opzet, met lange gevelwanden en uniforme woningen

Meerhoven

Ligging in het stadsgewest

- Uitsnede
 - Vinex-locatie
 - Vinex bebouwing
 - Vinex in ontwikkeling
 - Vinex overig
 - Bebouwing
 - Stadscentrum
 - Bebouwd gebied en kassen
 - Water
 - Snelwegen en hoofdwegen
 - Wijkontsluiting
 - Spoorwegen
 - Intercystation
 - Station
- Schaal 1:60.000

Meerhoven

Functionele structuur

- Voorzieningen
- ★ Bovenwijkse voorzieningen
- Vinex bebouwing
- Vinex in ontwikkeling
- Bestaande bebouwing
- Centrumgebied
- Winkelgebied
- Bedrijventerrein en kassen
- Water
- Snelwegen
- Hoofdwegen
- Wegen
- Vinex hoofdontsluiting
- Vinex wegen
- Phileas
- Halte Phileas

Schaal 1:16.000

Meerhoven

Beeldbepalende kenmerken

- Landmarks
- Vrije kavels
- Vinex bebouwing
- Vinex bedrijven
- Vinex in ontwikkeling
- Bebouwing en kassen
- Vinex groen
- Groen
- Vinex water
- Water
- Snelwegen
- Hoofdwegen
- Phileas
- Halte Phileas

Schaal 1:16.000

Uitsnede Meerhoven
Open en semi-gesloten
bouwblokken

De rand van de buurt Zandrijk, tegen het centrale parkgebied Meerland aan. Het kaartbeeld toont het orthogonale stratenpatroon van de buurt. De woonbebouwing bestaat uit laagbouw met middelhoge accenten langs het park.

- Vinex bebouwing
- Bestaande bebouwing
- Privéterrein
- Collectieve ruimte
- Openbaar groen
- Wegen, fietspaden, voetpaden
- Parkeerplaatsen
- Water

— Verkaveling

Schaal 1:2.000

De enige Vinex-wijk met zijn eigen metrostation; dat is de kortste omschrijving van Nesselande. Deze Rotterdamse wijk grenst aan twee zijden aan de Zuid-Hollandse polders. Hoewel de afstanden tot de centra van Gouda, Zoetermeer en Rotterdam zelf ongeveer even groot zijn, is Nesselande deel van het Rotterdamse stedelijke gebied; het sluit in het zuidwesten naadloos aan op de wijk Zevenkamp. Hoewel Nesselande in het zuidoosten aan de A20 grenst, heeft het geen rechtstreekse aansluiting op het snelwegennet. Slechts met omwegen door Zevenkamp of Nieuwerkerk aan den IJssel is de A20 te bereiken.

In het ontwerp van Nesselande zijn elementen uit het oorspronkelijke landschap terug te vinden. Zo begrenzen de gecombineerde ringdijken en ringvaarten van de Polder Eendracht en de Zuidplaspolder het oosten van de wijk. En de Wolle-foppenweg, een oude boerderijweg die midden door Nesselande loopt, is over de volle lengte gehandhaafd. Voor het stratenpatroon is, op een klein gedeelte in het zuiden van de wijk na, geen gebruik gemaakt van de oude polderverkaveling. Nesselande moest namelijk een geheel eigen, stedelijk ontsluitingspatroon krijgen: rechte straten die elkaar onder rechte hoeken kruisen. Een belangrijke basis voor dit 'grid' is de aanwezige hoogspanningsleiding die van noord naar zuid door de polder loopt. Door langs de leiding een 150 meter brede en 2 kilometer lange waterrijke parkstrook aan te leggen – het Rietveltpark –, is een in stedenbouwkundig opzicht wezensvreemd element als een hoogspanningsleiding een belangrijke structuurlijn in de wijk geworden.

Nesselande wordt een Vinex-wijk met functionele en visuele stedelijkheid. Het nog te ontwikkelen centrumgebied krijgt voorzieningen op wijkniveau. Het zal doorlopen in een recreatieve zone, met een strand langs de – te vergroten – Zevenhuizerplas. Deze recreatiezone wordt een voorziening op stedelijk niveau, die met behulp van het nabijgelegen metrostation bezoekers vanuit de gehele stad moet gaan trekken. Diverse horecavoorzieningen, van strandtenten tot een hotel, moeten de recreatieve functie ondersteunen. In visueel opzicht moet het stedelijke karakter van het centrumgebied en de strandzone met compacte hoge bebouwing waargemaakt worden.

De wijk is een collage van woon- en werkgebieden, elk met een eigen karakter. Ten oosten van het Rietveltpark ligt de grootste eenheid, Tuinstad. Hier wordt ongeveer de helft van alle woningen van Nesselande gebouwd. Tussen het park en de Zevenhuizerplas komt Badplaats, en in het noordelijk deel van Nesselande is Waterwijk in ontwikkeling. Het centrum, het oeverpark, een bedrijventerrein langs de A20 en een driehoekige buurt die aansluit op Zevenkamp, completeren de wijk. Het gridpatroon van de hoofdstraten, het Rietveltpark, de hoogspanningsleiding en de verhoogde metrobaan zorgen voor oriëntatie en samenhang.

De vormgeving van Badplaats moet de sfeer oproepen van een woongebied in de directe omgeving van een strand. Door het bodem-materiaal, ophoogzand uit de Zevenhuizerplas, zichtbaar te laten, wordt bijgedragen aan een 'zeerepbeleving'. In de stedenbouwkundige opzet zullen, binnen het algemene grid van het stratenpatroon, voetpaden in de oost-westrichting worden gemaakt, die als smalle doorsteken ('slagen') naar het strand gaan fungeren.

Waterwijk heeft een geheel ander aanzien. Deze buurt van zo'n 500 woningen is in zijn geheel ontwikkeld ten behoeve van het particuliere opdrachtgeverschap. Voor een stad als Rotterdam, met zijn lange traditie van zorgvuldige stedenbouwkundige planning en architectonische regie door de overheid, betekende dit een grootschalig experiment met 'welstandsvrij bouwen'. Het ontwerp van de buurt wijkt af van de rest van Nesselande, doordat het grid er niet is doorgetrokken. In plaats daarvan vertoont het stedenbouwkundige plan een vrije compositie van straten en kanalen die elkaar onder uiteenlopende hoeken kruisen. Op de landtongen die binnen dit patroon zijn ontstaan, worden de merendeels vrijstaande woningen gebouwd, alle aan het water. Streng symmetrische traditionalistische baksteenvilla's en eclectische bouwwerken van glas en metaal staan naast en door elkaar. Toch hebben de meeste particuliere opdrachtgevers veilig gekozen voor gematigd traditioneel bouwen.

De stedenbouwkundige opzet van Tuinstad is die van een royaal aangelegde stadswijk. De straten hebben een breed profiel met grote voortuinen, waarmee Nesselande afwijkt van oudere nieuw-

Nesselande

Gemeente

Rotterdam

Stadsgewest

Rotterdam

Jaar definitief plan

1995

Bouwperiode

2002-2010

Ontwerp

DS+V Rotterdam (gemeente),
Palmbloom & Van den Bout

Aantal woningen

4.800

Verdeling woningsegmenten

20% sociaal / 80% vrije sector

Aandeel vrije kavels

6%

Aandeel gestapelde bouw

34%

Oppervlakte plangebied

225 ha

Bedrijven/kantoren

20 ha

Gemiddelde dichtheid

±30 woningen/ha (variërend van
15 tot 75 woningen/ha binnen de
wijk)

Motto

'Dromen vinden een bestemming
langs de Zevenhuizerplas'; ook:
'Nesselande kent je dromen van
buiten' en 'Het nieuwe wonen aan
de Zevenhuizerplas'

De Laan van Avant Garde,
hoofdroute door Tuinstad
Woonpleintje in Tuinstad
Veelheid aan bouwstijlen
in Waterwijk
Traditionele bouw in Waterwijk

bouwwijken in Rotterdam. Het stedenbouwkundige 'grid' is in de buurt met grote consequentie toegepast. Markante uitzondering is de doorsnijding van de Wollefoppenweg, de oude boerderijweg die het grid onder een hoek van ongeveer dertig graden kruist, waardoor bijzondere aansluitingsoplossingen bedacht moesten worden. Alleen in het uiterste zuiden van deze buurt zal een woongebied worden ontwikkeld waarvan het stratenpatroon een hoek maakt met het grid.

De architectonische bouwstijl van het tot nu toe gerealiseerde deel van Tuinstad is te omschrijven als 'gedegen jaren dertig'. Daarmee lijkt een keuze te zijn gemaakt voor de meer traditionalistische kant van de vooroorlogse bouw, met baksteen-gevels en flinke dakoverstekken. Deze uitstraling levert een opmerkelijk contrast op met de straatnamen in een deel van de wijk: namen uit de vooroorlogse avant-garde in architectuur en kunst. In de directe woonomgeving laten driehoekige woonpleintjes, binnenhoven met een combinatie van tuinen en (school)speelterrinen, en een rij wooneilanden zien dat er binnen een consequent doorgevoerd orthogonaal stratenpatroon op lager schaalniveau afwisseling mogelijk is.

Traditionele woningbouw aan de Gerrit Rietveldstraat
Brede rechte woonstraten in Tuinstad (2,3)

LIGGING IN GROTER VERBAND

Algemeen

ten no van Rotterdam, aansluitend aan wijk Zevenkamp

Afstanden tot regionale centra

Rotterdam-Centrum 10 km,
4 km van stadsdeelcentrum
Alexandrium, 10 km van Gouda

Aansluiting rijkswegennet

A20 op 2 km; A12 op 6 km

Aansluiting spoorwegnet

3 km van station Nieuwerkerk a/d IJssel; intercitystation: Rotterdam-Alexander op 4 km

Aansluiting regionaal/lokaal wegennet

aansluiting op N219 (provinciale weg Zevenhuizen-Nieuwerkerk); verbinding met viaduct over A20 naar Hoofdweg in aanleg

Aansluiting hoogwaardig openbaar vervoer

metro vanuit Rotterdam-Centrum met één (eind)station in de wijk

STEDELIJK KARAKTER

Hoofdopzet van de wijk

ontworpen langs oever Zevenhuizerplas en rond metrolijn; onderverdeeld in delen 'Tuinstad', 'Waterwijk' en 'Badplaats', elk met eigen karakter

Stedelijke vorm

centrumgebied en bebouwing aan plasoever stedelijk: hoge en compacte bebouwing; verspreide stedelijke (hoge) bebouwing door wijk

Stedelijke functies

winkelcentrum (10.000 m²) in ontwerp; scholen en ouderenvoorzieningen centraal bij metrostation; recreatieve voorzieningen langs plasoever gepland

Gebruik van het landschap

gebruik van o-grens van wijk; Wollefoppenweg

met bebouwing gehandhaafd

Hoofdverkeersstructuur

doorgaande (auto)ontsluitingsroute tussen Zevenkamp en N219 door wijk, met lus langs plasoever

Hoofdgroenstructuur

plasoever (met 1 km lang strand en Oeverpark), Rietveltpark en watergangen in en langs Waterwijk structureren; verdere groenvoorziening direct rond woningen

Woonmilieus

centrum-stedelijke en stedelijk-compacte woonmilieus in en rond centrum; in Tuinstad en Badplaats voornamelijk stedelijk-grondgebonden en groen-stedelijke woonmilieus; in Waterwijk woonmilieu bepaald door vrije kavels

IDENTITEIT

Karakteristiek

stedelijke buitenwijk, geïntegreerd in stedelijk gebied

Gebruikte thema's

strand (Badplaats); water (vaarwegen, Waterwijk); tuinen (grote voortuinen, Tuinstad)

Naamgeving

geen regionale verwijzingen; straten in Tuinstad vernoemd naar 20e-eeuwse kunstenaars

VORMGEVING

Stedenbouwkundige karakteristiek

vrijwel geheel orthogonaal stratenpatroon met semi-gesloten en (in centrum) gesloten bouwblokken; in Waterwijk vrij patroon van elkaar onder verschillende hoeken kruisende rechte straten met daaraan vrijstaande woningen

Architectonische karakteristiek

gematigd functionalistisch; incidenteel traditionalistische invloeden; in Waterwijk sterk uiteenlopende stijlinvloeden

Nesselande

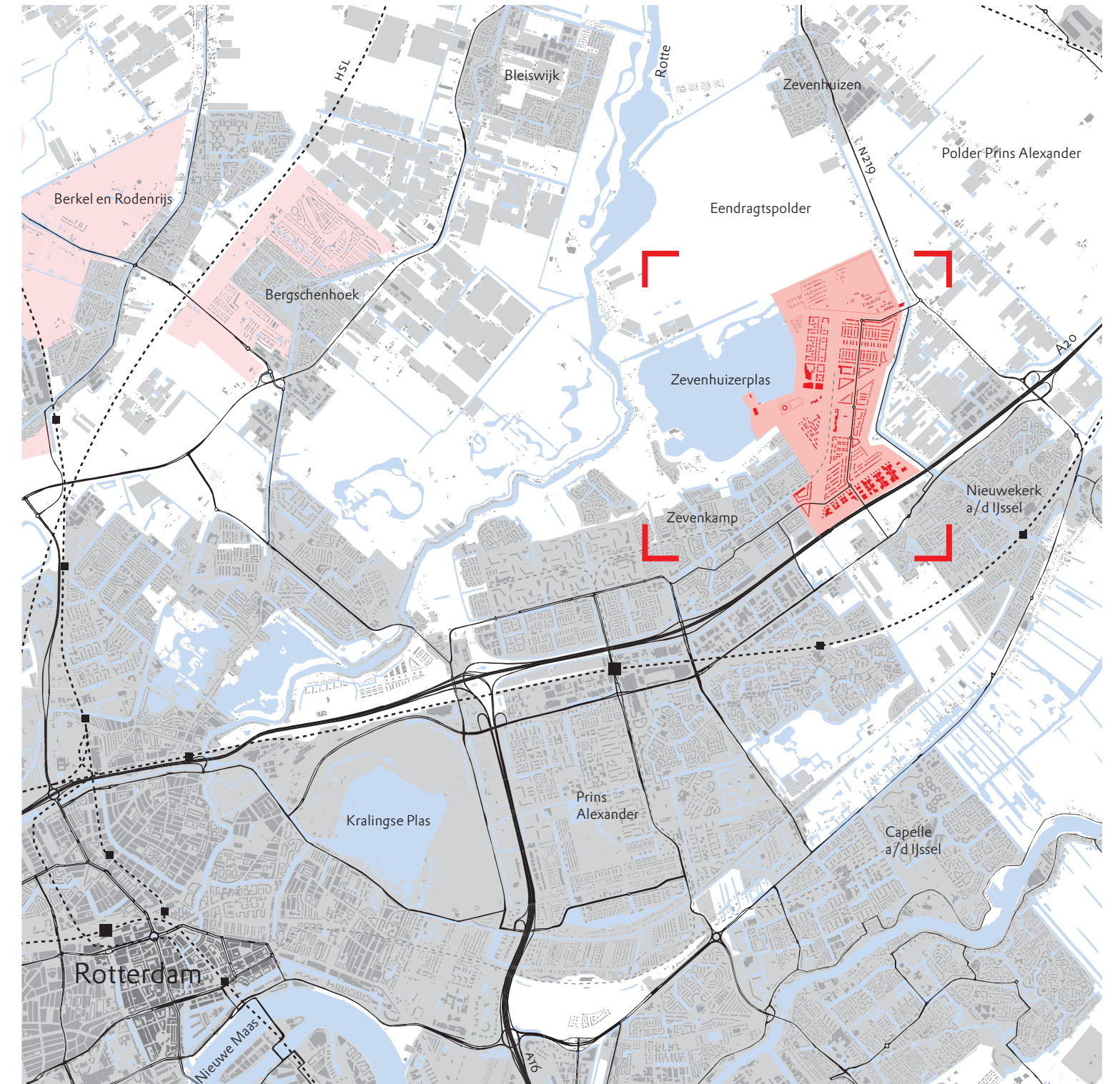
Ligging in het stadsgewest

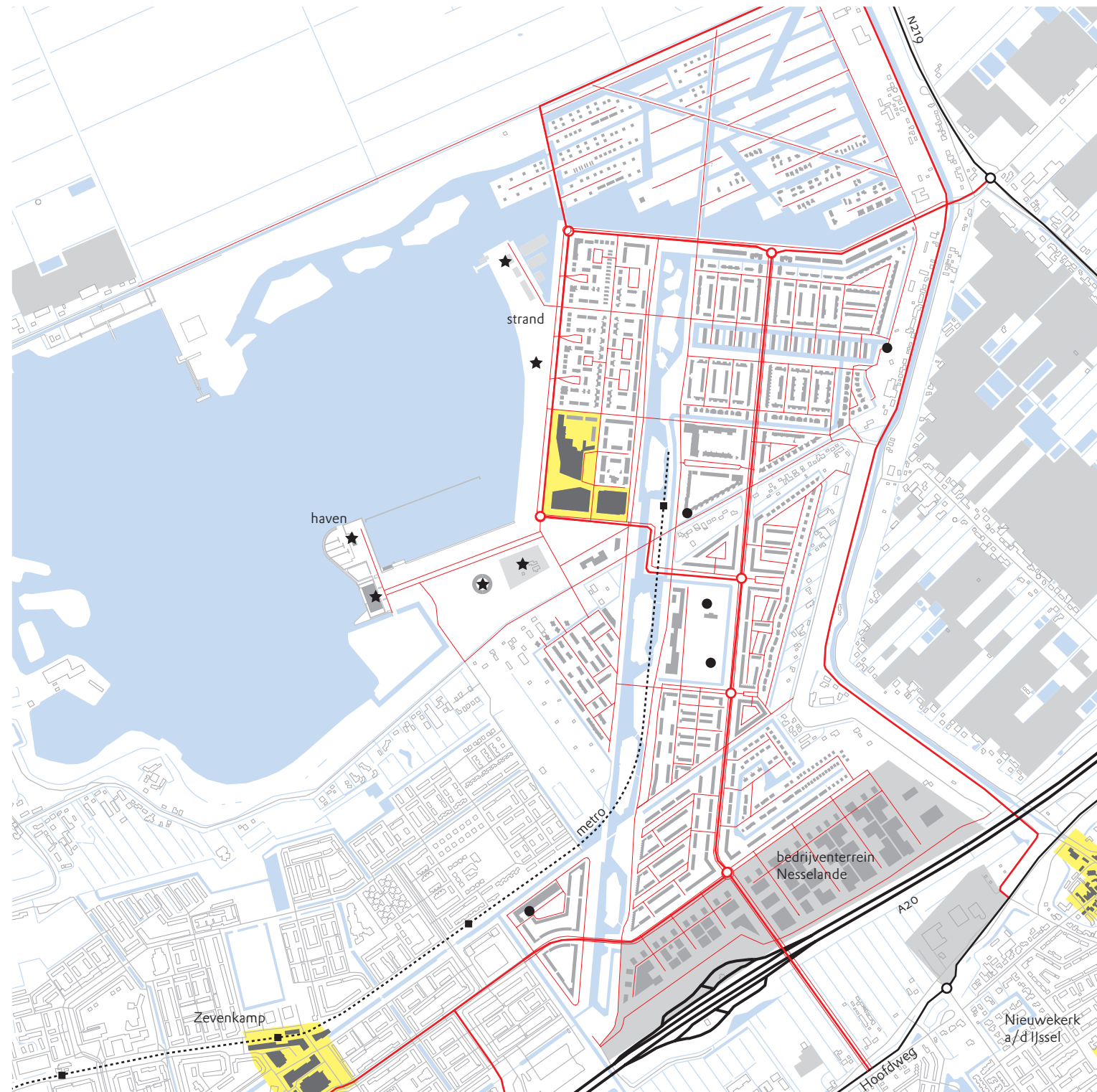
Uitsnede

Vinex-locatie
Vinex bebouwing
Vinex in ontwikkeling
Vinex overig
Bebouwing
Stadscentrum
Bebouwd gebied en kassen
Water

Snelwegen en hoofdwegen
Wijkontsluiting
Spoorwegen
Metro
Intercitystation
Station

Schaal 1:60.000

Nesselande

Functionele structuur

- Voorzieningen
- ★ Bovenwijkse voorzieningen
- Vinex bebouwing
- Vinex in ontwikkeling
- Bestaande bebouwing
- Centrumgebied
- Winkelgebied
- Bedrijventerrein en kassen
- Water
- Snelwegen
- Hoofdwegen
- Wegen
- Vinex hoofdontsluiting
- Vinex wegen
- Metro

■ Metrohalte

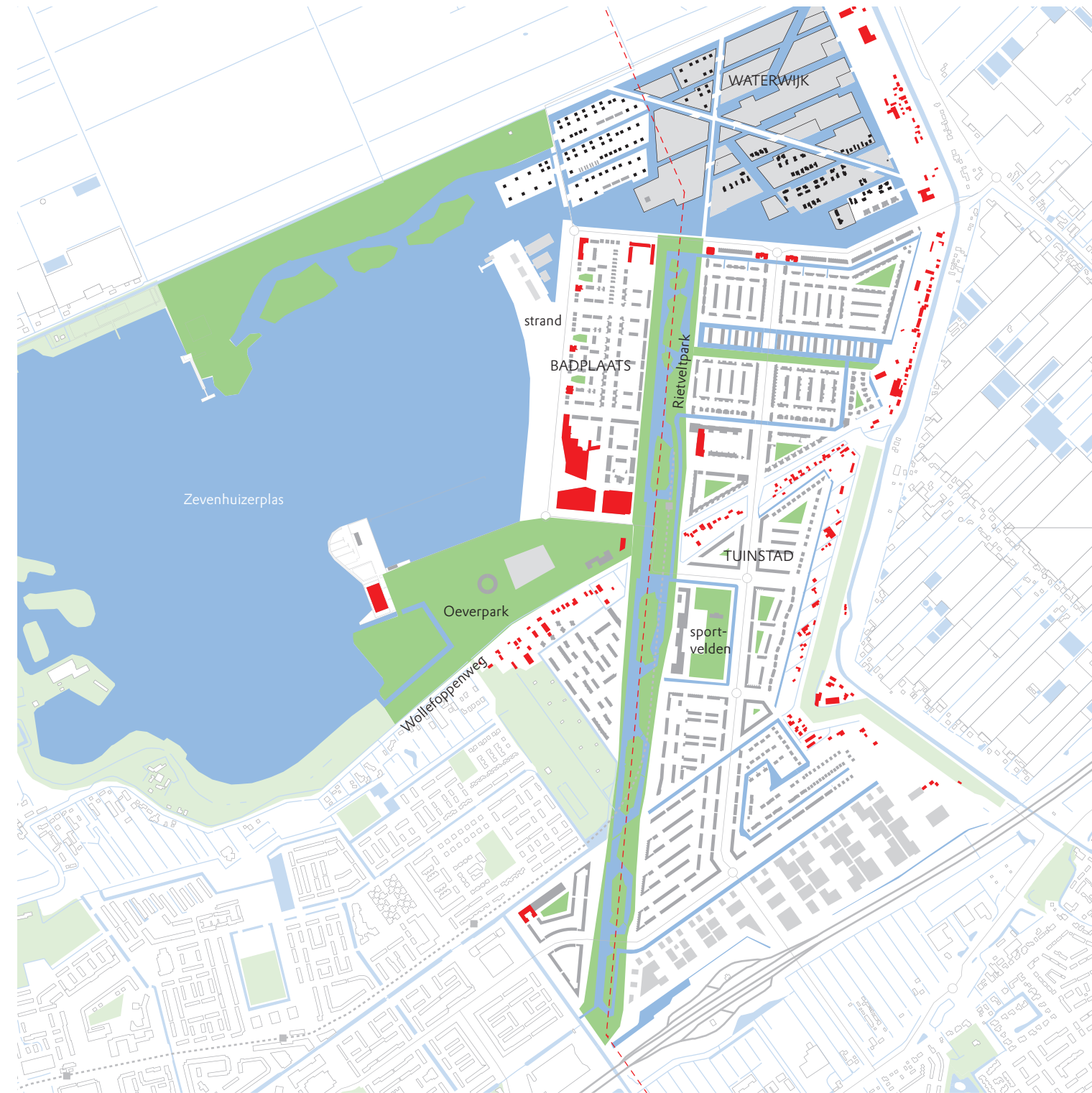
Schaal 1:16.000

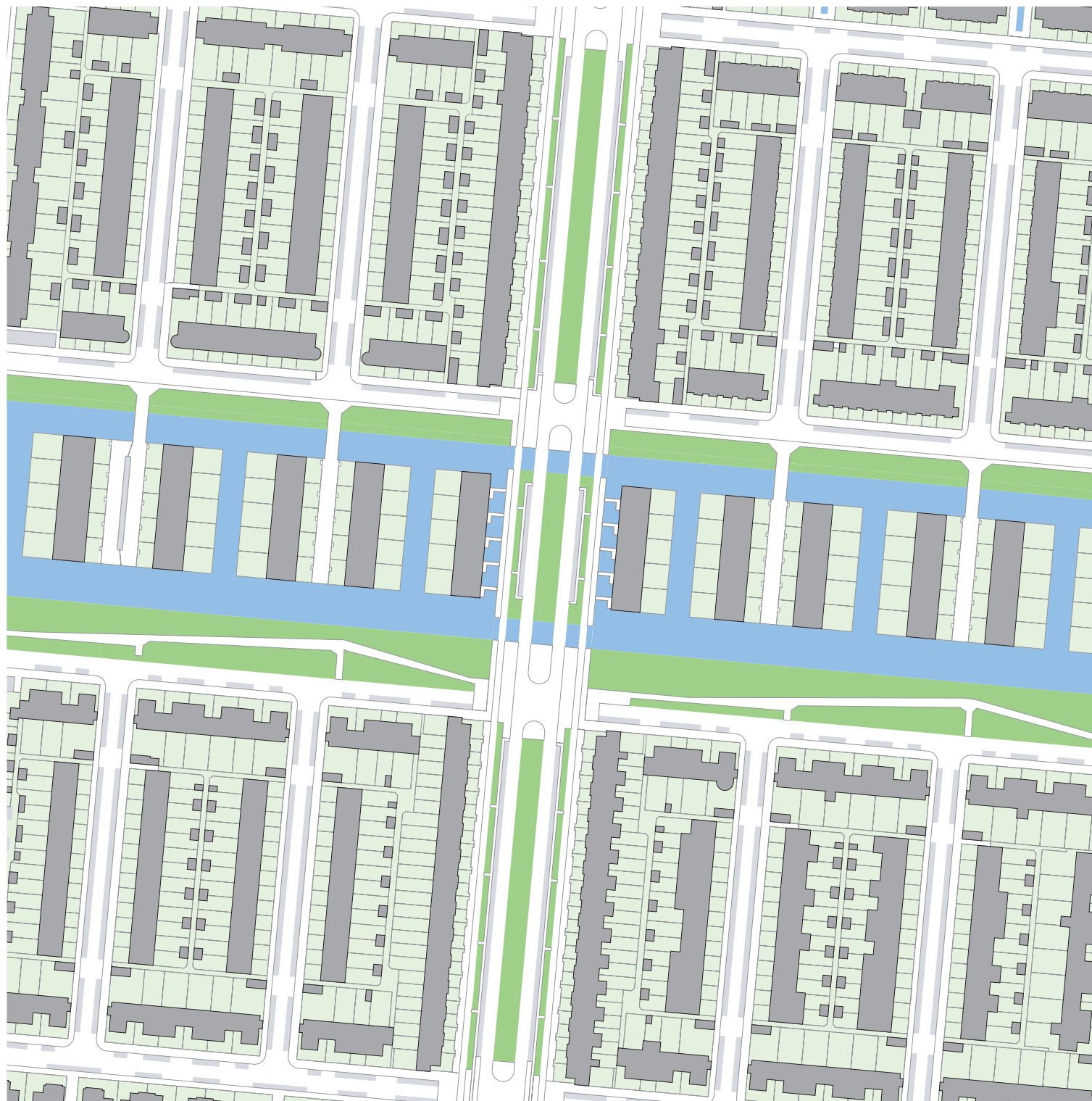
Nesselande

Beeldbepalende kenmerken

- Landmarks
- Hoogspanningsleiding
- Vrije kavels
- Vrije kavels in ontwikkeling
- Vinex bebouwing
- Vinex bedrijven
- Vinex in ontwikkeling
- Bebouwing en kassen
- Vinex groen
- Groen
- Vinex water
- Water
- Snelwegen
- Hoofdwegen
- Hoogwaardig openbaar vervoer

Schaal 1:16.000

Uitsnede Nesselande

Semi-gesloten bouwblokken
en wooneilanden

Een detail van Tuinstad, waaruit
het orthogonale stratenpatroon van
dit deel van Nesselande duidelijk
blijkt. Van links naar rechts door
het midden loopt een zone met
wooneilanden.

- Vinex bebouwing
- Privéterrein
- Openbaar groen
- Wegen, fietspaden,
voetpaden
- Parkeerplaatsen
- Water

— Verkaveling

Schaal 1:2.000

Het motto van Stadshagen luidt: 'Zicht op de stad, voeten in de polder'; de stad is Zwolle, de polder is Mastenbroek, één van de oudste polders in Nederland (veertiende eeuw). In de opzet van Stadshagen is de korrelstructuur van de polder terug te vinden.

De ligging aan de overkant van het brede Zwarte Water isoleert Stadshagen ten opzichte van de rest van Zwolle. Dit isolement vergroot echter de kansen op een wijk met een geheel eigen karakter. De grootte van de wijk helpt hierbij: het aantal woningen maakt een centrum van behoorlijke omvang haalbaar. Bij de hoofdontsluiting voor de wijk is de zelfstandige ligging als uitgangspunt genomen. De kortste verbinding tussen de stad en de wijk bestaat uit een brug over het Zwarte Water die uitsluitend voor het fietsverkeer en de stadsbus is gebouwd. Deze Twistvlietbrug, met zijn opvallend vormgegeven pijlers, vormt een herkenningspunt aan de rand van de wijk.

Voor de hoofdstructuur van Stadshagen zijn twee ontwerpbeslissingen van groot belang. In de eerste plaats vormt de hoofdontsluiting een grote 'lus' door de woonbuurten. Deze lus sluit op twee punten aan op het stedelijke en regionale wegennet, vanaf de Kamperweg in het zuiden van de wijk en over de nieuwe Mastenbroekerbrug in het noordoosten. Opvallend is verder dat deze lus het centrum van de wijk niet aandoet. Twee aftakkingen ontsluiten het centrum, elk van een andere kant. Deze straten naderen elkaar tot op 160 meter, waar zij op parkeerplaatsen eindigen; zij zijn niet onderling verbonden. De andere belangrijke ontwerpbeslissing betreft de aanleg van een doorgaande, waterrijke parkzone, die de wijk van noordwest naar zuidoost doorsnijdt. Deze zone is een verbrede, vrije variant op de voor-malige hoofdwatergang van Polder Mastenbroek. Hier zijn sportvoorzieningen, volkstuinten en scholen gepland. Ter hoogte van het wijkcentrum verbreedt de zone zich tot een centraal gelegen wijkpark.

In en om de wijk is het element 'water' volop aanwezig. Aan de oostzijde grenst Stadshagen aan het Zwarte Water. Achter de dijk is een waterrijke parkstrook aangelegd, waar vier hoge woongebouwen over het water uitkijken en tegelijkertijd de aanwezigheid van de wijk van ver zichtbaar

maken. Binnen de wijk zijn, naast de centrale parkzone, verschillende watergangen opgenomen, in de vorm van singels. Aan de noordrand loopt Stadshagen uit tot aan de oevers van een zandwinplas. Hoge woongebouwen accentueren de oever van deze Milligerplas op de plek waar een zandstrand met wandelboulevard is aangelegd.

Het stratenpatroon van de tot nu toe gereali-seerde woonbuurten karakteriseert zich door een stedelijke rechtlijnigheid. Rechtstanden en haakse kruisingen overheersen. Kenmerkend voor de Stadshagen is dat de wijk is opgebouwd uit een aantal afzonderlijke orthogonale stratenpatronen – ontleend aan de verkavelingsrichtingen van Polder Mastenbroek –, die onder een hoek op elkaar aansluiten. Hierdoor ontstaan 'breuklijnen' in het stratenpatroon van de wijk.

Ook in de bouwhoogte oogt Stadshagen (visueel) stedelijk. Het centrum is op grote afstand zichtbaar, met torens tot tien verdiepingen hoog. Verder staan op strategische plekken door de wijk middelhoge tot hoge woongebouwen. Zij accentueren onder meer de oever van de Milligerplas, het Zwarte Water, het centrale park en knikken in de hoofdontsluitingsroutes.

Het stedenbouwkundige karakter van Stadshagen kan het beste als 'sober' worden omschreven; het projectbureau spreekt van 'rustige stedelijkheid'. De verschillende woonbuurten bieden een overzichtelijk beeld van meest rechte woonstraten met rijen woningen. De woonmilieus vertonen verschillende vormen van stedelijkheid, met de nadruk op compacte en groene milieus. De architectonische vormgeving is overheersend gematigd functionalistisch, en sluit daarmee goed aan bij de sobere stedenbouwkundige opzet. Overigens laten de plantekeningen zien dat de nog te bouwen buurten van Stadshagen een vrijer stratenpatroon en een gevarieerdere invulling gaan krijgen.

In de wijk wordt geëxperimenteerd met mogelijkheden voor flexibel ruimtegebruik: in een noord-zuid lopende zone (de 'strategische zone') kan bijvoorbeeld wonen worden gecombineerd met kleinschalige bedrijvigheid en voorzieningen. In de huidige situatie zijn hiervan al enkele voorbeelden te vinden; zo hebben zich in woningen een kapper en een crèche gevestigd.

Stadshagen

Gemeente

Zwolle

Stadsgewest

Zwolle

Jaar definitief plan

1995

Bouwperiode

1996-2010

Ontwerp

BGSV (totaalplan), Gemeente Zwolle Expertisecentrum (uitwerking), Karin van Vliet (groenstructuur)

Aantal woningen

8.500 (in Vinexperiode, mogelijke eindomvang ca. 8.800); tweede fase van 4.000 gepland

Verdeling woningsegmenten

30% sociaal / 70% vrije sector

Aandeel vrije kavels

4%

Aandeel gestapelde bouw

24%

Oppervlakte plangebied

420 ha (incl. Milligerplas en groenzone)

Gemiddelde dichtheid

±21 woningen/ha (grote verschillen binnen de wijk)

Motto

'Zicht op de stad, voeten in de polder'; ook: 'Stadshagen, eenheid in verscheidenheid'

Kubusvormige woningen langs de centrale parkzone
Verkeersvrije woonstraat
Woongebouwen aan het strand van de Milligerplas
Gevelwand aan de centrale parkzone

Voor een wijk die nadrukkelijk in verband wordt gebracht met zijn ligging tegen het landelijke gebied ('de voeten in de polder'), heeft Stadshagen een behoorlijk stedelijk voorkomen. Stedenbouwkundige en architectonische vormgeving maken de wijk een herkenbaar deel van de stad. De directe aansluiting op het landschap is trouwens beperkt door de aanleg van de (gedeeltelijk verhoogde) Hasselterweg aan de rand van de wijk. De band met het landschap moet vooral worden gezocht in meer subtiele verwijzingen, zoals de kavelrichting en de loop van de centrale parkzone. Opvallend is het hoogteprofiel van Stadshagen: hoogbouw in het centrum, laagbouw daaromheen en (middel)hoogbouw op enkele strategische plekken aan de randen. Hierin is de keuze terug te vinden voor de (visuele) stedelijkheid die sterk bepalend is geworden voor het karakter van Stadshagen.

Huizen met platte daken aan een woonplein
Winkelstraat in het centrum van Stadshagen
Een van de hoge woongebouwen aan het Zwarte Water

LIGGING IN GROTER VERBAND

Algemeen
ten NW van Zwolle, daarvan gescheiden door het Zwarte Water gehandhaafd

Afstanden tot regionale centra
Zwolle-Centrum 4 km, 10 km van Kampen

Aansluiting rijkswegennet
A28 op 3 km

Aansluiting spoorwegennet
dichtstbijzijnde intercitystation: Zwolle op 4 km (reservering voor voorstadhalte)

Aansluiting regionaal/lokaal wegennet
via de regionale wegen N331 (Zwolle-Hasselt) en N764 (Zwolle-Kampen)

Aansluiting hoogwaardig openbaar vervoer
niet aanwezig (wel vrije busbaan over Twistvlietbrug)

STEDELIJK KARAKTER

Hoofdopzet van de wijk
strakke, functionalistisch-stedelijke hoofdstructuur van parkstroken, singels en hoofdstraten

Stedelijke vorm
centrumgebied is stedelijk met hoge en compacte bebouwing; verspreide stedelijke bebouwing door wijk

Stedelijke functies
centrum op stadsdeelniveau met functie voor de wijk zelf, voor tweede fase en voor omliggende wijken; in centrum winkelvoorzieningen (11.000 m²), Zorghuis, Cultuurhuis en Bewegingshuis; 'strategische zone' voor combinaties van wonen met werken en kleine voorzieningen; verspreid in wijk scholen en twee kerken

Gebruik van het landschap
Oude Wetering (hoofdwatergang Polder Mastenbroek) in wijk ingepast; verkavelingsrichtingen van

Polder Mastenbroek in (delen van) stratenpatroon; enkele boerderijen, een gemaal en een schutsluis gehandhaafd

Hoofdverkeersstructuur
lusvormige hoofdontsluiting door woonbuurten; wijkcentrum vanuit N en Z bereikbaar maar geen doorgaand (auto)verkeer

Hoofdgroenstructuur
doorgaande parkzone rond Oude Wetering (NW-ZO, langs centrum) is centraal groenelement in wijk; Milligerplas (in N)

Woonmilieus
vooral stedelijk-grondgebonden en groen-stedelijke woonmilieus; in het centrum een centrum-stedelijk woonmilieu

IDENTITEIT

Karakteristiek
zelfstandig stadsdeel met stedelijke kenmerken in en rond centrum

Gebruikte thema's
motto 'Zicht op de stad, voeten in de polder' laat zien dat ligging op grens stad/buitengebied belangrijk wordt geacht

Naamgeving
in sommige buurten zijn straatnamen geënt op (niet-regionale) toponiemen

VORMGEVING

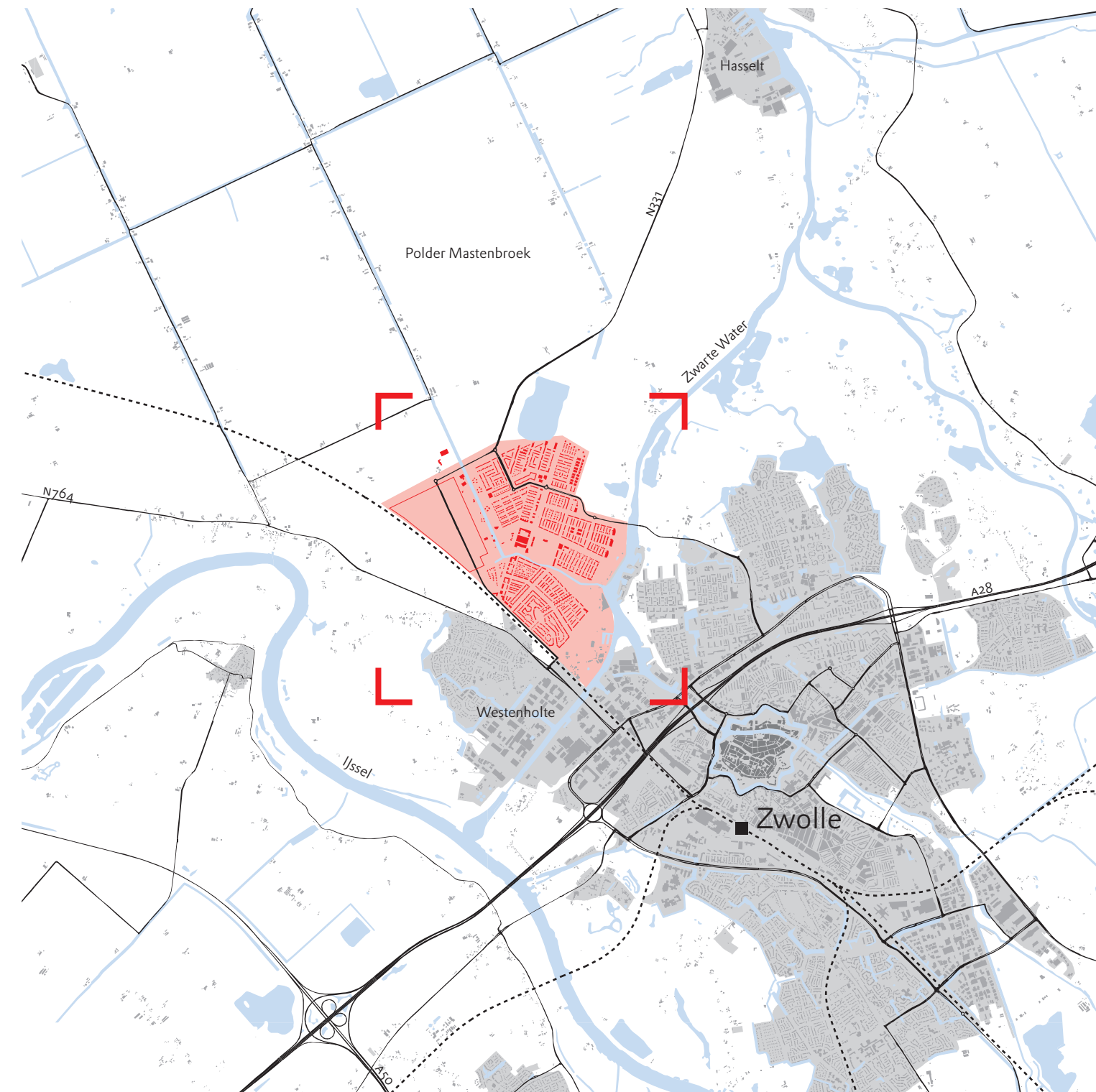
Stedenbouwkundige karakteristiek
vrijwel uitsluitend rechte straten en semi-gesloten bouwblokken; wijk kent verschillende ontsluitingsrasters geïnspireerd op verkavelingsrichting van Polder Mastenbroek; in centrum hoogbouw en gesloten bouwblokken

Architectonische karakteristiek
overheersend gematigd functionalistisch

Stadshagen

Ligging in het stadsgewest

- Uitsnede
 - Vinex-locatie
 - Vinex bebouwing
 - Vinex in ontwikkeling
 - Bebouwing
 - Stadscentrum
 - Bebouwd gebied en kassen
 - Water
 - Snelwegen en hoofdwegen
 - Wijkontsluiting
 - Spoorwegen
 - Intercitystation
 - Station
- Schaal 1:60.000

Stadshagen

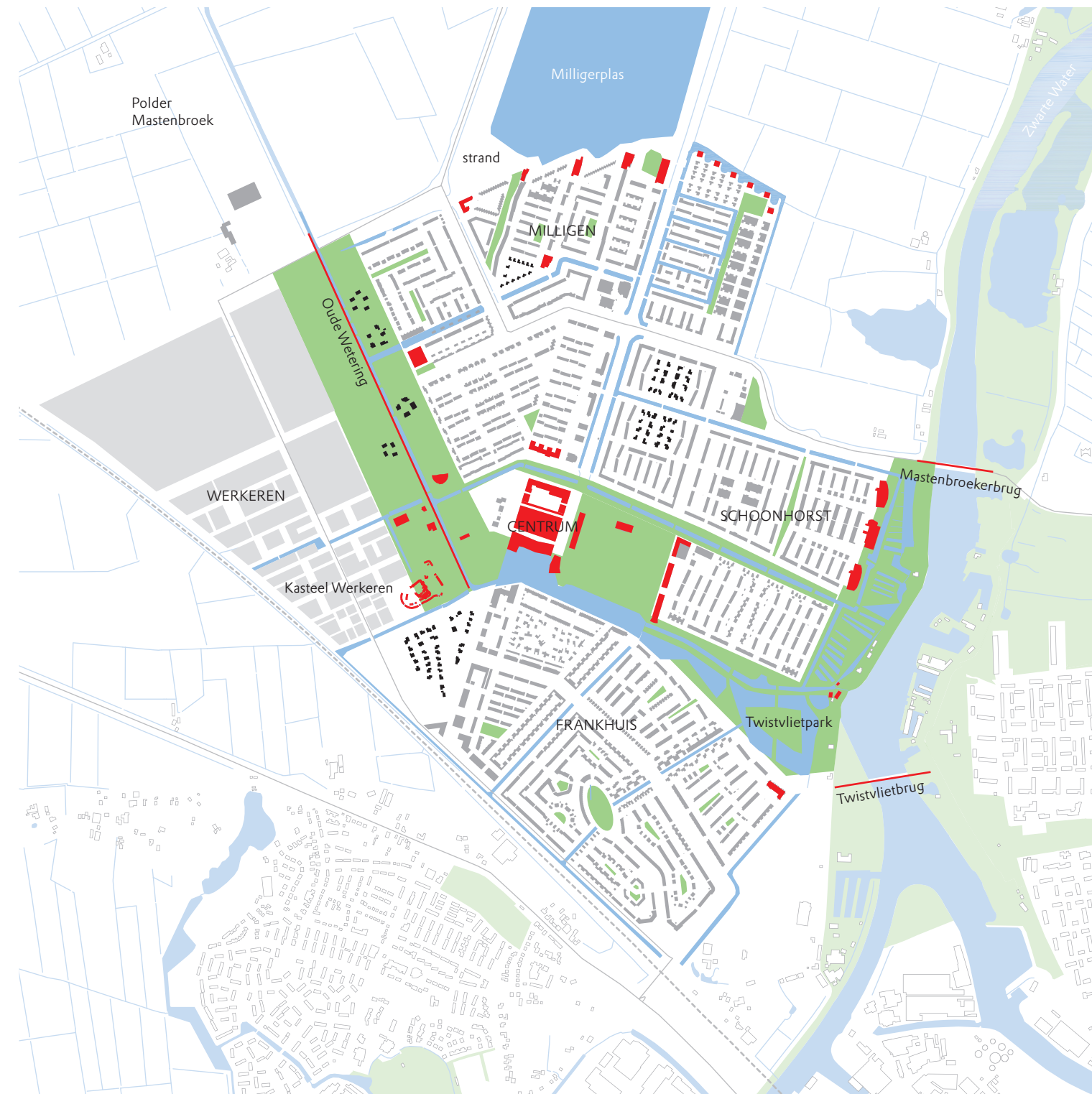
Functionele structuur

- Voorzieningen
 - ★ Bovenwijkse voorzieningen
 - Vinex bebouwing
 - Vinex in ontwikkeling
 - Bestaande bebouwing
 - Centrumgebied
 - Winkelgebied
 - Combinatie wonen/werken/voorzieningen
 - Bedrijventerrein en kassen
 - Water
 - Hoofdwegen
 - Wegen
 - Vinex hoofdontsluiting
 - Vinex wegen
 - - - Spoorwegen
- Schaal 1:16.000

Stadshagen

Beeldbepalende kenmerken

- Landmarks
 - Vrije kavels
 - Vinex bebouwing
 - Vinex in ontwikkeling
 - Bebouwing en kassen
 - Vinex groen
 - Groen
 - Vinex water
 - Water
 - Hoofdwegen
 - - - Spoorwegen
- Schaal 1:16.000

Uitsnede Stadshagen
Semi-gesloten bouwblokken

Een deel van het woongebied ten noorden van het centrum van Stadshagen. Opvallend is de knik in het stratenpatroon, die geïnspireerd is op een hoekverdraaiing in de verkaveling van Polder Mastenbroek.

- Vinex bebouwing
- Privéterrein
- Openbaar groen
- Wegen, fietspaden, voetpaden
- Parkeerplaatsen
- Water
- Verkaveling

Schaal 1:2.000

Van de dertien onderzochte Vinex-wijken is dit zonder meer de kleinste. De vraag komt dan ook op of dit wel een wijk mag heten. In het noordoosten is Stellinghof gebouwd tegen het dorp Vijfhuizen aan, een van de kleine kernen in de Haarlemmermeer. De Vinex-wijk heeft geen eigen voorzieningen; de bewoners worden geacht gebruik te maken van de bestaande voorzieningen in Vijfhuizen. Daarmee lijkt Stellinghof niet anders dan een eenvoudige dorpsuitbreiding.

Op afstand gezien is dat ook zo: na de bouw van Stellinghof is Vijfhuizen ongeveer twee keer zo groot geworden, maar een dorp aan de Ringdijk gebleven. Toch zijn er voldoende verschillen met het 'oude' Vijfhuizen om te kunnen spreken van een herkenbare eigen identiteit van Stellinghof als wijk. De betrokken architecten hebben de ontwerpogave van Stellinghof omschreven als het maken van 'een modern dorp'.

Ten zuidwesten grenst Stellinghof aan de Geniedijk, die de Haarlemmermeer in waterstaatkundig opzicht in tweeën deelt, en het Fort Vijfhuizen. Het fort, dat onderdeel is van de negentiende-eeuwse Stelling van Amsterdam, heeft als inspiratie gediend voor de naamgeving van de wijk en zijn straten. Straatnamen als Vuurlinie, Ravelijn en Donjon verwijzen naar het krijgskundige verleden dat de directe omgeving ooit heeft gekenmerkt. Recent is het fort gerestaureerd en zijn er ateliers en horecavoorzieningen bij gekomen; het geheel wordt nu gepresenteerd als 'Kunstfort'. Hierdoor heeft Stellinghof een aantrekkelijke voorziening in zijn directe nabijheid gekregen. Ook de 18-holes golfbaan die in de nabije omgeving is gerealiseerd, zorgt ervoor dat Stellinghof als kleine Vinex-wijk beschikt over een onalledaags voorzieningspakket in de directe omgeving.

In het ontwerp van het stratenpatroon is ernaar gestreefd aan te sluiten bij het dorps karakter van Vijfhuizen. Dit is gebeurd door het doorgaande karakter van de woonstraten te minimaliseren en veelvuldig gebruik te maken van T-kruisingen. De keuze van bestrating moet bijdragen aan dit effect: in het standaardprofiel zijn niet alleen de parkeerplaatsen maar ook de rijweg zelf uitgevoerd in een halfopen verharding. Minder 'dorps' van karakter is het zeer hoge 'designniveau' dat de talrijke speelplaatsen in de wijk kenmerkt; deze hebben een

kleurrijke hightech-uitstraling. Ook de vier omgevingskunstwerken van beeldend kunstenaar Rudi van de Wint maken met hun monumentale abstractie eerder een stedelijke dan een dorps indruk. Datzelfde geldt voor de architectuur in Stellinghof. De kenmerkende stijl is een eclectische variatie van vormen en materialen, waarin functionalistische trekken overheersen. Alleen het gedeelte met 'vrije kavels' kent een meer traditionalistische architectuur.

Voor een zo kleine wijk als Stellinghof is het ontsluitingsniveau per openbaar vervoer bijzonder goed. Door de wijk loopt de baan van de Zuidtangent, een snelle bus op een (grotendeels) kruisingsvrije baan die van Haarlem naar Amsterdam-Zuidoost loopt. In de wijk ligt een halte van de Zuidtangent, net als de overige haltes uitgevoerd met een opvallende, geknikte dakconstructie. In 2004 ontsloot de Zuidtangent ook het aan Stellinghof grenzende Floriadeterrein. De toekomstige status van dit terrein is nog niet bekend. Zouden plannen voor een evenemententerrein gerealiseerd worden, dan komt Stellinghof te grenzen aan een voorziening met een wel zeer stedelijke uitstraling.

Stellinghof

Gemeente
Haarlemmermeer

Stadsgewest
Amsterdam

Jaar definitief plan
1998

Bouwperiode
2001-2007

Ontwerp

Liesbeth van der Pol (Atelier Zeinstra van der Pol, stedenbouwkundig supervisor)

Aantal woningen
700

Verdeling woningsegmenten
30% sociaal / 70% vrije sector

Aandeel vrije kavels
12%

Aandeel gestapelde bouw
zeer gering

Oppervlakte plangebied
30 ha

Gemiddelde dichtheid
22 woningen/ha

Motto
'Stellinghof Vijfhuizen, landelijk polderdorp'; ook: 'Villahof Vijfhuizen, een oase tussen kust en stad'

Straat met halfopen verharding
Speelplaats en woningen met spitse daken
Pleintje met kunstwerk (*Poëtica*, Rudi van de Wint, 2004)
Bus van de Zuidtangent aan de halte

Parkeerplaats bij de halte van de Zuidtangent
Modernistische gevels met hightech uitstraling

LIGGING IN GROTER VERBAND

Algemeen

ten zw van Vijfhuizen (gemeente Haarlemmermeer), aansluitend aan het dorp

Afstanden tot regionale centra

Amsterdam-Centrum 18 km,
Haarlem 5 km, Hoofddorp 7 km

Aansluiting rijkswegennet

A9 op 3 km

Aansluiting spoorwegnet

dichtstbijzijnde intercitystation:
Haarlem op 6 km

Aansluiting regionaal/lokaal wegennet

1 km van aansluiting op N205 (N-Z route door Haarlemmermeer)

Aansluiting hoogwaardig openbaar vervoer

Zuidtangent verbindt de wijk met Haarlem, Hoofddorp, Schiphol en Amsterdam-zo

STEDELIJK KARAKTER

Hoofdopzet van de wijk

kleinschalige opzet

Stedelijke vorm

geen stedelijke uitstraling

Stedelijke functies

stedelijke voorzieningen direct grenzend aan de wijk: Kunstfort en 18-holes golfbaan (mogelijk een evenemententerrein op plaats van voormalige Floriade 2002)

Gebruik van het landschap

ringdijk Haarlemmermeerpolder en Fort Vijfhuizen zijn herkenningspunten voor de wijk

Hoofdverkeersstructuur

ontsluiting vanaf Ringdijk en polderwegen

Hoofdgroenstructuur

alleen kleinschalig groen (in de omgeving liggen het Haarlemmermeerse Bos en de heuvel van het Floriadeterrein)

Woonmilieu

groen-stedelijk woonmilieu

IDENTITEIT

Karakteristiek

dorpsuitbreiding

Gebruikte thema's

bewust streven naar dorpsse identiteit

Naamgeving

verwijzing naar militair verleden van Fort Vijfhuizen

VORMGEVING

Stedenbouwkundige

karakteristiek

stratenpatroon met korte rechtstanden, pleintjes en veel T-aansluitingen; semi-gesloten en open bouwblokken

Architectonische karakteristiek

overheersend functionalistisch tot postmodern; incidenteel traditionalistische invloeden

Stellinghof

Ligging in het stadsgewest

Uitsnede

Vinex-locatie

Vinex bebouwing

Vinex overig

Bebouwing

Stadscentrum

Bebouwd gebied en kassen

Water

Snelwegen en hoofdwegen

Spoorwegen

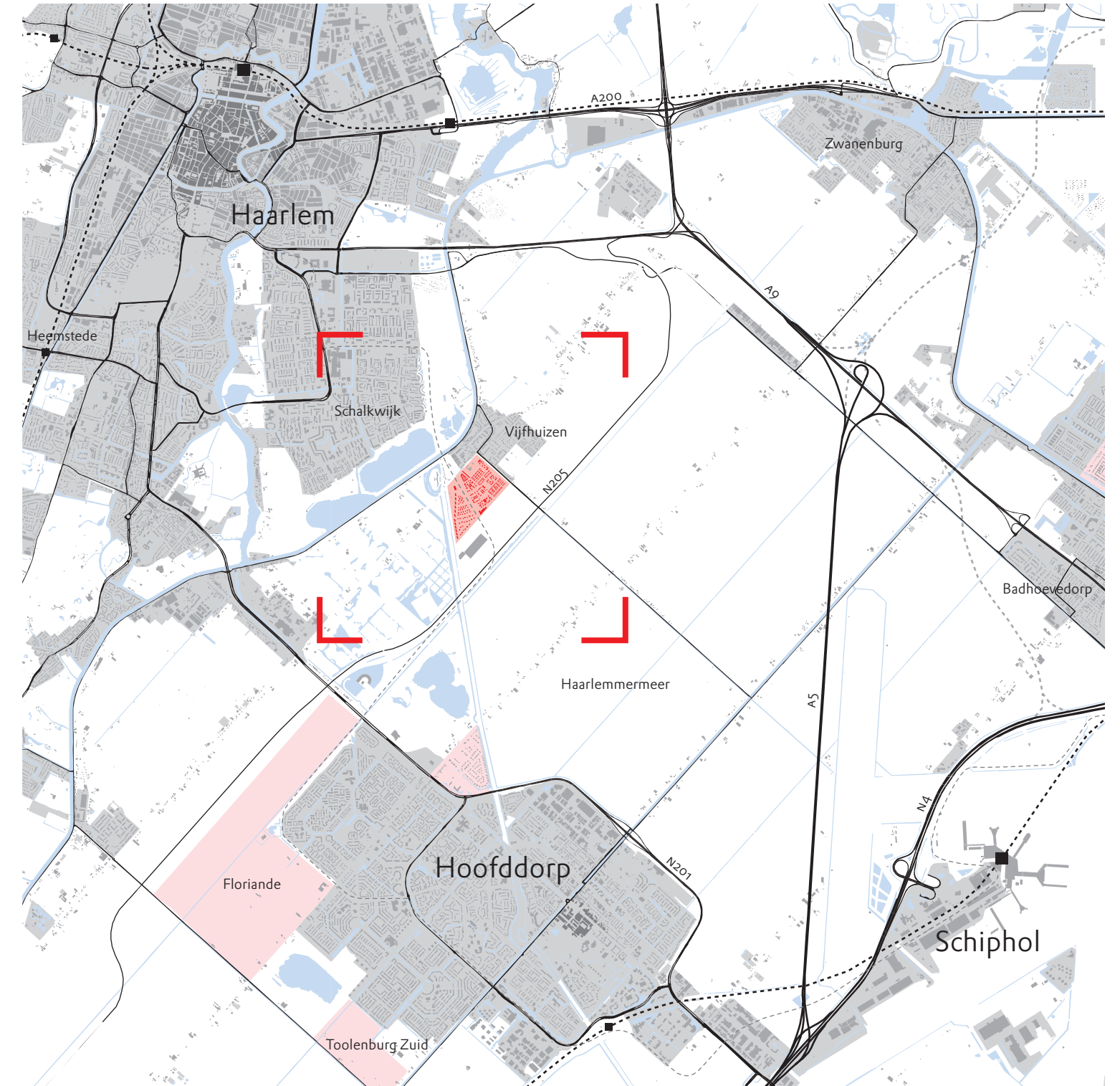
Zuidtangent

Snelwegen en hoofdwegen in ontwikkeling

Intercitystation

Station

Schaal 1:60.000

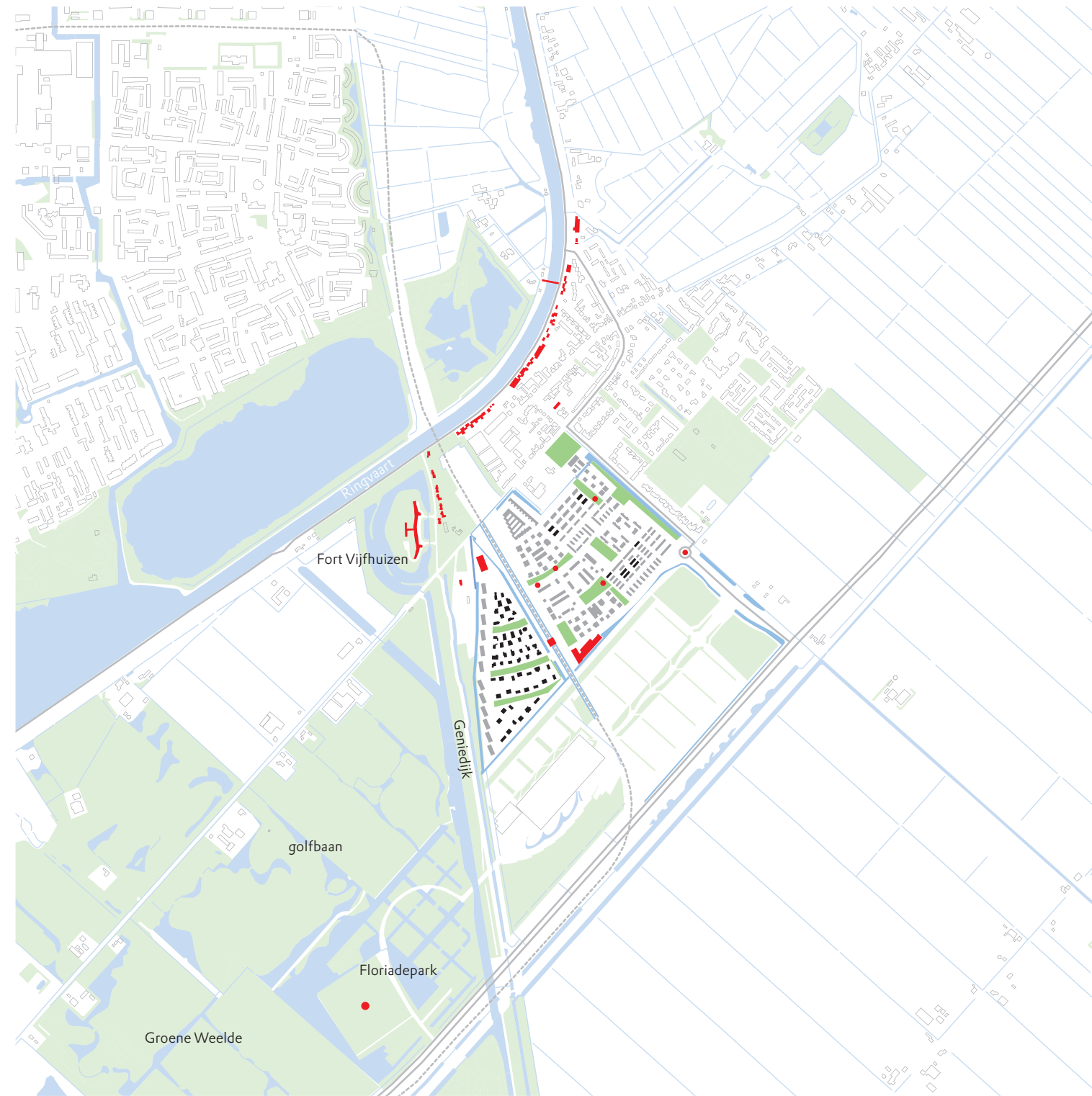

Stellinghof
Functionele structuur

- Voorzieningen
 - ★ Bovenwijkse voorzieningen
 - Vinex bebouwing
 - Bestaande bebouwing
 - Centrumgebied
 - Winkelgebied
 - Bedrijventerrein en kassen
 - Water
 - Hoofdwegen
 - Wegen
 - Vinex hoofdontsluiting
 - Vinex wegen
 - Zuidtangent
 - Halte Zuidtangent
- Schaal 1:16.000

Stellinghof
Beeldbepalende kenmerken

- Landmarks
 - Vrije kavels
 - Vinex bebouwing
 - Bebouwing en kassen
 - Vinex groen
 - Groen
 - Vinex water
 - Water
 - Hoofdwegen
 - Zuidtangent
- Schaal 1:16.000

Uitsnede Stellinghof

Semi-gesloten bouwblokken

Een deel van Stellinghof, waarop het kenmerkende stratenpatroon met zijn korte rechtstanden en T-aansluitingen goed te zien is. Links loopt de baan van de Zuidtangent met halte.

- Vinex bebouwing
- Bestaande bebouwing
- Privéterrein
- Openbaar groen
- Wegen, fietspaden, voetpaden
- Parkeerplaatsen
- Water
- Verkaveling

Schaal 1:2.000

Aan de oostzijde grenst Deventer aan het coulissenlandschap van Salland met zijn houtwallen, bomenlanen en bosschages. Toen aan deze kant van de stad een nieuwe Vinex-wijk moest worden gebouwd, was al snel duidelijk dat de karakteristiek van het landschap een grote rol in het wijkontwerp zou gaan spelen. Die opzet is geslaagd: wie de wijk De Vijfhoek bezoekt, ziet dat een aantal landwegen en dijken uit het oorspronkelijke landschap zonder veel aanpassingen in de wijk is opgenomen. Deze landschapselementen zijn een belangrijk oriëntatiemiddel binnen de wijk geworden. Tevens vormen zij, met hun volwassen bomen, een 'coulisse' voor de nieuwbouw.

De gehandhaafde wegen en dijken zijn de hoofd fietsroutes van de wijk geworden. Op één na komen deze wegen en dijken samen aan de zuidrand van De Vijfhoek, in een vijfsprieg van fietspaden, gevormd door de Gooikersdijk, de Maatmansweg en de Vijfhoeksweg. In vergelijking met andere Vinex-wijken levert deze vijfsprieg een uniek verkeersknooppunt op. De fietspaden zijn niet alleen verboden voor autoverkeer, zij zijn ook scheidende elementen voor het autoverkeer binnen de wijk. Als hoofdontsluiting voor het autoverkeer loopt een route als een driekwartcirkel door de wijk, van waaruit de verschillende woonbuurten worden ontsloten met doodlopende vertakkingen. Tussen de woonbuurten onderling is autoverkeer alleen mogelijk via de hoofdontsluitingsroute. Op deze manier heeft de keuze voor het behoud van landschappelijke elementen de verkeersstructuur van De Vijfhoek sterk beïnvloed.

Als ontwerpreferentie is voor De Vijfhoek aansluiting gezocht bij het thema 'tuinstad'. Een keuze die niet alleen tot uitdrukking komt in de gehandhaafde oude landschapselementen, maar ook in de combinatie van lage woonbebouwing met groene woonpleinen, die door de hele wijk voorkomt. De wijk krijgt hierdoor een rustige, groene uitstraling die nog wordt versterkt doordat binnen de woongebieden doorgaande straten ontbreken. Toch is het tuinstadkarakter niet extreem ver doorgevoerd: de architectuur van de woningen is eerder gematigd functionalistisch dan traditioneel en langs de hoofdontsluitingsroute komt hier en daar middelhoge bebouwing voor. In Het Fetlaer – een buurt die nog in ontwikkeling is – is de woning-

bouw geïnspireerd op Scandinavische voorbeelden: houten huizen in opvallende kleurstellingen. Verder valt deze buurt op door de experimenten met collectieve woonvormen, waarbij de eigenaren gezamenlijk – met behulp van de gemeente – een inrichtingsplan voor hun directe woonomgeving maken.

De naamgeving van de woonbuurten is rechtstreeks ontleend aan lokale toponiemen. Voor de straatnamen is gekozen voor de namen van ontwerpers en kunstenaars, waarbij de eerder genoemde hoofdontsluiting is vernoemd naar de landschapsarchitect Leonard Springer, een keuze die aansluit bij het thema 'tuinstad'. De Leonard Springerlaan is duidelijk vormgegeven als doorgaande hoofdroute. Langs de laan is een bouwhoogte van ten minste drie lagen toegepast, terwijl de huizenrijen, bomen en parallelstraten de kromming van de weg volgen. Aan de oostkant van de wijk, in de binnenbocht van de Leonard Springerlaan, staat het wijkcentrum, geaccentueerd door een acht lagen hoog, grijs woonblok met een schuin geplaatst dak. Mede hierdoor maakt het centrumgebied in visueel opzicht een opvallend stedelijke indruk.

De Vijfhoek vormt de meest oostelijke uitbreiding van Deventer. De wijk wordt door een 300 meter breed groengebied gescheiden van de wijk Colmschate (buurten Douwel en Het Oostrik). Dit groengebied vormt echter geen serieuze barrière: er zijn immers fietspaden aanwezig en de hoofdontsluitingsroute loopt door. Het voorstadsstation Deventer Colmschate ligt op 500 meter van de rand van de wijk. Aan zijn westelijke rand wordt De Vijfhoek van Deventer gescheiden door het Overijssels Kanaal en de daaraan evenwijdig lopende N348. Door hun relatief bescheiden afmetingen en de aanwezigheid van bruggen en kruisingen vormt deze infrastructuur geen barrière van betekenis. Al met al sluit De Vijfhoek aan op het stedelijke gebied van Deventer. Binnen datzelfde stedelijke gebied is de wijk wel goed herkenbaar door zijn bijzondere ontwerp, waarin ruimschoots gebruik is gemaakt van het oorspronkelijke landschap.

De Vijfhoek

Gemeente

Deventer

Stadsgebied

Deventer

Jaar definitief plan

1994

Bouwperiode

1995-2007

Ontwerp

Gemeente Deventer, Projectbureau De Vijfhoek in samenwerking met diverse marktpartijen

Aantal woningen

4.600

Verdeling woningsegmenten

30% sociaal / 70% vrije sector

Aandeel vrije kavels

13%

Aandeel gestapelde bouw

6%

Oppervlakte plangebied

205 ha

Gemiddelde dichtheid

26 woningen/ha

Motto

'De Vijfhoek, een nieuwe tuinstad in Deventer'

De hoofdroute door de wijk heet naar Leonard Springer

Traditionele bouw in de buurt Graveland

Tuinstedelijke sfeer in de buurt Op den Haer

Het winkelcentrum met zijn opvallende woonblok

De vijsprong van oude wegen (nu fietsroutes)
Woningen in Het Fetlaer met gemeenschappelijke tuinen

LIGGING IN GROTER VERBAND

Algemeen

ten o van Deventer, aansluitend aan de stad

Afstanden tot regionale centra
Deventer-Centrum 5 km

Aansluiting rijkswegennet
A1 op 2 km

Aansluiting spoorwegennet
station Deventer-Colmschate (voorstadhalte); dichtstbijzijnde intercitystation: Deventer op 4 km

Aansluiting regionaal/lokaal wegennet

via wijkontsluitingsroute naar Deventer, ook aansluiting op omgelegde N348 (A1-Raalte)

Aansluiting hoogwaardig openbaar vervoer
niet aanwezig

STEDELIJK KARAKTER

Hoofdozet van de wijk

groene woongebieden rond cirkelvormige hoofdontsluitingsroute, gescheiden door oude wegen

Stedelijke vorm
geen stedelijke uitstraling (incidenteel stedelijke elementen, zoals het wijkcentrum)

Stedelijke functies
beperkte stedelijke voorzieningen (4.000 m² winkels in centrum)

Gebruik van het landschap
wegen, dijken en veel kleine landschapselementen zijn in wijkontwerp opgenomen

Hoofdverkeersstructuur
Leonard Springerlaan vormt centrale ontsluitingsroute

Hoofdgroenstructuur
oude wegen en dijken zijn, mede door hun oude boombeplanting, beeldbepalend voor de wijk

Woonmilieus

overheersend groen-stedelijke woonmilieus, hier en daar ook stedelijk-grondgebonden milieus

IDENTITEIT

Karakteristiek

groene buitenwijk met tuinstadkarakter, geënt op bestaande landschap

Gebruikte thema's

groene, tuinstedelijke uitstraling is hoofdthema; naamgeving van buurten geënt op lokale toponiemen

Naamgeving

straatnamen genoemd naar ontwerpers; hoofdstraat genoemd naar landschapsontwerper

VORMGEVING

Stedenbouwkundige karakteristiek

afwisselende patronen met rechte, kromme en geknikte straten; voornamelijk semi-gesloten, soms open bouwblokken; veel pleintjes en woonhoven

Architectonische karakteristiek
traditionalistisch en gematigd functionalistisch; Scandinavische houtbouw in Het Fetlaer

De Vijfhoek

Ligging in het stadsgewest

Uitsnede

Vinex-locatie

Vinex bebouwing

Vinex in ontwikkeling

Bebouwing

Stadscentrum

Bebouwd gebied en kassen

Water

Snelwegen en hoofdwegen

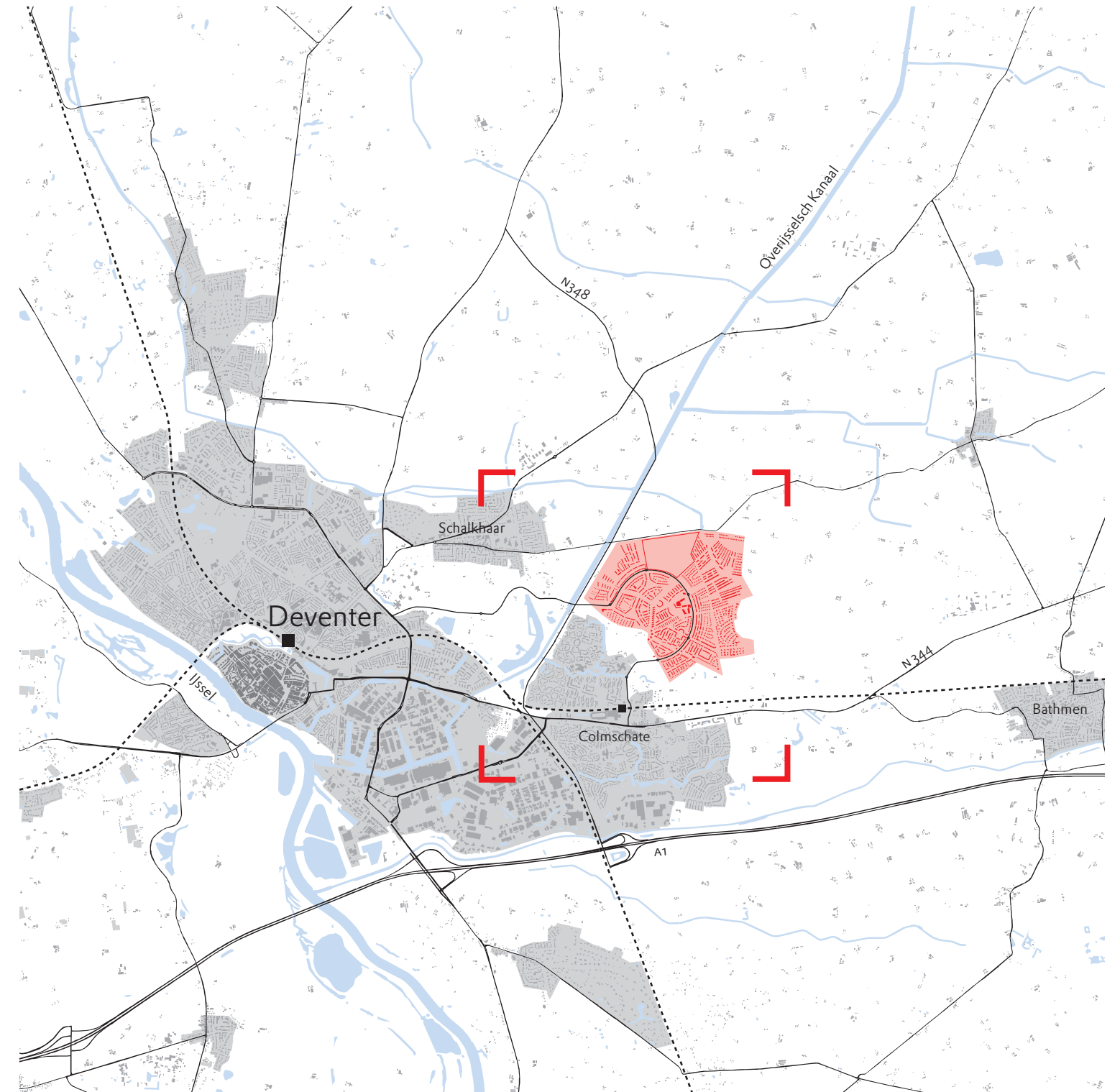
Wijkontsluiting

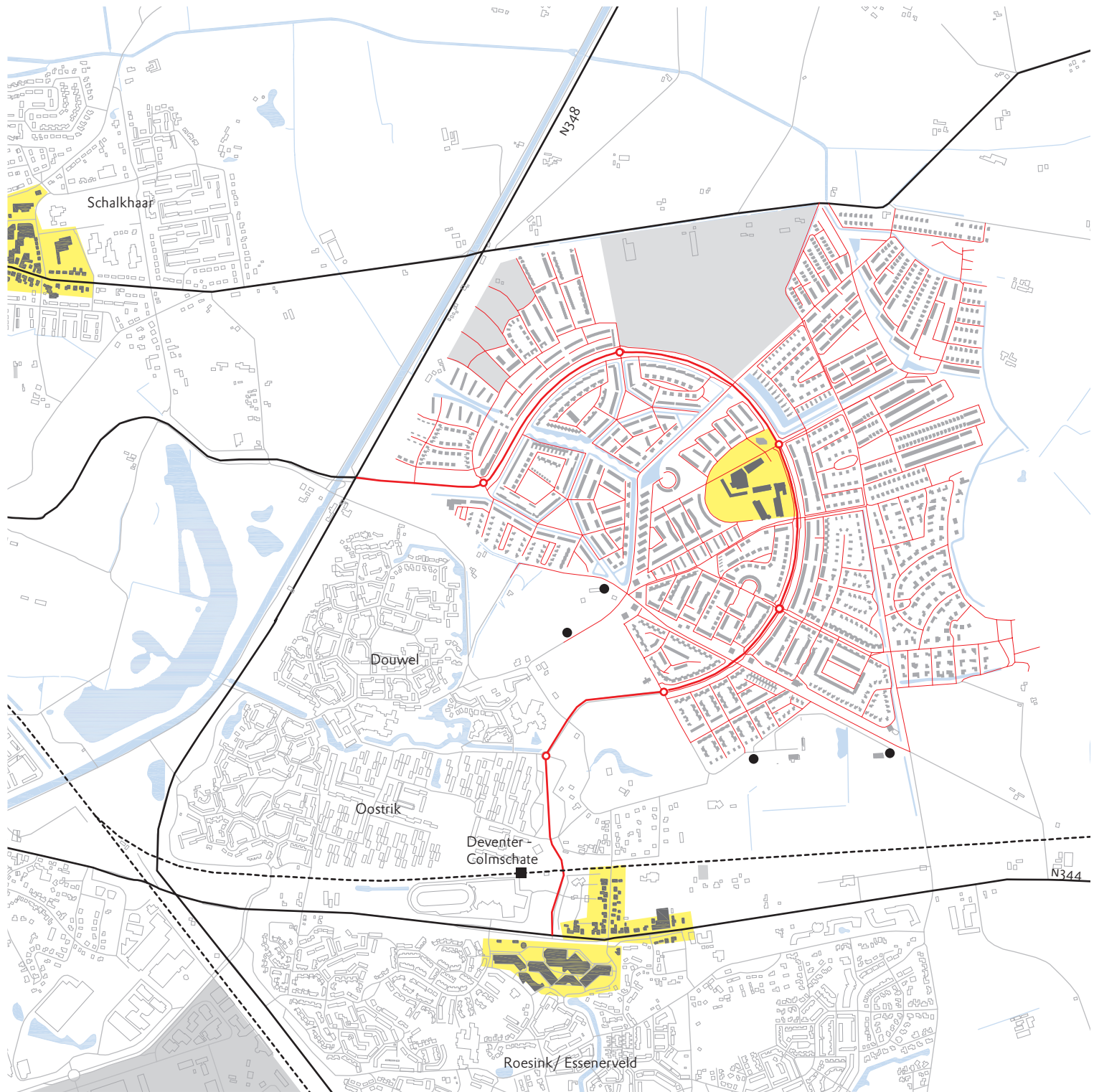
Spoorwegen

Intercitystation

Station

Schaal 1:60.000

De Vijfhoek
Functionele structuur

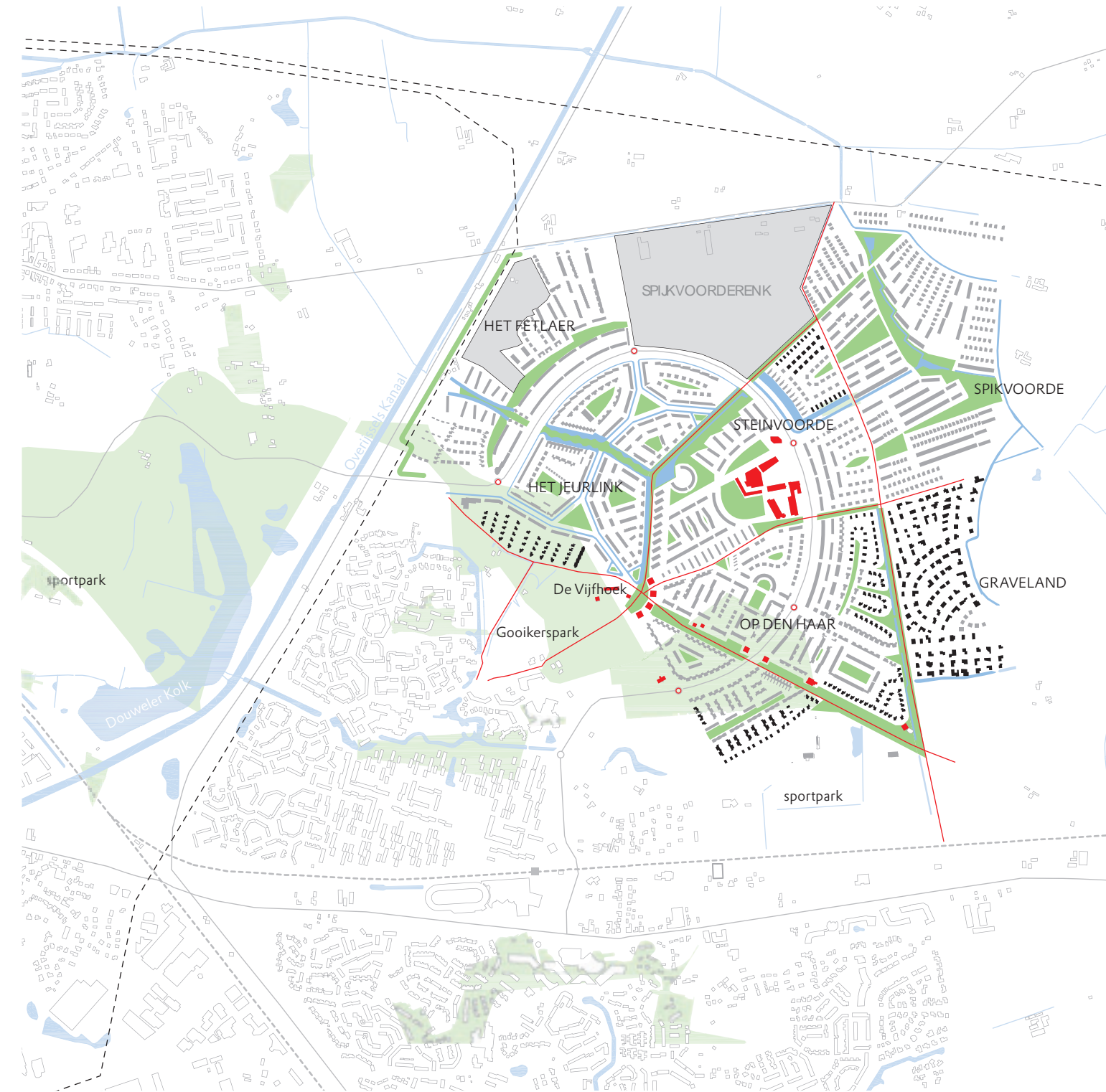
- Voorzieningen
- Vinex bebouwing
- Vinex in ontwikkeling
- Bestaande bebouwing
- Centrumgebied
- Winkelgebied
- Bedrijventerrein en kassen
- Water
- Hoofdwegen
- Wegen
- Vinex hoofdontsluiting
- Vinex wegen
- - - Spoorwegen
- Station

Schaal 1:16.000

De Vijfhoek
Beeldbepalende kenmerken

- Landmarks
- Vrije kavels
- Vinex bebouwing
- Vinex in ontwikkeling
- Bebouwing en kassen
- Vinex groen
- Groen
- Vinex water
- Water
- Hoofdwegen
- - - Spoorwegen
- - - Hoogspanningsleiding
- Station

Schaal 1:16.000

De Vijfhoek

Semi-gesloten bouwblokken met collectieve ruimte

Een detail van de buurt Het Fetlaer in het noordwesten van De Vijfhoek. De kaart toont het 'vrije' stratenpatroon met gemeenschappelijke tuinen tussen de rijen woningen.

- Vinex bebouwing
- Bestaande bebouwing
- Privéterrein
- Collectieve ruimte
- Openbaar groen
- Wegen, fietspaden, voetpaden
- Parkeerplaatsen
- Water

— Verkaveling

Schaal 1:2.000

De Haagse Vinex-wijk Ypenburg is opgebouwd uit een aantal woongebieden met elk een geheel eigen karakter. Tegelijkertijd is het ontwerp erop gericht de verschillende woongebieden met stedenbouwkundige middelen tot één geheel te maken, zoals een centrale boulevard (de Landingslaan), een herkenbaar centrumgebied en een ringvormige ontsluitingsroute. In de naamgeving van de Landingslaan komt de historie van het gebied naar voren. Tot voor kort was Ypenburg immers vooral bekend als (militaire) luchthaven.

De wijk wordt aan drie zijden ingesloten door snelwegen. Deze wegen vormen zware barrières, maar zorgen er tegelijkertijd voor dat Ypenburg met drie aansluitingen op het snelwegennet uitstekend bereikbaar is. Vanaf deze aansluitingspunten is de wijk ontsloten door een rondgaande route die alle woongebieden verbindt. Deze route loopt niet alleen door de nieuwe wijk maar ook door de kern Nootdorp.

Van de vijf woongebieden die Ypenburg rijk is, is vooral Waterwijk in brede kring bekend geworden. Deze wijk heeft een orthogonaal ontsluitingspatroon van straten en grachten. Daarbinnen overheerst een functionalistische architectuur met kubistische bouwvormen en een opvallend kleurgebruik. Vooral de veelkleurige woningen in open woonblokken met hun typerende glazen tuinhuisjes zijn beeldbepalend voor Waterwijk geworden. Daarnaast kent het woongebied grote variatie in woonhoven en woonpleinen.

De andere woongebieden bieden geheel andere woonomgevingen. Boswijk is een groene buurt met slingerende straten, waaraan merendeels vrijstaande huizen met een traditionalistische architectuur staan. In De Bras (het zuidwesten van Ypenburg) is de sfeer van een Hollands dorp geïmiteerd. In een waterrijke verkaveling met sloten staan rijen huizen met hoge zadeldaken en veel hout. Het woongebied De Venen krijgt een aantal besloten wooncomplexen. Deze hoven sluiten zo veel mogelijk aan op de oorspronkelijke bebouwingslinten. Ze hebben soms een geheel eigen stratenet en zijn opgetrokken in een sobere architectuurstijl die zowel traditionalistische als neoclassicistische trekken vertoont.

Het grootste woongebied heet De Singels. Dit gebied loopt in de volle lengte ten noordwesten

van de Landingslaan door de wijk. Zoals de naam al suggereert, zijn in dit woongebied enkele groen-singels aanwezig. Nog belangrijker voor de uitstraling van dit woongebied is de toepassing van een architectuur die is geïnspireerd op jaren dertig van de vorige eeuw, compleet met de daarbij behorende lange straatwanden. Op strategische punten, zoals bij het centrum van Ypenburg, wordt in De Singels gebruik gemaakt van (middel)hoge bebouwing.

Aan de rand van De Singels, aan de Landingslaan, wordt het centrum van Ypenburg ontwikkeld. Met zijn oppervlakte aan winkels, bibliotheek en medisch centrum krijgt het een functioneelstedelijk karakter. Ook in visueel opzicht wordt het centrumgebied stedelijk. Negen woontorens zullen verrijzen temidden van een compact complex van gesloten bouwblokken met winkels en andere voorzieningen in de 'plint'. De torens, tot 14 verdiepingen hoog, krijgen een lantaarn op het dak, en hierdoor een signaalwerking die tot op kilometers afstand zichtbaar zal zijn. Deze 'stedelijke vuurtorens' moeten het motto 'wonen in een stralend middelpunt' voor het centrum van Ypenburg gaan waarmaken. De torens zelf zijn geïnspireerd op het silhouet van het Italiaanse stadje San Gimignano, waarbij de verhoudingen zijn aangepast aan de functionele eisen van de woon- en winkelgebouwen.

De Landingslaan is de ruggengraat in het ontwerp van Ypenburg. Het is een kaarsrecht water- en groenelement met een lengte van 2,5 kilometer, waarlangs geen doorgaand autoverkeer mogelijk is. Wel is in de volle lengte van de Landingslaan een reservering voor een tramlijn gemaakt. Op dit ogenblik wordt hiervan slechts voor een beperkt deel gebruik gemaakt. Halverwege wordt de Landingslaan geaccentueerd door het centrumgebied van Ypenburg. Een ander opvallend detail van de Landingslaan is de toepassing van kunst. In de betonnen keermuren van de bruggenhoofden zijn naar een ontwerp van kunstenaar Milou van Ham in totaal 32 woorden aangebracht, die tezamen stemmingen en gevoelens moeten overbrengen.

Ypenburg is ontworpen als een verzameling van woongebieden met een sterk uiteenlopende dichtheid, stedenbouwkundige opzet en architectuur.

Ypenburg

Gemeente

Den Haag, Pijnacker-Nootdorp

Stadsgewest

Den Haag

Jaar definitief plan

1995

Bouwperiode

1996-2009

Ontwerp

Frits Palmboom (Palmboom & Van den Bout)

Aantal woningen

10.700

Verdeling woningsegmenten

30% sociaal / 70% vrije sector

Aandeel vrije kavels

2%

Aandeel gestapelde bouw

20%

Oppervlakte plangebied

680 ha (incl. bedrijven, water);
woongebied 315 ha

Bedrijven/kantoren

100 ha bedrijventerrein

Gemiddelde dichtheid

34 woningen/ha (binnen de wijk variërend van 15 tot 65 woningen/ha)

Motto

'Buitenplaats Ypenburg, anders dan je denkt...'; voor centrumgebied: 'Ypenburg Centrum, wonen in een stralend middelpunt'

Laagbouw in jaren-dertigsfeer, De Singels

Kleurige huizen in open verkaveling, Waterwijk

Kleurgebruik in een woonhof, De Venen

Laagbouw in waterrijke kavelstructuur, De Bras

Elementen als de Landingslaan en het boven de wijk uitlopende centrum moeten eenheid in deze verscheidenheid brengen. De relatief geïsoleerde ligging draagt ertoe bij dat Ypenburg als een eenheid overkomt. Een merkwaardig verschijnsel hierbij is de aanwezigheid van de kern Nootdorp in de directe nabijheid van Ypenburg. Gezien het verschil in omvang, is het al dan niet bedoelde ruimtelijke effect dat Nootdorp in feite het zesde woongebied van Ypenburg is geworden. De keuze om het nieuwe Nootdorpse winkelcentrum De Parade op de grens met Ypenburg te bouwen, ondersteunt dit effect.

Hoekaccenten in een woonhof, De Venen
Gekromd straatprofiel en traditionele bouw in Boswijk
Kleurcontrasten in verkeersluwe woonstraat, De Singels

LIGGING IN GROTER VERBAND

Algemeen

ten z van Den Haag, daarvan gescheiden door A4 en Vlietstrook

Afstanden tot regionale centra

Den Haag-Centrum 5 km, 3 km van Delft, 6 km van Zoetermeer

Aansluiting rijkswegennet

A4 op 1 km, A12 op 2 km, A13 op 2 km

Aansluiting spoorwegennet

station Den Haag Ypenburg (voorstadhalte); dichtstbijzijnde intercitystation: Den Haag op 5 km

Aansluiting regionaal/lokaal wegennet

stratennet sluit aan op Rijswijk, Delft, Nootdorp en Leidschenveen

Aansluiting hoogwaardig openbaar vervoer

niet aanwezig (wel stadstram naar Rijswijk en Den Haag)

STEDELIJK KARAKTER

Hoofdopzet van de wijk

vijf deelgebieden (Boswijk, De Singels, Waterwijk, De Bras en De Venen) elk met eigen karakter, rond centrale boulevard (Landingslaan)

Stedelijke vorm

centrumgebied en delen van De Singels stedelijk met middelhoge tot hoge, compacte bebouwing

Stedelijke functies

centrum met winkelvoorzieningen (11.000 m²), bibliotheek, wijkcentrum en sporthal; meer voorzieningen in aangrenzend deel van wijk; winkelcentrum De Parade (Nootdorp, 11.000 m²) aan rand

Gebruik van het landschap

beperkt; stratenpatroon De Bras geënt op oude kavelrichting

Hoofdverkeersstructuur

rondgaande hoofdonsluiting door wijk met aansluiting op snelwegen en aftakkingen naar woongebieden; geen doorgaand (auto)verkeer langs Landingslaan

Hoofdgroenstructuur

parkzone langs Landingslaan met grote plas als centraal groenelement; water in Waterwijk, De Bras en De Singels

Woonmilieus

stedelijk-compacte woonmilieus in De Singels, De Venen en Waterwijk; groen-stedelijk woonmilieu in De Bras; royale variant op groen-stedelijk woonmilieu in Boswijk; centrum-stedelijk woonmilieu in centrumgebied

IDENTITEIT

Karakteristiek

zelfstandig stadsdeel met stedelijke kenmerken in en rond centrum

Gebruikte thema's

bos, stedelijke singels, water, sfeer van polderdorp, woonforten

Naamgeving

verwijzing naar luchtvaartverleden; in Boswijk naar slingerend stratenpatroon

VORMGEVING

Stedenbouwkundige karakteristiek

in centrum hoogbouw (tot 16 lagen) en gesloten bouwblokken; in Boswijk slingerend stratenpatroon met veelal vrijstaande woningen; in De Singels rechte en geknikte straten met (semi)gesloten bouwblokken; in Waterwijk orthogonaal patroon met meest semi-gesloten bouwblokken; in De Bras rechte straten met kleine rechtstandverschuivingen en semigesloten bouwblokken

Architectonische karakteristiek

in Boswijk jaren 1930-villastijl; in De Singels een stedelijke variant daarop; in Waterwijk functionalisme; in De Bras uitstraling van historisch polderdorp; in De Venen neoclassicistische invloeden

Ypenburg

Ligging in het stadsgewest

Uitsnede

Vinex-locatie

Vinex bebouwing

Vinex in ontwikkeling

Vinex overig

Bebouwing

Stadscentrum

Bebouwd gebied en kassen

Water

Snelwegen en hoofdwegen

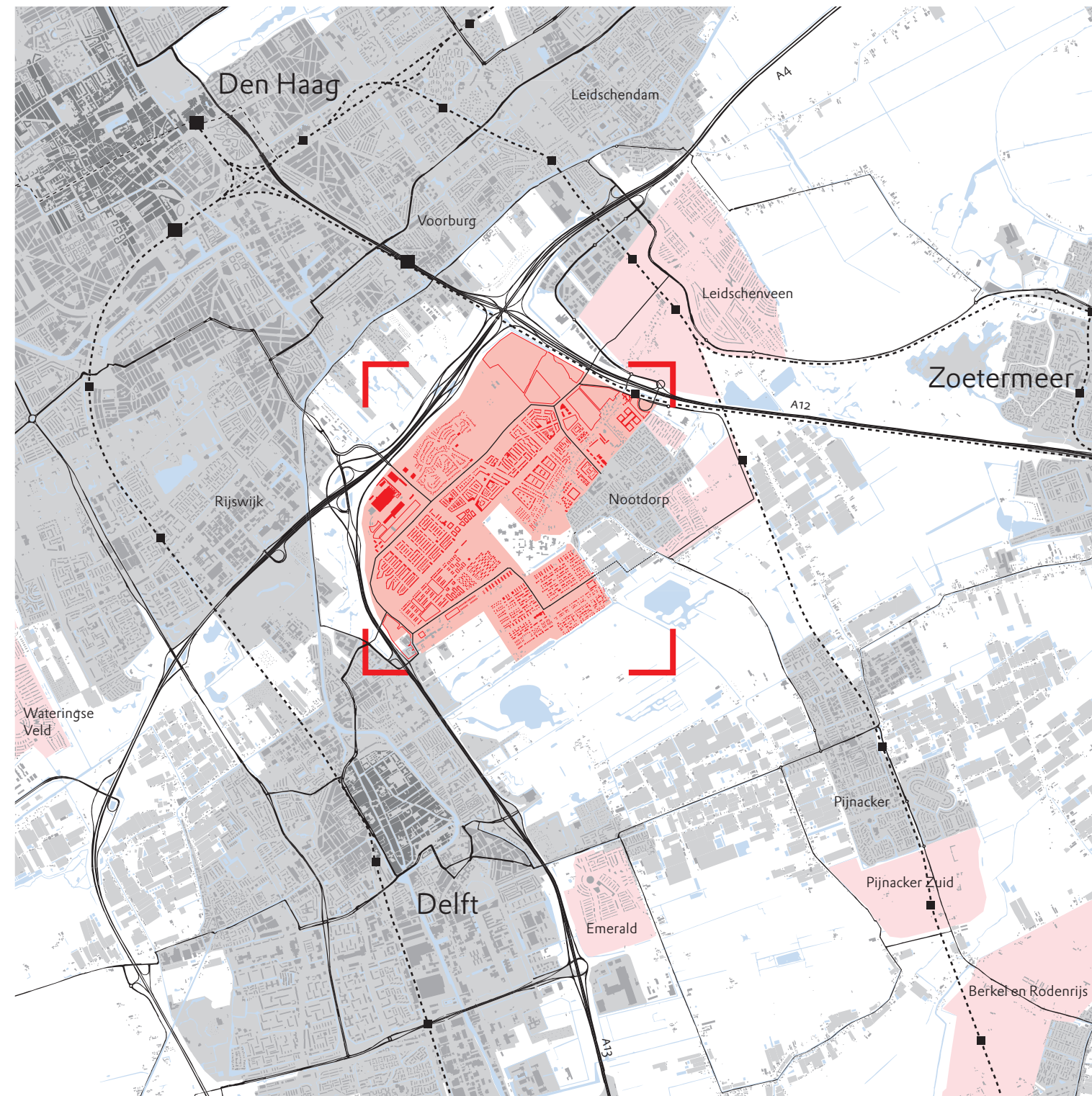
Wijkontsluiting

Spoorwegen

Intercitystation

Station

Schaal 1:60.000

Ypenburg

Functionele structuur

- Voorzieningen
- ★ Bovenwijkse voorzieningen
- Vinex bebouwing
- Vinex in ontwikkeling
- Bestaande bebouwing
- Centrumgebied
- Winkelgebied
- Bedrijventerrein en kassen
- Water
- Snelwegen
- Hoofdwegen
- Wegen
- Vinex hoofdontsluiting
- Vinex wegen
- - - Spoorwegen
- · · · · Tram
- Station
- Tramhalte

Schaal 1:16.000

Ypenburg

Beeldbepalende kenmerken

- Landmarks
- Vrije kavels
- Vinex bebouwing
- Vinex bedrijven
- Vinex in ontwikkeling
- Bebouwing en kassen
- Vinex groen
- Groen
- Vinex water
- Water
- Snelwegen
- Hoofdwegen
- - - Spoorwegen
- · · · · Tram
- - - Hoogspanningsleiding
- Station

Schaal 1:16.000

Ypenburg

Gesloten bouwblokken met woonhoven

Het kaartbeeld toont een detail van het centrale deel van Ypenburg. Linksonder ligt het centrum van de wijk met daarlangs een singel met middelhoge woongebouwen. Rechtsonder is een deel van de Landingslaan, de centrale as van de wijk, te zien.

- Vinex bebouwing
- Privéterrein
- Openbaar groen
- Wegen, fietspaden, voetpaden
- Parkeerplaatsen
- Water

— Verkaveling

Schaal 1:2.000

Zuiderburen ligt aan de zuidrand van Leeuwarden. De wijk is gebouwd in een waterrijk poldergebied, doorsneden door een oude vaart (de Nauwe Greuns) en aan twee zijden (in het noorden en oosten) begrensd door het Van Harinxma Kanaal. Met een uitvalsweg (de Drachtsterweg) aan de westrand en een rijksweg aan de zuidkant (de N31) is Zuiderburen effectief aan vier zijden door barrières omgeven. Dit isolement, gecombineerd met de perifere ligging, maakt dat de wijk met weinig moeite een geheel eigen karakter kan krijgen.

De wijk is opgezet vanuit het thema 'water'. Dit element is in alle maten en vormen in en om de wijk aanwezig. Behalve de Nauwe Greuns en het Van Harinxma Kanaal drukken ook een nieuwe plas (de Teernser Wielen, gegraven voor de zandwinning) en de Staande Mastroute (een nieuwe vaarverbinding voor de recreatievaart) hun stempel op het ontwerp. Maar ook binnen de woonbuurten is op verschillende manieren water geïntroduceerd. Zo is in het noordwesten van de wijk een woongebied gebouwd in een polder rond een moerassige parkstrook. Aan de Teernser Wielen zijn rijen woningen twee aan twee als steigers in de plas uitgebouwd. Aan weerszijden van de Nauwe Greuns worden wooneilanden aan de twee lange zijden begrensd door brede sloten. En aan de Staande Mastroute liggen schiereilanden als brede bewoonde pieren tussen insteekhavens aan de vaart.

In het ontwerp is nog een ander element geïntroduceerd, dat in het Friese landschap veel zeldzamer is: bos. Door de wijk wordt van noord naar zuid een bosgordel aangeplant, die de buurt met de woonpielen moet gaan scheiden van de rest van Zuiderburen. Het bos krijgt niet alleen een recreatieve functie voor de wijk, ook zullen hier in totaal zes 'buitenplaatsen' worden gebouwd. De combinatie van bos en water binnen een woonwijk op deze schaal is uniek in Leeuwarden; hierdoor neemt Zuiderburen ook te midden van de andere hier onderzochte Vinex-wijken een bijzondere plaats in.

Bijzonder in het ontwerp van Zuiderburen is ook de mate waarin historische landschappelijke elementen in het plan zijn opgenomen. De

Nauwe Greuns is over zijn volle lengte binnen het plangebied gehandhaafd, compleet met de aanliggende bebouwing. Ook de dorpen Hempens en Teerns, die midden in het plangebied aan weerszijden van de Nauwe Greuns liggen, zijn in hun geheel gespaard. Hoe geslaagd het behoud van historische elementen kan zijn, laat de ophaalbrug tussen de twee dorpen over de Nauwe Greuns zien. Rond deze brug, met zijn karakteristieke brugwachtershuisje, is elke gedachte aan een Vinex-wijk ver weg.

Zuiderburen is, zeker in vergelijking met andere Vinex-wijken, buitengewoon ruim opgezet. Met 18 woningen per hectare is de dichtheid erg laag: als we naar het gehele plangebied kijken, daalt de dichtheid zelfs tot vijf woningen per hectare. Dit komt onder andere door de grote oppervlakten aan bos en water. Maar ook de manier waarop Hempens en Teerns in het plan zijn opgenomen, werkt dichtheidverlagend; tussen de dorpen en de nieuwbouw (in het bijzonder rond Hempens) is een flinke buffer open land vrijgehouden.

Voor een geïsoleerd gelegen wijk is het opmerkelijk dat Zuiderburen nauwelijks eigen voorzieningen heeft. Dit is een gevolg van het bescheiden aantal woningen, waardoor meer dan één supermarkt niet haalbaar is. Langs de Drachtsterweg zijn enkele kantoreenheden in het plan opgenomen. Deze voorzieningen zijn bij elkaar te gering van omvang om Zuiderburen anders dan als een woongebied te zien.

Op stedenbouwkundig niveau biedt de wijk een duidelijk onderscheid in vier woongebieden met een eigen karakter. In elk van deze woongebieden is op een andere manier gebruik gemaakt van het element 'water'. Op architectonisch niveau is het onderscheid tussen de verschillende woongebieden minder duidelijk. De overheersende uitstraling is die van een gematigd modernisme, met veel platte daken en lessenaars. Bij de vrijstaande woningen komen meer architectonische uitschieters voor, waaronder uiterst modernistische en traditionalistische villa's. Een bijzonder experiment is te vinden in de wooneilandenbuurt aan de Nauwe Greuns, met houten huizen in allerlei varianten van Scandinavisch tot 'American colonial'.

Zuiderburen

Gemeente

Leeuwarden

Stadsgewest

Leeuwarden

Jaar definitief plan

1993

Bouwperiode

1997-2007

Ontwerp

Bureau Alle Hosper

Aantal woningen

1.750 (kleine uitbreiding wordt overwogen)

Verdeling woningsegmenten

20% sociaal / 80% vrije sector

Aandeel vrije kavels

19%

Aandeel gestapelde bouw

6%

Oppervlakte plangebied

450 ha (incl. bos, water en weilanden); woongebied 100 ha

Gemiddelde dichtheid

±18 woningen/ha

Motto

'Verbonden met natuur en stad'

Woningen aan de Teernser Wielen

De oude brug tussen Hempens en Teerns

Jonge bosaanplant met reservering voor buitenplaatsen

Wonen aan insteekhavens langs de Staande Mastroute

Gebogen rij woningen in het zuidoosten van de wijk
Kleurige houten woningen in rustieke stijl

LIGGING IN GROTER VERBAND

Algemeen

aan de z stadsrand van Leeuwarden, daarvan gescheiden door Van Harinxmakanaal

Afstanden tot regionale centra
3 km van centrum Leeuwarden

Aansluiting rijkswegennet
N31 op 1 km

Aansluiting spoorwegnet
3 km van station Leeuwarden (intercitystation)

Aansluiting regionaal/lokaal wegennet
Drachtsterweg verbindt wijk met Leeuwarden en N31

Aansluiting hoogwaardig openbaar vervoer
niet aanwezig

STEDELIJK KARAKTER

Hoofdopzet van de wijk

verzameling woonbuurten met sterke oriëntatie op (buiten)water

Stedelijke vorm

geen stedelijke uitstraling

Stedelijke functies

zeer beperkte voorzieningen

Gebruik van het landschap

twee dorpen (Hempens en Teerns) zijn in wijk opgenomen; de vaart Nauwe Greuns is gehandhaafd

Hoofdverkeersstructuur

één (doodlopende) ontsluiting met aftakkingen naar woonbuurten

Hoofdgroenstructuur

groot, centraal gelegen nieuw bosgebied (>100 ha) en twee grote nieuwe wateroppervlakten (Teernser Wielen en verbreding Staande Mastroute) aan de randen

Woonmilieus

overwegend groen-stedelijke en stedelijk-grondgebonden woonmilieus

IDENTITEIT

Karakteristiek

groene buitenwijk aan de stadsrand

Gebruikte thema's

'water' is algemeen thema; in deelgebieden uitgewerkt in verschillende vormen van wonen op en aan water; ook boswonen (op landgoederen) gepland

Naamgeving

straatnamen verwijzen naar thema 'water'

VORMGEVING

Stedenbouwkundige karakteristiek

voornamelijk rechte woonstraten met semi-gesloten bouwblokken

Architectonische karakteristiek

overheersend gematigd functionalistisch en traditionalistisch; incidenteel postmodern en 'colonial'

Zuiderburen

Ligging in het stadsgewest

Uitsnede

Vinex-locatie

Vinex bebouwing

Bebouwing

Stadscentrum

Bebouwd gebied en kassen

Water

Snelwegen en hoofdwegen

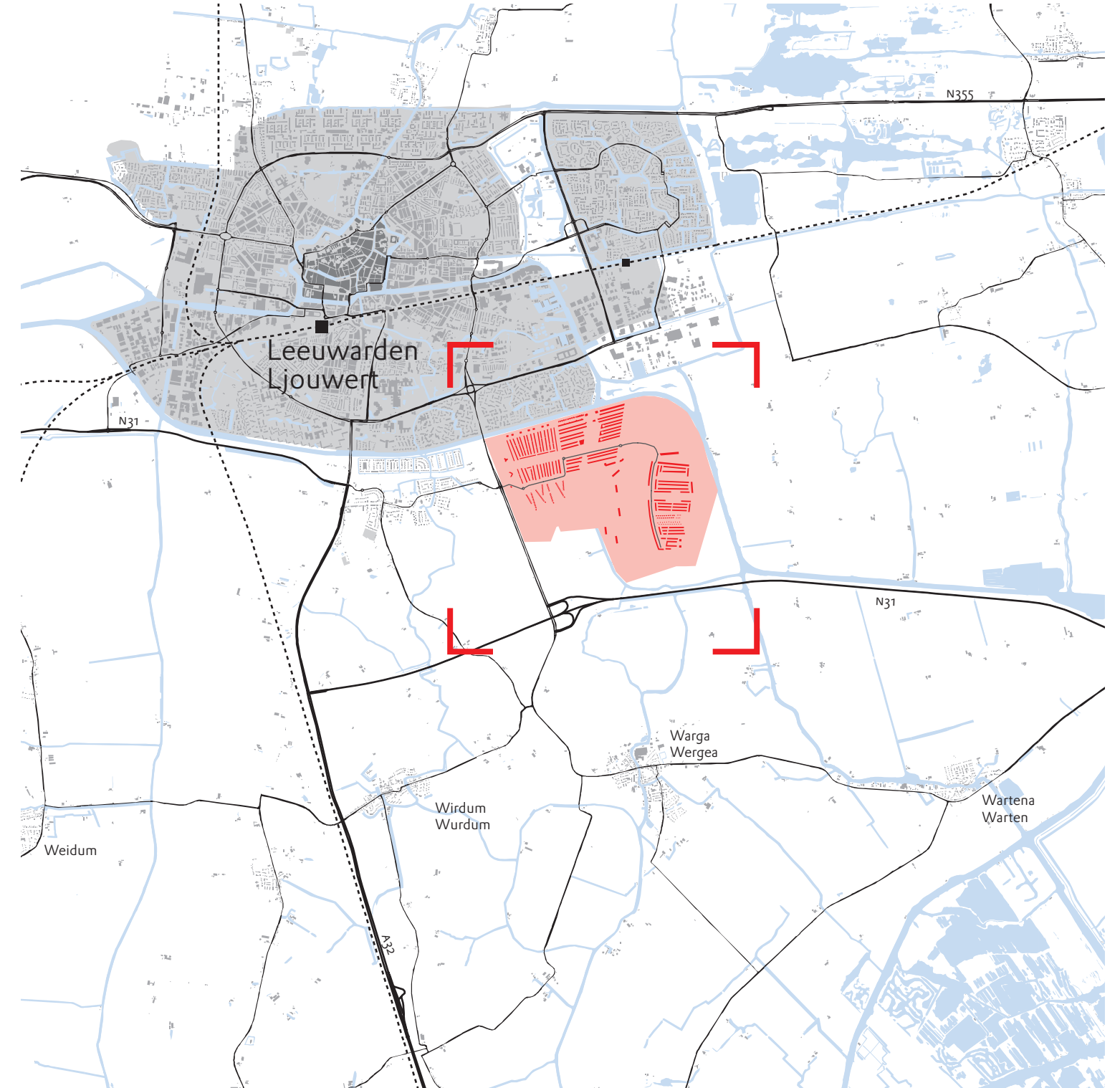
Wijkontsluiting

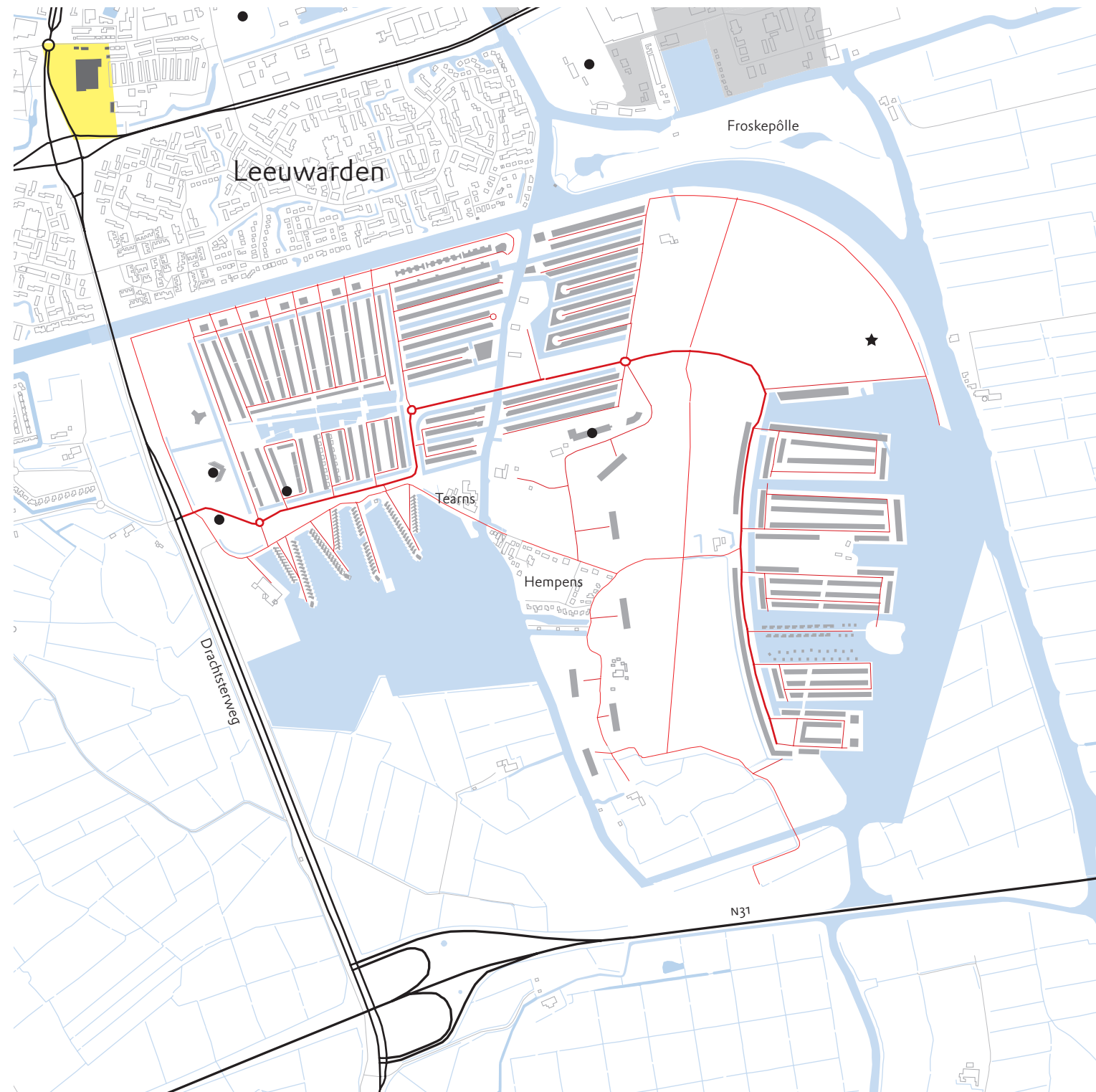
Spoorwegen

Intercitystation

Station

Schaal 1:60.000

Zuiderburen

Functionele structuur

- Voorzieningen
- ★ Bovenwijkse voorzieningen
- Vinex bebouwing
- Bestaande bebouwing
- Centrumgebied
- Winkelgebied
- Bedrijventerrein en kassen
- Water
- Snelwegen
- Hoofdwegen
- Wegen
- Vinex hoofdontsluiting
- Vinex wegen

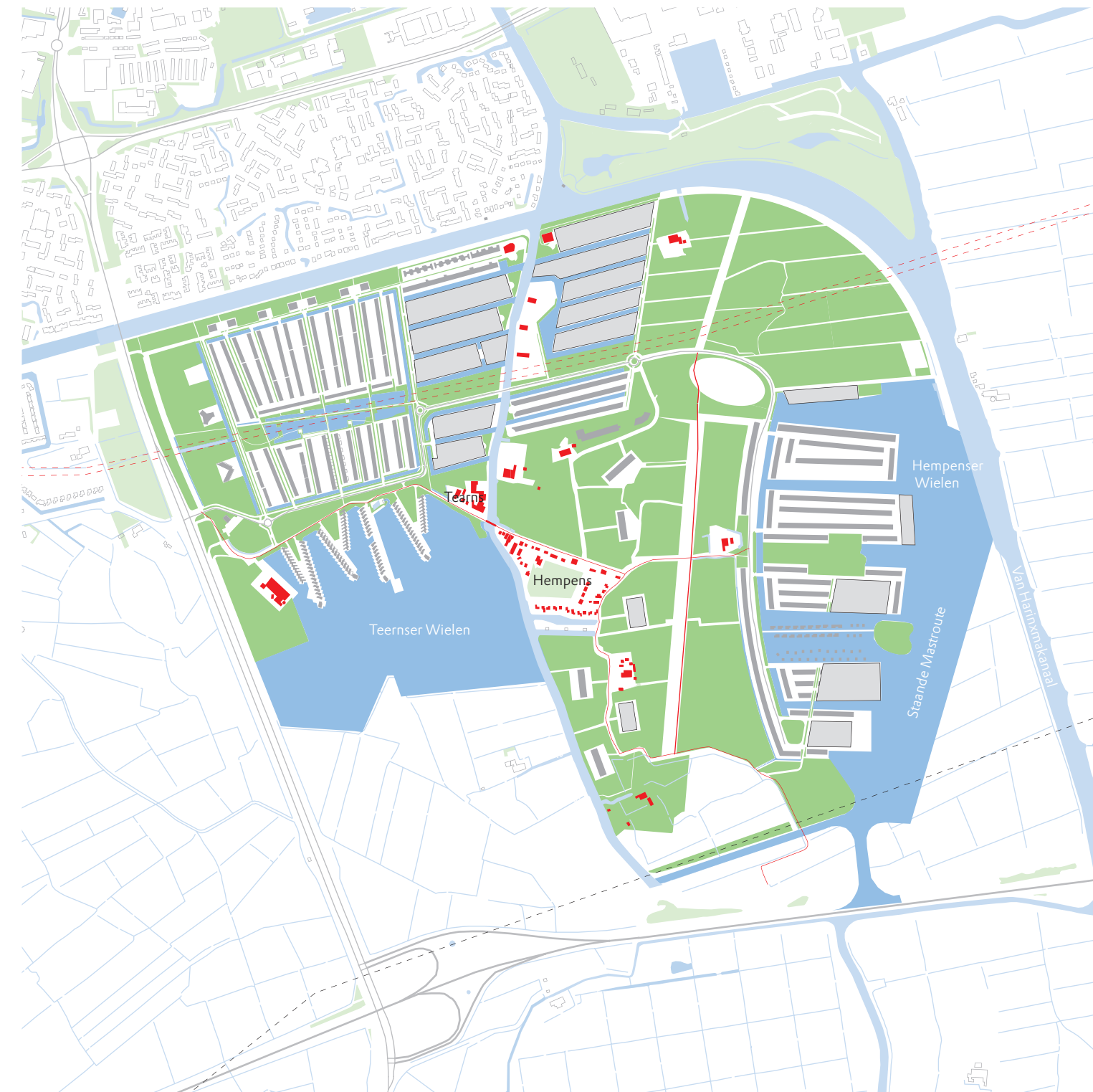
Schaal 1:16.000

Zuiderburen

Beeldbepalende kenmerken

- Landmarks
- Hoogspanningsleiding
- Vrije kavels
- Vrije kavels in ontwikkeling
- Vinex bebouwing
- Vinex bedrijven
- Vinex in ontwikkeling
- Bebouwing en kassen
- Vinex groen
- Groen
- Vinex water
- Water
- Snelwegen
- Hoofdwegen
- Spoorwegen
- Hoogwaardig openbaar vervoer

Schaal 1:16.000

Zuiderburen

Wooneilanden met afwisselende bebouwing

Een detail van het meest zuidoostelijke deel van Zuiderburen, gelegen langs de Staande Mastroute. De woningen liggen hier op pieren aan insteekhavens. Let op de lange gebogen huizenrij aan de westelijke rand van het woongebied.

- Vinex bebouwing
- Privéterrein
- Openbaar groen
- Wegen, fietspaden, voetpaden
- Parkeerplaatsen
- Water
- Verkaveling

Schaal 1:2.000

Bevindingen

De stadsgewestelijke ligging van Vinex-wijken

Van buitenwijken tot nieuwe steden en dorpen

DE STADSGEWESTELIJKE LIGGING VAN VINEX-WIJKEN VAN BUITENWIJKEN TOT NIEUWE STEDEN EN DORPEN

Ideaalbeeld

De uitleggebieden die in het kader van de Vinex-operatie zijn gebouwd, hebben gemeen dat zij liggen binnen de door het Rijk aangewezen stadsgewesten. Binnen die stadsgewesten zouden deze uitleggebieden zo dicht mogelijk tegen de bestaande stad aan gebouwd worden, als het ware als een nieuwe schil rondom de bestaande steden. Het Vinex-beleid past in het tijdsbeeld van de 'complete stad' (zie kader p. 18): een stad die mag uitbreiden zolang het maar in de vorm van een concentrische aanvulling op het bestaande is.

In de praktijk blijkt echter al snel dat het hooggestemde ideaal van zich concentrisch uitbreidende steden niet altijd haalbaar is. Daarvoor zijn enkele oorzaken aan te geven. Niet alle gebieden die direct aan de stadsrand liggen, komen bijvoorbeeld in aanmerking voor stadsuitbreiding. De aanwezigheid van natuurgebieden, de wens het landschap open te houden en de hoge aankoopkosten van sommige vormen van grondgebruik (denk bijvoorbeeld aan kassen) kunnen grote beperkingen opleggen bij het zoeken naar locaties voor uitleggebieden.

Er is nog een oorzaak voor het feit dat er in de praktijk weinig terecht komt van het ideaalbeeld van een zich harmonisch en evenwichtig uitbreidende stad. De aanleg van het snelwegennet heeft er tegen het einde van de twintigste eeuw toe geleid dat alle grote steden in Nederland inmiddels over de snelweg bereikbaar zijn. Vanuit stadsmorfologisch oogpunt is het daarbij interessant dat in de loop van die eeuw het oorspronkelijk radiale wegennet is omgebouwd tot een net waarin tangentiale verbindingen overheersen. Eenvoudiger uitgedrukt: de snelweg is wel naar de stad gekomen, maar blijft er, behoudens enkele uitzonderingen, tegelijkertijd buiten. Tegen het midden van de jaren 1990 liggen de snelwegen aan de rand van de steden en is de stedelijke bebouwing tot aan die snelwegen uitgedijd. Voor nieuwe wijken, zoals Vinex, rest zo slechts een sprong over de snelweg. Voorbeelden uit de vijf grootste steden van ons land laten zien dat elk van deze steden één of meer Vinex-wijken 'aan gene zijde' van de snelweg heeft gebouwd. Wat de zoveelste schil aan de stad had moeten worden, wordt een in zichzelf besloten ontwikkeling, door zware infrastructuur gescheiden van de rest van de stad.

Deze in zichzelf besloten ligging kan heel ver gaan; Ypenburg wordt zelfs aan drie zijden door snelwegen begrensd, namelijk door de A4, de A12 en de A13. Tezamen met de bijbehorende geluidsvoorzieningen – die vooral in het noordwesten van de wijk de allure van een heuvelrug aannemen – zorgt deze zware infrastructuur ervoor dat de wijk vanuit de centrale stad van het stadsgewest (Den Haag en voorsteden) nagenoeg geïsoleerd ligt. Dit isolement, dat op gespannen voet staat met de oorspronkelijke idealen van Vinex, is zeker niet louter nadelig. De ligging tegen de snelweg levert in potentie uitstekende verbindingen in stadsgewestelijk verband. Bovendien vergroot een geïsoleerde

ligging de kansen op een eigen identiteit van de wijk, evenals de levensvatbaarheid van de eigen centrumvoorzieningen.

Hierna proberen we voor de onderzochte Vinex-wijken te komen tot een typering op basis van hun ligging in het stadsgewest.

Plaats binnen stadsgewest

In tabel 7 is een eerste aanzet gegeven voor de typering van de Vinex-wijken op basis van de plaats die zij binnen het stadsgewest innemen. De indeling gaat in de eerste plaats uit van het onderscheid in/aan/verder weg uit de Vierde nota over de Ruimtelijke Ordening (zie kolom 1). In de tabel is de categorie 'in de stad' buiten beschouwing gelaten, aangezien inbreiding niet tot het veld van deze studie behoort. Vervolgens hebben we de categorie 'aan de stad' opgesplitst, om recht te doen aan het geconstateerde verschijnsel dat niet alle Vinex-wijken naadloos op het bestaande stedelijke gebied aansluiten. De hiervoor ingevoerde termen zijn:

– *tegen de stad*: de wijk sluit aan op het bestaande stedelijke gebied;

– *bij de stad*: de wijk ligt wel in de nabijheid van het bestaande stedelijke gebied maar is daarvan duidelijk gescheiden door infrastructuur;

De categorie 'verder weg gelegen mogelijkheden' is hier als term vereenvoudigd tot *buiten de stad*.

Aan deze eerste indeling zijn de 13 onderzochte wijken toegevoegd. Aan de hand van hun karakteristieken, zoals die uit de analyse naar voren kwamen, hebben we de tabel verder ontwikkeld.

Als eerste verfijning zijn in de tabel de categorieën 'tegen', 'bij' en 'buiten de stad' uitgesplitst naar de mate van *zelfstandigheid* van de wijken (kolom 3). Op het eerste gezicht lijkt dit een herhaling van zetten: als een wijk 'tegen de stad' ligt, is de potentiële zelfstandigheid van deze wijk haast per definitie kleiner dan wanneer een wijk in een zeker isolement 'bij de stad' ligt. Kijken we echter nauwkeuriger naar de voorbeeldwijken, dan blijkt een subtielere indeling mogelijk. Zo kunnen wijken die direct tegen de stad aan liggen, best een bepaalde mate van zelfstandigheid uitstralen; dit geldt voor Brandevoort, Nesselande en De Vijfhoek. Indicatoren hiervoor zijn: een eigen stedenbouwkundige hoofdstructuur die afwijkt van de aanliggende stadswijken, en de aanwezigheid van een duidelijk wijkcentrum.

Ook bij de wijken die gescheiden zijn van de stad (dus 'bij de stad' liggen), doet zich een mogelijkheid tot verfijning voor. Een eigen stedenbouwkundige hoofdstructuur is voor deze wijken een vast gegeven, maar het al dan niet aanwezig zijn van een centrum maakt in morfologisch opzicht wel degelijk verschil. Een wijk als Zuiderburen, met zijn zeer beperkte centrumvoorzieningen, neemt binnen het stadsgewest een andere positie in dan wijken als IJburg en Ypenburg, die over sterke voorzieningen beschikken; toch vertonen zij alle drie een vergelijkbare mate van isolatie ten opzichte van de bestaande stad.

Drie van de onderzochte wijken – namelijk: Houten Vinex, Bergschenhoek Vinex en Haverleij – kunnen tot de categorie 'buiten de stad' worden gerekend. Deze wijken liggen binnen het stadsgewest maar buiten de centrale stad of de grote nevenkernen. In feite is het enige dat zij gemeen hebben: hun ligging

Tabel 7. Een typering van Vinexwijken naar hun ligging in stadsgewestelijk verband

Ligging	Wijken	Zelfstandigheid	Omvang	Typologie
Tegen de stad; sluit aan op bestaand stedelijk gebied ¹	Brandevoort Nesselande De Vijfhoek	Als zelfstandige eenheid herkenbaar	Variabel	Stadsdeel tegen de stad
	Almere-Buiten Vinex	Geïntegreerd deel van het stedelijke gebied		Buitenwijk tegen de stad
Bij de stad; in directe nabijheid van bestaand stedelijk gebied maar door infrastructuur daarvan gescheiden	IJburg Ypenburg	Als zelfstandige eenheid opgezet; eigen centrumgebied	Zeer groot (>10.000 woningen)	'Nieuwe stedelijke eenheid' binnen een stadsregio
	Meerhoven Stadshagen		Middelgroot tot groot (<10.000 woningen)	Stadsdeel bij de stad
	Zuiderburen, Haverleij	Als zelfstandige eenheid opgezet; geen eigen centrumgebied	Klein tot middelgroot (<5.000 woningen)	Buitenwijk bij de stad
Buiten de stad; op ruime afstand ² van bestaand stedelijk gebied	Houten Vinex	Sluit aan op bestaande kern	Variabel	Uitbreiding groeikern
	Bergschenhoek Vinex Stellinghof		Klein (<1.500 woningen)	Dorpsuitbreiding

1. Met 'stedelijk gebied' wordt hier bedoeld een stadsgewestelijk centrum of nevencentrum.

2. Door ten minste 1 km open gebied gescheiden van stadsgewestelijk centrum of nevenkern.

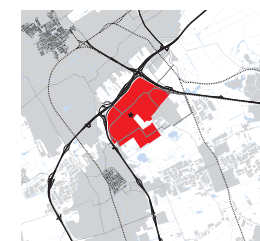
buiten de centrale stad (dan wel steden) van het stadsgewest waartoe zij behoren. En dat, terwijl in de gedachte van het Vinex-beleid deze wijken uitsluitend mogelijk zouden zijn in de vorm van een uitbreiding van een (grote) stad die tot een stadsgewest behoort.

In een volgende stap (kolom 4) zijn de wijken onderverdeeld naar *omvang*. De analyse laat zien dat de grootte van de Vinex-wijk (in aantallen woningen) van invloed is op zijn functioneren in de stadsgewestelijke omgeving. Dit doet zich vooral voor bij de wijken in de categorie 'bij de stad'. Hoe groter de wijk, hoe groter immers het draagvlak voor de voorzieningen die de wijk een autonoom karakter kunnen geven. Dit beïnvloedt de rol die zo'n wijk binnen het stedelijke netwerk zal kunnen spelen. In de hierna volgende hoofdstukken gaan we verder in op deze gedachte; voorlopig volstaan we met een onderverdeling die 'zeer groot', 'groot' en 'middelgroot' als bovengrenzen heeft.

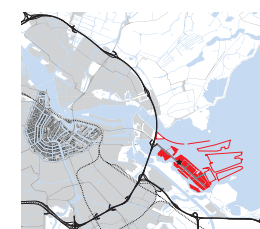
Bij de wijken die tegen de stad zijn gelegen, is een onderverdeling naar omvang hier niet erg relevant. Het onderzoeksmateriaal geeft geen aanleiding tot een nadere indeling.

Figuur 3. De stadsgewestelijke ligging van de Vinex-wijken

Nieuwe stedelijke eenheid

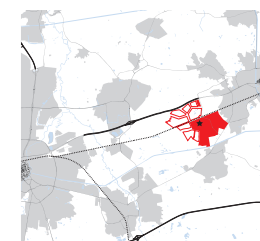

Ypenburg

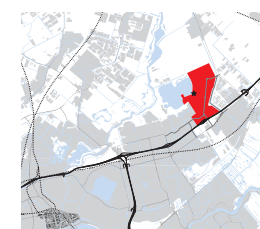

IJburg

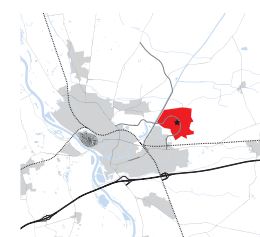
Stadsdeel

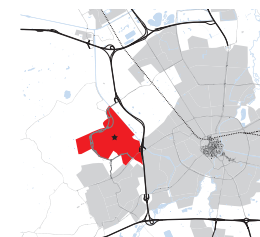
Brandevoort

Nesselande

De Vijfhoek

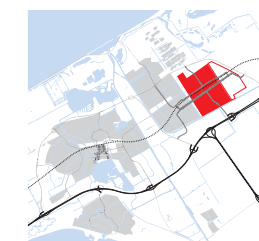

Meerhoven

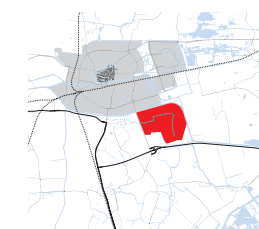

Stadshagen

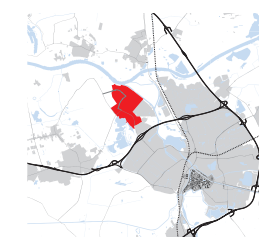
Buitenwijk

Almere-Buiten Vinex

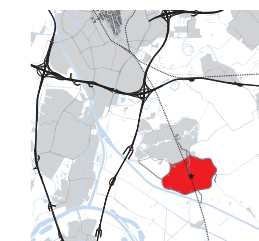

Zuiderburen

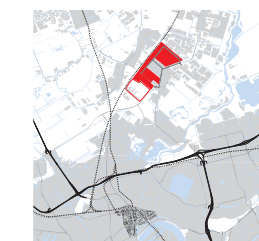
Haverleij

Uitbreiding groeikern

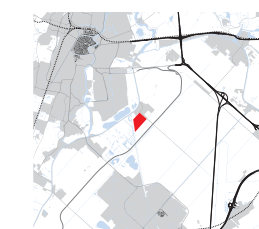

Houten Vinex

Dorpsuitbreiding

Bergschenhoek Vinex

Stellinghof

- ★ Vinex centrumgebied
- Vinexlocatie
- Vinex in ontwikkeling
- Stadscentrum
- Bebouwd gebied en kassen
- Water
- Snelwegen
- Hoofdwegen
- ⋯ Spoorwegen

De stadsgewestelijke ligging van Vinex-wijken

De vier wijken uit de categorie ‘buiten de stad’ laten grote verschillen in omvang zien. Zolang er geen verband kan worden gelegd tussen de omvang en hun functie in het stadsgewest, is een nadere indeling ook hier niet relevant.

De vier wijken van Vinex

Kolom 5 van tabel 7 biedt een *typologie* van Vinex-wijken op basis van hun ligging binnen het stadsgewest. Hiermee willen we recht doen aan de veelheid van typeringen die uit de bestudering van de 13 wijken naar voren komen. We onderscheiden zes typen; drie daarvan zijn algemeen gangbare, direct herkenbare eenheden:

- De *buitenwijk*: een woongebied dat variabel van omvang kan zijn. De belangrijkste karakteristiek van dit type wijken is dat het gebied (in stadsgewestelijke context) een beperkt zelfstandigheid heeft. Een herkenbaar, compact centrumgebied ontbreekt. Het woongebied is ofwel te zeer geïntegreerd in het bestaande stedelijke gebied, ofwel te beperkt van omvang om een zelfstandige rol in het stadsgewest te spelen. Almere-Buiten Vinex is een voorbeeld van een buitenwijk tegen de stad; Zuiderburen is een buitenwijk bij de stad.
- Het *stadsdeel*: ook hier kan het woongebied variabel van omvang zijn. De belangrijkste karakteristiek (en tevens het belangrijkste onderscheid met de buitenwijk) is dat het stadsdeel in morfologisch opzicht een herkenbare eenheid vormt, die zelfstandig functioneert dankzij een centrumgebied van behoorlijke omvang. Een stadsdeel kan zowel tegen als bij de stad liggen, zoals Brandevoort of Nesselande respectievelijk Meerhoven of Stadshagen.
- De *dorpsuitbreiding*: op het eerste gezicht is dit een merkwaardige term, zeker als men bedenkt dat de Vinex-wijken vrijwel automatisch als ‘stadsuitbreidingen’ worden beschouwd. Toch zijn er redenen om dit type te onderscheiden: een categorie van woongebieden zonder eigen centrum die rechtstreeks aansluiten op een kern van bescheiden omvang, is te opvallend om over het hoofd te zien. Van de 13 bestudeerde wijken voldoen er twee aan deze beschrijving: Bergschenhoek Vinex en Stellinghof.

Daarnaast levert de bestudering van de 13 Vinex-wijken twee minder gebruikelijke typen op:

- De *uitbreiding groeikern*: zuiver op morfologische gronden is er weinig aanleiding om de type afzonderlijk te benoemen. De uitbreiding van een groeikern kan in beginsel zowel de vorm van een buitenwijk als van een stadsdeel aannemen. Als echter de ligging binnen een stadsgewest als belangrijkste criterium wordt gesteld, is er reden om het fenomeen groeikern – en daarmee ook de uitbreiding ervan – afzonderlijk in beschouwing te nemen. De bijzondere functie van een groeikern – oorspronkelijk bedoeld als opvangkern voor een stadsgewest – en de bijzondere opbouw – als geheel nieuwe stedelijke eenheid te midden van ‘oudere’ steden – geven daar aanleiding toe.
- De *nieuwe stedelijke eenheid*: dit type is het best te omschrijven als een zeer groot stadsdeel dat bij de stad ligt, dus door barrières van de stad is gescheiden. De royale omvang van het gebied, gekoppeld aan het relatieve isolement en het grote centrumgebied, levert de karakteristiek op van een nieuw stedelijk gebied dat, in elk geval potentieel, een geheel eigen plaats inneemt binnen het stadsgewest. Bij een verdere ontwikkeling van het voorzienin-

genniveau, zeker als die voorzieningen op stadsgewestelijk niveau aantrekkelijk zijn, zou men kunnen spreken van een ‘nieuwe stad’ of een ‘groei­pool’. De onderscheiden typen worden in figuur 3 schematisch weergegeven.

De vier wijken van Vinex

De in tabel 7 gepresenteerde indeling naar typen zal in de volgende hoofdstukken worden verfijnd. Vanuit het oogpunt van de ligging in stadsgewestelijke context biedt de typologie een eerste benadering. Voor een aantal wijken echter is de precieze plaatsing in de tabel (kolom 2) enigszins arbitrair. Zo is het onderscheid tussen de stadsdelen Nesselande (‘tegen de stad’) en Stadshagen (‘bij de stad’) uitsluitend gebaseerd op de aanwezigheid van een barrière (het Zwarte Water) bij Stadshagen. Wie twee bruggen over deze rivier voldoende vindt om een barrière te overwinnen, zal weinig principieel verschil meer vinden tussen deze wijken. De typering van Almere-Buiten Vinex als ‘buitenwijk’ berust op het ontbreken van een compact centrumgebied. Wie echter de strook met verspreide voorzieningen die midden door de wijk wordt ontwikkeld, als centrum beschouwd, zou ook hier van een ‘stadsdeel’ kunnen spreken. Ook de indeling in de tabel van Houten Vinex levert moeilijkheden op. Bij deze wijk kunnen we – gezien de ligging ten opzichte van het bestaande Houten – spreken van een ‘buitenwijk’, ware het niet dat Houten geen deel uitmaakt van de gangbare definitie van ‘de stad’ in de betekenis van ‘stadsgewestelijke hoofd- of nevenkern’. Deze en mogelijk andere indelingsproblemen in acht nemend, menen we dat de tabel een goede indruk geeft van de variëteit die de Vinex-wijken alleen al naar hun ligging in stadsgewestelijke context vertonen.

Een andere kanttekening die we hier plaatsen, betreft het aantal onderzochte wijken; voor deze typologie hebben we 13 wijken geanalyseerd. Aangezien er in totaal zo’n honderd ‘uitleggebieden’ in het kader van de Vinex-operatie worden ontwikkeld, is het op zich denkbaar dat er nog meer typen bestaan dan in deze tabel voorkomen. Wel kunnen we op grond van de spreiding van de onderscheiden typen aannemen dat in elk geval een groot deel van het mogelijke spectrum beschreven is.

De vier wijken van Vinex

Vinex: niet alleen buitenwijken
Wat het overzicht van typen (tabel 7) duidelijk maakt, is dat de wijken verschillen op het punt van hun stadsgewestelijke ligging. Wie Vinex-wijken eenvoudigweg als ‘buitenwijken’ ziet, zal zijn beeld moeten bijstellen. Wat begonnen is als een operatie om de zoveelste rand aan de ‘compacte’ of ‘complete’ stad te bouwen, blijkt aan het eind van de Vinex-periode een veel complexer beeld op te hebben geleverd. Naast de ‘gewone’ buitenwijken vinden we op zichzelf staande stadsdelen en woongebieden, die niet anders gekenschetst kunnen worden dan als dorpsuitbreidingen. Ook, als ander uiterste van de bandbreedte, zijn er woongebieden ontstaan met een zo duidelijk zelfstandige positie binnen het stedelijke netwerk dat zij feitelijk als nieuwe kernen beschouwd mogen worden. Zij hebben Nederland verrijkt met twee fenomenen die goed beschouwd niet in het beleid van de Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening thuis horen: afhankelijk van hun omvang, potentiële nieuwe steden en dorpen.

Het stedelijke karakter van Vinex-wijken

Meer dan groene buitenwijken alleen

De waarneming van stadsgezichten

Bij de waarneming van stadsgezichten hebben wij te maken met een stedelijke omgeving waarnaar een waarnemer kijkt. Die stedelijke omgeving maakt deel uit van de ons omringende fysieke ruimte – te onderscheiden van de visuele ruimte, de ruimte die wij met onze ogen waarnemen. Het beeld dat wij hebben van onze omgeving, is geen letterlijke weergave van die fysieke ruimte, maar wordt in sterke mate beïnvloed door de eigenschappen van ons waarnemingssysteem en de daarop gebaseerde wetmatigheden (Sekuler & Blake 1994).

De waarneming is een actief en selectief proces. Wij moeten kijken om te zien. Ook nemen wij niet zo maar waar, wij nemen altijd ‘iets’ waar. Door ons op een bepaald waarnemingsobject te richten sluiten wij op dat moment andere inhouden uit. Waar de waarneming zich op richt, kan uitgaan van het waarnemingsobject dat de aandacht van de waarnemer weet te trekken, of van de waarnemer wiens behoeften, doeleinden, stemmingen bepalen wat hij ziet. Verschillende waarnemers kunnen dus in dezelfde omgeving andere dingen zien.

De visuele prikkels die het oog bereiken, zijn op het netvlies een diffuus veld van lichtpuntjes die continu in beweging zijn. Het waarnemings-systeem organiseert deze lichtpuntjes volgens bepaalde principes en construeert in feite het beeld dat wij uiteindelijk waarnemen. Zo zien wij zinvolle figuren en vormen tegen een achtergrond, onderscheiden we betekenisvolle patronen in het gezichtsveld en maken we van het tweedimensionale netvliesbeeld een driedimensionaal geheel (Wentholt 1968).

De organisatieprincipes van de waarneming zijn reeds in de eerste helft van de vorige eeuw beschreven door de psychologen van de Gestaltschool; ze zijn bekend geworden als de Gestaltwetten (zie Köhler 1951; Prak 1979)¹. Welke van de Gestalt-principes in een specifieke situatie van

De waarneming van stadsgezichten

toepassing zijn is afhankelijk van de visuele configuratie. Van alle mogelijke interpretaties van de configuratie kiest het visuele systeem de eenvoudigste. Dit gebeurt spontaan en buiten ons bewustzijn om.

In de terminologie van de informatietheorie betekent vereenvoudiging in de organisatie van visuele indrukken dat de redundantie in de waarneming wordt verhoogd (bijv. Attneave 1959). Elke waarneming bestaat uit een overbodig en een informatief gedeelte. Het overbodige deel betreft het bekende, bijvoorbeeld de herhaling van dezelfde patronen op een gevel. Het informatieve deel betreft het nieuwe, bijvoorbeeld verspringende elementen en speelse lijnen op een gevel. Een hoge mate van redundantie, dat wil zeggen: weinig informatie, wordt ervaren als monotoon en saai, omdat het oog onvoldoende wordt gestimuleerd. Daarentegen is veel informatie, dat wil zeggen: weinig redundantie, ook niet interessant, omdat het oog dan geen zinvolle patronen meer kan onderscheiden (Prak 1979).

De structurering van visuele diepte is belangrijk voor de visuele waarneming. Hierdoor wordt het bijvoorbeeld mogelijk ruimte waar te nemen. Hoewel, zoals gezegd, het netvliesbeeld tweedimensionaal is, nemen wij onze omgeving toch driedimensionaal waar. Om de derde dimensie te kunnen construeren, gebruikt het waarnemings-systeem aanwijzingen in het blikveld, de zogenaamde diepteaanwijzingen (Haber & Hershenson 1980). De belangrijkste aanwijzingen voor de waarneming van visuele diepte zijn overlap, perspectief, atmosfeer, het contrast van licht en schaduw en bewegingen. Gebouwen die elkaar gedeeltelijk overlappen, vertellen ons iets over hun relatieve positie ten opzichte van elkaar. Perspectief en atmosfeer verschaffen informatie over afstanden. De structuur van de ondergrond wordt fijner met toenemende afstand, en parallel verlopende lijnen zoals wegen of spoorrails komen aan de

De waarneming van stadsgezichten

horizon bij elkaar. De atmosfeer beïnvloedt de kwaliteit van de lichtstralen die het oog bereiken, waardoor objecten in de verte waziger zijn dan objecten dichtbij, met name bij slecht weer. Op een heldere dag lijken afstanden kleiner terwijl ze bij nat, mistig weer groter zijn dan in werkelijkheid. Bewegende objecten alsmede hoofdbewegingen en verplaatsingen van de waarnemer zelf zijn van belang voor de inschatting van afstanden en ruimtelijke posities. Objecten die dichterbij zijn, verschuiven meer ten opzichte van de waarnemer dan objecten die verder weg zijn.

De waarneming van stadsgezichten wordt beïnvloed door de atmosfeer. De atmosfeer beïnvloedt de kwaliteit van de lichtstralen die het oog bereiken, waardoor objecten in de verte waziger zijn dan objecten dichtbij, met name bij slecht weer. Op een heldere dag lijken afstanden kleiner terwijl ze bij nat, mistig weer groter zijn dan in werkelijkheid. Bewegende objecten alsmede hoofdbewegingen en verplaatsingen van de waarnemer zelf zijn van belang voor de inschatting van afstanden en ruimtelijke posities. Objecten die dichterbij zijn, verschuiven meer ten opzichte van de waarnemer dan objecten die verder weg zijn.

Wat betekent dit nu voor de vormgeving van stadsgezichten? De eigenschappen van de menselijke waarneming en de geconstateerde wetmatigheden stellen eisen aan de redopositie van het waarnemingsveld. In het spanningsveld tussen informatie en redundantie moet het blikveld een zekere complexiteit bieden om de behoefte van het oog aan afwisseling te bevredigen. Aan de andere kant mag de complexiteit niet zo groot zijn dat de waargenomen ruimtelijke structuren niet meer kunnen worden begrepen. Dit wordt bereikt door een samenspel van variatie en samenhang. Variatie verhoogt de complexiteit en het informatiegehalte en verlaagt de redundantie. Samenhang verlaagt de complexiteit en het informatiegehalte en verhoogt de redundantie. In de gebouwde omgeving wordt variatie voornamelijk bereikt door contrasten; samenhang ontstaat door meer van hetzelfde.

De Gestalt-psychologen hebben duidelijk gemaakt dat het waarnemingsbeeld het resultaat is van de visuele verhoudingen in het totale gezichtsveld. Dit betekent dat een teveel aan samenhang op één gebied gecompenseerd kan worden door contrasten op een ander gebied (Prak 1979). Het samenspel van variatie en samenhang komt in de gebouwde omgeving op verschillende niveaus tot uitdrukking.

De waarneming van stadsgezichten

1. Prak heeft aannemelijk gemaakt dat de Gestalt-principes, die op basis van de bestudering van tweedimensionale abstracte figuren zijn ontwikkeld, ook in de driedimensionale ruimte van de gebouwde omgeving gelden

De waarneming van stadsgezichten

De waarneming van stadsgezichten

In de ruimtelijke geleding van een wijk of buurt door de afwisseling van gevarieerde bebouwing en open ruimten in een overzichtelijke structuur; door hoogte- en laagtecontrasten (Wentholt 1968). Dit laatste wil zeggen dat gebouwen verschillende hoogten kennen, die in een groter verband samenhang vertonen, bijvoorbeeld door ruimtelijke nabijheid en overeenkomsten in vormgeving of materiaalgebruik; en door de verhouding van hoogtes en breedtes (Jacobs 1993): een te grote ruimtewerking van een brede straat moet worden gecompenseerd door een contrasterende hoge bebouwing. In de praktijk betekent dit: hoe breder een straat, hoe hoger de aangrenzende bebouwing.

In de detaillering van gevels en straatwanden, door contrasten aan te brengen (zoals verspringingen in de gevelwand of afwisselingen in de lijnvoering), die een geringe mate van variatie als gevolg van een teveel aan metrische regelmaat (rechte hoeken, platte daken) kunnen compenseren.

In het materiaal- en kleurgebruik, doordat dezelfde materialen en kleuren zorgen voor samenhang en verschillende materialen en kleuren zorgen voor variatie.

Straatmeubilair, kunstvoorwerpen en groenvoorzieningen zorgen voor contrasten in het straatbeeld en kunnen een geringe variatie in de bebouwing tot op zekere hoogte compenseren.

De gebouwde omgeving moet dieptewerking mogelijk maken. Het principe van de open bebouwing uit de jaren 1960, waardoor geïsoleerde grote gebouwen met vaak gladde gevels zonder enige relatie met de omgeving het blikveld vullen, maakt een dieptewerking bijna onmogelijk. Tevens hebben deze gebouwen door een geringe detaillering van de gevel een hoge mate van redundantie, waardoor het oog onvoldoende wordt gestimuleerd en de gebouwen als saai worden ervaren.

De waarneming van stadsgezichten

Ook vandaag voldoen nog veel moderne gebouwen, met name kantoorcomplexen, aan dit beeld. In de terminologie van de Gestalt-psychologie is een dergelijk gebouw een harde ‘Gestalt’, omdat het door de grote interne samenhang als gevolg van de hoge redundantie moeilijk te integreren is in een samenhangend stadsbeeld (Pra, 1979).

De waarneming van stadsgezichten

Wat pleinen met enige continuïteit in de bebouwing zo aantrekkelijk maakt, is dat de duidelijke begrenzing, waardoor er veel informatie is over onderlinge relaties en afstanden. Hierdoor kan veel makkelijker een ruimtelijk beeld ontstaan. Als er dan ook nog sprake is van een overzichtelijke structuur, een samenhangende bebouwing, interessante architectuur, groenvoorzieningen en rustpunten (Berendsen et al. 2003), hebben we te maken met een mooi plein, dat als decor voor activiteiten veel bezoekers zal trekken. Ook in gebogen straatwanden wordt veel informatie verstrekt over de ligging en onderlinge relaties van gebouwen. Door dieptewerking en begrenzing ontstaat er vanuit het perspectief van de waarnemer een besloten ruimte.

De waarneming van stadsgezichten

De waarneming van stadsgezichten

De waarneming van stadsgezichten

HET STEDELIJKE KARAKTER VAN VINEX-WIJKEN MEER DAN GROENE BUITENWIJKEN ALLEEN

Hoe stedelijk had 'de Vinex' moeten worden? Die simpele vraag blijkt moeilijk te beantwoorden op basis van de teksten van de Vierde Nota. In de afzonderlijke convenanten zijn weliswaar meer gedetailleerde eisen aan de uitleggebieden opgenomen, maar het verband met stedelijkheid is voornamelijk te vinden in de voorgeschreven gemiddelde dichtheden voor de woongebieden. De genoemde dichtheden – buiten de Randstad zo'n dertig woningen per hectare; in de Randstad ligt dit aantal hoger – kunnen wel aanleiding, maar geen garantie vormen voor een stedelijk karakter.

Het is opvallend dat, zeker in vakkringen, het onstedelijke karakter nogal eens als punt van kritiek op de Vinex-wijken wordt geuit. Die kritiek kan moeilijk gericht zijn op het Vinex-beleid zelf, aangezien daarin eisen aan het stedelijke karakter van de wijken vrijwel ontbreken. In feite richten de critici zich op een onbedoeld effect van de Vinex-woningbouw, namelijk dat een groeiende behoefte om aan bewonerswensen te voldoen, leidt tot ruimer opgezette, groene woonomgevingen. Althans dat geldt voor delen van de Vinex-wijken. De 13 bestudeerde wijken kennen immers plekken met een zeer stedelijk karakter – bijvoorbeeld het Haveneiland van IJburg –, naast plekken die een welhaast dorpse rust uitstralen, zoals Stellinghof.

Een onderzoek naar stedelijkheid vraagt om een definitie van dit zo veelzijdige begrip. Eerder is al uiteengezet dat we ons in deze studie met twee soorten stedelijkheid willen bezighouden: functionele en visuele stedelijkheid. Deze worden hieronder nader gedefinieerd en uitgewerkt, resulterend in een typering van stedelijkheid voor de Vinex-wijken. Vervolgens willen we, mede op basis van de twee onderscheiden soorten stedelijkheid, komen tot een typering van Vinex in termen van woonmilieus.

Functionele stedelijkheid

De term 'functionele stedelijkheid' wordt hier bedoeld in de zin van 'de aanwezigheid van voorzieningen die het functioneren van de wijk binnen zijn stedelijke context mogelijk maken'. Hieronder vallen voorzieningen die ten minste op het niveau van de wijk als geheel een rol spelen. Dit zijn in de bestudeerde wijken in de eerste plaats winkelvoorzieningen; daarnaast spelen typisch wijkgerichte voorzieningen als een medisch centrum, een bibliotheek en een sportcentrum een rol. Menging van deze en andere functies (onderwijs, werken, wonen) is een sterke aanwijzing voor de mate van stedelijkheid.

De aanwezigheid van voorzieningen met een functie die boven de wijk zelf uitstijgt, is een sterke indicator van een hogere vorm van functionele stedelijkheid. Hierdoor kan de wijk binnen het stedelijke gebied immers een rol gaan spelen als bestemming voor bezoekers van buiten de wijk, die afkomen op

bepaalde voorzieningen en activiteiten. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat het in de voorkomende gevallen nog te vroeg is om uit te gaan van werke-lijke bezoekcijfers. De voorzieningen die potentieel op bovenwijks niveau kun-nen gaan functioneren, moeten voor een deel nog gebouwd worden. In deze studie zijn we dan ook uitgegaan van de beoogde omvang en uitstraling van de plannen die voor dergelijke voorzieningen in uitvoering zijn.

Visuele stedelijkheid

De term ‘visuele stedelijkheid’ is moeilijker te definiëren. Bedoeld is hier ‘een zodanige stedenbouwkundige opzet van een (deel van een) woongebied dat het visuele effect van bestaande, als stedelijk beschouwde gebieden benaderd wordt’. Deze definitie verdient een nadere uitwerking. Uit diverse bronnen (onder meer: Wentholt 1968; Prak 1979; Nasar 1998) kan worden afgeleid dat de volgende aspecten in elk geval van belang zijn bij het bepalen van visuele stedelijkheid:

- Bebouwingsdichtheid: deze is onmisbaar voor de feitelijke concentratie van voorzieningen, maar ook voor de intensiteit van het gebruik van die voorzie-ningen en de intensiteit van menselijke interacties.
 - Beslotenheid: deze ontstaat door een aaneengesloten bebouwing met daar-tussen smalle straten en kleine open ruimten, waardoor beschutting tegen wind en regen wordt geboden.
 - Visuele aantrekkelijkheid van de gebouwde omgeving, zoals die tot uitdruk-king komt in indicatoren als: variatie en samenhang in de ruimtelijke gele-ding (besloten straten, pleintjes, doorkijkjes), in de hoogte van de bebou-wing, in de straatwanden, in de detaillering van gevels, in architectuurstijlen, in materiaal- en kleurgebruik; beeldbepalende accenten (zoals markante gebouwen, landmarks); duidelijke herkenbaarheid van de stedelijke func-ties.
- Daarnaast is visuele stedelijkheid verbonden met de aanwezigheid van men-sen. Een stedelijke omgeving zonder de drukte van mensen en activiteiten mist de gezelligheid en de levendigheid die typisch zijn voor het stadsleven. De aan-wezigheid van alleen bewoners is hiervoor niet voldoende; de plek moet ook aantrekkelijk zijn voor mensen uit de overige delen van de stad en de regio.

Op basis van de hiervoor genoemde aspecten beschouwen we *compactheid* en *variatie* als sleutelbegrippen voor visuele stedelijkheid. In deze studie drukken we *compactheid* uit in de volgende drie criteria:

- Dichtheid*: het aantal woningen per oppervlakte-eenheid; in ingewikkelder situaties, bijvoorbeeld als er relatief veel andere functies dan wonen aanwezig zijn, kan beter worden gewerkt met de vloeroppervlakte per opper-vlakte-eenheid. Verder is de aanwezigheid van relatief smalle straatprofielen van belang. Straten die niet breder zijn dan de gemiddelde hoogte van de aanliggende bebouwing zijn een belangrijke aanwijzing voor het stedelijke karakter van een gebied, bij voorkeur in verband met de volgende indicato-ren.
- Bebouwingshoogte*: dit criterium moet nadrukkelijk in relatie tot de dichtheid worden gezien. Hoge bebouwing betekent op zich nog geen stedelijkheid: de eenzame hoogbouwflat aan de rand van een woonwijk, een geliefd

expressiemiddel uit de stedenbouw van de jaren 1960, is misschien wel een krachtig bebouwingsaccent maar levert een weinig stedelijke omgeving op. Om voor ‘stedelijk’ te kunnen doorgaan, moet de bebouwing op zijn minst een niet-grondgebonden karakter hebben, dus bestaan uit gestapelde bouw van vier lagen of meer. Hoge bebouwing (hier: zeven lagen en meer) kan het stedelijke karakter versterken, maar absoluut noodzakelijk is dit niet. Consequent toegepaste middelhoge bebouwing met compacte straatprofie-len is zeer geschikt om een stedelijke omgeving te creëren. Talrijke kleine en middelgrote steden in ons land en daarbuiten geven daar mooie voorbeel-den van.

- Bouwblokvorm*: een belangrijke ondersteuning van het compacte karakter van een stedelijke omgeving. Eenvoudig gezegd: hoe geslotener de bouw-blokken, hoe compacter de omgeving. De term ‘bouwblok’ moet hier in brede zin worden opgevat: ook de tussenruimte van blokken speelt een rol. Tussenruimten die smal zijn in verhouding tot de bouwhoogte van de omlig-gende blokken, leveren een bijdrage aan de compactheid van het stedelijke gebied.

Variatie is het moeilijkste van de twee sleutelbegrippen. In de eerste plaats wordt hier bedoeld op de visuele variatie die met zuiver stedenbouwkundige en architectonische middelen kan worden bereikt. Verspringingen in de gevel-wand, afwijkende materialen en kleuren, opvallende stedenbouwkundige accenten (torens, poorten, en dergelijke) zijn de belangrijkste middelen om voor afwisseling te zorgen. Voor de goede orde: deze middelen kunnen ook worden toegepast in omgevingen die minder of in het geheel niet stedelijk van karakter zijn. Waar het hier om gaat, is dat deze middelen, in samenhang met een compacte opzet, voor een mate van afwisseling zorgen die in het algemeen met stedelijkheid geassocieerd wordt. Daarbij komt nog de variatie die ontstaat doordat in veel stedelijke omgevingen meer functies dan alleen wonen aanwezig zijn. Hoewel dit uiteraard een gevolg is van functionele stedelijkheid, gaat het hier vooral om de visuele neerslag van functiemenging. Winkelpuien, reclameborden, ingangen van openbare gebouwen, en dergelijke kunnen zor-gen voor een visuele afwisseling die het stedelijke karakter versterkt.

Typering naar stedelijkheid

Voor alle duidelijkheid is het goed te benadrukken dat functionele en visuele stedelijkheid elkaar wel kunnen aanvullen, maar dat zij niet automatisch samenvallen. Functionele stedelijkheid is denkbaar zonder dat er sprake hoeft te zijn van ook maar een begin van een visueel-stedelijke omgeving. De befaamde Zwarte Markt in Beverwijk is hier een extreem voorbeeld van: een rijk gevarieerd sortiment aan stedelijke voorzieningen (met een kleurrijk ste-delijk leven daaromheen) speelt zich af in het binnenste van een ‘doos’ zonder ook maar een spoor van visueel-stedelijke uitstraling. Het omgekeerde effect doet zich voor bij de kantoorcomplexen uit de jaren 1980 en 1990 aan de rand van steden: op enige afstand zijn dit indrukwekkende bouwmassa’s die de con-touren van een stad suggereren, terwijl van dat effect van dichtbij weinig over blijft doordat de omgeving waarin de kantoorgebouwen geplaatst zijn, vaak een monofunctioneel karakter heeft en zeer open is.

Hier doemt een interessante gedachte op: het moet in beginsel mogelijk zijn in de Vinex-wijken een stedelijke omgeving na te bootsen. Een visueel-stedelijke uitstraling kan als effect worden nagebootst, zonder dat er sprake hoeft te zijn van enige functionele (of sociaal-culturele) stedelijkheid. Dit zou de weg openen naar het bouwen van stedelijk ogende omgevingen waar louter wordt gewoond en waar, afgezien van de bewoners, niemand zich op straat vertoont.

Uit de analyse van de voor deze studie geselecteerde referentiewijken (zie het hoofdstuk ‘De twintigste eeuw als referentie’) blijkt dat de mate van functio-nele en visuele stedelijkheid voor die wijken vrij beperkt is. Wat overheerst, is het karakter van stadswijken die ver van het centrum van de desbetreffende steden liggen. Uitzonderingen vormen Kattenbroek, met een winkelcentrum dat een groter gebied bedient dan de wijk zelf, en vooral Buitenveldert. De laatste bevat een interessante les voor de Vinex-wijken. Buitenveldert laat namelijk zien dat een wijk die oorspronkelijk hoofdzakelijk als woonwijk is bedoeld, door zijn gunstige ligging aan snelweg en spoorlijn typisch stedelijke voorzieningen als kantoren en hotels kan aantrekken. Gezien hun ligging ten opzichte van (boven)stedelijke infrastructuur kunnen ook sommige Vinex-wijken beschikken over potenties die een ‘Buitenveldert-effect’ denkbaar maken.

In tabel 8 worden de 13 bestudeerde Vinex-wijken getypeerd naar hun stede-lijke karakter. Daarbij is zowel naar de functionele als naar de visuele kant van stedelijkheid gekeken. Voor de functionele stedelijkheid zijn we in de eerste plaats uitgegaan van het *voorzieningenniveau* van de wijk (kolom 1). Een ‘hoog’ niveau wordt bereikt bij een winkelvloeroppervlakte van ten minste 10.000 vierkante meter. Vier van de 13 wijken beschikken over een dergelijk voorzie-ningenniveau; niet geheel toevallig zijn de grootste wijken – gemeten naar het aantal woningen – hierbinnen goed vertegenwoordigd, namelijk: IJburg, Ypenburg, Nesselande en Stadshagen.

Binnen het ‘hoge’ voorzieningenniveau is een onderscheid gemaakt naar de mate waarin de voorzieningen over de wijk zijn gespreid. Hierdoor komt IJburg in een speciale categorie terecht. In deze wijk kunnen de voorzieningen ook buiten het winkelcentrum voorkomen, en op Haveneiland en Steigereiland zijn mogelijkheden voor functiemenging. Hierdoor IJburg vertoont in vergelijking met de andere Vinex-wijken een bijzonder type functionele stedelijkheid. Bij de andere wijken met een hoog voorzieningenniveau zijn de voorzieningen (vrijwel) geheel geconcentreerd in één centrumgebied.

Bij de categorie ‘beperkt voorzieningenniveau’ is er sprake van centrumge-bieden met een kleiner winkelvloeroppervlakte dan 10.000 vierkante meter. Opvallend is dat de wijk Almere-Buiten Vinex in deze categorie valt, terwijl de omvang van die wijk meer zou doen verwachten. De verklaring hiervoor moet worden gezocht in het feit dat het Vinex-gedeelte van Almere-Buiten als inte-graal onderdeel van het gehele stadsdeel Buiten wordt opgezet. Het merendeel van de winkels van Almere-Buiten Vinex staat dus in het reeds bestaande Almere-Buiten. Een vergelijkbare oorzaak kan worden aangegeven bij Houten Vinex.

Tabel 8. Een typering van Vinex-wijken naar hun stedelijke karakter

Functionele stedelijkheid (stedelijke voorzieningen)	Visuele stedelijkheid (stedelijke uitstraling)	Voorbeelden	Typologie
Hoog voorzieningenniveau, spreiding van voorzieningen	Geheel of grotendeels stedelijk	IJburg	Stedelijk gebied
Hoog voorzieningenniveau, concentratie van voorzieningen	Centrumgebied en enkele woongebieden stedelijk	Ypenburg Nesselande	Gebied met stedelijke kenmerken
Hoog voorzieningenniveau, concentratie van voorzieningen	Centrumgebied stedelijk	Stadshagen	Gebied met stedelijke kenmerken
Beperkt voorzieningenniveau	Centrumgebied stedelijk	Meerhoven Brandevoort	Gebied met stedelijke kenmerken
Beperkt voorzieningenniveau	Verspreide stedelijke elementen	Houten Vinex ¹ Almere-Buiten Vinex ² De Vijfhoek	Gebied met stedelijke accenten
Weinig tot geen voorzieningen	Verspreide stedelijke elementen	Haverleij	Gebied met stedelijke accenten
Weinig tot geen voorzieningen	Geen stedelijke elementen	Zuiderburen Bergschenhoek Vinex	Gebied zonder noemenswaardige stedelijke kenmerken
Weinig tot geen voorzieningen	Geen stedelijke elementen	Stellinghof	Dorpsgebied

- Er is een centrumgebied gepland met stedelijke kenmerken.*
- In een strook langs de spoorbaan zijn gevarieerde voorzieningen mogelijk.*

De visuele kant van stedelijkheid, hier *stedelijke uitstraling* genoemd, komt aan de orde in de tweede kolom van tabel 8. De onderliggende beschrijving is gebaseerd op de twee sleutelbegrippen die eerder in dit hoofdstuk zijn geïn-troduceerd: compactheid en variatie. Een wijk die als ‘geheel of grotendeels stedelijk’ wordt omschreven, moet voor het grootste deel een compact karak-ter hebben, ondersteund door een voldoende mate van variatie in bebouwing en buitenruimte. Van de 13 wijken voldoet alleen IJburg aan deze omschrijving. Vaker wordt een situatie aangetroffen waarbij het centrumgebied van de wijk voldoet aan de genoemde eisen van visuele stedelijkheid. Dit is duidelijk het geval bij Ypenburg, Nesselande, Meerhoven, Stadshagen en Brandevoort. Bij de twee eerste wijken zijn de visueel-stedelijke kenmerken hier en daar ook buiten het wijkcentrum te vinden. Houten Vinex is niet in deze categorie ondergebracht, maar als het nieuwe centrumgebied (Castellum) volgens de plannen wordt uitgevoerd, zal dit waarschijnlijk leiden tot een stedelijke uit-straling. Opvallend is dat de stedelijkheid van het Brandevoortse centrum-gebied (De Veste) wordt bereikt met een relatief bescheiden winkelvloer-oppervlakte.

Er zijn ook Vinex-wijken die gekenmerkt worden door kleine concentraties van bebouwing met een stedelijke uitstraling. Deze categorie ‘verspreide stedelijke elementen’ onderscheidt zich van wijken die geen noemenswaardige stedelijke uitstraling hebben.

Waar we in het vorige hoofdstuk de Vinex-wijken typeerden op basis van hun ligging binnen het stadsgewest, doen we dat hier op basis van hun stedelijke karakter. De onderlinge verschillen zijn niet minder groot. Op grond van de gebruikte criteria kunnen we de volgende typen onderscheiden (kolom 4):

- Het *stedelijke gebied*: een wijk die geheel of grotendeels een stedelijke uitstraling heeft en daarbij een hoog voorzieningenniveau kent. De voorzieningen hebben (in elk geval in potentie) een functie voor een verzorgingsgebied dat zich tot buiten de wijk uitstrekt. Niet alleen het centrumgebied manifesteert zich als ‘stedelijk’, maar de wijk kent ook daarbuiten overwegend stedelijke woongebieden.
- Het *gebied met stedelijke kenmerken*: hier gaat het om wijken waar de stedelijke uitstraling beperkt blijft tot het centrumgebied en (soms) enkele gebieden daarbuiten. Vaak wordt een duidelijk contrast nagestreefd tussen het (in visueel en functioneel opzicht) stedelijke centrumgebied en de veel minder stedelijke (zo niet groene) woonbuurten eromheen.
- Het *gebied met stedelijke accenten*: dit zijn wijken met kleine concentraties van bebouwing die een stedelijke uitstraling hebben. Voor de wijk als geheel is de (visuele) stedelijkheid gering, maar plaatselijk kan het effect verrassend stedelijk zijn. De stedelijke accenten hoeven niet in het centrumgebied te liggen, maar kunnen voorkomen in de vorm van compacte bebouwingsclusters binnen een woonbuurt. Een afzonderlijke vermelding binnen deze categorie verdient de wijk Haverleij. Deze wijk kenmerkt zich door een verschijnsel dat binnen de Nederlandse stedenbouw zeldzaam is, namelijk dat van stedelijke elementen in een groen-landschappelijke omgeving. Niet alleen op afstand, maar ook vanuit de binnenhoven van de afzonderlijke woonkastelen zou gesproken kunnen worden van een (visueel) stedelijk karakter. De samenhang tussen de afzonderlijke woongebouwen mist echter elke vorm van de compactheid die als één van de belangrijkste voorwaarden voor een stedelijke omgeving moet worden gesteld. Om die reden valt deze wijk onder de categorie ‘gebied met stedelijke accenten’.
- Het *gebied zonder noemenswaardige stedelijke kenmerken*: in deze wijken is sprake van een omgeving waarin een groene, suburbane en/of dorpse uitstraling de boventoon voert. Stedelijke accenten (zoals in het voorgaande type) zijn denkbaar, maar komen in deze wijken hooguit incidenteel voor. De wijk Stellinghof, waarvoor expliciet een dorpse uitstraling is nagestreefd, kan binnen deze categorie als *dorpsgebied* worden aangeduid.

De eerste twee typen vallen – een enkele uitzondering daargelaten – samen met de ‘stadsdelen’ en ‘nieuwe stedelijke eenheden’ uit de categorie ‘bij de stad’ uit het vorige hoofdstuk. Dat is op zich begrijpelijk: hoe zelfstandiger de wijken ten opzichte van de bestaande stad liggen, hoe waarschijnlijker het is dat zij een eigen, geheel nieuwe vorm van stedelijkheid kunnen ontwikkelen. Ook speelt de relatief grote omvang van de wijken in deze categorie een rol: hoe groter de wijk, hoe waarschijnlijker het is dat zich binnen de wijk aanzien-

lijke stedenbouwkundige verschillen voordoen en hoe meer kans er is op de aanwezigheid van stedelijke kenmerken binnen de wijk.

De hierboven onderscheiden typen van Vinex-wijken worden schematisch weergegeven in de figuren 4 en 5.

Wie alleen naar de functionele aspecten van stedelijkheid kijkt (figuur 4), zal tot geen andere conclusie kunnen komen dan dat het stedelijke karakter van de gemiddelde Vinex-wijk beperkt is. Bovendien zijn de gevonden stedelijke voorzieningen nogal stereotiep: naast een winkelapparaat met een vloeroppervlak dat redelijk gelijke tred houdt met de omvang van de wijk – ruwweg gesproken: voor elke woning één vierkante meter vloeroppervlak –, zijn er weinig voorzieningen waarvoor bezoekers van elders naar de wijk zouden komen.

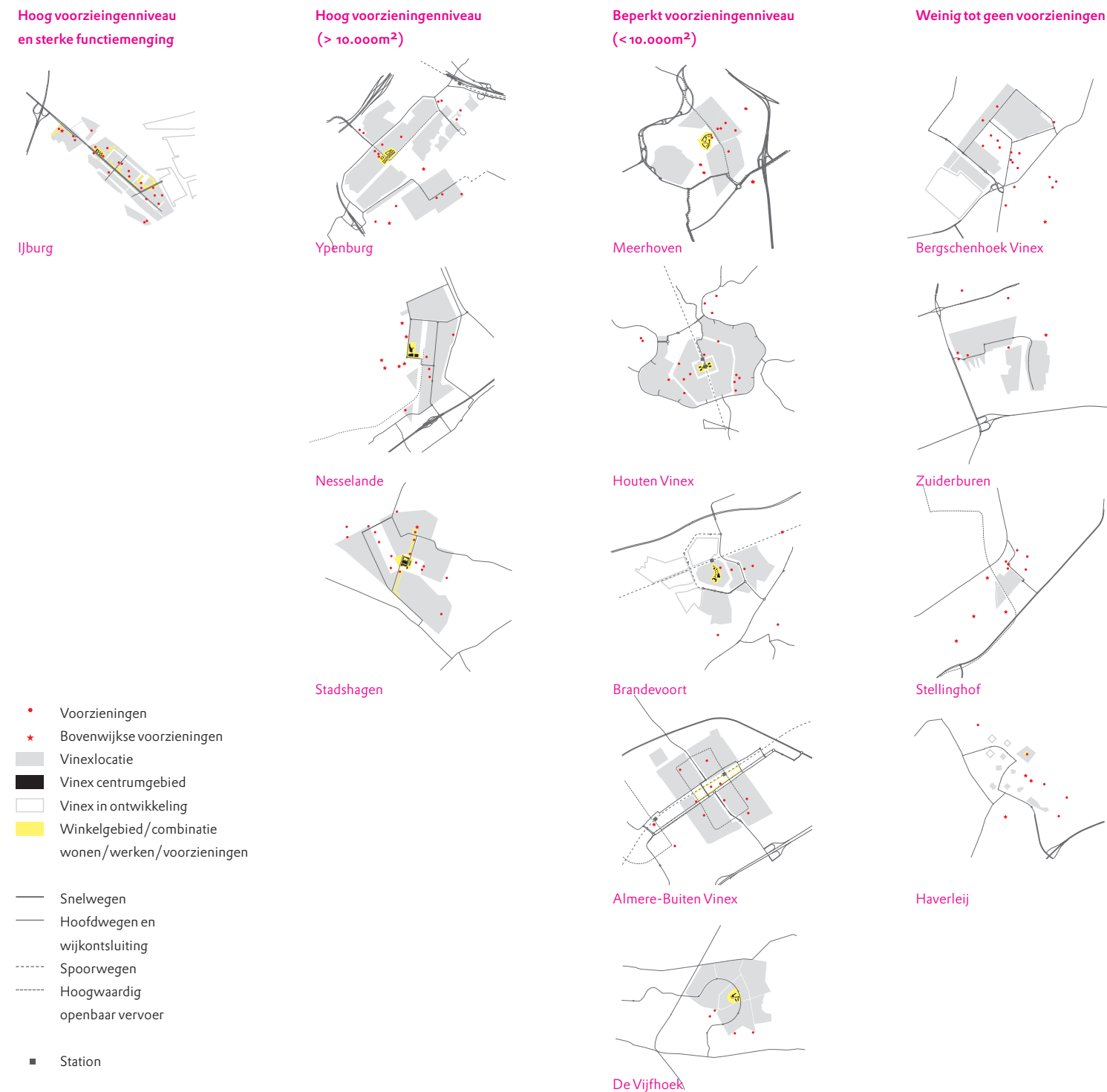
Toch moeten we dit beeld enigszins nuanceren. Dankzij hun goede bereikbaarheid en hun soms opvallende vormgeving is het niet ondenkbaar dat de Vinex-winkelcentra in de toekomst winkelpubliek uit een wijdere omgeving gaan trekken. Ook zijn er incidenteel ‘echte’ bovenwijkse voorzieningen in de plannen opgenomen. Zo lijkt het strand van Nesseland, met zijn recreatieve voorzieningen en zijn goede bereikbaarheid (metro), de potentie te hebben om uit te groeien tot een trekpleister voor de gehele stad.

Kijken we naar de visuele aspecten van stedelijkheid, dan is de variatie tussen de onderzochte wijken groter. Aan de ene kant van het spectrum zijn er wijken die grotendeels een overtuigende stedelijke uitstraling vertonen. Zo overheerst in IJburg de compacte, middelhoge tot hoge bebouwing aan niet al te brede grachten en straten. Hiermee is de wijk in feite een voortzetting geworden van de Amsterdamse grachtenstad met eigentijdse vormen en straatprofielen. Aan het andere uiterste van het spectrum liggen de wijken die juist geen noemenswaardige (visuele) stedelijkheid vertonen. Deze wijken voldoen wellicht aan heersende clichébeelden van Vinex als een zee van groene en dorpse laagbouw wijken, maar zij blijken (althans binnen de door ons onderzochte wijken) eerder uitzondering dan regel te zijn.

Tussen deze twee uitersten valt het merendeel van de 13 onderzochte wijken. Zij hebben in meerdere of mindere mate een stedelijke uitstraling. Soms is het centrumgebied, in contrast met de omliggende woonbuurten, ontworpen als een compacte compositie van middelhoge en hoge bebouwing. In die gevallen is gestreefd naar een nadrukkelijke symboliek bij het vormgeven van stedelijkheid voor het centrale gedeelte van de wijk; een eenentwintigste-eeuwse versie van de ‘Stadtkrone’¹ uit de stedenbouwkundige theorieën uit de eerste helft van de vorige eeuw. In andere gevallen is het stedelijke karakter op bescheiden wijze in de wijk geïntroduceerd. De stedelijke uitstraling beperkt zich in zulke wijken tot enkele subtiele concentraties in het woongebied.

Zoals eerder in dit hoofdstuk gezegd, functionele en visuele stedelijkheid hoeven niet altijd samen te gaan. In de 13 onderzochte wijken blijken beide vormen van stedelijkheid elkaar grotendeels te overlappen: wijken zonder stedelijke voorzieningen hebben – op één uitzondering na – geen stedelijke uitstraling,

Figuur 4. Een indeling van Vinex-wijken naar functionele stedelijkheid

1. Dit begrip uit het Duitse expressionisme in de stedenbouw is ontleend aan de gelijknamige publicatie van Bruno Taut uit 1919.

en wijken waar de stedelijke voorzieningen in een centrumgebied zijn geconcentreerd, vertonen in die centra visueel-stedelijke kenmerken. In Ypenburg, Brandevoort en IJburg overlapt het gebied met visueel-stedelijke kenmerken weliswaar dat met functioneel-stedelijke kenmerken, maar is het aanzienlijk groter. In deze drie wijken suggereert de bebouwing meer stedelijkheid dan de voorzieningen waarmaken. Haverleij is het meest extreme voorbeeld: de woonkastelen hebben geen stedelijke voorzieningen, maar stralen wel een bepaalde vorm van stedelijkheid uit.

Typering aan de hand van woonmilieus
Naast de functionele en visuele stedelijkheid is ook een andere invalshoek denkbaar van waaruit de stedelijkheid van Vinex-wijken kan worden getypeerd. Deze gaat uit van een indeling van de wijken naar *woonmilieus*. Een dergelijke typering van woonmilieus wordt in het ruimtelijkeordeningsbeleid veel gebruikt (bijvoorbeeld WBO, Ministerie VROM 2002).

In het hoofdstuk 'De aanpak van het onderzoek' gaven we twee, onderling verwante, classificaties van woonmilieus zoals die in de beleidswereld gangbaar zijn: de typologieën van de bureaus ABF en Urhahn. Deze indelingen geven tezamen een beeld van de woonmilieus zoals die in de stedenbouw van de twintigste eeuw te vinden zijn. In het kader van deze studie willen we deze indelingen aanpassen aan de hand van de verschijningsvormen van de huidige generatie woonwijken, en de Vinex-wijken in het bijzonder.

Tabel 9 bevat het voorstel voor een op Vinex-wijken toegesneden woonmilieutypering. In de opzet zijn we in de eerste plaats uitgegaan van de karakteristiek van de gebouwde omgeving: woningdichtheid, bouwhoogte en bouwblok-vorm, de drie criteria die invulling geven aan compactheid, een van de twee eerder onderscheiden sleutelbegrippen van visuele stedelijkheid.

De *woningdichtheid* (figuur 5) is een belangrijke indicator voor het woonmilieu van een wijk of buurt. Hoe groter de dichtheidsverschillen binnen en tussen de wijken, hoe meer er aanleiding is om van verschillen in milieu te spreken. Als de 13 onderzochte wijken tot op buurtniveau worden geanalyseerd, blijken er drie klassen te onderscheiden:

- hoog: meer dan 35 woningen per hectare,
- middelhoog: 15 tot 35 woningen per hectare, en
- laag: minder dan 15 woningen per hectare.

Hierbij tekenen we aan dat het aangeven van exacte woningdichtheden arbitrair is; het al dan niet meetellen van groen- en watergebieden aan de rand van woongebieden kan al snel tot aanmerkelijke verschillen leiden. Een ander aspect dat van grote invloed is, is de keuze van de omvang van de woongebieden waarvoor men de dichtheid wil berekenen: hoe groter het deelgebied, hoe meer verschillen binnen zo'n gebied worden 'uitgevlakt'.

Het in beschouwing nemen van de *bouwhoogte* in een woongebied is van belang, omdat verschillen in hoogte voor de gemiddelde waarnemer een zichtbaarder bewijs vormen van verschillen in het karakter van woongebieden – en daarmee in woonmilieus – dan de dichtheid. Er is geen rechtlijnig verband aan te geven tussen de woningdichtheid en de bouwhoogte; toenemende hoogte

van de bebouwing hoeft niet automatisch tot een hogere dichtheid te leiden. Er is dan ook voldoende reden om de bebouwingshoogte als een afzonderlijk criterium op te nemen. In de tabel worden drie klassen onderscheiden:

- hoog: meer dan zeven bouwlagen. De echte hoge bebouwing, die in sommige Vinex-wijken tot 15 lagen kan oplopen, is hier gerekend vanaf acht lagen. Bij deze hoogte kan gesproken worden van stedenbouwkundige accenten die op grote afstand zichtbaar zijn.
- middelhoog: vier tot zeven bouwlagen. De categorie 'middelhoog' staat voor wat vaak 'gestapelde bouw' wordt genoemd. In de Vinex-wijken gaat het in deze categorie vaak om een bouwhoogte van niet meer dan vier, soms vijf lagen; essentieel is dat het hierbij om meer dan één woning op hetzelfde grondoppervlak gaat, en soms om woningen boven een 'plint' van voorzieningen.
- laag: tot drie bouwlagen. Deze categorie heeft betrekking op wat ook wel als 'grondgebonden bebouwing' wordt aangeduid: eengezinswoningen, al dan niet vrijstaand, met twee-onder-een-kap of in rijen.

Naast de bouwhoogte is in tabel 9 een indicatie gegeven van de *bouwblok* vorm. In het hoofdstuk over 'De vormgeving van Vinex-wijken' gaan we uitvoeriger in op de ontwikkeling van het bouwblok binnen de Vinex-wijken. In dit hoofdstuk volstaan we met de vermelding van de wijken waarbinnen sprake is van gesloten bouwblokken: blokken die uit één doorgaand bouwvolume bestaan en die vanaf de straatzijde ontoegankelijk zijn voor niet-bewoners. Deze vorm komt typisch voor bij de meest stedelijke woonmilieus. Echte open bouwblokken, waarbij de bebouwing vrij in de open ruimte staat en niet-bewoners zich vrijelijk tussen de woonbebouwing kunnen bewegen, zijn zeldzaam binnen de Vinex-wijken. In de meeste woonmilieus is sprake van een tussenvorm.

In een afzonderlijke kolom besteden we aandacht aan de *functiemenging* zoals die in (delen van) de wijken mogelijk is. Eerder in dit hoofdstuk hebben we al gezien, dat de visueel-stedelijke uitstraling van de gemiddelde Vinex-wijk groter is dan zijn functioneel-stedelijke potenties. Dat wil echter niet zeggen dat de mogelijkheden om wonen te combineren met andere functies binnen deze wijken niets voorstellen. Integendeel, in wijken met een duidelijk centrumgebied is er (gerealiseerd of gepland) in alle gevallen sprake van een flinke mate van menging. Naast woningen – in het algemeen boven de andere voorzieningen – komen in dergelijke centra ook winkels, gezondheidscentra, sport- en recreatievoorzieningen, scholen en kantoren voor. Daarbuiten is de menging veel geringer en overheerst de woonfunctie. Toch bieden sommige van de onderzochte wijken de mogelijkheid om commerciële activiteiten vanuit de woning te beginnen. Vaak gaat het hier om kappers, schoonheidsspecialisten en financiële adviseurs.

Een wat arbitrair criterium voor de classificatie van Vinex-wijken is hun *groene karakter*. Dat dit criterium belangrijk is, staat buiten kijf; juist de vermeende alomtegenwoordigheid van 'groen' heeft sterk bijgedragen aan de clichés over het uiterlijk van Vinex-wijken. Het valt echter niet mee om een enigszins objectieve maatstaf voor het groene karakter in te voeren. De totale oppervlakte aan

Figuur 5. Een indeling van Vinex-wijken naar dichtheid

openbaar groen zegt op zich weinig, zolang de spreiding van het groen niet wordt meegenomen in de beschouwing. Immers, een wijk met 25 procent openbaar groen, waar alle groen is geconcentreerd in een of twee grote parken, maakt een geheel andere indruk dan een wijk met eenzelfde aandeel groen, maar dan sterk versnipperd over de woonbuurten. Ook het percentage niet-bebouwde oppervlakte binnen een wijk – als criterium weliswaar beter geschikt dan het aandeel groen – is niet afdoende. Niet alleen is de spreiding van het groen ook hier een belangrijk punt, bovendien kan de aard van het niet-bebouwde oppervlakte verschil maken: ook bestrating en open water horen immers bij het niet-bebouwde oppervlak. De definitie van de verschillende categorieën ‘groen karakter’ in Vinex-wijken is in de tabel daarom louter beschrijvend van aard:

- woonomgevingen waarin het groene karakter *ondersteunend* is voor het straatbeeld; het gaat hier vooral om straat- en singelbeplanting met een structurerende werking;
- woonomgevingen waarin het groene karakter *beeldbepalend* is voor het straatbeeld; naast straat- en singelbeplanting is nu ook de aanwezigheid van pleinen, hoven en privé-tuinen van betekenis;
- woonomgevingen waarin het groene karakter *overheersend* is voor het straatbeeld; deze omgevingen bestaan uit (meestal vrijstaande) woonbebouwing te midden van een parkachtige omgeving.

Bij de woongebieden met een hoge dichtheid en gesloten bouwblokken is het groene karakter sterk afhankelijk van plaatselijke omstandigheden en ontwerpkeuzen, zoals de aanwezigheid van een parkgebied tegen deze woongebieden aan. In de tabel is hun groene karakter daarom aangeduid als ‘niet onderscheidend’.

Op basis van de criteria woningdichtheid, bouwhoogte en bouwblokvorm, functiemenging en groen karakter kunnen we een typologie van Vinex-wijken, en de buurten daarbinnen, opstellen. Duidelijk is dat deze typologie zo veel mogelijk de gangbare benamingen volgt, al zijn we wel enigszins vrij met de gebruikte termen omgegaan teneinde een typologie te krijgen die goed past bij het karakter van de 13 onderzochte wijken. We onderscheiden de volgende zes typen:

- Het *centrum-stedelijk woonmilieu*: dit type is ontwikkeld naar analogie van het begrip ‘centrum-stedelijk’ (cs), dat zowel in het wbo als bij Urhahn wordt gebruikt. Het begrip ‘centrum-stedelijk’ moet in de context van de Vinex-wijken worden gezien. Er wordt niet mee bedoeld dat in de Vinex-wijken een milieu is ontstaan dat zich kan meten met dat van een stadsge-westelijk (neven)centrum, maar wel dat er in die wijken milieus zijn met een duidelijk functioneel- en visueel-stedelijk karakter. Overigens komt de sub-categorie cs3 (centrum nieuwe stad), die Urhahn gebruikt, aardig overeen met de centrummilieus van sommige Vinex-wijken. Centrum-stedelijke woonmilieus zijn in slechts enkele van de hier onderzochte Vinex-wijken te vinden. Door hun compacte, hoge bebouwing vallen zij echter des te meer op. Voorbeelden zijn de centrumgebieden van Meerhoven, Nesselande, Stadshagen, IJburg en Ypenburg.

Een centrum-stedelijk woonmilieu in Stadshagen
Een stedelijk-compact woonmilieu in IJburg
Een stedelijk-grondgebonden woonmilieu in Ypenburg

Een groen-stedelijk woonmilieu in Bergschenhoek Vinex
Een individueel woonmilieu in Almere-Buiten Vinex
Een verspreid stedelijk woonmilieu in Stadshagen

Tabel 9. Een typering van Vinex-wijken naar hun woonmilieu

Woningdichtheid	Bouwhoogte en bouwblokvorm	Functiemenging	Groen karakter	Typologie	Voorbeelden	
Hoog (>35 won/ha)	Middelhoog (4 tot 7 lagen) tot hoog (8 lagen en meer); vaak gesloten bouwblokken	Hoog (wonen, winkels en bijzondere voorzieningen)	Niet onderscheidend	Centrum-stedelijk woonmilieu ¹	Centrumgebieden van Ypenburg, Stadshagen, Meerhoven en Nesselande	1. in het wbo aangeduid als cs; bij Urhahn cs2/3 2. in het wbo aangeduid als bc2 3. in het wbo aangeduid als bc3; bij Urhahn bc6 4. in het wbo aangeduid als gs 5. niet in wbo en Urhahn 6. niet in wbo en Urhahn
Hoog (>35 won/ha)	Middelhoog (4 tot 7 lagen), soms met hoge accenten; vaak gesloten bouwblokken	Beperkt (wonen, verspreide winkels en voorzieningen)	Ondersteunend: vooral straat- en singelbeplanting	Stedelijk-compact woonmilieu ²	Grote delen van IJburg (Haveneiland, Steigereiland); Brandevoort (De Veste)	
Middelhoog (15-35 won/ha)	Laag (tot 3 lagen), soms met middelhoge accenten; overheersend rijenhuizen	Zeer beperkt (wonen, incidenteel verspreide voorzieningen)	Beeldbepalend: straat- en singelbeplanting, pleinen, hoven, privé-tuinen	Stedelijk-grondgebonden woonmilieu ³	Algemeen aanwezig; voorbeeld Zandrijk in Meerhoven	
Laag (<15 won/ha)	Laag (tot 3 lagen); rijenhuizen, tweekappers en vrijstaande woningen	Zeer beperkt (wonen, incidenteel verspreide voorzieningen)	Beeldbepalend: straat- en singelbeplanting, pleinen, hoven, privé-tuinen	Groen-stedelijk woonmilieu ⁴	Algemeen aanwezig; voorbeeld Stepekolk in Brandevoort	
Laag (<15 won/ha)	Laag (tot 3 lagen); vooral vrijstaande woningen	Zeer beperkt (wonen, incidenteel verspreide voorzieningen)	Beeldbepalend: vooral privé-tuinen	Individueel woonmilieu ⁵	Vooral in woongebieden met vrije kavels, zoals Waterwijk in Nesselande	
Variabel	Variabel, maar veelal middelhoog (4 tot 7 lagen); vrijstaande woongebouwen	Afwezig	Overheersend: groene omgeving	Verspreid stedelijk woonmilieu ⁶	Haverleij; voorts in randzones, zoals in Almere-Buiten Vinex en Stadshagen	

- Het *stedelijk-compacte woonmilieu*: dit type is geënt op het begrip ‘naoorlogs compact’ (bc2) uit het wbo. Weliswaar wordt hierbij in het wbo (en ook bij Urhahn, waar sprake is van ‘naoorlogse etagebouw’) eerder aan open dan aan gesloten woonblokken gedacht, maar aangezien de open blokken in de Vinex-wijken vrijwel geheel ontbreken, voeren we de term in voor de middelhoge Vinex-woongebieden met hoge dichtheid. Sterker: de ‘compactheid’ waarvan in de benaming sprake is, lijkt beter aan te sluiten op (delen van) Vinex-wijken dan op de nogal open woonbebouwing uit de jaren 1950 en 1960. Ook stedelijk-compacte woonmilieus zijn niet algemeen binnen de onderzochte wijken; IJburg (Haveneiland) is de enige van de 13 wijken die voor een zeer groot gedeelte uit een dergelijk milieu bestaat. Daarnaast zijn er de wijken Ypenburg, waar een deel van De Singels een stedelijk-compact woonmilieu heeft, en Brandevoort, waar De Veste in zijn geheel (dus ook buiten het voorzieningencentrum) als stedelijk-compact kan worden gekenschetst.
- Het *stedelijk-grondgebonden woonmilieu*: dit type komt geheel overeen met het begrip ‘naoorlogs grondgebonden’, dat zowel in het wbo (als categorie bc3) als bij Urhahn (bc6) voorkomt. De laagbouw-rijtjeshuizen in woonomgevingen met een middelhoge dichtheid bestaan (veel) langer dan de

Vinex-operatie, en gezien hun massale voorkomen vanaf de jaren 1950/1960 is het geen wonder dat zij in de gangbare typologieën als afzonderlijke eenheid zijn opgenomen. Stedelijk-grondgebonden woonmilieus komen in ongeveer de helft van de onderzochte wijken voor, zij het niet altijd als een belangrijk deel van de wijken. In de wijken Meerhoven, Stadshagen, Nesselande en Almere-Buiten beslaan zij ten minste de helft van het woongebied; ook in Ypenburg is het grondgebonden milieu prominent aanwezig.

- Het *groen-stedelijke woonmilieu*: dit type sluit nauw aan bij het gelijknamige begrip uit het wbo (groen-stedelijk of gs). Ook nu gaat het om een begrip dat ouder is dan Vinex: de gedeeltelijk vrijstaande laagbouw in een groene setting is al enkele decennia een vaste component van de stads- en dorpsuitbreidingen. Het groen-stedelijke woonmilieu is binnen de onderzochte wijken ruim vertegenwoordigd. Anders dan het cliché wil, is het echter niet allesoverheersend. In wijken als Zuiderburen, Stellinghof, De Vijfhoek, Bergschenhoek Vinex en Brandevoort (buiten De Veste) en Houten Vinex is dit milieu sterk vertegenwoordigd; in de overige wijken is van ‘groene stedelijkheid’ slechts in beperkte mate sprake of zelfs in het geheel niet. Overigens is het verleidelijk om in sommige van deze voorbeelden (met name Stellinghof) eerder van een ‘dorps’ dan van ‘groen-stedelijk’ woon-

milieu te spreken, alleen al omdat men hier bewust het dorp als referentie heeft gebruikt. Zuiver morfologisch is het verschil tussen een dorps en een groen-stedelijk milieu echter moeilijk aan te geven.

Met het type *individueel woonmilieu* introduceren we een nieuwe categorie. De 13 Vinex-wijken kennen namelijk ook relatief kleine woongebieden met een uitgesproken karakter dat zich niet binnen één van de typen uit het wbo of van Urhahn laat vangen. Het gaat hier om woongebieden waarbinnen de bouw van vrijstaande woningen op individuele basis wordt toegestaan. In beginsel zou men deze laagbouwbuurten met hun lage dichtheid als ‘groen-stedelijk’ kunnen categoriseren. Daarmee wordt echter geen recht gedaan aan de uitingen van individuele vormwil en de hoge mate van exclusiviteit die dit soort buurten kenmerken. Vooral in woongebieden waar het zelfstandige opdrachtgeverschap samen gaat met een verminderde bouwkundige regelgeving (ook wel ‘welstandsvrij bouwen’ genoemd), kan de variatie in vormen, stijlen en materialen oogverblindend zijn. Gezien de aanwijsbare verschillen met het ‘gewone’ groen-stedelijke woonmilieu, waarbinnen een veel grotere mate van regulering heerst, verdient deze categorie een eigen naam. Het individuele woonmilieu komt in de meeste van de onderzochte wijken voor, maar steeds in kleine deelgebieden. Dat is geen wonder, gezien het exclusieve karakter van zulke woonbuurten (en de prijs van de bijbehorende bebouwing). Een relatief omvangrijk voorbeeld is de Waterwijk in Nesselande. Maar ook woonenclaves binnen Zuiderburen, Houten Vinex, Stellinghof en andere wijken bieden interessante voorbeelden van dit fenomeen.

Een ander nieuw type is het *verspreide stedelijke woonmilieu*. Ook deze categorie komt niet voor in het vocabulaire van het wbo. Het gaat hier om het verschijnsel waarbij woongebouwen van flinke hoogte (ten minste middelhoogbouw) verspreid staan in een overheersend groene omgeving. Een dergelijk woonmilieu doet sterk denken aan de utopische plannen die in de eerste helft van de vorige eeuw werden ontworpen voor vrijstaande woongebouwen in het groen, zoals de *unités d’habitation* van Le Corbusier. Ook zouden, met enige moeite, de meest extreme voorbeelden van het naoorlogse functionalisme in Nederland, zoals de Bijlmermeer, als verspreid stedelijk woonmilieu kunnen worden beschouwd. Merkwaardig is nu, dat dit type in een geheel andere tijd, onder geheel andere omstandigheden en met een volstrekt andere vormgeving, opnieuw in de Nederlandse stedenbouw is opgedoken. Het meest in het oog springende voorbeeld van een verspreid stedelijk woonmilieu is de wijk Haverleij, die in zijn geheel tot dit type gerekend moet worden. Daarnaast vinden we voorbeelden van dit soort vrijstaande (hoge) woonbebouwing aan de randen van enkele van de bestudeerde wijken, zoals in Almere-Buiten (langs de Lage Vaart) en in Stadshagen (langs het Zwarte Water).

De hiervoor uiteengezette typologie heeft geen universeel karakter, maar kan ons inziens wel een bruikbaar uitgangspunt zijn voor de beschrijving en bestudering van vergelijkbare nieuwe Nederlandse woonwijken.

De verschillende woonmilieus komen gespreid over de 13 wijken voor. Wie de wijken naloopt, ziet dat ‘compact-stedelijke’ en ‘groen-stedelijke’ milieus elkaar redelijk in evenwicht houden. Daarnaast zijn er zes wijken waarbinnen ‘centrum-stedelijke’ en ‘stedelijk-grondgebonden’ milieus prominent voorkomen. Als contrast vinden we in een aantal wijken het ‘individuele woonmilieu’: buurten (soms niet meer dan woonenclaves) met een op exclusiviteit en persoonlijke expressie gericht karakter. Al even zeldzaam, maar ook opvallend, is het verspreide stedelijke woonmilieu, dat vooral tot zijn recht komt in de wijk Haverleij.

De vraag is gerechtvaardigd of met deze zes categorieën alle denkbare woonmilieus beschreven zijn, of dat er tussen de overige Vinex-wijken in Nederland nog andere typen kunnen opduiken. Het is aan de hand van dit onderzoek niet mogelijk deze vraag te beantwoorden. Wel mag duidelijk zijn dat de bandbreedte waarbinnen de zes typen zich bewegen, breed is, en de onderlinge variatie groot. In theorie blijft het echter mogelijk dat een studie die meer Vinex-wijken onderzoekt tot aanvullingen of verfijningen zal leiden.

Vinex: meer dan één woonmilieu

Een opvallend gegeven is dat binnen een groot aantal van de 13 wijken sprake blijkt te zijn van meer dan één woonmilieu. Soms kunnen binnen één wijk sterk uiteenlopende milieus gevonden worden; zo komen in Nesselande, op minder dan een kilometer van elkaar, gebieden voor met een centrum-stedelijk woonmilieu en een individueel woonmilieu. Een vergelijking met de twintigste-eeuwse referentiewijken is veelzeggend: die kennen slechts één overheersend woonmilieu. Het gaat te ver om de variatie in woonmilieus te betitelen als typisch voor Vinex-wijken; daarvoor is meer onderzoek nodig. Wel leert de geschiedenis van de stedenbouw van de twintigste eeuw dat er gedurende een groot deel van die eeuw vanuit welbewuste (en soms ideologische) overwegingen een voorkeur bestond voor uniformiteit in woonmilieus. Pas vanaf de jaren 1980 wordt het beeld genuanceerder en veelvormiger. De Vinex-wijken zijn de meest recente uitdrukking van die nieuwe veelvormigheid.

De identiteit van Vinex-wijken Van Boswijk naar De Veste

DE IDENTITEIT VAN VINEX-WIJKEN VAN BOSWIJK NAAR DE VESTE

De identiteit van een woonwijk kan op veel manieren gestalte krijgen. Een opvallende stedenbouwkundige opbouw, afwijkende architectuur, bijzondere groenaanleg, het zijn even zovele middelen om een wijk anders te maken dan andere. In dit hoofdstuk kijken we vooral naar een andere vorm van identiteit: een bewust gekozen thema dat aan een wijk, of een deel daarvan, kan worden opgelegd. Een dergelijke thematisering van woongebieden speelt, zo blijkt uit het beschrijvende en analyserende deel van deze studie, bij de Vinex-uitbreidingen een grote rol. Een overzicht van de middelen die worden gebruikt om de Vinex-wijken hun identiteit te geven, staat in tabel 10.

Thematisering

In haar meest eenvoudige vorm blijkt thematisering uit het motto dat in de publiciteit aan een wijk wordt meegegeven. In het hoofdstuk 'De beschrijving en analyse van 13 Vinex-wijken' hebben we de voor die wijken gekozen motto's vermeld. Daaruit komt een gemengd beeld naar voren: sommige wijken voeren in het geheel geen motto, andere prijzen zich aan met een tekst die weinig of niets met de specifieke locatie of het specifieke karakter van de wijk te maken heeft, terwijl een derde categorie wijken duidelijk is geïnspireerd op de plek, de omgeving of het eigen karakter dat de wijk van zijn bedenkers heeft meegekregen. Deze laatste categorie laat zich als volgt uitsplitsen (zie eerste kolom van tabel 10):

- Een motto dat betrekking heeft op *de ligging* van de wijk: motto's als 'Wonen en werken aan het IJmeer' (IJburg), 'Dromen vinden een bestemming langs de Zevenhuizerplas' (Nesseland), 'Verbonden met natuur en stad' (Zuiderburen) en niet te vergeten het poëtische 'Zicht op de stad, voeten in de polder' (Stadshagen) geven elk op hun eigen manier informatie over de ligging van de wijk. Opvallend is dat de voor de wijk Zuiderburen zo overheersende invloed van het water niet in het motto voorkomt. Ook 'podium naar de Kempen', het motto van het masterplan van Meerhoven, geeft een idee van de ligging van de wijk.
- Een motto dat betrekking heeft op *het beoogde karakter* van de wijk: hier vallen vooral motto's op als 'Vorstelijk wonen in 's-Hertogenbosch' voor de wijk Haverleij, met een toespeling op de woonkastelen, en 'Wonen in de sfeer van weleer' en 'modern leven in een klassieke sfeer' voor de wijk Brandevoort, beide verwijzend naar het historiserende karakter van deze wijk. Maar ook het motto 'Een nieuwe tuinstad in Deventer' (De Vijfhoek) geeft een helder idee van de aard van de wijk zoals die de makers voor ogen staat; in een wijk met een dergelijk motto verwacht men vooral groene woonomgevingen, en geen compacte stedelijkheid. Hoewel meer een benaming dan een motto, verdient de gekozen term 'Buitenplaats Ypenburg' in dit verband de aandacht. Deze naam suggereert de behoefte om de wijk te positioneren als een groene enclave van rust binnen zijn stedelijke

omgeving. Gezien het tamelijk stedelijke karakter van Ypenburg (zie de vorige twee hoofdstukken) is het de vraag of deze associatie realistisch is. Motto’s als ‘Wonen met hart en ziel’ (het belangrijkste motto van Brandevoort) en ‘Anders dan je denkt’ (Ypenburg) zijn niet anders op te vatten dan als generieke motto’s; zij zouden op heel wat Vinex-wijken van toepassing kunnen zijn.

Meer dan in de motto’s komt de thematisering tot uiting in de naamgeving van wijk, buurten en straten, en in de vormthema’s. Vooral deze laatste zijn interessant, omdat ze de aspiraties van de planners op stedenbouwkundig niveau zichtbaar maken. In het volgende overzicht zetten we de thema’s uit de 13 onderzochte wijken op een rij. Daarbij hanteren we een indeling in thema’s die zijn ontleend aan namen of landschapselementen ter plaatse (*gebiedsspecifieke identiteit*), thema’s die gebruik maken van namen of elementen die aan een elders bestaande situatie zijn ontleend (*geleende identiteit*), en thema’s die min of meer ‘vrij’ zijn gekozen (*gekozen identiteit*). De tweede kolom van tabel 10 geeft een overzicht van deze vormen van thematisering. Voorbeelden van de bijbehorende Vinex-wijken staan in de derde kolom.

Gebiedsspecifieke identiteit

Wijken of buurten met een gebiedsspecifieke identiteit verwijzen naar iets plaatselijks. Dit is de meest gebiedseigen vorm van thematisering die in de wijken wordt aangetroffen. Opvallende voorbeelden zijn:

- De Vijfhoek, waar een aantal oude landwegen als lanen in de wijk zijn gehandhaafd, en waar de woonbuurten namen van lokale toponiemen hebben gekregen: Op den Haar, Het Fetlaer, Graveland, Steinvoorde, Het Jeurink en Spikvoorde. In geen van de overige wijken komt de band met het verleden van de plek waar de wijk is ontwikkeld, zo duidelijk naar voren.
- In het plan voor Zuiderburen zijn twee kleine dorpen (Hempens en Teerns) in het ontwerp opgenomen. Zij liggen aan weerszijden van de Nauwe Greuns, een waterloop die eveneens gespaard is en die midden door de nieuwe wijk loopt. De dorpjes, verbonden door de historische brug over de Nauwe Greuns, liggen nu aan een fietsroute door de wijk en zijn mede daardoor een *landmark* te midden van de nieuwbouw geworden. In meer algemene zin is het thema ‘water’ in de gehele wijk, met uitzondering van de landgoederenwoningen in het bosgebied, terug te vinden.
- Dat we de wijk Brandevoort onder deze categorie noemen, heeft niet te maken met de algemeen bekende ‘historische referentie’ die aan de opzet ten grondslag ligt, maar met de naamgeving van de woonbuurten buiten De Veste. De namen van deze buurten zijn ontleend aan oude boerderijwegen ter plekke van de huidige wijk: Stepekolk, Brand, Schutsboom.
- Een opvallende gebiedsspecifieke identiteit vinden we in Houten Vinex. Hier verwijst de naamgeving van het (geplande) centrumgebied Castellum naar het Romeinse verleden. In en om Houten, dat tegen de ‘limes’ (de noordelijke grens van het Romeinse Rijk) aan was gelegen, zijn opgravingen gedaan die resten van bewoning uit die tijd prijs geven.

Geleende identiteit

Bij wijken of buurten met een geleende identiteit is sprake van een verwijzing naar elders. Er is een situatie tot uitgangspunt genomen die weliswaar niet ter plekke voorkwam, maar die er wel had kunnen voorkomen:

- Het bekendste voorbeeld is ongetwijfeld Brandevoort. Voor deze wijk hebben de stedenbouwkundige opzet en de architectuur van een Brabants vestingstadje (De Veste) en van Brabantse dorpen (de omliggende woonbuurten) als voorbeeld gediend. Zoals blijkt uit de beschrijving van deze wijk (pp.75-80), is deze historische verwijzing zeer consequent doorgezet.
- Hoewel minder algemeen uitgedragen, is ook de stedenbouwkundige opzet van IJburg een voorbeeld van een geleende identiteit. De verwijzing mag duidelijk zijn: IJburg, en dan in het bijzonder het Haveneiland, is een helder voorbeeld van een Hollandse grachtenstad. Hoewel deze keuze op zijn minst voor een deel uit praktische overwegingen (noodzakelijke ontwatering) is gemaakt, is het uiteindelijke resultaat als historische verwijzing niet minder typerend dan bij Brandevoort. Zelfs het orthogonale patroon van kruisende grachten komt in sommige grachtensteden (Enkhuizen, Amsterdam-Oud West) voor.
- Ook de wijk Haverleij kan in zijn opzet als een voorbeeld van geleende identiteit worden beschouwd. Aangezien kastelen een onderdeel zijn van het Brabantse landschap, is een keuze voor woonkastelen in een groene omgeving op zichzelf een verantwoorde keuze voor een historische verwijzing. In de uitwerking wordt dit basisidee wel wat aangepast. Het grote aantal woonkastelen maakt de wijk tot een collage van ‘ironische referenties’², terwijl de naamgeving duidelijk niet op de Brabantse situatie is geënt.

Gekozen identiteit

Voor de naamgeving en/of sfeerbepaling van wijken en buurten met een gekozen identiteit is gebruik gemaakt van generieke referenties. Deze kunnen, net als bij de twee vorige categorieën, gebaseerd zijn op thema’s die aan stad of landschap zijn ontleend. Het verschil is dat er bij deze categorie geen aanwijsbaar verband is met concrete situaties ter plekke of elders.

Almere-Buiten Vinex heeft wijken die elk op een bepaald thema zijn ontworpen. Hierbij vallen vooral de volgende referenties op:

- kleur*, in de Regenboogbuurt, waar zowel kleurgebruik in de architectuur als de naamgeving van de straten op het thema zijn afgestemd;
- water dan wel eilanden*, in de Eilandenbuurt, waar zowel ‘echte’ eilanden (door water omgeven) als ‘virtuele eilanden’ (iets verhoogd ten opzichte van hun omgeving) voorkomen, terwijl de straten de namen hebben van bestaande eilanden;
- zeevaart*, in de Oostvaardersbuurt, waar straatnamen refereren aan het verleden van de grote vaart (zoals de VOC), met een duidelijke knipoog naar de vroegere Zuiderzee die immers een belangrijke vaarroute was.

Met uitzondering wellicht van de Oostvaardersbuurt, is de thematisering in Almere-Buiten Vinex generiek van karakter.

Waterwijken

In Meerhoven is de naamgeving van de straten geïnspireerd op het landschap van de omliggende Kempen. De straatnamen eindigen, buurtsgewijs, op ‘zand’ (Zandrijk), ‘gras’ (Grasrijk), ‘bos’ (Bosrijk), ‘meer’ (Meerrijk) en ‘water’ (Waterrijk). Aangezien deze toponiemen niet alleen kenmerkend zijn voor de Kempen, is deze naamgeving dan ook zonder meer generiek. Daarnaast zou de keuze voor een modernistische architectuur als een bijzondere gekozen identiteit van (grote delen van) Meerhoven beschouwd kunnen worden.

Tuinstadwijken

In Nesselande doet zich een bijzondere tweedeling in de thematisering voor. De naamgeving van de onderdelen van deze wijk kent topografische thema’s, met ‘Waterwijk’ en ‘Tuinstad’ als generieke verwijzingen. De naam ‘Badplaats’ is rechtstreeks gekoppeld aan het oevergebied langs de Zevenhuizerplas, en zou als een voorbeeld van een geleende identiteit kunnen worden gezien. Voor de straatnamen in Nesselande is een geheel andere ingang gekozen. De namen in Tuinstad vertonen geen enkel verband met het buurtthema, maar verwijzen naar schrijvers, architecten en schilders uit de (eerste helft van de) twintigste eeuw. De namen van de hoofdstraten, Laan van Avant Garde en Laan van Magisch Realisme, geven daar blijk van. Deze modernistische naamgeving vindt echter nauwelijks weerklank in de architectuur van Tuinstad.

Boswijken

In Ypenburg zijn de deelgebieden aan thema’s gekoppeld. De duidelijkste zijn:

- bos*: dat de benaming Boswijk niet zomaar is gekozen, blijkt niet alleen uit de aanwezigheid van enkele bospercelen, die ooit op het terrein van het voormalige vliegveld voorkwamen, maar ook uit het curieuze slingerende stratenpatroon dat lijkt te verwijzen naar het romantische padenbeloop in negentiende-eeuwse parken en bossen;
- water*: in de Waterwijk is een netwerk van schijnbare ‘poldersloten’ aangelegd, waardoor de woningen alle in de directe nabijheid van water liggen; overigens is bij het woongebied De Bras hetzelfde principe gevolgd zonder dat daaraan in de naamgeving aandacht wordt besteed;
- stedelijk woonmilieu*: de naam van het woongebied De Singels verwijst naar een typisch stedelijk vormelement, de doorgaande groenstrook met een kern van water. Singels zijn vanaf het midden van de negentiende eeuw gebruikt om een stedelijk woongebied zowel een betere afwatering als een groenere uitstraling te bezorgen.

In de overige deelgebieden van Ypenburg is de thematisering minder in het oog springend.

Woonwijken

Voor het meest extreme voorbeeld van een gekozen identiteit moeten we in Almere-Buiten zijn. In de Sieradenbuurt – de nieuwste uitbreiding aan de oostzijde van de kern, waarvan niet geheel duidelijk is of zij tot het Vinex-gedeelte behoort – worden ‘architectonische referenties’ gebruikt die betrekking hebben op negen steden of streken in Europa, variërend van Andalusië tot Barcelona, Umbrië en Denemarken. De trend om in Nederlandse wijken naar exotische voorbeelden te verwijzen, is vooral bekend geworden door de Italiaanse, Britse, Franse en Amerikaanse buurt in de Eindhovense wijk Blixembosch (jaren 1990). De rijkdom aan referenties zoals die in Almere-Buiten wordt gevonden, laat zien dat deze trend recent ook in de Vinex-wijken

Woonwijken

De identiteit van Vinex-wijken

voet aan de grond heeft gekregen. In termen van thematisering van de woonomgeving is de Sieradenbuurt het meest verregaande voorbeeld dat we in onze studie hebben aangetroffen.

Landschap

Een begrip dat in het voorgaande overzicht niet expliciet wordt genoemd, is landschap. Gezien de nogal brede betekenis die in de gangbare definities aan dit begrip wordt gehecht, is het niet gemakkelijk om dit als thema van een wijk of buurt aan te wijzen. Toch kan landschap een belangrijk onderdeel uitmaken van de identiteit ven een (Vinex-)wijk. Dit kan gebeuren op de volgende manieren:

- Door landschappelijke elementen te *behouden*: denk bijvoorbeeld aan Nesselande, waar de Wollefoppenweg met zijn boerderijen is gehandhaafd, aan de wegen en dijken die belangrijke dragers van de stedenbouwkundige structuur van De Vijfhoek zijn geworden, of aan de bospercelen die in de plannen van Ypenburg en Meerhoven zijn opgenomen.
- Door landschappelijke elementen als *inspiratiebron* te gebruiken: dit komt vooral naar voren in de naamgeving van delen van de wijk, zoals in De Vijfhoek en Brandevoort. Ook de doorgaande parkzone in Stadshagen, die is geïnspireerd op de oude hoofdwatergang van Polder Mastenbroek, kan als voorbeeld worden genoemd.
- Door nieuwe landschapselementen in de wijk te *creëren*: de 13 onderzochte Vinex-wijken laten hiervan talrijke voorbeelden zien, zoals de Vijfwal in Houten, de serpentine in Bergschenhoek, Park Meerrijk in Meerhoven en het Rietveltpark in Nesselande. In deze en andere gevallen worden nieuwe structuurdragers gecreëerd met een landschappelijke uitstraling.

Woonwijken

In de loop van de twintigste eeuw is er in het stedenbouwkundig ontwerp op zeer verschillende manieren met het landschap omgegaan. De vier eerder geselecteerde referentiewijken geven een beeld van de ontwikkeling die in de afgelopen eeuw heeft plaatsgevonden. In een vroeg twintigste-eeuws voorbeeld als Tuindorp Vreewijk is, voor een deel met gecreëerde elementen, getracht een landschappelijk geïnspireerde omgeving te maken. Buitenveldert mag model staan voor de bloeitijd van het functionalisme (grofweg 1930-1970), waarin het landschap geen enkele rol speelt; in de regel verdwijnt in die tijd het bestaande landschap onder een laag opspuitzand en worden daarop volstrekt kunstmatige structuren uitgezet. In de jaren 1970 zien we een opleving van de waardering voor het landschap, wat tot uiting komt in het zo veel mogelijk behouden van bestaande landschappelijke elementen. Haagsche Beemden, waar een groot stuk van het oorspronkelijke agrarische gebied in het midden van de wijk is gehandhaafd, is hiervan een goed voorbeeld. In de wijk Kattenbroek zien we hoe in de jaren 1980 een stroming opkomt die het landschap als inspiratiebron gebruikt, zonder te streven naar verregaand behoud, zoals in de periode kort daarvoor gebruikelijk was.

Woonwijken

De Vinex-wijken vormen een nieuwe, door de mens gemaakte biotoop. Het oorspronkelijke landschap dat voor de wijk plaats moet maken, blijkt in de bestudeerde 13 wijken weinig invloed te hebben op het uiterlijk van de wijk.

Slechts incidenteel, en dan nog zeer selectief, maken de ontwerpers gebruik van oude landschappelijke elementen, terwijl zulke oorspronkelijke elementen, zoals boerderijwegen, waterlopen of bosjes, juist een meerwaarde kunnen verlenen aan een verder geheel nieuwe omgeving. Verder is het opvallend dat in de wijkontwerpen regelmatig geheel nieuwe, quasi-landschappelijke elementen worden opgenomen die niet op het oorspronkelijke landschap ter plekke geënt zijn maar een geheel eigen vorm hebben gekregen. Op grond van de analyse van de 13 wijken zouden we kunnen zeggen dat het ‘gemaakte landschap’ binnen de Vinex-wijken meer beeldbepalend is dan het ‘gebruikte landschap’. Als er in de Vinex-wijken al sprake is van landschappelijke nostalgie, dan komt deze tot uiting in de naamgeving. Zoals eerder opgemerkt, zijn namen van buurten en straten opvallend vaak geïnspireerd door lokale of regionale toponiemen.

De Vinex-wijken in de regio Amsterdam

In het beschrijvende en analyserende deel van deze studie is de landschappelijke ligging van Vinex-wijken gebruikt als één van de criteria om tot een selectie van de 13 wijken te komen (zie ook tabel 5). De gedachte hierachter was dat verschillen in de landschappelijke omgeving wellicht terug te vinden zouden zijn in de opzet van de wijken. Uit de voorgaande beschouwing blijkt echter dat de landschappelijke ligging niet meer dan een beperkte rol speelt in het wijkontwerp, en daarmee in de identiteit van de wijk. Slechts in enkele gevallen blijken landschappelijke elementen (mede)bepalend voor de hoofdopzet van een wijk; het stelsel van historische wegen en dijken dat de hoofdstructuur van De Vijfhoek vormt, is daar een voorbeeld van. In verreweg de meeste van de bestudeerde wijken is het oorspronkelijke landschap alleen terug te vinden aan de hand van enkele gespaarde fragmenten.

De Vinex-wijken in de regio Amsterdam

Naamgeving en ontwerp

Als we de talrijke voorbeelden van thematisering in de onderzochte Vinex-wijken laten bezinken, blijkt dat enkele thema’s met regelmaat naar voren komen (zie ook de vijfde kolom van tabel 10).

- Water, dan wel eilanden*, komt in de naamgeving van deelgebieden heel duidelijk terug in Nesselande (Waterwijk), Meerhoven (Waterrijk), Ypenburg (Waterwijk) en Almere-Buiten Vinex (Eilandenbuurt). In andere wijken speelt de aanwezigheid van water of eilanden een meer impliciete rol, zoals in IJburg, met zijn grachten, en in Zuiderburen, dat vrijwel geheel op de directe nabijheid van water is ontworpen. Ook in andere dan de hier onderzochte Vinex-wijken wordt gebruik gemaakt van water en eilanden als ontwerpmiddel, zoals Getsewoud (Haarlemmermeer) en Portland/Carnisselande (Albrandswaard/Rotterdam). Eilanden worden ook veel toegepast om een zekere beslotenheid in de woonomgeving te creëren (zie hiervoor ook de passage over domeinvorming p. pp. 172-173).
- Bos* komt als thema weliswaar minder vaak voor dan water, maar speelt toch ook een belangrijke rol in het ontwerp van Vinex-wijken. Voorbeelden in de naamgeving van deelgebieden vinden we in Ypenburg (Boswijk) en Meerhoven (Bosrijk). In andere wijken is het bos een essentieel deel van de identiteit: zonder bospercelen zou Haverleij niet dat coulissenlandschap kunnen krijgen dat voor de entourage van de woonkastelen noodzakelijk is.

Tabel 10. Gebruikte middelen om identiteit aan Vinex-wijken te geven

Identiteiten	Voorbeelden	Veel voorkomende thematiek
Gebiedsspecifieke identiteit <p>1. Recent verleden</p> <i>Droge infrastructuur (wegen, lanen, dijken)</i> <i>Natte infrastructuur (krek en, vaarten, plassen)</i> <i>Bebouwing (boerderijen, kastelen)</i> <i>Beplanting (bos, bomenlanen, heggen)</i>	De Vijfhoek <p>Zuiderburen</p> <p>Brandevoort, Houten Vinex, Nesselande, Zuiderburen</p> <p>Meerhoven, De Vijfhoek, Ypenburg</p>	<i>Historie</i> <p><i>Water</i></p> <p><i>Historie</i></p> <p><i>Bos</i></p>
2. Ver verleden <p><i>Archeologische vondsten</i></p>	Houten Vinex	<i>Historie</i>
Geleende identiteit <p><i>Stedelijke elementen (straten, grachten)</i></p> <p><i>Vesting en kastelen (grachten, muren, poorten)</i></p> <p><i>Dorpselementen (pleintjes, woonstraatjes)</i></p> <p><i>Landschapselementen (watergangen, verkavelingen)</i></p>	IJburg <p>Brandevoort, Haverleij</p> <p>Brandevoort</p>	<i>Historie</i> <p><i>Historie</i></p> <p><i>Historie</i></p>
Gekozen identiteit <p>1. Stad en dorp</p> <i>Stedelijke elementen (singels, strandbad)</i> <p>Tuinwijk</p> <p>Dorp</p>	Ypenburg, Nesselande	
2. Landschap <p><i>Algemeen landschappelijk</i></p> <i>Natte infrastructuur (sloten, vaarten, waterpartijen)</i>	Meerhoven <p>Almere-Buiten Vinex, Bergschenhoek Vinex, Meerhoven, Nesselande, Ypenburg</p>	<i>Water</i>
<i>Beplanting (bos, park)</i>	Houten Vinex, Meerhoven, Nesselande, Ypenburg	<i>Bos</i>
3. Bijzondere effecten <p><i>Kleurgebruik</i></p> <p><i>Vrije referentie naar verleden</i></p> <p><i>Moderniteit</i></p>	Almere-Buiten Vinex <p>Almere-Buiten Vinex</p> <p>Meerhoven, Nesselande</p>	<i>Historie</i>
4. Buitenland <p><i>Steden en landstreken van over de grens</i></p>	Almere-Buiten Vinex	

De Vinex-wijken in de regio Amsterdam

En het bosgebied in het midden van Zuiderburen is een, zeker in het relatief bosarme Friese landschap, gedurfd middel om de wijk een eigen identiteit mee te geven.

- Historie* is een thema dat in de afgelopen jaren een snelle opmars heeft gemaakt. Het is niet eenvoudig aan te geven waar de ‘historische referentie’ als trend in de stedenbouw is begonnen. Zeker is echter dat in tijden waarin het functionalisme in één of andere vorm de Nederlandse stedenbouw beheerste (zie het hoofdstuk ‘De twintigste eeuw als referentie’), verwijzingen naar het verleden geen schijn van kans maakten. In de huidige tijd ligt dat anders. Binnen de onderzochte Vinex-wijken springt Brandevoort in het oog als het welhaast archetypische voorbeeld van een wijk die geheel in neohistorische vormgeving is ontworpen. Maar ook De Vijfhoek, met zijn verwijzingen naar – vooral Britse – tuinsteden uit de late negentiende en vroege twintigste eeuw, is een goed voorbeeld van het gebruik van historie als thema. En in Houten Vinex zal Castellum, het nog te bouwen centrumgebied, niet alleen in zijn naamgeving aan oude Romeinse verstedelijkingsvormen doen herinneren. Het ontwerp, dat uitgaat van een strakke rechthoekige plattegrond met een rand van middelhoogbouw en hoektorens, zal zijn naam meer dan waarmaken.

De Vinex-wijken in de regio Amsterdam

Bij het ontwikkelen en ontwerpen van Vinex-wijken speelt thematisering dus een belangrijke rol. Niet alleen krijgen de wijken in hun geheel vaak een kenmerkende naam, motto of thema opgeplakt – dit is het geval in negen van de 13 onderzochte Vinex-wijken –, nog vaker krijgen de afzonderlijke woonbuurten binnen de wijk elk een eigen karakter dat in een thema wordt uitgedrukt. Na de sobere architectuur en stedenbouw die zo kenmerkend waren voor het Nederland van na de Tweede Wereldoorlog, is er in deze tijd duidelijk sprake van een meer ‘consumentgerichte stedenbouw’. Dat komt onder meer door de toename van de koopkracht en het eigen woningbezit. Er wordt naar gestreefd de koper een zo ruim mogelijke keuze te bieden, en thematisering is hierbij een hulpmiddel.

De Vinex-wijken in de regio Amsterdam

Thematisering is in Nederland een betrekkelijk nieuw verschijnsel. Hoewel het al vanaf het begin van de grote stadsuitbreidingen in de negentiende eeuw gebruikelijk is om wijken, en soms straten, te vernoemen naar (voor de bouw van de wijk) verdwenen toponiemen, sluit de stedenbouwkundige vormgeving daar niet bij aan. Pas in de jaren 1970 komt hierin enige verandering, als oude boerderijen en landwegen worden behouden en in de plannen worden opgenomen. Hiermee komt er meer verband tussen naamgeving en ontwerp.

Van echte thematisering kan echter pas sinds de jaren 1980 worden gesproken. In de Amersfoortse wijk Kattenbroek is in dit opzicht pionierswerk verricht: hier wordt voor het eerst op ruime schaal gebruik gemaakt van wervende referentiebeelden. Het gaat in Kattenbroek dan vooral om fantasiebenamingen, waarmee de ontwerper uitgesproken sferen binnen een woonwijk wil scheppen. Vervolgens is de architectuur aan deze thema’s aangepast.

Thematisering leidt niet tot eenvormigheid

Aan het begin van de eenentwintigste eeuw, met de toename van het ‘bouwen voor de markt’ en de behoefte van gemeenten om zich met hun eigen nieuwbouwwijk van andere gemeenten te onderscheiden, is thematisering een algemeen aanvaard verschijnsel in de stedenbouw geworden. Nu nieuwe wijken net zo goed ‘in de markt’ moeten worden gezet als nieuwe automodelen of mobiele telefoons, is een afwijkend thema een geschikt middel om de bijzondere uitstraling te benadrukken. In dit licht is het opmerkelijk dat bij de thematisering van de 13 Vinex-wijken met enige regelmaat voor dezelfde thema’s is gekozen: water, bos en historie zijn terugkerende succesnummers. Gelukkig blijkt binnen deze algemene thema’s een ruime mate van variatie mogelijk te zijn. De Waterwijk van Nesselande oogt toch echt anders dan zijn gelijknamige tegenhanger in Ypenburg. En het ‘bedachte verleden’ neemt in Haverleij totaal andere vormen aan dan in Brandevoort. Thematisering van de woonomgeving hoeft dus niet tot eenvormigheid te leiden.

De vormgeving van Vinex-wijken

De middenweg tussen modernisme en traditie

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

Een bouwblok kan op twee manieren gedefinieerd worden: via architectonische en via culturele modellen. In architectonische modellen wordt de verhouding tussen architectuur, stedenbouw en stedelijke ontwikkeling centraal gesteld. Culturele modellen bestuderen het gebruik van het bouw­blok via sociale praktijken in de stad, en richten zich name op de relatie tussen het openbare en private domein (Engel & Claessens 2002). Beide modellen zijn van belang bij de beschrijving van de subur­bane ontwikkelingen van het bouwblok in de Vinex.

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

Het gesloten bouwblok vormt een onverbrekelijk onderdeel van het stedelijk weefsel van de histori­sche stad. De Franse stadsonderzoekers Castex en Panerai beschrijven het bouwblok als ‘een con­stituerende eenheid van het weefsel; een groepe­ring van gebouwen georganiseerd volgens een bepaalde logica die elke ruimte een door de gebruikspraktijk erkende status verleent’ (Castex et al. 1984: 222). Bij hun beschrijving leggen ze de nadruk op een cultureel model waarin drie niveaus in het stedelijk leven worden onderscheiden: het private, het dagelijkse/gemengde en het stede­lijke/omvattende. Hun onderzoek richt zich op de intermediair tussen openbaar en privé: op het gebruik en de vormgeving van het collectief en de private toe-eigening van de ruimte.

De Duitse stedenbouwkundige Stüb­ben rede­neert vanuit het architectonische model. Hij legt in zijn definitie van het gesloten bouwblok de nadruk op de verhoudingen tussen de schaalniveaus van de stedelijke compositie: ‘De stad bestaat uit een compositorische reeks van klein naar groot: huis­blok-stad. Het ontwerp van de stad vindt echter precies andersom plaats, namelijk van groot naar klein: stad-blok-huis. Het bouwblok maakt deze omkering mogelijk. Zij is het scharnierpunt tussen de stad en het huis, tussen stedenbouw en architec­tuur’, (Stüb­ben, in Hereygart & Van Velzen 2000)

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

Het open bouwblok Onder invloed van de moderne beweging wordt de historische stad in het begin van de twintigste eeuw opengebrou­ken. Er ontstaat een schaalvergro­ting in het stedelijke weefsel en daarmee verandert de verhouding tussen het openbare en private domein en de relatie tussen stedenbouw en archi­tectuur op een radicale wijze. Gebouwen worden als losse elementen uitgestrooid over een schijn­baar grenzeloos openbaar maaiveld. De scheiding tussen de disciplines verdwijnt in een stilistische totaalcompositie van stedenbouw, architectuur en landschapskunst. De bemiddelende rol van het bouwblok verdwijnt.

In de open stad wordt volgens Hereijgers en Van Velzen (2001: 111) het stratenplan met bouw­blokken vervangen door een ‘raamwerk’ van tussenruimten en grotere functioneel bepaalde vlakken, de ‘bebouwingsvlakken’. Het raamwerk is te vergelijken met de stedenbouwkundige schaal van Stüb­ben, maar dan grofmaziger en met een meer autonome positie: ‘meestal vormt het raam­werk een aaneengesloten ruimtelijk stelsel, met grote allure, een royale maatvoering en een groen karakter’ (ibid.: 113).

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

Het geïntegreerde bouwblok Naast het open en het gesloten bouwblok bestaat ook een tussenvorm, waarbij het stedelijke weefsel in het bouwblok is opgenomen. Hiervan is een aantal varianten beschreven, die hier gemakshalve zijn samengevat onder de term ‘het geïntegreerde bouwblok’. Voor veel auteurs heeft deze tussen­vorm vooral betekenis als een overgangsfase in het proces van het openbreken van het gesloten bouw­blok (zie bijvoorbeeld Castex et al. 1984; Reijndorp 2002; Engel & Claessens 2002). Het geïntegreerde model heeft echter ook een zelfstandige waarde. In het suburbane weefsel van de Vinex blijken zowel gesloten, open als geïntegreerde typologieën naast elkaar te bestaan.

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

Castex en Panerai benoemen het Zaanhof in Amsterdam-Spaarndammerbuurt als een voor­beeld van het zogenaamde samengestelde bouw­blok: een zeer groot blok, waarvan de schil bestaat uit een dubbele rij gebouwen die enerzijds geori­ënteerd zijn op een centraal openbaar plein en anderzijds op de straten die het blok afbakenen. Doordata de eenheid van de compositie sterk benadrukt wordt, verwijst deze blokvorm naar een enkel blok van een bijzondere soort: de hof, die aanknoopt bij de Vlaamse traditie van de begijnhof en een herinterpretatie is van het Engelse experiment met de ‘close’ (zie Castex et al. 1984; Reijndorp 2002). Het collectief in de binnenruimte van het blok krijgt door deze configuratie een fundamenteel andere betekenis. Ook het Weense en Berlijnse superblok vallen onder deze tussen­categorie.

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

Suburbane transformaties van het Nederlandse bouwblok

In de Vinex-wijken past het bouwblok zich aan de suburbane ontwikkelingslogica en het suburbane gebruik aan. Opvallend daarbij is dat de typologi­sche constanten die Castex en Panerai voor het Amsterdamse bouwblok benoemden (Castex et al. 1984), ook in de Vinex weer opduiken:

- Grondgebondenheid van de woningen: Panerai beschrijft de individualisering van de toegang tot de woning als ‘een manier om een directe relatie te ontwikkelen tussen het interieur van de woning en de stedelijke ruimte’. Deze constante komt terug in typologieën als de Haagse portiek, de galerijwoning en in moderne stedelijke hoog­bouw zoals die op het G W L-terrein (Komossa et al. 2002: 7-9). Ook in de Vinex is grondgebon­denheid een belangrijke constante.
- Het probleem van de hoek: de smalle blokmaat maakt het moeilijk om de korte zijden van het blok met woningen in te vullen. Bij Berlage wordt de hoek op een architectonische en typo­logische wijze opgelost. In de Vinex wordt dit

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

probleem doorgaans met minimale middelen aangepakt, namelijk: door de korte zijde niet te bebouwen en dicht te zetten met tuinhekken of muren. Typologische of architectonische uit­werkingen zijn hier te duur of onverkoopbaar.

- Ambivalente positie van het binnenterrein: het centrale deel van het bouwblok speelt een dubbele rol als privé en collectieve ruimte. Bij Berlage wordt het binnenterrein steeds collec­tiever ingericht. In de Vinex bestaan zowel privé- als collectieve invullingen. De ambivalente posi­tie van het binnenterrein wordt veroorzaakt door de typisch Nederlandse randvoorwaarde dat de tuin via het achterpad toegankelijk moet zijn.

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

Uiteindelijk kunnen we in de Vinexwijken de vol­gende transformaties van het bouwblok onder­cheiden: zelfstandige of homogene bouwblokken en afhankelijke of geïntegreerde bouwblokken. Zelfstandige of homogene bouwblokken zijn repeterende eenheden die bouwstenen zijn van het weefsel. Dit kunnen zowel gesloten als open bouwblokken zijn.

- Gesloten bouwblokken bestaan vooral uit geslo­ten (middel)hoge bebouwing in de centrum­gebieden van de Vinex, waarbij het binnen­terrein op de begane grond programmatisch opgevuld is met functies, zoals winkels, voor­zeningen of parkeren. Een andere variant van gesloten blokken zien we bijvoorbeeld bij de kastelen van Haverleij, waarbij het collectieve binnenterrein dienst doet als parkeerplaats.
- Semi-gesloten bouwblokken kunnen worden vormgegeven met aaneengesloten rijen, opge­broken rijen of tweekappers. In het gebruik is het een gesloten bouwblok, maar ruimtelijk is het open. De ruimtes tussen de bouwvolumes worden hier vaak door de bewoners dichtgezet; dat kan op verschillende wijzen. Voorbeelden hiervan zijn door de hele Vinex te vinden.
- Open bouwblokken in laagbouw: hier zijn laag­bouwoningen los in een veld gestrooid, waar

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

bij collectieve ruimtes en privétuinen elkaar afwisselen. Een voorbeeld hiervan is Veld 10 van M V R D V in Ypenburg. Erfscheidingen zijn een essentieel onderdeel van het architecto­nische ensemble van het blok.

- Open bouwblokken in hoogbouw zijn woon­parkachtige configuraties van (middel)hoge woongebouwen. Binnen de Vinex-wijken zijn hiervan enkele voorbeelden te vinden, vaak aan de rand van een wijk. De woonkastelen van Haverleij kunnen, op een hoger schaalniveau dan de afzonderlijke gebouwen, ook tot deze categorie worden gerekend.

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

Verschuivingen in de verhouding tussen blok en domein

Kan het bouwblok in de suburb nog steeds geka­rakteriseerd worden als bemiddelaar tussen de disciplines? De relatie tussen stedenbouw en architectuur lijkt in de Vinex te zijn veranderd. Architectonische middelen worden op verschil­lende schaalniveaus ingezet. Architectuur staat hier ten dienste van het creëren van individualiteit, identiteit en diversiteit en die vallen maar zelden samen met de architectonische eenheid van het bouwblok. De verbintenis tussen de ontwikke­lingseenheid, de stedenbouwkundige structuur en de architectonische expressie op het schaalniveau van het bouwblok bestaat niet meer. Wel speelt het bouwblok een belangrijke rol in de afbakening van de domeingrenzen. In de meeste gevallen definieert het nog steeds de overgang van het openbare domein, eventueel via het collectieve, naar het private domein.

Het collectieve domein heeft in het suburbane weefsel echter een andere plek dan het collectieve domein in de stedelijke context. In hun studie naar de relatie tussen de domeinen in de suburb Levittown laten Venturi et al. (1972) zien dat de col­lectiviteit zich daar niet richt op het binnenterrein maar juist op het openbare domein; de straat wordt een collectief domein doordat dagelijkse inter­venties in de ruimte zich afspelen op straat, oprij­laan en voordeur. De analyse van Venturi et al. schetst de contouren voor een nieuwe richting in het stadsonderzoek, die zich concentreert op de dagelijkse interventies in het publieke domein. Gaat het in Levittown om de manifestatie van de persoonlijke identiteit, via het vrijstaande huis, in de openbare ruimte, in de Vinex kunnen we een accent toevoegen door ook te kijken naar de mani­festatie van de collectieve identiteit in de klein­schalige tussenruimte tussen het bouwblok, in de vorm van de woonstraat, het pleintje of het hofje.

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

De woonwoning van de Vinex-wijk in Ypenburg

DE VORMGEVING VAN VINEX-WIJKEN DE MIDDENWEG TUSSEN MODERNISME EN TRADITIE

In de voorgaande hoofdstukken hebben we ons vooral bezig gehouden met de ligging en de hoofdopzet van de onderzochte Vinex-wijken. Dat is van belang, omdat de aanleiding tot de Vinex-operatie op een regionaal-planologisch niveau ligt: het bieden van alternatieven voor de uitbreiding van steeds verder uitdijende steden.

De algemene beeldvorming ten aanzien van de Vinex-wijken speelt zich echter op een lager schaalniveau af. Daarom staat in dit hoofdstuk de stedenbouwkundige en architectonische invulling van de wijken centraal.

Ontsluiting

De stedenbouwkundige opzet van een wijk is tot op zekere hoogte afhankelijk van de gekozen hoofdonsluiting van die wijk, die doorwerkt tot op het detailniveau van straat en woonblok. De onderzochte Vinex-wijken vertonen op dit punt een grote mate van variatie:

- *Ontsluiting via een buitenring*: deze vorm van ontsluiting gaat ervan uit dat het autoverkeer wordt afgewikkeld aan de rand van de wijk. Houten Vinex is hiervan het meest extreme voorbeeld: de wijk ligt geheel binnen zijn eigen rondweg, waarop elke woonbuurt zijn eigen aantakking heeft. Aangezien de buurtontsluitingssystemen voor het autoverkeer niet op elkaar zijn aangesloten, zijn rechtstreekse verbindingen tussen de buurten uitsluitend te voet of per fiets mogelijk en hebben de meeste straten binnen de buurten een verkeersluw karakter.
- *Ontsluiting via een binnenwijkse ring of lus*: voorbeelden zijn Stadshagen, Brandevoort, Ypenburg en De Vijfhoek. Kenmerkend voor dit systeem is dat het centrumgebied vrij van doorgaand autoverkeer wordt gehouden. Tussen de genoemde wijken bestaan echter onderling grote verschillen in de manier waarop met het verkeer binnen de woonbuurten wordt omgegaan.
- *Centrale wijkontsluiting*: via dit systeem wordt het verkeer via hoofdstraten midden door de wijk afgewikkeld. Deze vorm van hoofdonsluiting gaat in de voorbeelden Nesselande, Almere-Buiten Vinex en IJburg samen met een orthogonaal stratenpatroon. Verkeersluwe oplossingen zijn zeer wel mogelijk, maar in mindere mate dan in het voorbeeld van Houten Vinex.

In figuur 6 worden deze wijkontsluitingssystemen weergegeven.

Binnen deze hoofdonsluitingssystemen bevindt zich een wereld van kleinschalige buurtontsluitingspatronen. Bestudering van deze patronen is interessant; niet alleen omdat de patronen tot op het laagste stedenbouwkundige niveau (de 'haarvaten' van het stratenpatroon) het karakter van wijk en buurt helpen bepalen, maar ook omdat ze in de loop van de twintigste eeuw kenmerkend zijn voor bepaalde tijdvakken en stromingen. Als we willen bepalen of er sprake is van een 'Vinex-stijl', dan kunnen de stratenpatronen daartoe op zijn minst een indicatie geven.

De onderzochte Vinex-wijken laten een grote diversiteit aan stratenpatronen zien. Het lijkt op voorhand moeilijk hierin een gemeenschappelijke noemer te ontdekken die het mogelijk maakt om van een herkenbare 'stijl' te spreken. Hieronder geven we een beeld van de diversiteit aan patronen binnen de 13 wijken (zie ook figuur 7):

- *Zuiver orthogonale patronen*: evenwijdig lopende, rechte straten vormen tezamen een orthogonaal patroon. Een dergelijk patroon wordt internationaal ook wel als 'grid' omschreven, een term die vooral geworteld is in de basisopzet van de gemiddelde Noord-Amerikaanse stad, maar die bijvoorbeeld ook tot uiting komt in het beroemde plan van Ildefons Cerdà voor Barcelona (1859). In Nederland zijn deze patronen kenmerkend voor de functionalistische stedenbouw uit het midden van de twintigste eeuw, om in beperkter omvang rond 1980 terug te keren als onderdeel van het neorationalisme. Dit type patronen is aanwezig in enkele van de onderzochte wijken. Het Haveneiland van IJburg, Graswijk en Zandrijk in Meerhoven, Waterwijk in Ypenburg en de Tuinstad van Nesselande zijn voorbeelden van Vinexbuurten die een zuiver orthogonale verkaveling kennen. Wel doet zich een bijzonderheid voor die in twintigste-eeuwse voorbeelden zeldzaam was: in Nesselande, Stadshagen en Meerhoven is sprake van verschillende orthogonale verkavelingen die met een hoekverdraaiing op elkaar aansluiten.
- *Rechthoekige patronen met hoekverdraaiingen*: hier doen zich (kleine) hoekverdraaiingen binnen het patroon voor. Het woongebied bestaat uit straten die op zichzelf recht zijn, maar niet altijd evenwijdig lopen. Daardoor zijn straatkruisingen binnen het patroon ook niet automatisch orthogonaal. Hoewel de eerste indruk niet veel hoeft te verschillen van de zuiver orthogonale patronen, kunnen de kleine hoekverdraaiingen aanleiding zijn tot subtielere variaties in de hoekoplossingen. Dergelijke patronen vinden we in een groot aantal woongebieden binnen de 13 wijken: op grote schaal in Almere-Buiten Vinex en in Stadshagen, en op kleinere schaal in Zuiderburen, De Bras in Ypenburg en Bergschenhoek Vinex (in het bijzondere Boterdorp-Zuidwest).
- *Patronen met sterk geknikte straten*: in deze groep bestaan de straten uit korte rechtstanden (van zelden meer dan vijftig meter) die met knikken in elkaar overgaan. Brandevoort is het meest sprekende voorbeeld van deze categorie. De buurt De Veste bestaat in zijn geheel uit deze verkaveling, terwijl de omliggende woongebieden een combinatie vertonen van geknikte patronen met nog vrijere verkavelingen. Een andere wijk waar deze vorm van verkaveling op grote schaal is toegepast, is Houten Vinex, althans het gedeelte dat ten zuidwesten van de spoorbaan ligt. Deze wijk vertoont het verschijnsel van een groot aantal afzonderlijke patronen die onder een hoek op elkaar aansluiten. In De Singels in Ypenburg vinden we een aantal beeldbepalende geknikte straten binnen een rechthoekig patroon met hoekverdraaiingen.
- *Gemengde patronen*: deze categorie ligt in het verlengde van de vorige. Ook hier zijn korte rechtstanden en knikken prominent aanwezig, maar zij worden aangevuld met bochten, doodlopende straten en plaatselijke verbredingen in de vorm van pleintjes. Het geheel biedt een vorm van stedenbouw die als een collage gebruik maakt van vrijwel alle beschikbare middelen, behalve de zuivere orthogonaliteit. Het is dan ook verleidelijk om hier te spreken van

'eclectische stedenbouw', al dreigt zo'n etiket meer verwarring dan verheldering te bieden. Voorbeelden vinden we in De Vijfhoek, en op bescheiden schaal in Stellinghof. Hoewel er in het geval van Haverleij nauwelijks van een stratenpatroon kan worden gesproken, zou het wegennet dat de woonkastelen ontsluit, tot deze categorie gerekend kunnen worden.

• *Slingerende patronen*: dit stratenpatroon bestaat geheel of vrijwel geheel uit bogen. Het verwijst naar de negentiende-eeuwse romantische parkaanleg, is het grootste deel van de twintigste eeuw uit de mode geweest, maar keert incidenteel in de huidige generatie woonwijken terug. Het meest extreme voorbeeld is Boswijk (Ypenburg), waar – afgezien van twee doorgaande fietspaden – geen enkele rechtstand of knik in het ontwerp is ingebouwd; de straten lopen als doorgaande serpentine door de wijk – toepasselijk heet een van de straten dan ook Guirlande. Het noordoostelijk deel van Houten Vinex bestaat uit een verzameling gebogen straten die soms met knikken, soms met bogen op elkaar aansluiten. Op kleinere schaal verdient Bergschenhoek Vinex, en daarbinnen het deelgebied Oosteindsche Akker, te worden genoemd vanwege de verkaveling rondom de serpentinevormige waterpartij in dit woongebied. Ten slotte biedt het bedrijventerrein Flight Forum van Meerhoven een opvallend voorbeeld van deze verkavelingsvorm buiten de woongebieden.

De vijf onderscheiden categorieën geven tezamen een caleidoscopisch beeld van de huidige stedenbouw. Het is niet eenvoudig om hieruit een algemene trend te destilleren die voor 'typisch Vinex' – of, als men wil, als 'typisch vroeg eenentwintigste-eeuws' – kan doorgaan. Wat in elk geval opvalt, is dat het naast elkaar voorkomen van verschillende patronen een kenmerk van de Vinex-wijken lijkt te zijn. Een extreem voorbeeld hiervan is de wijk Ypenburg, waarbinnen in ieder geval vier van de hier onderscheiden stratenpatronen gevonden kunnen worden.

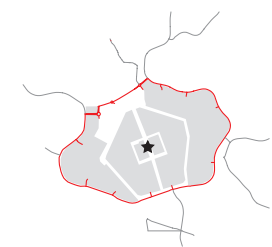
Een voorlopige conclusie zou kunnen zijn dat er niet zozeer sprake is van een eenduidige stedenbouwkundige vorm van de Vinex-wijken, maar dat juist hun eclectische gebruik van uiteenlopende patronen kenmerkend is. Het naast elkaar voorkomen van uitersten zoals een zuiver orthogonaal patroon en een patroon van slingerende straten – en bijna alle mogelijkheden daartussen – laat een vormvrijheid zien die in de stedenbouw van het grootste deel van de twintigste eeuw eenvoudig ondenkbaar is geweest.

Bouwblokken

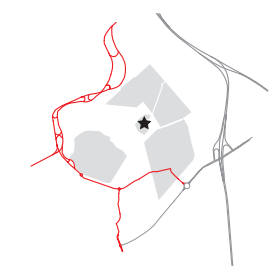
Een korte beschouwing over de ontwikkeling van het bouwblok in de Vinex-wijken mag in dit hoofdstuk niet ontbreken. In de twintigste eeuw is het volledig gesloten bouwblok opengebroken, vooral onder invloed van de functionaristische ideologie in de jaren 1930. De meest extreme vorm van open bouwblokken wordt bereikt in de jaren 1960, wanneer het bouwblok geheel plaats maakt voor een verzameling losse woongebouwen in een vrij ingedeelde open ruimte op de begane grond. Sindsdien is het bouwblok geleidelijk aan teruggekeerd, al wordt het geheel gesloten blok zelden meer toegepast.

Figuur 6. Hoofdontsluitingssystemen van Vinex-wijken

Ontsluiting via een buitenring

Houten Vinex

Meerhoven

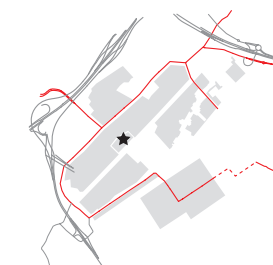
Ontsluiting via een binnenwijkse ring of lus

Brandevoort

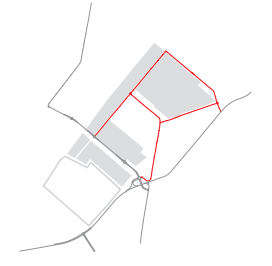
De Vijfhoek

Ypenburg

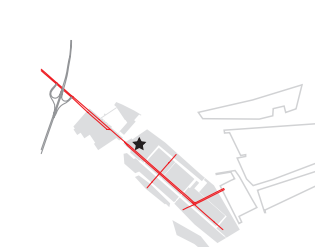

Stadshagen

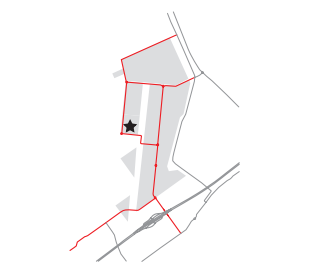

Bergschenhoek Vinex

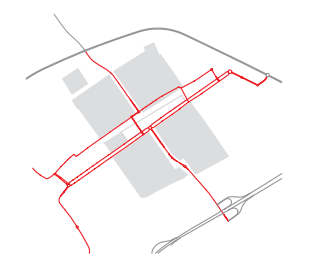
Centrale ontsluiting

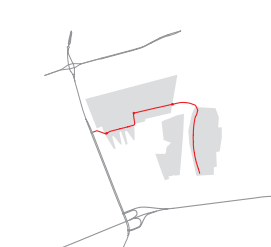
IJburg

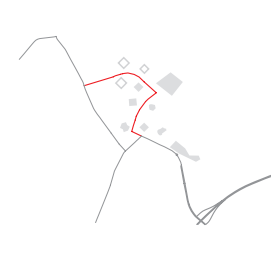
Nesselande

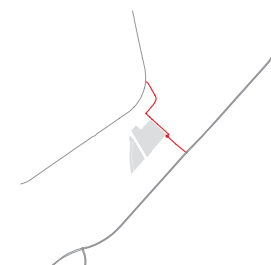
Almere-Buiten Vinex

Zuiderburen

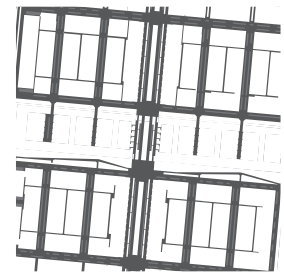
Haverleij

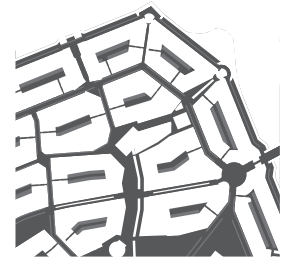
Stellinghof

- ★ Vinex centrumgebied
- Vinexlocatie
- Vinex in ontwikkeling
- Snelwegen en hoofdwegen
- Wijkontsluiting

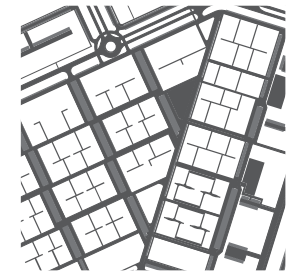
Figuur 7. Stratenpatronen van Vinex-wijken

Zuiver orthogonale patronen
Nesselande

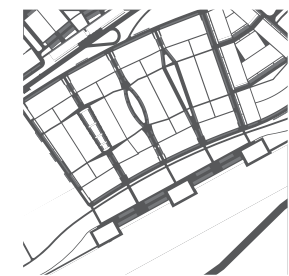
Patronen met sterk geknikte straten
Brandevoort

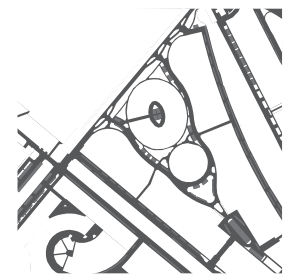
Verscheidende orthogonale patronen
binnen één wijk
Stadshagen

Gemengde patronen
Stellinghof

Rechthoekige patronen met
hoekverdraaiingen
Almere-Buiten Vinex

Slingerende patronen
Bergschenhoek Vinex

Figuur 8. Bouwblokken van Vinex-wijken

Gesloten bouwblok
(hier met binnenhof)
Ypenburg

Semi-gesloten bouwblok
De Vijfhoek

Open bouwblok in
(middel)hoogbouw
Meerhoven

Open bouwblok in laagbouw
Stellinghof

Als het om de vorm van het bouwblok gaat, worden in de Vinex-wijken inmiddels enkele trends zichtbaar. Het geheel gesloten bouwblok keert terug, de geheel vrijstaande woongebouwen zijn nooit helemaal weggeweest, en daartussenin beweegt zich het merendeel van de Vinex-bouwblokken. Een (sterk) vereenvoudigd overzicht wordt hieronder beschreven en is schematisch weergegeven in figuur 8:

- Het *gesloten bouwblok* heeft in de Vinex-wijken een *comeback* gemaakt. Er is een sterke samenhang tussen compact-stedelijke woonmilieus en gesloten bouwblokken; zie vooral IJburg, Brandevoort en delen van De Singels in Ypenburg. Dit benadrukt dat het gesloten bouwblok door ontwerpers en ontwikkelaars vooral wordt ingezet om een stedelijke sfeer te scheppen.
- Het merendeel van de bouwblokken in de onderzochte Vinex-wijken is gesloten noch open. Het betreft hier een categorie waarvoor, als meest neutrale benaming, de term *semi-gesloten bouwblok* wordt voorgesteld (zie ook het tekstkader op p. 172-173). De term 'semi-gesloten' kan op twee manieren worden opgevat: louter visueel – semi-gesloten betekent dan dat er geen doorgaande bebouwing langs de randen van het blok aanwezig is, en dat men hier en daar tussen de huizen door kan kijken –, en functioneel – men kan dan in beginsel tussen de huizen door in het blok doordringen, bijvoorbeeld via achterpaden en binnenhoven. In de praktijk zijn de meeste semi-gesloten blokken in de Vinex-wijken alleen 'open' in visueel opzicht. Wie niet in het blok woont, heeft in het algemeen geen toegang tot het binnenste van het blok. Maar ook in de weinige gevallen waarin dit fysiek mogelijk is, overheerst een zekere mate van beslotenheid binnen het blok, waardoor niet-bewoners zich al snel 'buitenstaanders' voelen die er niets te zoeken hebben.
- Het *open bouwblok*. Dit is in feite een open en (grotendeels) vrij toegankelijk terrein met vrijstaande bebouwing. Binnen de Vinex-wijken komt het vooral voor in combinatie met (middel)hoogbouw. De wijk Haverleij, met zijn vrij in de ruimte geplaatste woonkastelen, bestaat geheel uit dit type. Deze bebouwingsvorm valt samen met de categorie van het verspreide stedelijke woonmilieu (zie het hoofdstuk over 'Het stedelijke karakter van Vinex-wijken'). Andere voorbeelden van (middel)hoge vrijstaande bebouwing vinden we in Almere-Buiten (langs de Lage Vaart) en in Stadshagen (langs het Zwarte Water). Voorbeelden van open bouwblokken in laagbouw vinden we in Stellinghof en in Ypenburg (in het zogenoemde 'veld 10' in Waterwijk).

De terugkeer van het gesloten bouwblok in de Vinex-wijken kan als een signaal worden opgevat. Deze blok vorm is de uitdrukking van een behoefte aan woonomgevingen die een grote mate van beslotenheid en controleerbaarheid kennen. De door publicisten en onderzoekers (bijvoorbeeld Nio 2003, Van Engelsdorp Gastelaars 1996) benadrukte opkomst van het privé- en/of collectieve domein is in verschillende Vinex-wijken terug te vinden. Bovendien beperkt de behoefte aan een eigen domein zich niet tot de (relatief zeldzame) geheel gesloten bouwblokken. Ook de hiervoor genoemde categorie van het semi-gesloten blok, dat in vrijwel alle Vinex-wijken overheerst, kent zijn eigen mogelijkheden voor domeinvorming (zie ook het tekstkader op pp. 172-173).

De trend die we hier kunnen signaleren, is dat de tussenruimten van bouwblokken in toenemende mate van belang worden als directe woonomgeving. Het ontwerp speelt in op een toenemende mate van sociale controle: de bewoner is niet alleen baas op eigen erf (voor- en achtertuin), maar raakt ook betrokken bij het reilen en zeilen van zijn of haar woonomgeving. Dit idee wordt heel ver doorgevoerd in de buurt Het Fetlaer (De Vijfhoek, Deventer). Daar zijn groepen bewoners medeverantwoordelijk voor de inrichting en het beheer van de binnenterreinen tussen hun woningen.

Wat het zuivere privé-gebied rond de woning betreft, valt het gebruik van ruime voortuinen en voorzieningen voor parkeren op eigen erf op. Verder draagt de, overigens relatief bescheiden, uitgifte van 'vrije kavels' in de Vinex-wijken bij aan een steeds individuelere expressie (sommigen zouden zeggen: 'wildgroei') van het privé-domein. Nog opvallender dan bij de privé-buitenruimten is de opkomst van 'semi-openbare', 'collectieve' of 'parochiale' buitenruimten in de Vinex-wijken, zowel in de gesloten als in de semi-gesloten bouwblokken. Zonder te willen streven naar de volledigheid van een catalogus zetten we hieronder de meest in het oog springende voorbeelden van semi-openbare buitenruimten op een rij.

- Vormen van semi-openbare ruimten die strikt genomen aan en rond de openbare weg liggen, maar wel een zekere beslotenheid bezitten: hiertoe behoort het uit de jaren 1970 bekende *woonerf* (zie bijvoorbeeld de beschrijving van Haagsche Beemden in het vierde hoofdstuk), maar ook de *woonstraat*, mits het straatprofiel en de plaatsing van de woningen zodanig zijn dat er sociale controle kan worden uitgeoefend. Een enigszins aangepaste vorm van dit type ruimten die in veel Vinex-wijken wordt aangetroffen, is het *woonplein*: een groene ruimte tussen de woonbebouwing, al dan niet ingericht als speelterrein, die formeel openbaar toegankelijk is maar door haar ligging en uitvoering de indruk wekt exclusief voor de omwonenden te zijn aangelegd – en naar observaties leren, ook daadwerkelijk zo wordt gebruikt. Opvallende voorbeelden van woonpleinen zijn te vinden in de Vijfhoek, Brandevoort en Stellinghof.
- Een tussenvorm op de overgang van 'formeel openbaar toegankelijk' naar 'privé-terrein' is het *wooneiland*. Deze woonvorm is, zoals de naam suggereert, door water omgeven en kent in de regel één toegang: een brug of dam. Nog duidelijker dan bij de woonpleinen voelt de niet-bewoner die de toegang passeert, zich indringer. Het wooneiland is een fenomeen dat in de Vinex-wijken een opvallende opmars heeft gemaakt. Binnen de onderzochte wijken vinden we wooneilanden in Bergschenhoek, Almere-Buiten, Nesselande, Ypenburg en Zuiderburen. Sommige van de woonkastelen van Haverleij zijn omgeven door een 'slotgracht', wat ze tot wel heel opvallende wooneilanden maakt. En in enkele Vinex-wijken die niet in deze studie zijn geanalyseerd, zoals Getsewoud (Haarlemmermeer), Wateringse Veld (Den Haag) en Portland (Albrandswaard), vinden we hele buurten die uit wooneilanden bestaan.
- Een woonvorm met een nog nadrukkelijker besloten karakter, is het *woonhof*. Deze woonvorm heeft een oude traditie in Nederland, die teruggaat tot de hofjes uit de zestiende eeuw en de besloten wooncomplexen in

vroeg-twintigste-eeuwse tuindorpen. Tijdens het grootste deel van de twintigste eeuw is het woonhof echter een zeldzaamheid; kennelijk verdraagt de nadruk die de functionalisten leggen op collectiviteit – en dan vooral binnen het woonblok zelf –, zich slecht met het creëren van kleine, omsloten ruimten. Kenmerkend voor woonhoven in de hier bedoelde vorm is dat zij niet rechtstreeks door de openbare weg worden ontsloten. Zij liggen daardoor ‘terzijde’ van de verkeersstructuur van de buurt, wat hun beslotenheid versterkt. In de meest extreme gevallen is de toegang bovendien gemarkeerd door een poort – een typisch vooroorlogs verschijnsel uit de traditionalistische stedenbouw – of een hek, waardoor de exclusiviteit van het domein wordt benadrukt. Houten en Ypenburg bieden talrijke voorbeelden van dergelijke woonhoven, maar ook in andere wijken kunnen zij worden aangetroffen.

Een stap verder in de richting van de privatisering van de ruimte vormt het *binnenhof*. In de hier gebruikte betekenis gaat het om een (vrijwel) geheel omsloten ruimte die duidelijk bij de omliggende woningen hoort. In Brandevoort (De Veste), Haverleij en Ypenburg (De Venen) zijn dergelijke wooncomplexen een belangrijk deel van de stedenbouwkundige opzet. Incidenteel komen dergelijke besloten hoven ook in andere Vinex-wijken voor. In De Venen zijn de binnenhoven openbaar toegankelijk, terwijl ze in de Brandevoortse Veste met hekken afgesloten zijn. Dit laatste is op zich niet zo vreemd, omdat – in tegenstelling tot de andere voorbeelden – aan het binnenhof geen hoofdtoegangen van woningen liggen. Bij de woonkastelen van Haverleij zijn de binnenhoven officieel wel openbaar toegankelijk, maar draagt de geïsoleerde ligging van de kastelen – vaak aan het eind van een eigen oprijlaan – er in hoge mate toe bij dat het wooncomplex voor buitenstaanders ontoegankelijk lijkt. In mediadiscussies³ is al menigmaal gesuggereerd dat het slechts een kwestie van tijd is totdat ‘de poorten gesloten worden’ en Haverleij de eerste grootschalige *gated community* in Nederland zou zijn geworden.

De voorgaande typologie laat zien dat er binnen de Vinex-wijken geëxperimenteerd wordt met uiteenlopende typen van semi-openbare ruimten. De binnenhoven, woonhoven, woonpleinen en wooneilanden verschillen sterk in hun stedenbouwkundige en architectonische vormgeving. Ook de mate van openbaarheid loopt uiteen, zelfs als we de meest extreme vorm van privatisering van de ruimte (*gated community*) voorlopig buiten beschouwing laten. Wat de veelheid aan oplossingen laat zien, is dat er in de Vinex-wijken op ruime schaal rekening gehouden wordt met een behoefte aan herkenning, beslotenheid en exclusiviteit. In de huidige stedenbouw is die behoefte niet langer een taboe. Hier kan een verband worden gelegd met de stedenbouwkundige stroming in de Verenigde Staten, bekend als *New Urbanism* (zie onder andere Dutton 2000). In deze kleinschalig opgezette wijken speelt de betrokkenheid van de bewoners bij hun woonomgeving een grote rol. Opvallend is hierbij ook dat de bewoners van *New Urbanism*-wijken zich vaak vrijwillig zware beperkingen ten aanzien van het uiterlijk van hun huis laten opleggen, zolang zij het idee hebben dat dit het aanzien van hun woonomgeving ten goede komt.

Architectuur

Het is niet de bedoeling van deze studie om een diepgaand oordeel te vellen over de ontwikkeling van de Vinex-wijken op het gebied van hun architectuur. Wel is een beschrijving van architectonische vormgeving noodzakelijk omdat het anders moeilijk is een volledig beeld van de Vinex-wijken te geven. We zullen hierna enkele algemene trends schetsen; wie een gedetailleerde architectuurgids van de Vinex verwacht, zal onvermijdelijk teleurgesteld worden.

In het hoofdstuk ‘De twintigste eeuw als referentie’ hebben we een overzicht gegeven van de belangrijkste stromingen in de Nederlandse stedenbouw van de twintigste eeuw. In de marge zijn ook de contemporaine architectuurstijlen genoemd. Het zou interessant zijn om na te gaan of het mogelijk is de in dat hoofdstuk geïntroduceerde tijdlijn door te trekken naar het begin van de eenentwintigste eeuw. Toch zit hier een adder onder het gras. De consensus over de definiëring en benaming van architectuurstromingen komt in de regel pas tot stand na jarenlange discussies. Nieuwe fenomenen, die zich als het ware onder de ogen van de critici voordoen, laten zich eerst na jaren helder en eenduidig omschrijven. In dit stadium is het dan ook verstandig aansluiting te zoeken bij de ontwikkelingen uit het laatste deel van de twintigste eeuw, en te zien of zich koersveranderingen voordoen die als ‘vroeg eenentwintigste-eeuwse trends’ aangemerkt kunnen worden.

De stand van zaken aan het begin van de eenentwintigste eeuw kan het gemakkelijkst worden beschreven vanuit de twee uitersten die gedurende een groot deel van de twintigste eeuw naast elkaar (en menigmaal tegenover) stonden: het functionalisme en het traditionalisme.

Het *functionalisme* heeft een rijke geschiedenis in de twintigste eeuw. Het Nieuwe Bouwen in de jaren 1920, het naoorlogse functionalisme van de jaren 1950 en 1960 (zie hiervoor de beschrijving van Buitenveldert in ‘De twintigste eeuw als referentie’), en het neorationalisme van de jaren 1980 hebben Nederland tot ver in het buitenland de reputatie gegeven van een land waar de architectuur zich ontwikkelt langs rationale, rechte lijnen. In de Vinex-wijken komt het functionalisme op twee manieren terug. Hier en daar is er een verwijzing naar het Nieuwe Bouwen die deze stijl zó levensecht oproept dat men geneigd is te spreken van ‘nostalgisch functionalisme’. In de meeste gevallen is het functionalisme in de Vinex-wijken echter een nieuwe interpretatie van de beproefde stijl. Kenmerkend daarin zijn het gebruik van platte daken (soms ook lessenaardaken), de neiging om in heldere kubusachtige vormen te bouwen en de keuze voor witte gevels (en soms een nog opvallender kleurtoepassing). Bij de combinatie van al deze elementen uit de functionalistische gereedschapskist veroorlooft men zich ruime vrijheden, waardoor een stijl ontstaat die eerder in de verte geïnspireerd is op het twintigste-eeuwse functionalisme dan dat het er een getrouwe kopie van is. Bij gebrek aan een algemeen aanvaarde benaming wordt deze trend hier aangeduid als *neofunctionalisme*. Het meest uitgesproken voorbeeld binnen de 13 Vinexwijken is Meerhoven, waar de orthogonale stedenbouw samengaat met een architectuur van functionalistische snit. Maar ook in Almere-Buiten Vinex – vooral in de Regenboogbuurt – en Ypenburg – in de Waterwijk – is deze ‘stijl’ op ruime schaal te vinden.

Almere-Buiten

Meerhoven

Waterwijk

Ypenburg

Brandevoort

Haverleij

De Venen

De Veste

De Singels

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

Een extremere variant van het neofunctionalisme vinden we in experimentele woongebieden, met als duidelijkste voorbeeld de Eilandenbuurt van Almere-Buiten Vinex. Deze buurt bestaat uit een collage van uiteenlopende kavelvormen, woonvormen, kleuren en materialen; een verzameling van extremen waarbinnen modernistische vormen overheersen. De term die we hier voorstellen, *modernistisch eclecticisme*, doet zowel recht aan het gebruik van modernistische vormen als aan het eclecticisch karakter van deze stroming. Gezien zijn extreme karakter is het niet verwonderlijk dat het modernistisch eclecticisme binnen de 13 Vinex-wijken een zeldzaamheid is.

Almere-Buiten

Meerhoven

Waterwijk

Ypenburg

Brandevoort

Haverleij

De Venen

De Veste

De Singels

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

niet tot deze stromingen worden gerekend. Hoe beeldbepalend neofunctionalisme, neotraditionalisme en eclecticisme ook zijn, tezamen bepalen zij slechts een klein deel van het ‘gezicht’ van Vinex. De overgrote meerderheid van de Vinex-woningen is, en wordt, gebouwd in een stijl die nauwelijks scherp gedefinieerd kan worden, laat staat dat zij op een eigen naam zou kunnen bogen. Het gaat om een stroming die een sterk ingehouden vorm van functionalisme koppelt aan het gebruik van traditionele materialen – in het bijzonder baksteen –, en daardoor een voorzichtige, breed aanvaarde middenweg lijkt te bewandelen. Eén van de zegslieden die we voor deze studie hebben geraadpleegd, suggereerde hiervoor de term ‘poldermodernisme’, maar liet doorschemeren dat deze naam niet echt bevredigend is. Binnen de architectuurwereld doet de term *vernacular* opgeld voor stromingen die gebruik maken van gebiedseigen vormen, materialen en tradities, maar deze op een geheel eigen wijze interpreteren. In de gangbare definities van *vernacular* wordt de nadruk gelegd op het ‘lokale’, zelfs ‘inheemse’, karakter van deze stroming. Een dergelijke definiëring lijkt van toepassing op een groot deel van de Vinex-productie. Bij gebrek aan een betere (en meer Nederlandse) term zullen we *vernacular* hier dan ook als de meest adequate benaming hanteren. Het voorkomen van *vernacular* binnen de Vinex-wijken zou wel eens de uiting kunnen zijn van een nieuwe, typisch Nederlandse bouwstijl. In de onderzochte Vinex-wijken kenmerkt de stroming zich door een rustige moderniteit waarbij de scherpste kanten zijn weggeslepen; felle kleuren en extreme doosvormen worden vermeden. Twee varianten vallen bij een rondgang door de wijken op.

- Stedelijk vernacular*: deze variant past vooral bij stedelijk-compacte woonmilieus. Kenmerkend zijn gesloten bouwblokken met overwegend platte daken in middelhoogbouw met een sobere uitstraling. Baksteengebruik, soms in meerdere kleuren, is regel. IJburg en het centrale gedeelte van De Singels (Ypenburg) zijn goede voorbeelden hiervan.
- Tuinstad-vernacular*: deze variant hoort typisch bij stedelijk-grondgebonden en groen-stedelijke woonmilieus. Het gaat om laagbouw in semi-gesloten blokken met een sobere uitstraling. Er wordt voornamelijk gebruik gemaakt van schuine daken, maar soms ook van lessenaar- en zadeldaken. Het gebruik van baksteen is regel.

In de praktijk leveren deze twee vormen van *vernacular* nogal verschillende omgevingen op. De stedelijke variant wordt vooral aangetroffen in centrumgebieden met een compacte bebouwing en (enige) menging van wonen met andere functies. De tuinstad-variant hoort typisch bij de talrijke grondgebonden en groene laagbouwmilieus binnen de Vinex.

Almere-Buiten

Meerhoven

Waterwijk

Ypenburg

Brandevoort

Haverleij

De Venen

De Veste

De Singels

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

De Wijk

aan vormen, die zelden op straat- of blokniveau zichtbaar wordt, maar op buurt- en wijkniveau goed waarneembaar is.

Er is nog een stroming die het verdient in het kader van de *vernacular* te worden genoemd. Deze is incidenteel te vinden binnen de onderzochte wijken, en combineert een sobere neotraditionalistische vormgeving met opvallende veranda's en dakuitbouwen. Deze stroming wordt door ontwerpers en ontwikkelaars vaak omschreven als *colonial*, naar analogie met de term voor historische architectuur uit de zuidelijke Verenigde Staten. Met haar nadrukkelijke symmetrie en royale voorgevels ademt deze architectuur een rustieke, voorname sfeer uit. *Colonial* wordt hier besproken binnen de *vernacular*, omdat het goed beschouwd ook een 'inheems' bedoelde stijl is, zij het niet bepaald van Nederlandse bodem. De meest consequente toepassing is te vinden in de woonbuurt Brand van Brandevoort; plaatselijk zijn ook voorbeelden te vinden in Zuiderburen en Almere-Buiten Vinex (Oostvaardersbuurt).

In het schema op p. 183 zijn de hier onderscheiden stromingen uit de Vinex-wijken weergegeven. In het overzicht wordt een lijn gevolgd die verloopt van 'functioneel' – geïnspireerd door de moderniteit – naar 'traditioneel' – geïnspireerd door de traditie. Het schema maakt duidelijk dat er geen sprake is van een grote bandbreedte in stromingen; beide uitersten zijn aanwezig, met daarbinnen een scala van tussen- en mengvormen. Van de onderscheiden stromingen geven we in het schema de belangrijkste stedenbouwkundige en architectonische kenmerken.

Zoals eerder gesteld, is het nog te vroeg om een definitief oordeel te geven over de architectuur binnen de Vinex-wijken. Pas over zo'n 10 a 15 jaar zal er meer consensus mogelijk zijn ten aanzien van de stijlbenamingen. Het hiervoor gegeven overzicht laat zien dat een zekere collageachtige stijl – voor zover men van een stijl wil spreken – overheerst, die zowel functionalistische als traditionele trekken heeft. Binnen de pragmatische oplossingen die in de Nederlandse architectuur, en in het bijzonder binnen de marktgerichte Vinex-wijken, gezocht wordt, is een dergelijke 'middenstijl' misschien ook wel de meest voor de hand liggende oplossing. Dat neemt niet weg dat ook binnen de *vernacular*-architectuur een grote mate van variatie mogelijk is. De foto's bij dit hoofdstuk en de voorgaande hoofdstukken geven daar blijk van.

Met andere woorden: de variatie in de architectuur binnen de Vinex-wijken is voor een deel te vinden in het naast elkaar voorkomen van een groot aantal stijlen. Daarnaast (en vooral) weten de architecten variaties te verzinnen binnen een kennelijk algemeen aanvaarde stijl die het midden houdt tussen de twee uitersten die zo kenmerkend zijn voor de vorige eeuw. Neofunctionalisme en neotraditionalisme mogen dan elk op zich spectaculaire voorbeelden opleveren die spraakmakend zijn binnen de Vinex-operatie, zij zijn slechts voor een bescheiden deel verantwoordelijk voor de totale woningproductie in de 'Vinex'. Met uitzondering van duidelijk neofunctionalistische en neotraditionalistische voorbeelden, overheerst binnen de Vinex-wijken een stijl die we hier gemakshalve aanduiden als *vernacular*.

Afwisseling binnen een begreemd thema

Als we kijken naar het geheel van stedenbouwkundige en architectonische middelen die zijn ingezet in de onderzochte Vinex-wijken, valt het volgende beeld op. De wijken vallen als groep op door het gebruik van uiteenlopende ontsluitingspatronen en architectuurstijlen. Hierbinnen overheerst een aanpak die bestaat uit:

- semi-gesloten bouwblokken die voor niet-bewoners in de regel fysiek ontoegankelijk zijn;
- een patroon van rechte (maar vaak niet geheel parallelle) straten en geknikte straten met korte rechtstanden;
- een architectuur die haar vormen en materialen ontleent aan de twee hoofdstromingen uit de vorige eeuw, maar daar een geheel eigen expressie aan toevoegt.

Binnen deze aanpak weten stedenbouwers en architecten in het algemeen een behoorlijke mate van afwisseling te bereiken, zij het een afwisseling binnen een begreemd thema. Het risico dat hierbij om de hoek komt kijken, is dat dezelfde 'tussenstijl' op verschillende plekken steeds tot dezelfde vormen van afwisseling leidt. Dat zou in het ergste geval een 'herhaling van afwisseling' betekenen, waardoor wijken die elk op zich zelf redelijk gevarieerd zijn, op een hoger niveau toch op elkaar lijken. Het is in het kader van deze studie moeilijk aan te geven in hoeverre dit inderdaad het geval is. Wel is uit de analyse van de 13 wijken gebleken dat de wijken grote onderlinge verschillen in hun hoofdstructuur kennen. Daardoor zullen de wijken op het hogere stedenbouwkundige schaalniveau niet gauw met elkaar verwisseld worden. De grachtengordel van IJburg, de woonkastelen van Haverleij en de verlichte torens in het centrum van Ypenburg staan borg voor een grote mate van herkenbaarheid.

Stromingen in Vinex-wijken

MODERNITEIT TRADITIE

Stromingen (met kenmerkende wijken of buurten)

MODERNISTISCH ECLECTICISME	NEOFUNCTIONALISME	VERNACULAR Stedelijke vernacular	Tuinstad-vernacular	'Colonial'	NEOTRADITIONALISME	HISTORISEREND ECLECTICISME
<i>Almere-Buiten Vinex (Eilandenbuurt)</i>	<i>Almere-Buiten Vinex (Regenboogbuurt), Meerhoven, Nesselande, Stadshagen, Ypenburg (Waterwijk)</i>	<i>IJburg (Haveneiland), Ypenburg (De Singels, gedeeltelijk)</i>	<i>Almere-Buiten Vinex (Seizoenenbuurt), Bergschenhoek Vinex, Houten Vinex, De Vijfhoek, Ypenburg (De Bras), Zuiderburen</i>	<i>Brandevoort (Brand)</i>	<i>Brandevoort (Schutsboom, Stepekolk); Ypenburg (De Singels)</i>	<i>Brandevoort (De Veste), Haverleij (Leliënhuize, Slot Haverleij)</i>

Stedenbouwkundige kenmerken

Variabele stratenpatronen en bouwblokken, experimentele woonvormen	Orthogonale stratenpatronen (soms hoekverdraaiingen) en rechthoekige bouwblokken	Variabele, maar vaak orthogonale stratenpatronen en meest gesloten bouwblokken met (middel)hoogbouw	Variabele stratenpatronen en meest semi-gesloten bouwblokken; laagbouw	Incidenteel voorkomend	Variabele stratenpatronen en bouwblok vormen, historiserende sfeerbeelden	Extreem historiserende sfeerbeelden
--	--	---	--	------------------------	---	-------------------------------------

Architectonische kenmerken

Woningen met soms extreme geometrische vormen en opvallend kleurgebruik	Vooral kubusvormen met platte daken, soms opvallend kleurgebruik in pleisterwerk	Strakke, sobere vormtaal, kleurgebruik in baksteen	Beheerste vormtaal, overheersend schuine daken, baksteen	Rustieke vormtaal, veranda's	Historiserende vormtaal, uitsluitend schuine daken en baksteen	Extreem historiserende vormtaal met opvallende details, uitsluitend schuine daken en baksteen
---	--	--	--	------------------------------	--	---

Vinex en de Nederlandse traditie
Nieuwe vormen van stedenbouw?

VINEX EN DE NEDERLANDSE TRADITIE NIEUWE VORMEN VAN STEDENBOUW?

In 1991 besloot de toenmalige regering dat er tussen 1995 en 2005 zo'n 835.000 nieuwe woningen gebouwd zouden moeten worden. Daarvan werden er 455.000 voorzien van het stempel 'Vinex', genoemd naar de Vierde Nota Extra. De als zodanig bestempelde woningen zouden een bijzondere rol in het verstedelijkingsbeleid moeten gaan spelen. Ruim meer dan de helft van alle Vinex-woningen (285.000) zou in de zogenaamde 'uitleggebieden' gebouwd moeten worden: de buiten de bestaande steden gelegen wijken. Hoewel daarnaast ook andere categorieën Vinex worden onderscheiden, zoals inbreidingen, zijn het vooral deze uitleggebieden die het acroniem 'Vinex' tot een begrip hebben gemaakt, ook ver buiten de vakkringen.

Voor deze studie hebben we 13 wijken geanalyseerd die tezamen een indruk geven van de morfologische variatie die in de Vinex mogelijk is: naast de gewone wijken is er bijvoorbeeld een grachtenstad, een park met woonkasteelen en een vestingstadje, om de uitersten in de beeldvorming te noemen. Toch zijn ook in de gewone wijken soms bijzondere woonomgevingen te vinden: huizen in de kleuren van de regenboog, binnenhoven met poortgebouwen, huizen met koloniale veranda's, straten als in een Engelse 'garden city'. Ook de wijkvoorzieningen leveren soms verrassingen op: in ten minste drie van de 13 wijken zijn kerken in aanbouw of gepland. En wie zou in de gemiddelde buitenwijk een *grand café* of een strandbad verwachten?

In de voorgaande hoofdstukken hebben we verschillende aspecten van de bestudeerde Vinex-wijken beschreven: de ligging in het stedelijke netwerk, de mate van stedelijkheid, de identiteit en de vormgeving. In die beschrijving ligt het accent vooral op de onderlinge verschillen tussen de wijken. In dit hoofdstuk gaan we na wat de gezamenlijke eigenschappen van de wijken zijn: bestaat er werkelijk zoiets als dé Vinex? We zullen dit nagaan aan de hand van de vier thema's die in deze studie centraal hebben gestaan.

Ligging in het stedelijke netwerk

Wat de ligging van de Vinex-wijken in het stedelijke netwerk betreft, blijkt bij de bestudeerde Vinexwijken het begrip 'buitenwijk' flink te zijn opgerekt. Er zijn veel in morfologisch opzicht 'gewone' buitenwijken ontstaan, zoals we die uit de naoorlogse stedenbouw kennen; denk bijvoorbeeld aan wijken als Zuiderburen, Houten Vinex en Almere-Buiten Vinex. Daarnaast is echter een verzameling stedenbouwkundige eenheden ontstaan, die varieert van (potentieel) nieuwe stedelijke eenheden (Ypenburg, IJburg) en zelfstandige stadsdelen (zoals Meerhoven, Nesselande en Stadshagen) tot dorpsuitbreidingen (Bergschenhoek Vinex, Stellinghof). Voor een deel lopen de verstedelijkkingstypen zo uiteen, doordat veel wijken ten opzichte van de stad 'aan de andere kant van de snelweg' zijn gebouwd. Daarnaast hebben ook bewuste ontwerpkeuzen hun invloed gehad.

Stedelijkheid

De Vinex-wijken vertonen eveneens een flinke bandbreedte in stedelijkheid. Op zichzelf zal het voor menigeen al een verrassing zijn dat Vinex-wijken verschijnselen kennen die op een stedelijk karakter wijzen.

Kijken we naar aspecten van functionele stedelijkheid, dan vallen enkele wetmatigheden op. Zo gaat de aanwezigheid van stedelijke functies op wijkniveau in de regel gelijk op met de omvang van de wijk. Zeker voor de winkelvoorzieningen ligt dit voor de hand, gezien de noodzaak voor voldoende draagvlak. Kijken we naar stedelijke functies op bovenwijks niveau, dan blijken die in de meeste wijken afwezig te zijn. Louter bezien vanuit de aanwezigheid van voorzieningen lijken er weinig redenen te zijn waarom buitenstaanders een Vinex-wijk zouden bezoeken. Uitzonderingen op deze regel kunnen de bestaande en geplande strandbaden (Nesselande, IJburg) worden. Als hun recreatieve functie ondersteund gaat worden door een breder aanbod aan vrijetijdsvoorzieningen, dan moeten zij in staat zijn bezoekers van elders te trekken. Iets vergelijkbaars kan in potentie opgaan voor enkele van de winkelcentra die in de grotere Vinexwijken bestaan of in aanbouw zijn. Als die centra hun gunstige ligging ten opzichte van de infrastructuur weten te combineren met een aantrekkelijk winkelklimaat – wat, gezien de architectuur van deze centra mogelijk moet zijn – zouden zij tot de trekpleisters van de Vinex kunnen uitgroeien.

Ook als we kijken naar aspecten van visuele stedelijkheid zijn er gemeenschappelijke kenmerken. Alweer blijkt hier de kans op stedelijkheid toe te nemen met de omvang van de wijk: hoe groter de wijk, des te meer kans op een stedelijke uitstraling. In de regel is de visuele stedelijkheid van deze wijken geconcentreerd in hun centrumgebieden. Vaak wordt de functionele stedelijkheid van het centrale winkel- en voorzieningengebied van de wijk onderstreept door krachtige stedenbouwkundige accenten, waarbij hoogbouw niet wordt geschuwd. Stadshagen, Meerhoven, Nesselande en Ypenburg zijn stuk voor stuk voorbeelden van een dergelijke accentuering; in Houten Vinex en De Vijfhoek is op bescheidener schaal een vergelijkbare accentuering gebouwd of in voorbereiding. IJburg is de enige van de onderzochte wijken die over een groot gebied (het hele Haveneiland) een duidelijke visuele stedelijkheid uitstraalt. Brandevoort levert een mooi voorbeeld op van een wijk met een centraal woongebied (De Veste) met beperkte stedelijke voorzieningen, maar met een hoge visueel-stedelijke kwaliteit.

De mate van stedelijkheid kan ook worden getypeerd aan de hand van woonmilieus. Hoe zijn deze over de Vinex-wijken gespreid? Uit onze analyse blijkt dat stedelijk-grondgebonden en groen-stedelijke woonmilieus het meest algemeen zijn. In zes wijken spelen echter ook centrum-stedelijke en stedelijk-compacte milieus een belangrijke rol, vooral in en rond de centrumgebieden. Aan de andere kant van het spectrum zijn er enkele wijken die woonmilieus kennen met een groen karakter en een (zeer) lage dichtheid: ‘individuele woonmilieus’ en ‘verspreide stedelijke woonmilieus’. Het individuele woonmilieu wordt gekenmerkt door laagbouw, veelal vrijstaande woningen, meestal op vrije kavels en met een exclusieve uitstraling. Het verspreide stede-

lijke woonmilieu daarentegen bestaat uit (middel)hoge woongebouwen die in los verband in een groene omgeving staan. Dit laatste woonmilieu is ‘terug van weg geweest’, als de zorgvuldiger ontworpen opvolger van de flatwijken uit de jaren 1960.

Identiteit

De identiteit van de Vinex-wijken is in deze studie in de eerste plaats vastgesteld aan de hand van de bedoelingen van de initiatiefnemers van de wijk (gemeente, ontwikkelaar, ontwerper). Deze gebiedsspecifieke, geleende en gekozen identiteiten komen tot uitdrukking in de thema’s die aan de wijken, of delen daarvan, worden meegegeven. Thematisering van de woonomgeving is een vrij recente trend in de Nederlandse stedenbouw; de Amersfoortse wijk Kattenbroek uit de jaren 1980 is het eerste voorbeeld waar op grote schaal met sfeerbeelden wordt gewerkt om de identiteit van een wijk te versterken. Inmiddels blijkt thematisering een algemeen verschijnsel te zijn geworden, zo laat onze analyse van de Vinex-wijken zien. Als we kijken naar de gecombineerde mogelijkheden van wijkmotto’s, buurtkenmerken en naamgeving, dan blijkt in vrijwel alle wijken sprake te zijn van thematisering. Thema’s als ‘water’, ‘bos’ en ‘historie’ komen met regelmaat voor.

Met andere woorden: de wijken trachten zich te onderscheiden met een eigen thema, maar doen dat in de praktijk vaak aan de hand van dezelfde thema’s. Dat er toch ruimte is om zich te onderscheiden, wordt duidelijk bij een wijk als Brandevoort, waar de consequente toepassing van motto, naamgeving en (vooral) ontwerp tot een zeer herkenbare wijk heeft geleid. Er is dus meer nodig dan louter een ‘etiket’ plakken om zich van de gemiddelde Vinex-wijk te onderscheiden.

In hoeverre draagt ook het landschap bij aan de identiteit van een Vinex-wijk? De uitkomsten op dit punt zijn enigszins tweeslachtig. In het ontwerp van de meeste wijken wordt gebruik gemaakt van landschappelijke thema’s en elementen, maar veel van die landschapselementen zijn niet ontleend aan het landschap ter plekke, maar zijn geheel nieuw bedacht en uitgevoerd. Daarmee passen de Vinex-wijken in een trend die vanaf de jaren 1980 waarneembaar is, en die behoud en nieuwe aanleg van landschapselementen combineert. Na een tijd waarin elke herinnering aan het oorspronkelijke landschap wordt weggepoetst (de zandopspuitingswijken van de jaren 1960) en een tijd waarin, als reactie daarop, juist zoveel mogelijk landschap wordt gespaard (de jaren 1970), heeft de stedenbouw kennelijk een tussenweg gevonden. Of hierbij echt sprake is van een tussenweg, is echter de vraag. In de 13 onderzochte wijken lijken de kunstmatige elementen het over de hele linie te winnen van de gespaarde.

Vormgeving

Wat betreft de vormgeving van de Vinex-wijken is het beeld genuanceerd. Op het niveau van de hoofdverkeersstructuur valt bijvoorbeeld op dat de wijken volstrekt verschillend zijn. Sommige worden geheel van buitenaf ontsloten, zoals Houten met zijn ring, en andere, zoals Almere-Buiten Vinex en Nesselande, hebben een hoofdontsluiting die midden door de wijk loopt.

Binnen deze twee uitersten bewegen zich allerlei tussenvormen.

Bij de stratenpatronen zien we vooral patronen die bestaan uit rechte straten en geknikte straten met korte rechtstanden. Vaak lopen deze straten niet geheel evenwijdig. Zuiver orthogonale patronen zijn zeldzaam in de Vinex, al komen zij in enkele wijken, zoals IJburg en Meerhoven, prominent voor. Aan de andere kant zijn er incidenteel ook wilde patronen van slingerende straten en serpentinevormige waterpartijen te vinden, zoals in Boswijk (Ypenburg) en een deel van Bergschenhoek Vinex.

Een opvallend verschijnsel dat in vrijwel alle Vinex-wijken wordt aangetroffen, is de ruime aanwezigheid van woonpleinen en woonhoven. Het zijn woonomgevingen die formeel openbaar zijn, maar in feite een grote mate van oproepen van sociale controle. Binnenplaatsen van gesloten bouwblokken en woonkastelen leveren nog extremere voorbeelden op van deze ‘opkomst van het eigen domein’. Deze ontwikkeling past binnen een meer algemene trend binnen de Nederlandse stedenbouw naar domeinvorming, een verschijnsel dat de bewoner een zekere mate van controle over zijn directe woonomgeving verschaft. In de Vinex-wijken blijkt dat de ontwerpers op grote schaal aan deze trend trachten te voldoen.

Bestudering van de architectonische aspecten van de Vinex-wijken levert een beeld op van een breed toegepaste, kennelijk algemeen aanvaarde stijl in het midden van het spectrum. De twee hoofdstromingen uit de vorige eeuw, functionalisme en traditionalisme, zijn ook aan het begin van de eenentwintigste eeuw nog steeds te herkennen. Wat echter vooral opvalt, is dat bij veel huizen in Vinex-wijken een vormgeving is gekozen die kenmerken van beide stijlen in zich tracht te verenigen. Al past op dit moment enige terughoudendheid bij de beschrijving van deze en andere stijlen – het is immers nog aan de vroege kant om een stroming te benoemen die nog in volle ontwikkeling is –, we kunnen constateren dat deze *vernacular*-stijl (ofwel: ‘middenweg-modernisme’) misschien wel de ware Vinex-stijl aan het worden is.

Naast deze hoofdstroming vinden we in enkele wijken ook uitersten in de vorm van neotraditionalistische en neofunctionalistische architectuur. De gedachte die hier en daar postvat dat er in de Vinex voornamelijk nostalgisch – lees: neotraditionalistisch – gebouwd wordt, vindt in deze studie geen bevestiging.

Plaats binnen de Nederlandse stedenbouwgeschiedenis

Aan het begin van dit boek hebben we ons ook de vraag gesteld wat de plaats is van de Vinex-wijken binnen de Nederlandse stedenbouwgeschiedenis. Om een antwoord op deze vraag te vinden, plaatsen we de gezamenlijke kenmerken van de bestudeerde wijken naast die van de eerder beschreven twintigste-eeuwse referentiewijken. Hoewel deze vier referentiewijken niet volledig model kunnen staan voor hun periode – en er bovendien meer perioden in de twintigste eeuw zijn te onderscheiden –, geven zij gezamenlijk een behoorlijk beeld van een kleine eeuw stedenbouwgeschiedenis. In tabel 11 worden de Vinexwijken (kolom 6) als groep vergeleken met de vier referentiewijken (kolommen 2-5). De vergelijking gebeurt aan de hand van de vier onderzoeksthema’s die in deze studie zijn gehanteerd.

Als we de Vinex-wijken plaatsen in het verlengde van hun twintigste-eeuwse voorgangers, kunnen we enkele conclusies trekken. Op een aantal punten blijken de Vinex-wijken zich niet of nauwelijks te onderscheiden van de referentiewijken. Sommige eigenschappen zijn niet overtuigend genoeg om van een gezamenlijk ‘Vinex-kenmerk’ te spreken. Ook komt het voor dat bepaalde gemeenschappelijke kenmerken niet typisch voor de Vinex blijken te zijn, maar al in eerdere generaties uitbreidingen voorkwamen. Voorbeelden hiervan zijn:

- De *ligging* binnen een stadsgewest. Al is hierin binnen de Vinex een flinke mate van spreiding te onderkennen (zie ‘De stadsgewestelijke ligging van Vinex-wijken’), bedacht moet worden dat dit ook in het recente verleden het geval was. De groeikernen uit de jaren 1970 vormen nog zelfstandiger stedelijke eenheden dan de in de Vinex onderscheiden ‘nieuwe stedelijke eenheden’ op afzienbare termijn zullen worden.
- De bescheiden plaats van *functionele stedelijkheid*. Hiermee onderscheidt de Vinex zich niet noemenswaardig van de gemiddelde twintigste-eeuwse uitbreidingswijk. Hier past wel een kanttekening. Bij de referentiewijken uit de vorige eeuw zijn we op iets gestuit dat het ‘Buitenveldert-effect’ genoemd zou kunnen worden: het verschijnsel dat een buitenwijk door het gecombineerde effect van flexibele planning en een gunstige ligging ten opzichte van de infrastructuur voorzieningen kan aantrekken die de wijk een functie voor de stad als geheel geven. Bij enkele van de Vinex-wijken, zoals Ypenburg en IJburg, lijken de omstandigheden aanwezig waaronder zich op termijn een dergelijke vorm van functionele stedelijkheid kan ontwikkelen.

Op andere punten echter geven de Vinex-wijken wél een beeld dat afwijkt van wat gedurende een groot deel van de twintigste eeuw gebruikelijk is. Dit zijn de eigenschappen die maken dat de Vinex een eigen karakter vertoont. Eerlijkheidshalve moeten we daaraan toevoegen dat in enkele gevallen de Vinex-kenmerken de voortzetting zijn van trends die in de laatste twee decennia van de vorige eeuw zijn opgekomen:

- In de Vinex-wijken is het beeld van de *visuele stedelijkheid* genuanceerder dan in de vorige eeuw. Het grootste deel van die vorige eeuw wordt gekenmerkt door, per periode, vaste opvattingen over visuele stedelijkheid: tijdens het functionalisme is een grote mate van stedelijke uitstraling normaal (zie de flatwijken van die tijd), terwijl in de periode van de kleinschalige stedenbouw (jaren 1970) een krachtige uitdrukking van stedelijkheid taboe is. In de Vinex-wijken daarentegen doen zich verschillen voor tussen de wijken onderling, maar ook binnen afzonderlijke wijken. Naast wijken zonder noemenswaardige visuele stedelijkheid is er een behoorlijk aantal dat (plaatselijk) juist wel een stedelijke uitstraling heeft. Deze uitstraling zien we in de regel alleen in het centrumgebied en de directe omgeving hiervan. De stedenbouwkundige en architectonische middelen die zijn ingezet om dit visueel-stedelijk effect te bereiken (bijvoorbeeld compacte bouwblokken en hoogbouw), leveren in de wijken ‘eilanden’ van stedelijkheid op die in deze vorm niet of nauwelijks in twintigste-eeuwse wijken worden aangetroffen.
- Het verschijnsel dat meer dan één *woonmilieu* naast elkaar voorkomt in een wijk, is nieuw. De eerdere constatering dat in de Vinex-wijken vooral stede-

Tabel 11. Korte karakteristiek van vier twintigste-eeuwse stromingen en de Vinex-periode, aan de hand van de vier onderzoeksthema’s

	Periode	1920-1940	1950-1970	1970-1980	1980-1995	1995-2005
	Stroming	Traditionele tuinwijken	Naoorlogs functionalisme	Kleinschalige stedenbouw	Thematische stedenbouw	Vinex
Voorbeelden in dit boek		Tuindorp Vreewijk	Buitenveldert	Haagse Beemden	Kattenbroek	De 13 bestudeerde wijken
	Ligging	Integraal onderdeel het stedelijk gebied	Zelfstandig herkenbare uitbreidingswijk	Zelfstandig herkenbare uitbreidingswijk	Zelfstandig herkenbare uitbreidingswijk	Variërend van zelfstandige stedelijke eenheden tot stedelijke uitbreidings-wijken en dorpsuitbreidingen
	Stedelijkheid	Geen noemenswaardige stedelijke kenmerken; één woonmilieu	Duidelijke stedelijke kenmerken: visueel-stedelijke uitstraling door ruime toepassing van (middel)hoogbouw, functionele stedelijkheid afhankelijk van omvang en ligging; beperkt scala aan woonmilieus	Geringe stedelijke kenmerken: over-heersend groen-stedelijk woonmilieu met onopvallende stedelijke voorzieningen; één woonmilieu	Incidenteel stedelijke kenmerken: visueel-stedelijke stedelijkheid verspreid over wijk, functionele stedelijkheid in centrumgebied geconcentreerd; grote variatie in woonmilieus	Mate van stedelijkheid verschilt sterk: visuele stedelijkheid varieert van overheersend tot geheel afwezig; functionele stedelijkheid in 6 van de 13 wijken geconcentreerd in centrumgebied; grote variatie in woonmilieus
	Identiteit	Dorpse uitstraling: laagbouw met schuine daken (typisch vooroorlogs tuindorp)	Stedelijke uitstraling door ruime toepassing van hoogbouw en middel-hoogbouw (flatwijk); oorspronkelijk landschap verdwenen	Groene, suburbane uitstraling (woonerven); zo veel mogelijk behoud van oorspronkelijk landschap	Sterk afhankelijk van gekozen thematiek; gebruik van landschap past hierbinnen	Sterk afhankelijk van gekozen thematiek; ruime variatie in gebruik van landschap: behoud, inspiratiebron en nieuwe aanleg
	Vormgeving	Geknikt (quasi-dorps) stratenpatroon en traditionele architectuur	Modernistische architectuur binnen orthogonale stratenpatronen; grote mate van eenvormigheid binnen woonbuurten	Grillige, quasi-organische stratenpatronen, veel woonerven; neo-traditionalistische architectuur	Geometrische stratenpatronen, eclectische architectuur, grote mate van afwisseling in vormen, kleuren en materialen	Mengvormen van stratenpatronen, met orthogonale tot quasi-organische patronen als uitersten; overheersend mengvormen van traditionalistische en functionalistische architectuur

lijk-grondgebonden en groen-stedelijke woonmilieus voorkomen, suggereert een mate van eenvormigheid die in de praktijk niet overtuigend bestaat. Integendeel: in sommige wijken overheersen geheel andere woonmilieus, zoals het stedelijk-compacte woonmilieu in IJburg of het verspreide stedelijke woonmilieu in Haverleij. Maar ook in wijken waarin de twee genoemde milieus wél voorkomen, worden bijna altijd ook andere woonmilieus aange troffen. Deze variatie van woonmilieus binnen één wijk staat in schril contrast met het karakter van de gemiddelde twintigste-eeuwse wijk, die vrijwel geheel uit één milieu bestond.

Het verschijnsel *thematisering* van woonwijken (of delen daarvan) is betrekkelijk nieuw. De thematisering van woonomgevingen is begonnen in de jaren 1980, met Kattenbroek als het eerste in brede kring bekend geworden voorbeeld. In de periode daarvoor – dus gedurende het grootste deel van de vorige eeuw – zijn er geen duidelijke voorbeelden van thematisering te vinden. In de Vinex-wijken is deze trend van thematisering duidelijk doorgezet. Hiermee moet het betrokken woongebied een eigen identiteit krijgen om daarmee ook de herkenbaarheid voor en de betrokkenheid van de (potentiële) bewoners te vergroten. In vrijwel alle onderzochte Vinex-

wijken wordt met thema’s gewerkt, vaak zelfs met meer dan één.

Het meest opvallende verschil tussen de Vinex-wijken en de wijken uit de twintigste eeuw betreft de stedenbouwkundige en architectonische *vormgeving*. Kenmerkend voor woonwijken uit het grootste deel van de twintigste eeuw is dat zij consequent in één stijl zijn ontworpen. Stedenbouwkundige patronen en architectuur geven deze wijken een in dit opzicht uniform karakter. In de huidige Vinex-woningbouw zien we het tegendeel: binnen één en dezelfde wijk, uitzonderingen daargelaten, kunnen verschillende stromingen worden aangewezen. Hiermee onderscheiden de huidige nieuwbouwwijken zich nadrukkelijk van de woningproductie uit de vorige eeuw. De meest voorkomende stroming uit de Vinex-wijken, een mengvorm met functionalistische en traditionalistische invloeden, is kenmerkend voor de huidige tijd. Een vergelijkbare combinatie van moderniteit en traditie heeft weliswaar ook in de naoorlogse wederopbouwperiode plaatsgevonden, maar dan op kleinere schaal en met andere uitkomsten.

De belangrijkste overeenkomsten en verschillen tussen de twintigste-eeuwse stedenbouw en die uit de Vinex-periode zijn in tabel 12 op een rij gezet. In het

Tabel 12. Overeenkomsten en verschillen tussen de stedenbouw uit het grootste deel van de twintigste eeuw en die uit de Vinex-periode

	Periode	‘Twintigste eeuw’ (1920-1980)	‘Vinex-periode’ (1995-2005)
Ligging binnen stadsgewest		Variabel: meest stadsdelen en buitenwijken, in jaren 1970 ook groeikernen	Variabel: stadsdelen, buitenwijken, ‘nieuwe stedelijke eenheden’ en dorpsuitbreidingen
Functionele stedelijkheid		Meest beperkt tot wijkcentra; afhankelijk van ligging ook functies op stadsniveau	Meest beperkt tot wijkcentra; potentieel bij gunstige ligging functies op stadsniveau mogelijk
Visuele stedelijkheid		Verschildt per periode: in bepaalde perioden overwegend stedelijke wijken, in andere weinig tot geen stedelijke kenmerken	Verschildt per wijk: in sommige wijken komen gebieden met stedelijke kenmerken voor (centra), in andere weinig tot geen stedelijke kenmerken
Woonmilieus		Wijk bestaat grotendeels uit één woonmilieu	Meestal komen uiteenlopende woonmilieus binnen één wijk voor
Thematisering		Geen	Algemeen voorkomend
Vormgeving, ‘stijl’, stromingen		Gehele wijk in één stijl ontworpen	Uiteenlopende stijlen kunnen binnen één wijk voorkomen

overzicht is gewerkt met een ‘verkorte’ twintigste eeuw. De wijken uit de periode 1920-1980, hoe verschillend zij op het eerste gezicht ook lijken, vertonen immers een aantal gemeenschappelijke kenmerken. In de periode 1980-1995, de tijd kort vóór de Vinex, zijn deze gemeenschappelijke kenmerken minder overtuigend aan te wijzen. Zoals onze referentiewijk Kattenbroek heeft laten zien, is deze tijd een overgangperiode van de ‘centrale twintigste eeuw’ naar de ‘eeuwwisseling’.

Slotsom

De vergelijking van de Vinex-wijken met de twintigste-eeuwse Nederlandse stedenbouw leidt tot een opvallende slotsom. Waar de twintigste eeuw zich voor een groot deel kenmerkt door een bewust streven naar uniformering en massaliteit – de ‘woonstempels’ uit het hoogtij van het functionalisme zijn daar het archetypische voorbeeld van geworden –, komt in de jaren 1980 een nieuwe stroming in de Nederlandse stedenbouw op die een grotere variatie in vormtaal en woonomgevingen mogelijk maakt dan eerder gebruikelijk is. Dit streven naar meer variatie binnen en tussen de woonwijken is in de Vinex-periode op grote schaal voortgezet. Hierdoor is in de periode 1995-2005 een

grote groep woonwijken ontstaan die niet alleen als groep, maar ook elk op zich een behoorlijke mate van herkenbaarheid bezitten.

Deze mate van afwisseling op een zo grote schaal mag, na de op uniformering gerichte Nederlandse stedenbouw uit de twintigste eeuw, als een opvallend kenmerk van de Vinex-woningbouw worden beschouwd. De wijken vertonen een ruime bandbreedte van variatie op een vormtaal die de karakteristieken van de twee voor de twintigste eeuw meest bepalende stromingen met elkaar verzoent. Een dergelijke ‘variatie vanuit het gemiddelde’ brengt ook een gevaar met zich mee, namelijk dat, ondanks de variatie binnen de wijk, op het hogere schaalniveau alle wijken uiteindelijk toch op elkaar lijken. Onze tocht langs de 13 Vinex-wijken heeft laten zien dat het met dit gevaar wel meevalt. Er zijn onder de wijken voldoende uitschieters in opzet en vormgeving te vinden om een herkenbaar, ‘eigen gezicht’ van de Vinex te waarborgen. Er is misschien geen unieke ‘Vinex-stijl’ ontstaan, maar wel een verzameling van ontwerp-oplossingen die herkenbaar zijn als ‘vroeg eenentwintigste-eeuws’. De nieuwe eeuw had in stedenbouwkundig opzicht slechter kunnen beginnen.

Literatuur

ABF Research (2002), *13-deling woonmilieus*, www.abfresearch.nl/producten.

Attneave, F. (1959), *Applications of Information Theory to Psychology*, New York: Holt, Rinehart and Winston.

Berendsen, B., e.a. (red.) (2003), *De taal van de Stad: burgers, bestuurders en architecten over (ge)bouwen in 's-Hertogenbosch*, 's-Hertogenbosch: Adr. Heinen Uitgevers.

Best, S. & D. Kellner (1997), *The postmodern turn*, New York: The Guilford Press.

Blauwe Kamer 4/2004, themanummer 'Hybride landschap'.

Brabants Dagblad, 17-01-2004, Gewoon gelukkig in 'de Vinex', M. de Koning.

Castells, M (1996), *The Rise of the Network Society*, Oxford etc: Blackwell.

Castex, J., J.-Ch. Depaule & Ph. Panerai (1984,2003), *De rationele stad, van bouwblok tot wooneenheid*, Nijmegen: Uitgeverij Sun.

Cobouw, 02-09-2004, Nederland mag in Londen Vinex-wijken kopiëren.

Dam, F. van, e.a. (2005), *De LandStad, landelijk wonen in de netwerkstad*, Rotterdam/Den Haag: Nai Uitgevers/RPB.

Dutton, J.A. (2000), *New American Urbanism: Re-forming the Suburban Metropolis*, Milano: Skira Architecture Library.

Engel, H & F. Claessens (2002), 'Massawoningbouw', pp.266-275, in: *Atlas van het Hollandse bouwblok*, Bussum: Uitgeverij Thoth.

Engelsdorp Gastelaars, R. van (1996), 'Het verdwijnen van de leefwereld, de opkomst van het woondomein; collectief ervaren territoriale binding op laag niveau in Nederland', pp.135-148, in: Derksen, W. & W. Salet (red.), *Bouwen aan Binnenlands Bestuur*, Den Haag: SDU-uitgevers.

Ennen, E. (2004), *Wonen in gecreërd erfgoed*, Utrecht: D&GW/NETHUR partnership, nr. 25.

Evers, D., A. van Hoorn & F. van Oort (2005), *Winkelen in Megaland*, Rotterdam/Den Haag: Nai Uitgevers/RPB.

Fanelli, G. (1978), *Moderne architectuur in Nederland 1900-1940*. Den Haag: Staatsuitgeverij.

Galema, W. & G. Hutjes (2000), *E.H. Kraaijvanger en H.M. Kraaijvanger tussen traditionalisme en modernisme*, Rotterdam: Stichting Bonas.

Geest, J. van & K. Schipper (1999), *Jos Klijnen*, Rotterdam: Uitgeverij 010.

Groenendijk, Paul (2004), *De Nederlandse Architectuur in een Notendop*, Amsterdam: Prometheus.

Gropius, W. (1965), *The new architecture and the Bauhaus*, Cambridge, Mass.: MIT Press.

Haagse Courant, 01-11-2003, Zoetermeer merkt niets van dip in woningmarkt, L. Kortekaas.

Haber, R.N. & Hershenson, M. (1980), *The Psychology of Visual Perception*, London/New York: Holt, Rinehart and Winston.

Hereijgers, A. & E. van Velzen (2001), *De na-oorlogse stad*, Rotterdam: NAi uitgevers.

Ibelings, H. (1999), *Nederlandse Stedebouw van de 20e eeuw*, Rotterdam: NAi Uitgevers.

Jacobs, A.B. (1993), *Great Streets*, Cambridge/London: MIT Press.

Jencks, Ch. (1991), *The language of postmodern architecture*, London: Academy Editions.

Köhler, W. (1951), *Gestalt-psychologie*. Utrecht: Bijleveld.

Komossa, S. e.a. (2002), *Atlas van het Hollandse bouwblok*, Bussum: Uitgeverij Thoth.

Lynch, K. (1960), *The Image of the City*, Cambridge, Mass.: The MIT Press.

Ministerie van VRO (1966), *Tweede Nota over de Ruimtelijke Ordening*, Den Haag:

Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening.

Ministerie van VRO (1977), *Derde Nota over de Ruimtelijke Ordening*, Den Haag:

Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening.

Ministerie van VROM (1990), *Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening Extra: op weg naar 2015, deel 1*, Den Haag: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

Ministerie van VROM (1991), *Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening Extra: op weg naar 2015, deel 3*, Den Haag: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

Ministerie van VROM (1996), *Verstedelijking in Nederland*, Den Haag: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

Ministerie van VROM (1997), *Actualisering Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening Extra, deel 3*, Den Haag: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

Ministerie van VROM (2000), *Verstedelijking in Nederland 1995-2005, De Vinex afspraken in beeld*, Den Haag: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

Ministerie van VROM (2004), *Voortgang verstedelijking Vinex 2004, jaarlijkse voortgangsrapportage Vinex-uitvoeringsconvenanten 1995-2005*, Den Haag: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

NAi (2004), *Twee Eeuwen Architectuur in Nederland*, Rotterdam: NAi Uitgevers

Nasar, J.L. (1998), *The Evaluative Image of the City*, Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

New York Times, 17-01-2004, The Dutch retouch suburbia, C. Hawthorne.

Nio, I. (2003), 'Het verlangen naar collectiviteit', *Stedebouw en Ruimtelijke Ordening*, 03/2003: 40-45.

NRC Handelsblad, 25-06-2004, Verlost van 'nationale wethouder' Pronk, A. Schreuder.

Prak, N.L. (1979), *De visuele waarneming van de gebouwde omgeving*, Delft: Delftse Universitaire Pers.

Raad voor het Landelijk Gebied (1999), *Made in Holland: Advies over landelijke gebieden, verscheidenheid en identiteit*, Den Haag: RLG-publicatie 99/2.

Reijndorp, A. (2002), 'De domesticatie van het stedelijk wonen', pp.259-265, in: *Atlas van het Hollandse bouwblok*, Bussum: Uitgeverij Thoth.

Reijndorp, A. e.a. (1998), *Buitenwijk: stedelijkheid op afstand*, Rotterdam: Nai Uitgevers.

Risselada, M (1997), 'De transformatie van het gesloten bouwblok', pp.46-49, in:

Functionalisme 1927-1959, Delft: Publicatiebureau Bouwkunde.

Rossum, H. van, F. van Wijk & L. Baljon (2001), *De stad in uitersten. Verkenningstocht naar Vinex-land*, Rotterdam: NAi Uitgevers.

Sekuler, R. & R. Blake (1994), *Perception*, New York: McGraw-Hill.

Snellen, D., H. Hilbers. & A. Hendriks (2005), *Nieuwbouw in beweging: Een analyse van het ruimtelijk mobiliteitsbeleid van Vinex*, Rotterdam/Den Haag: NAi Uitgevers/RPB.

Stimuleringsfonds voor Architectuur (1993), *De Periferie Centraal: onderzoek naar de stedenbouwkundige inspiraties en ambities bij de planontwikkeling voor grote perifere VINEX-locaties*, Delft: Stimuleringsfonds voor Architectuur.

Urhahn Urban Design (2003), *Wonen A La Carte, werken aan woonmilieus*, Bussum: Uitgeverij Thoth.

Uum, E. v. (2001), ‘Stedelijkheid op Drift’, pp.4-65, in: *Levende Stad* deel 2, Den Haag: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

Venturi, R., D. Scott Brown & S. Izenour (1972), *Learning from Las Vegas*, Cambridge, Mass.: MIT Press.

Venturi, R., S. Izenour & D. Scott Brown (1992), ‘Learning from Levittown’, in: Venturi, R., D. Scott Brown and Associates, *On houses and housing*, London: Academy Editions (Architectural Monographs nr.21).

Wentholt, R. (1968), *De binnenstadsbeleving en Rotterdam*, Rotterdam: Ad. Donker.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (1998), *Ruimtelijke Ontwikkelingspolitiek*, Den Haag: SDU.

Wildt, R. de, e.a. (1999), *De kwaliteit van Vinex-uitleglocaties, kikkers op het Berlagehof*, Amsterdam: RIGO Research en Advies.

Wouden, R. van der (2005), ‘Stedelijkheid’. Den Haag: Ruimtelijk Planbureau (interne notitie).

Referentiewijken en de 13 Vinex-wijken

Anderiesen, G. & A. Reijndorp (zonder jaartal), *Wonen tussen stad en polder, een nieuw stadsdeel voor Zwolle: Stadshagen*, Zwolle: Gemeente Zwolle.

Boer, N. de & D. Lambert (1987), *Woonwijken Nederlandse Stedebouw 1945-1985*, Rotterdam: Uitgeverij 010.

Bosma, H. L. van den Dungen & H. Fentener van Vlissingen (1998), *Buitenveldert 1958 - 1998 - 2008; de ontwikkeling van een stadsdeel*, Amsterdam: Expositorium Vrije Universiteit Amsterdam

Bureau Alle Hosper (2000), *Definitief inrichtingsplan openbare ruimte Vijfhuizen*, Haarlem: Bureau Alle Hosper Landschapsarchitectuur & Stedebouw.

Derks Stedebouw e.a. (1995), *Concept-Structuurmodel Houten*, Houten: Gemeente Houten.

Dienst Ruimtelijke Ordening (red.) (2003). *Stedenbouwkundig Plan; Haveneiland en Rieteiland Oost*, Amsterdam: Gemeente Amsterdam.

Felix, C., F. van Dongen & T. Schaap (zonder jaartal), *IJburg, Haveneiland en Rietlanden*, Rotterdam: Uitgeverij 010.

Gemeente Bergschenhoek/Kuiper Compagnons (1995), *Beeldkwaliteit; Plan “Oosteindsche Acker”*, Rotterdam/Arnhem:Kuiper Compagnons.

Gemeente Eindhoven (1997), *Masterplan Meerhoven; podium naar de Kempen*, Eindhoven: Gemeente Eindhoven.

Gemeente Haarlemmermeer (2005), *Ontwikkelingskader Vijfhuizen*, Hoofddorp: Gemeente Haarlemmermeer.

Gemeente Helmond (2005), *Materplan Brandevoort, Fase II*, Helmond: Gemeente Helmond.

Gemeente Houten (2002), *Integraal Programma van Eisen Houten-Vinex 2001*, Houten: Gemeente Houten.

Gemeente Zwolle (1995), *Bestemmingsplan Stadshagen*, Zwolle: Gemeente Zwolle.

Hekkema, H. (1994), *Kattenbroek, een woonwijk in Amersfoort*, Amersfoort: s c w Stichting Centrale Woonzorg.

Projectbureau IJburg (2005), *IJburg gaat door, werkprogramma IJburg en Zeeburgereiland*, Amsterdam: Gemeente Amsterdam.

Projectbureau Ypenburg (2004), *Atlas Ypenburg*, Den Haag: Projectbureau Ypenburg.

Reijndorp, A. & V. Kompier (1997), *Waterbestendig: Stedelijkheid in het IJmeer*, Amsterdam: Stedelijke Woningdienst.

Stadshagen; zicht op de stad, voeten in de polder (2004), Nieuwegein: Arko Uitgeverij bv.

Venema, H. (red.) (2000), *Buitenplaats Ypenburg, een bevlogen bouwlocatie*, Bussum: Uitgeverij Thoth.

Vollaard, P. e.a. (2001), *De Vijfhoek, een nieuwe tuinstad in Deventer*, Nieuwegein: Arko Uitgeverij bv.

Wissing Stedebouw en Ruimtelijke Vormgeving (red.) (1998), *Beeldkwaliteitsplan Brandevoort*, in opdracht van Projectbureau Helmond, Barendrecht: Wissing Stedebouw en Ruimtelijke Vormgeving.

OVER DE AUTEURS

Han Lörzing is landschapsarchitect. Hij schreef boeken en artikelen over planning en ontwerp, waaronder *The Nature of Landscape, a Personal Quest* (2001). Sinds 2002 werkt hij als sectordirecteur bij het Ruimtelijk Planbureau. Daarnaast geeft hij les aan de Technische Universiteit Eindhoven. Hij is co-auteur van de RPB-studie *Tussenland*.

Wiebke Klemm studeerde landschapsarchitectuur aan de Technische Universiteit Dresden, Duitsland. In 2003 kwam zij naar Nederland, als docent en wetenschappelijk assistent aan de Universiteit Wageningen, leerstoel-groep landschapsarchitectuur. Sinds december 2003 is zij werkzaam bij het Ruimtelijk Planbureau als ontwerper.

Miranda van Leeuwen studeerde Bouwkunde, afstudeerrichting Architectuur aan de Technische Universiteit Delft en Tuin- en Landschapsinrichting aan de Internationale Agrarische Hogeschool Larenstein. Zij werkte eerder als senior-medewerker stedenbouwkunde bij Kuiper Compagnons. Sinds 2002 werkt ze als ontwerper bij het Ruimtelijk Planbureau. Zij is co-auteur van de RPB-studie *De LandStad. Landelijk wonen in de netwerkstad*.

Suus Soekimin is sinds 2002 in dienst van het Ruimtelijk Planbureau als onderzoeksassistent, onder andere voor de ontwerpateliers *Naar Zee!* (2002) en *Tussenland* (2003). Binnen het Ruimtelijk Planbureau ondersteunt zij de onderzoekers bij het onderzoekswerk in de projecten.

COLOFON

Onderzoek en ontwerp

Han Lörzing (projectleider)
Wiebke Klemm
Miranda van Leeuwen
Christa Lübke
Suus Soekimin

Ondersteuning beeldmateriaal

Bart Muskens
Maarten Piek
Ward Vansteelandt

Fotografie

Foto-archief Ruimtelijk Planbureau
Omslag: Highlens, Beverwijk

Kaarten

Ruimtelijk Planbureau, op basis van
AVV (2005), Nationaal Wegenbestand;
CBS (2003), Bodemstatistiek; DG Ruimte;
Locatus (2005); De Nieuwe Kaart van
Nederland (2003, 2005); OV-Reisinformatie
(2003); Topografische Dienst Kadaster;
Ministerie van VROM

Eindredactie

Simone Langeweg

Ontwerpen productie

Typography Interiority & Other Serious
Matters, Den Haag

Druk

Veenman Drukkers, Rotterdam

Met dank aan

Mariet Willinge, Jean-Paul Baeten
(Nederlands Architectuurinstituut)
Wim Beekhuis, Ria van Dijk
(gemeente Almere)
Igor Roovers
(gemeente Amsterdam)
Rolf de Boer, Piet van der Hulle,
Liesbeth Uijen
(gemeente Bergschenhoek)
Jacques Stadhouders, Eric Wassink
(gemeente Deventer)
Yvonne van der Graaf,
Wietske van Willigen
(gemeente Eindhoven)
Eugène Noya
(gemeente Den Haag)
Martijn Rengelink
(gemeente Haarlemmermeer)
Jacqueline Klomp
(gemeente Helmond)
Jan Buitink
(gemeente 's-Hertogenbosch)
Henk Wullink, Els van Ittersum
(gemeente Houten)
Piet Braam
(gemeente Leeuwarden)
Ine Jans, Arjen Knoester
(gemeente Rotterdam)
Ron van Soest
(deelgemeente Zuideramstel)
Toon van Beek, Teun Ophoff
(gemeente Zwolle)
Derks Stedebouw b.v.
Annemarie Kok
De schrijvers van de tekstkaders

© NAI Uitgevers, Rotterdam/Ruimtelijk
Planbureau, Den Haag/2005
Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze
uitgave mag worden verveelvoudigd, opge-
slagen in een geautomatiseerd gegevens-
bestand, of openbaar gemaakt, in enige
vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch,
mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of
enige andere manier, zonder voorafgaande
schriftelijke toestemming van de uitgever.
Voor zover het maken van kopieën uit deze
uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B
Auteurswet 1912⁹ het Besluit van 20 juni
1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij Besluit
van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17
Auteurswet 1912, dient men de daarvoor
wettelijk verschuldigde vergoeding te
voldoen aan de Stichting Reprorecht
(Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor
het overnemen van gedeelte(n) uit deze
uitgave in bloemlezingen, readers en andere
compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet
1912) dient men zich tot de uitgever te
wenden.

Van werken van beeldend kunstenaars,
aangesloten bij een CISAAC-organisatie,
zijn de publicatierechten geregeld met
Beeldrecht te Amsterdam.

© 2006, c/o Beeldrecht Amsterdam

Niet alle rechthebbenden van de gebruikte
illustraties konden worden achterhaald.
Belanghebbenden wordt verzocht contact
op te nemen met NAI Uitgevers,
Mauritsweg 23, 3012 JR Rotterdam.

NAI Uitgevers is een internationaal
georiënteerde uitgever, gespecialiseerd
in het ontwikkelen, produceren en distri-
buieren van boeken over architectuur,
beeldende kunst en verwante disciplines.
www.naipublishers.nl

ISBN 90 5662 475 X

ISBN 978 90 5662 475 0